

T.C.
ADNAN MENDERES ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TARİH ANA BİLİM DALI
TAR YL 2009-0005

MİLLÎ MÜCADELE'DE KÜÇÜK MENDERES HAVZASI
(1919-1923)

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Filiz AKIN ÖZCAN

Tez Danışmanı: Yrd. Doç. Dr. Günver GÜNEŞ

AYDIN

2009

T.C.
ADNAN MENDERES ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TARİH ANA BİLİM DALI
TAR YL 2009-0005

MİLLÎ MÜCADELE'DE KÜÇÜK MENDERES HAVZASI
(1919-1923)

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Filiz AKIN ÖZCAN

Tez Danışmanı: Yrd. Doç. Dr. Günver GÜNEŞ

AYDIN

2009

T.C.
ADNAN MENDERES ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜ'NE
AYDIN

Tarih Ana Bilim Dalı Yüksek Lisans Programı öğrencisi Filiz AKIN ÖZCAN tarafından hazırlanan “Milli Mücadele’de Küçük Menderes Havzası (1919-1922)” başlıklı tez, 30.10.2009 tarihinde yapılan savunma sonucunda aşağıda isimleri bulunan jüri Üyelerince kabul / red edilmiştir.

<u>Unvanı, Adı ve Soyadı</u> :	<u>Kurumu</u> :	<u>İmzası:</u>
Yard. Doç. Dr. Günver GÜNEŞ	Adnan Menderes Üniversitesi	.....
Yard. Doç. Dr. Ahmet MEHMETEFENDİOĞLU	Dokuz Eylül Üniversitesi	.....
Yard. Doç. Dr. Dişlen İNCE ERDOĞAN	Adnan Menderes Üniversitesi	.....

Jüri üyeleri tarafından kabul edilen bu yüksek lisans tezi, Enstitü Yönetim Kurulu'nun..... sayılı kararıyla onaylanmıştır.

Doç. Dr. Ümit Tatlıcan
Enstitü Müdürü

Bu tezde görsel, işitsel ve yazılı biçimde sunulan tüm bilgi ve sonuçların akademik ve etik kurallara uyularak tarafımdan elde edildiğini, tez içinde yer alan ancak bu çalışmaya özgü olmayan tüm sonuç ve bilgileri tezde kaynak gösterecek belirttiğimi beyan ederim.

Adı Soyadı: Filiz AKIN ÖZCAN

İmza:

ÖZET

Milli Mücadele yıllarında (1919–1922) Küçük Menderes Havzası'nda Yunan işgaline bir başkaldırı olarak ortaya çıkan Kuva-yi Milliye hareketi, bunun nasıl, hangi şartlarda ve kimlerin katılımı ve desteğiyle gerçekleştiği anlatılmaya çalışılmıştır. Ayrıca işgalin ve Kuva-yi Milliye hareketinin bölge halkına etkileri üzerinde durulmuştur.

Birinci bölümde Küçük Menderes Havzasının o dönemde içinde bulunduğu sosyal şartlar üç başlık altında incelenerek ortaya konulmuştur. İkinci bölümde mütareke yıllarından başlayarak işgale kadar geçen zamanda İzmir'in içinde bulunduğu durum ve işgalin gerçekleşme süreci hakkında bilgi verilmiştir. Üçüncü bölümde ise işgalin genişlemeye başlaması ve Ödemiş'e doğru ilerlemesiyle burada yapılan çalışmalara değinilmiştir.

Çalışma Küçük Menderes Havzasındaki yerleşim birimlerinin faaliyetlerini akademik bir araştırma ile ilk kez ortaya koyarak, o dönem içinde yaşananlara ışık tutmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Küçük Menderes Havzası, Milli Mücadele, Yunan işgali, Yunan mezalimi, Ödemiş.

ABSTARCT

In the National Struggle (1919–1922) Küçük Menderes Basin to the Greek occupation as an contumacy emerging movement of the Nationalist Forces, that's how, in what circumstances and who performed with the participation and support has been trying to described it. In addition to the occupation and movement of the Nationalist Forces focused on its impact on local people.

In the first chapter Küçük Menderes Basin in that period at three titles review by the social conditions were revealed. In the second chapter the time until the start of the year truce to the process the ocupation, the situation in İzmir and the occupation to the realization of the process are given information about. In the third chapter the occupation to begin to expand and to move towards Odemis of the work here has been stated.

Study Küçük Menderes Basin settlements in the activities of an academic research reveals for the first time and enlightens current events in that period.

Key Words: Küçük Menderes Basin, the National Struggle, Greek invasion, Greek cruelty, Ödemiş.

ÖNSÖZ

Adını Kiraz'dan doğarak kendisini boydan boya sulayan ırmaktan alan ve binlerce yıllık bir süreklilik içinde canlı bir yerleşim yeri olan Küçük Menderes Ovası nüfus, tarımsal üretim ve ticaretle gelişmiş; tarihin her döneminde İzmir'in art bölgesinde önemli bir yere sahip olmuştur. Aydınogulları Beyliği'nin egemenliğine girerek Türk kimliği kazanan bölge, Osmanlı'nın gücünü kaybetmesiyle oldukça büyük sıkıntılar yaşamış, I. Dünya Savaşı'ndan sonraki mütareke döneminde Yunan işgali tehlikesiyle karşı karşıya kalmış ve 1919–1922 yılları arasında Yunan işgalini yaşamıştır.

Ele aldığım bu çalışmada Aydın Sancağı içerisinde yer alan Küçük Menderes'te 1919–1922 yılları arasında gerçekleşen Yunan işgalinin bölgeye etkilerini ve yerel direniş çabalarını incelemeye çalıştım. Ayrıca bu süreç içerisinde direniş örgütlerinin nasıl ve hangi şartlarda oluşturulduğu, Yunanlıların işgali yerleştirmek için giriştiği faaliyetler, halkın bu süreçte yaşadığı zorluklar da çalışmamın diğer önemli unsurlarıdır.

Tez çalışmamı mevcut ikinci el kaynaklardan ve gazetelerden oluşturduğum gibi, Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Arşivi, ATASE Arşivi, Başbakanlık Osmanlı Arşivi'nde bulunan bilgi ve belgelerden, ayrıca dönemin bazı gazetelerden de yararlanılmıştır. Taramalarım esnasında mutlaka göremediğim kaynaklar ve belgeler olmuştur. Ancak elimde bulunan bilgilerle ve değerli hocamın yönlendirmeleri sayesinde en iyi şekilde tezimi şekillendirdim.

Çalışmamın oluşmasında gerek hazırlık gerekse yazma aşamasında konu ve dönem hakkındaki engin bilgisiyle ve disiplinli çalışmasıyla bana yol gösteren, elindeki belge ve kaynakları benimle paylaşıp çalışmamın vücuda getirilmesinde benden daha fazla çaba gösteren değerli hocam Yrd. Doç. Dr. Günver Güneş'e; değerli bilgileriyle işimi kolaylaştıran ve gerektiğinde yardımlarını esirgemeyen Adnan Menderes

Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü hocalarına tüm içten duygularıyla teşekkür ederim. Yine araştırmamın her aşamasında katkılarını unutmayacağım Ödemişlileri burada saygı ile anmak isterim. Benimle paylaştığı bilgilerden dolayı Ödemiş'in değerli simalarından Küçük Menderes Gazetesi Başyazarı Mustafa Erdal'a, Torbalı konusunu yazarken benden çalışmalarını ve bilgilerini esirgemeyen Bayındır Ülfet Onart Lisesi Müdürü Necat Çetin'e, ayrıca belge toplama aşamasında benden desteğini esirgemeyen, birçok belgeye ulaşmamı sağlayan sevgili arkadaşım Bedriye Nalbantoğlu ve babası Osman Nalbantoğlu'na; görüşleriyle, maddi manevi yardımlarıyla hep yanımda olan ve bana moral veren arkadaşlarım Fatma Erbay, Aslı Subaşı ve Hakkı Gürkan Ganız'a; maddi destekleri, sabır ve sevgileriyle yanımdan ayrılmayıp çalışmamı kolaylaştıran ailem ve eşime ve de burada adını sayamadığım herkese teşekkürü bir borç bilirim.

Filiz Akın Özcan

Aydın 2009

İÇİNDEKİLER

ÖZET	i
ABSTRACT	ii
ÖNSÖZ	iii
İÇİNDEKİLER	v
TABLolar LİSTESİ	ix
KISALTMALAR	x
GİRİŞ	1
I. BÖLÜM	3
KÜÇÜK MENDERES BÖLGESİNİN TARİHİ VE COĞRAFİ DURUMU	3
1.1. Küçük Menderes'in Tanımı ve Kısa Tarihçesi.....	3
1.2. İzmir Sancağında Küçük Menderes'in Yeri.....	11
1.2.1. Bölgenin Demografik Yapısı.....	14
1.2.2. Küçük Menderes Bölgesinin İktisadi Yapısı.....	21
1.3. Yunan İşgali Öncesi Küçük Menderes.....	24
II. BÖLÜM	33
İZMİR'İN İŞGALİ	33
2.1. Mütarekeden Sonraki Olaylar ve İzmir'in İşgaline Hazırlık.....	33
2.2. İzmir'i İşgal Kararı, İşgal Olayı ve Yankıları.....	36
2.2.1. İşgal Kararı ve Sebepler.....	36
2.2.1.1 İzmir'i İşgal Kararı ve Bu Kararın Büyük Devletler Tarafından Aceleyle Getirilmesinin Sebepleri.....	36
2.2.1.2 Yunanlıların İşgali Gerçekleştirme ve Genişletme Konusundaki Aceleci Tavrı ve Bunun Sebepleri.....	40
2.2.2. İzmir'in İşgal Edileceği Haberinin Alınması ve İzmir'deki Yankıları.....	41
2.2.3. İzmir'in İşgali.....	48
2.2.4. İçte ve Dışta İzmir'in İşgaline Tepkiler.....	56
2.2.5. İzmir'in İşgali'nin Milli Mücadele Tarihi İçindeki Yeri ve Önemi.....	60
III. BÖLÜM	62
İŞGALİN GENİŞLEMESİ VE KÜÇÜK MENDERES BÖLGESİNDE OLUŞAN KUVA-YI MİLLİYE HAREKETİ	62
3.1. Ödemiş'in Kuva-yı Milli Merkezi Oluşu.....	62
3.2. İzmir'in İşgaline Doğru Ödemiş'teki Durum.....	63

3.3. İzmir'in İşgali'nin Ödemiş'te Duyulması ve Tepkiler.....	64
3.3.1. Ödemiş'te İşgalin Haber Alınması ve Duyurulması.....	64
3.3.2. Gizli Cemiyetler.....	66
3.3.3. Ödemiş ve Çevresinde Yapılan Toplantılar.....	67
3.3.4. 19 Mayıs Gecesi Eczacı Tevfik Bey'in Evindeki Toplantı.....	69
3.4. Ödemiş'te Direniş Çabaları ve Bunu Olumsuz Yönde Etkileyen Gelişmeler.....	70
3.4.1. Üç Kuva-yı Milliyecinin Öldürülmesi ve Rauf Orbay'ın Ödemiş'e Gelişi	70
3.4.2. Albay Bekir Sami Bey'in Mektubu.....	71
3.4.3. Ödemiş Kaymakamı Bekir Sami Bey'in Direnişe İkna Edilmesi.....	73
3.4.4. Silah Depolarının Açtırılması ve Ödemiş Çevresinde Direniş İçin Kullanılacak Silahların Temini.....	77
3.4.5. Kaymakam Bekir Sami Bey'in Gönderdiği Protesto Telgrafları, Tahir bey'in 17. Kolordu Kumandanlığına Yolladığı Rapor ve Ödemiş Halkına Dağıtılan Bildiri.....	80
3.4.6. 29 Mayıs 1919 Günü Gerçekleşen Diğer Önemli Olaylar.....	82
IV. BÖLÜM.....	85
KÜÇÜK MENDERES BÖLGESİNDE KUVA-YI MİLLİYENİN İLK ÇARPIŞMALARI VE ÇETE MUHAREBELERİ.....	85
4.1. Torbalı'nın İşgali.....	85
4.2. Bayındır ve Tire'nin İşgali.....	90
4.3. Tire'de Direniş Gösterilmemesinin Nedenleri.....	92
4.4. İlkurşun Direnişi.....	95
4.4.1. Cephenin Kurulması.....	98
4.4.2. Bayındır'a Giden Heyet ve Yapılan Hıyanet Yüzünden Bozulan Direniş Planı.....	100
4.4.3. 1 Haziran Günü Yaşanan Çarpışmalar.....	102
4.4.3.1. Zincirlikuyu Muharebesi.....	102
4.4.3.2. İlkurşun Muharebesi.....	105
4.4.4. İlkurşun Direnişi'nin Tarihteki Yeri ve Önemi.....	106
4.5. Ödemiş'in İşgali.....	109
4.6. Ödemiş'in İşgalinden Sonraki Olaylar ve Kurulan Cepheler.....	112
4.6.1. Tire Cepheleri.....	112
4.6.1.1. Uzgur (Temmuz 1919) Pususu	112
4.6.1.2. Fata Baskını (16 Ağustos 1919).....	112
4.6.1.3. II. Fata Baskını.....	114
4.6.1.4. Kız Çeşmesi (16 Temmuz 1919) Pususu.....	117
4.6.1.5. Çobanköy (1919) Pususu.....	117
4.6.1.6. Kemerdere Savaşı (1919).....	119

4.6.1.7. Sarısu Kavağı Baskını (12 Eylül 1919).....	120
4.6.1.8. Küçük Menderes Üzerindeki Köprülerin Tahribi (22 Ekim 1919).....	121
4.6.2. Bozdağ'ın Önemi ve Bozdağ Cephesi'nin Kuruluşu.....	122
4.6.2.1. Birgi'nin Stratejik Önemi ve I. Birgi Baskını.....	127
4.6.2.2. II. Birgi Baskını.....	131
4.6.2.3. III. Birgi Baskını.....	133
4.6.3. Alaşehir Kongresi ve Kongreye Ödemiş'ten Katılanlar.....	133
4.6.4. Nazilli Kongresi ve Ödemiş'ten Katılanlar.....	137
4.6.5. Ankara Hükümeti İle İlişkiler.....	137
4.6.6. Köşeler Savunması (21 Ekim 1919).....	138
4.6.7. Üzümlü Muharebesi.....	140
4.6.8. Halkapınar Cephesi ve Mursallı İsmail Efe.....	141
4.6.9. Milne Hattı.....	143
4.6.10. Kaymakçı Muharebesi ve Gökçen Hüseyin Efe'nin Şehit Oluşu.....	145
4.6.11. Keleş Mehmet Efe ve Çaylı Savunması.....	149
4.6.12. Bademiye (Bademli) Direnişi ve Kör Bayram Efe.....	150
4.6.13. Üçyol Muharebesi.....	152
4.6.14. 20 Şubat 1920 Demiryoluna Sabotaj.....	155
4.6.15. Bozdağ'ın İşgali.....	156
4.6.16. Beydağ Cephesi.....	158
4.6.17. Kiraz Cephesi.....	162
4.6.17.1. Kurucaova Çatışması.....	172
4.6.17.2. Köfündere-Musa Bey Dağı Çatışması (4 Ocak 1920).....	172
4.6.17.3. Karakoyun Savaşı (23 Haziran 1920).....	174
V. BÖLÜM.....	175
YUNAN İŞGALİNİN KÜÇÜK MENDERES BÖLGESİNDE YARATTIĞI TAHRİBAT.....	175
5.1. Yunanlıların Bölgede Yarattığı Tahribat.....	175
5.1.1. İşgal Sürecinde Yaşananlar.....	176
5.1.2. Yunan Birlikleri Çekilirken Yaşananlar.....	185
5.1.3. Katliam, Öldürme ve Yakma Olayları.....	187
5.1.3.1. Torbalı ve Çevresi.....	187
5.1.3.2. Bayındır ve Çevresi.....	189
5.1.3.3. Tire ve Çevresi.....	191
5.1.3.4. Ödemiş ve Çevresi.....	198
5.1.3.5. Kiraz-Beydağ Kazaları ve Çevresi.....	206
5.1.4. Yaralama, İşkence, Tecavüz, Gasp ve Yağma Olayları.....	207

5.1.4.1. Torbalı ve Çevresi.....	207
5.1.4.2. Tire ve Çevresi.....	208
5.1.4.3. Bayındır.....	209
5.1.4.4. Ödemiş ve Çevresi.....	210
5.1.4.5. Beydağ ve Çevresi.....	213
5.1.5. Yunan İşgalinin Yarattığı İç Göç Olayı ve Muhacir Meselesi.....	213
5.2. İşgalin Sona Ermesi ve Yunanlıların Bölgeden Temizlenmesi.....	216
SONUÇ.....	223
KAYNAKÇA.....	226
EKLER.....	241
ÖZGEÇMİŞ.....	255

TABLULAR LİSTESİ

Tablo 1. Kazalara Bağlı Nahiyeler.....	11
Tablo 2. 1311 (1893) Aydın Vilayeti Salnamesine Göre ÖdemişKazası Nüfusu.....	14
Tablo 3. 1326 Senesi Aydın Vilayeti Salnamesinde Ödemiş Kasaba ve Kaza Nüfusları.....	14
Tablo 4. 1917 senesi Ödemiş, Tire ve Bayındır'ın Müslüman ve Gayrimüslim Nüfusu.....	16
Tablo 5. 1923 Senesi Ödemiş'in Nüfus ve Hane İstatistiği.....	17
Tablo 6. 1923 Senesi Tire'nin Nüfus ve Hane İstatistiği.....	17
Tablo 7. 1923 Senesi Bayındır'ın Nüfus ve Hane İstatistiği.....	18
Tablo 8. 1923 Senesi Torbalı'nın Nüfus ve Hane İstatistiği.....	18
Tablo 9. 1923 Senesi Ödemiş, Tire, Bayındır ve Torbalı'nın Nüfus ve Hane İstatistiği.....	19
Tablo 10. İşgal Öncesinde İzmir Sancağının Küçük Menderes Bölümünde Mevcut Fermanlı Madenler.....	22

KISALTMALAR

a. g. a.	: Adı geçen Ansiklopedi
a. g. b.	:Adı geçen bildiri
a. g. e.	: Adı geçen eser
a. g. g.	: Adı geçen gazete
a. g. h.	: Adı geçen hatırat
a. g. m.	: Adı geçen makale
a. g. t.	: Adı geçen tez
A.Ü.	: Ankara Üniversitesi
A.Ü.D.T.C.F.	: Ankara Üniversitesi
ATASE	: Genelkurmay Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı
Bkz.	: Bakınız
c.	: Cilt
Çev.	: Çeviren
BOA	: Başbakanlık Osmanlı Arşivi
D.E.Ü.	: Dokuz Eylül Üniversitesi
F.A.Ö.	: Filiz Akın Özcan
Haz.	: Hazırlayan
S.	: Sayı
s.	: Sayfa
ss.	: Sayfa sayısı
TİH.	: Türk İstiklal Harbi
TİTE	: Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Arşivi
TTK	: Türk Tarih Kurumu
v.d	: ve diğerleri

GİRİŞ

Tarihe ve olaylara baktığımız açı, gördüklerimizi en çok etkileyen faktörlerden biridir. Genel görüntüyü ortaya koymanın en iyi yollarından biri de genel olanın içinden parçayı alarak incelemek ve anlamaya çalışmaktır. Bu şekilde ortaya koyacağım çalışmada soyut ve genel ifadelerden sıyrılarak, geçmişi daha somut bir biçimde, derinlemesine kavramış olacağımız bir gerçektir. Bende bu incelememde İzmir’den başlayarak Batı Anadolu’da geniş bir alana yayılan Yunan zulmünü daha iyi bir şekilde gözler önüne serilebilmek adına İzmir ve Küçük Menderes Havzası üzerine yoğunlaştım ve gördüm ki İzmir’in işgali milletin uyanışında bir dönüm noktası olmuştur. Ayrıca yine gördüm ki, İstanbul Hükümeti’nin telkin ve emirlerine, Yunanlıların ve de Yunan yanlılarının tehditlerine aldırılmayıp onca Yunan askerine sadece bir avuç milis kuvvetiyle ve çetelerle direnmeye çalışan Küçük Menderes halkının giriştiği eylemler bu uyanışın çekirdeğini teşkil etmiştir.

Yunanistan’ın işgal planına göre Yunan ordusu üç yönden Anadolu içlerine doğru ilerleyecekti. Birinci yön Gediz vadisiydi. Menemen’den başlayıp Manisa, Turgutlu, Salihli ve Alaşehir’i ele geçirmeyi amaçlıyorlardı. İkinci yön Küçük Menderes vadisiydi ve Torbalı, Bayındır, Ödemiş’e doğrultusunda ilerleyeceklerdi. Üçüncü yön ise Torbalı’dan güneye sarkan yön idi bu yolu takip eden birlikler Aydın’ı işgal edeceklerdi. İşgalin gerekçesi hazırды: Batı Anadolu’da bozuk olan asayişin temin etmek ve İzmir’den firar etmiş olan 2000 Türk askeriyle 150 süvari yöredeki silahlı güçlerle birleşip Rumları katletmeye hazırlandığından, bölgedeki Rumları bu tehlikeden korumak.

Gerek İzmir gerekse Aydın gibi iki önemli şehrin emniyetini sağlamak açısından Yunanlılarca Küçük Menderes’in elde tutulması gayet mühimdi. Ayrıca Küçük Menderes Havzası emniyet nedeniyle önemli bir yer olmasının yanında oldukça da verimli bir bölgeydi. Yunanlılar tüm bu özelliklerinden dolayı Küçük Menderes bölgesine önem verdiler ve elde tutmak istediler. İşte bu taramada çeşitli bahanelerle işgali genişleten Rumların izlediği ikinci yolu yani Küçük Menderes’e ilerleyen Yunan işgalini ve işgalin bölgede yarattığı tahribatı ayrıntılarıyla ortaya koymaya çalıştım.

Bu çerçevede Milli Mücadele’de Küçük Menderes Havzası (1919–1922) adlı çalışmamda o dönemde yaşananları tüm çıplaklığıyla yansıtabilmek için dönemin

gazeteleri, arşiv belgeleri, döneme ait hatıratlar ve bu konudaki mevcut ikinci el kaynaklardan yararlandım ve bu tarihler arasında yaşanan sosyal, askeri, siyasi ve ekonomik olayları da bir bütünlük içerisinde anlatmayı amaçladım. Konu hakkında şimdiye kadar yayınlanmış bilgileri toplayıp bilimsel veriler doğrultusunda yeniden şekillendirerek ortaya koyduğum araştırmamın 1919–1922 Küçük Menderes ve Milli Mücadele tarihine ışık tutması ve ileride yapılacak çalışmalara katkı sağlaması en büyük dileğimdir.

I. BÖLÜM

KÜÇÜK MENDERES BÖLGESİNİN TARİHİ VE COĞRAFİ DURUMU

1.1. Küçük Menderes'in Tanımı ve Kısa Tarihçesi:

Küçük Menderes, Ege Bölgesi'nin merkezî kısmında, önceleri tek bir kütle olan Bozdağlar ile Aydın Dağları'nın ortasında yer alır. Yüzölçümü 3280 km kare olan bu havzanın kesin hudutları şu şekildedir:

Kuzeyde Dağkızılca'nın kuzeydoğusunda Nif Dağı'ndan(1506 m) başlamak üzere doğuya doğru Mahmut Dağı(1382 m), Çal Dağı(1407 m), Çatmadağ, Keldağ(1372 m), Bozdağ(2159 m), doğuda Bozdağların güneydoğu uzantısında Ayı Dağları(en yüksek yeri Hacalıklarlığı tepe 1839 m), güneye doğru Değirmen ve Höyük dağları Gökgedik(1244 m) tepesi ile güneyden ise Aydın Dağları kütleli içinde mütalaa edilen doğudan batıya doğru Karlık Dağı (Üç Kayalar 1520 m, Arapyeri 1568 m, Avlanbaba 1516 m tepeleri), Hacetdede Dağı(Hacet tepesi 1831 m), Tire güneyinde Kümedağ(1150 m), Serbest Dağ(1000 m), Boncuk Dağı (750 m) ve en güneybatıda Selçuk ilçesi güneybatısında Meryemana çevresinde Madendağı(650 m)'nın batı uzantıları ile Ege Denizi'ne ulaşır. Batıda ise sınır Torbalı batısı ile Selçuk Boğazı ve ovasını kuzeyden sınırlayan 780 m yüksekliğini bulan Kocadin Dağı ve Ege Denizi ile son bulur. Bu coğrafya içine İzmir iline bağlı Kiraz, Ödemiş, Tire, Bayındır, Selçuk ilçelerinin tamamı ile kuzeybatı kesimde birkaç köy dışında Torbalı ilçesi de dâhildir.¹

Küçük Menderes nehri² Bozdağ ve onun doğu, güneydoğu uzantılarından doğan Çatak, Sulu, Ulu, Sıyrımlı ve Kadın derelerinin birleşmelerinden meydana gelir. Nehrin ana kolu, Bozdağ'ın doğu yamaçları üzerinde 1500 m. yükseklikteki Karakoyun yaylasından doğan Kadın deresidir. Bu dere Karakoyun yaylasından doğduktan kısa bir mesafe sonra Kiraz ovasına dâhil olur ve burada diğer kollarla birleşir. Buradan itibaren

¹ Veli Sevin, , *Anadolu'nun Tarihi Coğrafyası I*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 2001, s. 180; Selami Gözenç, *Küçük Menderes Havzasında Arazinin Kullanılış ve Sınıflandırılması*, İstanbul Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 1978, s. 5 ve 7

² Küçük Menderes: Bölgenin en önemli nehri olan ve ovaya adını veren bu ırmağın antik dönemdeki adı Kaystros Irmağı'dır. Bkz. Yavuz, Sevin, a. g. e, s. 180; *Ödemiş Tarihi*, Ödemiş Belediyesi Yayını, İzmir, 1998, s. 7

Küçük Menderes adını alır. Başlangıçta kuzey-güney doğrultusunda akan nehir, Aydın dağlarının kuzey eteklerinin ova ile temas ettiği kısımda Beydağ önünde 90 derecelik bir açıyla kuzeybatı-güneybatı doğrultusunda İlkurşun köyüne kadar ulaşır. Bu esnada güneyden Bademiye ve Gökçen ile Kuzeyden Üzümlü, Aktaş dereleri nehre karışır. İlkurşun önlerinde ovanın kuzey kısmına iyice yaklaşmış olan nehir, buradan sonra doğu-batı yönünde akışına büyük menderesler çizerek devam eder. Bu sırada Falaka ve Ergenli dereleri suyuna karışır. Ergenli çayını aldığı yerden hemen sonra ovanın tam orta yerinde Tokatbaşı ve Mahmutlar köyleri arasında Küçük Menderes nehri iki kola ayrılarak kollardan biri kuzey kenarı takip ederek batıya doğru akar ve Aslanlar köyü civarında güneye döner. Sağlık köyü civarında ovayı batıdan sınırlayan kütleyle yaklaşan bu kol, Dağkızılca'dan gelen Fertek çayı ve Ahmetli tarafından gelen Çarlık deresini alarak güneye kayan kol ile Selçuk boğazına girmeden evvel Belevi'nin biraz kuzeyinde iki kol birleşir. Güney kolu ise Aydın dağlarından eski bir vadi oluşu olan Boğaziçi vadisi ile ayrılan tepelik alnın kuzey kenarını takiben güneybatıya doğru akar ve nihayetinde bu tepelik kütleyle batı ucundan parçalayarak kuzey kolu ile birleşir, daha sonra nehir Selçuk boğazına girer. Buradan sonra akışına devam ederek Bozdağ yaylalarından itibaren 138 km yol kat eden nehir en son Ege Denizi'ne ulaşır. Ancak denize ulaşmadan önce bazı yerlerde kanala alınmıştır.³

Küçük Menderes tarih boyunca birbirinden farklı evreler geçirmiş, çeşitli kültür ve medeniyetlere sahne olmuştur. Bu bölgede yerleşimin tam olarak ne zaman başladığı kesin olmamakla birlikte arkeolojik buluntular doğrultusunda bunun Bakır Çağı'nda başlamış olabileceği kanısı hâkimdir. Havzadaki yerleşim hakkındaki ilk kesin bilgiler antik döneme aittir. M.Ö III. bin sonunda Hitit egemenliğine sahne olan Anadolu'da Küçük Menderes Havzasına Assuwa bölgesi adı verilmişti. M.Ö III. yüzyılın II. yarısında Küçük Menderes Havzasında büyük bir kıtlık yaşanmış, kıtlık nedeniyle insanlar göç etmeye başlamış ve yerleşim birimleri de bu durumdan olumsuz etkilenmiştir. Assuwa yöresi bu yüzyılda Ahhiyavalıların saldırılarına maruz kalırken saldırı ve yıkımlar nedeniyle yerli bağımsız beyler ile Hititlere Vasal Prenslükler ortaya çıkmıştır. M.Ö 1200 yıllarında Hitit Krallığı'nın büyük bir göç dalgasıyla yıkılması ile M.Ö XII. yüzyıl başlarından M.Ö VIII. yüzyıl ortalarına kadar karanlık bir dönem yaşanmıştır. 400 yıllık bu süreç bölgede Hititler zamanında oluşmuş kültür ve medeniyetin izlerini yok etmiştir. Bu karanlık dönemden sonra Anadolu'nun batı

³ Sevin, *Anadolu'nun...* s. 177–183; Gözenç, a. g. e, s. 7–8

kesiminde Frigler, Lidya ve İyon devletleri hâkim olmuştur. Lidya ve İyon medeniyetlerinin sınırları içinde kalan Küçük Menderes bu medeniyetlerin izlerini taşımaktadır. Tmolos (Bozdağ)'dan inen Paktalos (Sart deresi) çayının altın rezervleri Lidya'yı M.Ö VII. ve VI. yüzyıl arasında siyasal ve ekonomik açıdan önemli bir konuma getirdi. Bu dönemde bölgedeki önemli yerleşimler Selçuk ve Ephesos (Efes) şehirleridir. Özellikle Küçük Menderes'in denize döküldüğü kesimde bulunan Ephesos, büyük bir ticaret ve liman kentiydi. Tire, Bozdağların kuzeye bakan eteğinde, bugünkü Salihli kasabası yakınlarında kurulmuş olan Sart (ya da Sardes) şehri arasında bir geçit ve pazar kentiydi. Yani bu dönemde Tire yöredeki zirai faaliyetleri idare ederken, Ephesos ise ticari faaliyetlerin merkezi olmuştur.⁴

Lidyalıların son zamanlarında Batı Anadolu'nun orta ve güney sahillerine Adalar ve Yunanistan'dan Akalar gelmişlerdir. Bu dönemde yörede ziraat önem kazanmış, Batı Anadolu, Mısır gibi Yunanistan ve Ege adalarının tahıl ambarı haline gelmiştir. M.Ö. 3. yy. sonlarında Bergama Krallığının Mısır'ı geçerek hububat ihracında büyük rol oynamasında Küçük Menderes Havzasının önemli katkısı vardır. Bu durum M.Ö 540 yılındaki Pers istilasına kadar sürdü. Bu tarihten itibaren Pers egemenliğinde kalan bölgede Küçük Asya kentleri birer birer Perslerin eline geçti. Bu arada Pers kralı Kyros Tmolos'u aşarak Kaystros (Küçük Menderes) vadisine indi ve Birgi'ye ulaştı. Eski çağda Kaystros ovasına Ödemiş de dâhil olmak üzere "Kilbianos" denmekteydi.⁵ Lidya devletinin M.Ö 547/46 yılında Persler tarafından yıkılışının ardından 200 yıl İranlıların elinde kalan Yukarı Küçük Menderes vadisi, Makedonyalı Büyük İskender'in M.Ö 334'te Efes'e girmesiyle Makedonyalıların hâkimiyetine girdi. Büyük İskender'den sonra başlayan Hellenistik dönemden itibaren yavaş yavaş Ephesos (Efes) kentinin etki alanı içine girmeye başladı. M.Ö. I. yüzyıla gelindiğinde tümüyle Ephesos'a bağlı bir bölge haline geldi. Plinius döneminde Yukarı ve Aşağı Kilbianos ile Hypaepa ekonomik yönden de tümüyle Ephesos'a bağlanmıştı. Bu devirde Efes ve çevresi büyük bir gelişme göstermişti.⁶

⁴ Günver Güneş, *Sosyal-Siyasal-Ekonomik-Kültürel Açından Ödemiş Kenti (1908–1950)*, D.E.Ü, Doktora Tezi, İzmir, 1997, s. 14; Gözenç, a. g. e, s. 61–62; Yavuz, *Ödemiş Tarihi*, ss. 11–13

⁵ Veli Sevin eserinde şöyle tanımlamıştır: Küçük Menderes'in, Eskiçağ'da, bugün içinde İzmir'in Kiraz ve Beydağ ilçelerinin bulunduğu doğu kesimine Kilbiani ovası (Kilbianon pedinon); Ödemiş, Tire, Bayındır gibi ilçelerinin bulunduğu batı kesimine ise Kaystros ovası (Kaystriano pedio) denmekteydi. Roma imparatorluk çağında ova Aşağı Kilbiani ve Yukarı Kilbiani olarak iki kısma ayrılıyordu ve tümüyle Ephesos'un toprakları içindeydi. Homeros ise içinden Kaystros'un aktığı vadiye Asia adını vermektedir. Sevin, *Anadolu'nun...* s. 180

⁶ Sevin, *Anadolu'nun...* s. 177; Veli Sevin, *Lydia Bölgesi ve Yukarı Küçük Menderes Vadisi Üzerine Kısa Bir Not*, Bülten 8, S. 7, Ödemiş, Haziran 1983, s. 6; Güneş, a. g. t, s. 15; Gözenç, a. g. e, s. 62; Yavuz, *Ödemiş Tarihi*, s. 16

Ephesos ve çevresindeki bu gelişme M.S. 264'teki Got istilasına kadar sürmüştür. Bu zamanda bu coğrafya yağma edilmiş ve yakılıp yıkılmıştır. Tire ise M.S. 260 yılında yaşadığı şiddetli bir depremle yerle bir olmuştur. Daha sonra Roma hâkimiyeti zamanında Efes yine eski statüsüne yeniden kavuşmuştur. Gene bu devirde havzanın oldukça gelişen bir merkezi de iç kısımda Güme dağlarının eteğinde bugünkü yerinden biraz daha yüksekteki mevki ile Tire idi. Yine bu devirde havzada iki tanesi kuzeyde bir tanesi de güneyde olmak üzere üç yeni yerleşme daha dikkat çekmeye başlamıştır. Kuzeyde olanlardan bir Ödemiş'in 3 km. kadar kuzeybatısında, Bozdağların ova tabanı ile birleştiği kısımda yer alan Hypaepa⁷, diğeri ise Küçük Menderes'in ana kolu olan Kadın deresinin yukarı çığırında, Dokuzlar yaylası civarındaki Coloe⁸ şehridir. Güneydeki yerleşim ise Aydın Dağlarının havzaya bakan yamaçlarının doğu ucunda yer alan Paleapolis⁹ şehridir. Roma döneminde bu üç yerleşim Efes ve Tire kadar olmasa da havzanın doğu yarısında ün salmışlardır.¹⁰ Bunlar arasında Hypaepa, Efes, Tire ve Sart yolu üzerinde bulunmasından dolayı Paleapolis ve Coloe kentlerinden daha büyük öneme sahipti. Romanın ikiye ayrılmasıyla havza Doğu Roma topraklarında kalmıştır.¹¹

Türklerin havzaya gelişleri 1071 Malazgirt Zaferi'nden sonra 1186'da Kılıçarslan'ın kumandanlarından Şemsettin Bey'in idare ettiği ordu ile olmuştur. Bizans Generallerinden Nicephore Melissenos imparator olabilmek için Türklerden yardım istemiş ve karşılığında Kilbianos ovası, kale ve kentleri Türklere bırakılmıştı.¹² Daha sonra 1098'de Jean Ducas, bölgeyi tekrar Bizans İmparatorluğu'na katmış ve bu tarihten sonra bu coğrafyaya kalıcı olmayan Türk akınları başlamıştır. Sonradan 1304'de Germiyanogulları subaşı Aydınoglu Mehmet Bey, Türkmenlerden meydana gelen askerleriyle Kilbianon'a girdi. Ovayı korumak için gelen Katalan askerlerinin

⁷ Hypaepa: Günlüce (Datbey) köyü. Bu yerleşimin ilk defa Lidyalılar tarafından, Lidya ana tanrıçası Hippiya adına kurulduğu sanılmaktadır. Hypaepa, kökboyalı ve dokumaları ile tanınmıştı. Ayrıca bu kent kadınlarının güzelliği ile meşhurdur; Lidya kadınları arasında rakslarının güzelliği ile ayrılırlardı. Tmolos(Bozdağ)'tan elde edilen kereste ve üzümler ünlüydü. Ayrıca bu dağdan elde edilen safran parfümü Lidya dışına ihraç edilen bir üründü. Bkz. Sevin, *Anadolu'nun...* s. 189; Neziha Başgelen, *Birgi'den Gevaş'a*, Arkeoloji ve Sanat Yayınları, İstanbul, 1987, s. 6; Recep Meriç, *Antik Dönemde Küçük Menderes Havzasının Tarihsel Coğrafyasına Genel Bir Bakış*, Ege Coğrafya Dergisi, S. 4, İzmir 1998, s. 206; Yavuz, *Ödemiş Tarihi*, s. 15–16

⁸ Coloe: Tmolos'un (Bozdağ'ın) güney eteklerinde kurulmuş olan Kiraz kazasının eski çağlardaki adı. Bkz. Sevin, *Anadolu'nun...* s. 188; Mestan Yapıcı, *Beydağ-Balyambolu-Palaipolis*, Sembol Matbaacılık, İzmir, 1995, s. 98

⁹ Paleapolis: Balyambolu-Beydağ'ın eski çağlardaki adı; bu yerleşim yerinde zincifre (civa sülfür) madeni olup, Efesliler tarafından ihraç edildiği bilinmektedir. Bkz. Sevin, *Anadolu'nun...* s. 189–190; Yapıcı, a. g. e, s. 113

¹⁰ Sevin, *Anadolu'nun...* s. 189

¹¹ Gözenç, a. g. e, s. 63

¹² Güneş, a. g. t, s. 16; Gözenç, a. g. e, 63–64; Yapıcı, a. g. e, ss. 100–102

çekilmesinden sonra Bizans kent ve kalelerini teker teker ele geçirerek fetihlerini Kaystros vadisinin aşağı kısımlarına kadar genişletti. Birgi'den başlayarak Efes (Ayasuluk), Kuşadası'na kadar olan sahada Ulubey namı ile bir hükümet kurmuş ve başkent olarak da Birgi'yi seçmiştir.¹³ Aydınogulları Beyliği, Anadolu'nun batısında kurulmuş ve hükümdarlık etmiş olan beyliklerin en önemlilerindedir. Kısa zamanda bölgesinde kendini kabul ettirmiş olan Aydınogulları, Birgi, Tire, Ayasuluk gibi tanınmış merkezlerde ve hâkimiyetlerine giren diğer yerlerde çeşitli imar faaliyetlerinde bulunmuşlar ve bölgeyi kalkındırmışlardır.¹⁴ Tire bu devirde ve takip eden Osmanlı devrinde yörenin üstün şehirleri içine girmiş, İzmir'den sonra bir kültür ve sanat merkezi haline gelerek Efes'i geçmiştir. Efes ise 1400 yıllarından itibaren önemini kaybederek yerini İzmir'e bırakmıştır.

1348'de Beyliğin merkezi Ayasuluk'a aktarıldı. 1390 tarihinde Osmanlı Sultanı I. Bayezid, Aydınogulları Beyliği'ne son vererek bölgede Osmanlı Hâkimiyetini sağladı. 1402 Ankara Savaşı'ndan sonra Aydınogulları bölgede tekrar etkin hale geldiyse de Timur'un yarattığı güvensizlik ortamı nedeniyle; Küçük Menderes 1426 tarihine kadar Osmanlılar ile Aydınogulları arasında el değiştirmiştir. 1426'da Sultan II. Murat, ovada kesin Osmanlı egemenliğini sağladı ve buradaki yerleşim birimlerini de Tire Sancak Beyliği'ne bağladı.¹⁵

Beylikler döneminde ve Osmanlı'nın ilk yıllarında havzanın ikinci önemli şehri Birgi olmuştur. Bozdağ'ın güney eteklerinde kurulmuş olan şehir, Tire gibi XIV. yy. ve XVII. yy. arasında medreseleri ile bir kültür şehri olarak ünlenmiştir.¹⁶ Bu dönemdeki ilmi canlılığın sebebi bu devletlerin siyasi hedef olarak batıya yönelmeleridir. Bu yüzden yöre bu çağlarda cazibe merkezi haline gelmiştir. Birçok âlim yapılan davetler üzerine bölgeye çağrılmış, böylece ilmi faaliyetlerin artmasına yol açılmıştır. Bu âlimler Osmanlı Beyliği ve Aydınogulları arasında gidip gelmişlerdir. Bu ilmi hareketlilik, Aydınogulları Beyliği'nin sadece ilmi ve ilim adamlarını himaye etmekle kalmayıp Osmanlı bünyesinde de ilmin gelişmesine katkıda bulunmuş olduğunu gösterir.¹⁷ Birgi'deki medreselerde ders veren devrin en ünlü bilim adamları uzun yıllar burada

¹³ Himmet Akın, *Aydınogulları Beyliği Hakkında Bir Araştırma*, A.Ü.D.T.C.F Yayınları, Ankara, 1968, s. 30–31; Feridun Emecen, *İlk Osmanlılar ve Batı Anadolu'da Beylikler Dünyası*, Kitabevi Yayınları, İstanbul, 2003, s. 107; Güneş, a. g. t, s. 16; Gözenç, a. g. e, s. 63–64; Yapıcı, a. g. e, s. 100 ve 102

¹⁴ Mehmet Şeker, *Aydınogulları Beyliğinde İلمي ve Kültürel Hayat*, Uluslararası Batı Anadolu Beylikler Sempozyumu, Bildiriler 18–20 Ekim 2004, Yay. Haz. Nahide Şimşir, Balıkesir Üniversitesi Basımevi, Balıkesir, 2005, s. 145

¹⁵ Güneş, a. g. t, s. 16

¹⁶ Şeker, a. g. b, s. 130; Gözenç, a. g. e, s. 64

¹⁷ Şeker, a. g. b, s. 132

ilme hizmet etmiş, değerli eserler meydana getirmişlerdir. Bunlar arasında Tabip Hacı Paşa ve Birgivi Mehmet Efendi¹⁸ en tanınmış olanlardır.

XVII. yüzyılda Ege bölgesindeki ayaklanmalarda Birgi çok zarar görmüş, o sıralarda Aydın ve İzmir'in geniş ölçüde her bakımdan ilerlemeleri ve ovada Ödemiş'in kurulması ile gerileyerek eski önemini yitirmiştir.¹⁹

Ödemiş'in kuruluşuyla ilgili kesin bir belge olmamakla birlikte Küçük Menderes Havzası ve Ödemiş konusunda araştırma yapan kimselerin hemen hemen tümü Ödemiş'in 17. yüzyılda kurulmuş yeni bir kent olduğu konusunda birleşmişlerdir. Bunun sebebi göçerlerin toprağa yerleştirilmesi olgusunun varlığıdır. Ancak Himmet Akın "Aydınogulları Beyliği Hakkında Bir Araştırma" adlı eserinde bu görüşe karşı çıkarak Ödemiş'in kuruluşunu Aydınogulları dönemine kadar çekmiştir.²⁰ Evliya Çelebi, ünlü seyahatnamesinde Birgi'den Tire'den Selçuk'tan ve Beydağ'dan bahsettiği halde Ödemiş'ten bahsetmemiştir. Bu seyahatname 1671–1672 yıllarında yazılmış olduğuna göre bu tarihlerde Ödemiş'in henüz kurulmadığı anlaşılmaktadır.²¹ Yine Evliya Çelebi'ye göre Orhan Gazi'nin Bayındıran kabilesinin bugünkü Bayındır kasabasının Kurtköy mahallesinde yerleşmesi ile meydana gelen Bayındır kasabası, havzanın Tire ve Birgi'den sonra gelen üçüncü önemli merkezidir. Ödemiş'in tarih sahnesine çıkışı ise bu yerleşimlerininkinden çok sonra olmuştur. Kasabanın önce iri bir köy haline gelmesi, daha sonra hızla gelişip büyümesi o sıralarda özellikle havzanın doğu kesiminde Ödemiş (Otamış) aşireti olarak bilinen ve göçebe yaşantıları ile çevreye zararı dokunan Türkmenlerin 1684'ten başlayarak Ödemiş kazasının bulunduğu mevkide yerleşik hale gelmeleriyle olmuştur.²²

Ödemiş köyü, ilk olarak "serbest tımar", ikinci olarak "Otamış Köyü", üçüncü olarak "Boyalık Tımarı"²³, dördüncü olarak da "Süleyman Köyüne muzaf Ödemiş

¹⁸ İmam-ı Birgivi Mehmet Efendi: 1522'de Balıkesir'de doğan Mehmet Efendi, Osmanlı tarihinin en önemli din bilginlerinden biridir. Bu önemli şahıs ömrünün en verimli ve uzun dönemini Birgi'de dersler vererek geçirmiş ve 53 yaşında yine burada vefat etmiştir. Birgivi lakabıyla anılması burada yaşamasındandır. Birgivi Mehmet Efendi, ilköğrenimini Balıkesir'de yaptıktan sonra İstanbul'a gelmiş, burada öğrenimini tamamlayarak Edirne'ye askeri kassam (varisler arasında miras malını adil bir şekilde taksim eden şeriat memuru) olarak gönderilmiştir. Daha sonra II. Selim'in hocası Ataullah Efendi'nin Birgi'de yaptırdığı medreseye müderris olarak tayin edilmiş, ömrünün sonuna kadar bu medresede ders vermiş ve değerli bir kütüphane meydana getirmiştir. Günümüze pek çok değerli eser bırakan Birgivi Mehmet Efendi, yazdığı eserlerde şeriat konularını çok sıkı kayıtlara bağlamış, "Vasiyetname" adlı ünlü ilmiyal kitabı ölümünden sonra defalarca yorumlanmıştır. Bkz. Başgelen, a. g. e, s. 5

¹⁹ Başgelen, a. g. e, s. 5; Gözenç, a. g. e, s. 64

²⁰ Akın, a. g. e, s. 99; Güneş, a. g. t, s. 16–17; Gözenç, a. g. e, s. 65; Yavuz, *Ödemiş Tarihi*, s. 55

²¹ Gözenç, a. g. e, s. 65; Yavuz, *Ödemiş Tarihi*, s. 55

²² Güneş, a. g. t, s. 17; Gözenç, a. g. e, s. 65

²³ Boyalık Tımarı: Doğu'da Siyek (Genev Çayı), batıda Rahmanlar Çayı, kuzeyde Mursallı Çayı, güneyde Küçük Menderes'in çevrelediği yere verilen isimdi. Bkz. Güneş, a. g. t, s. 18

Mukataası” olarak adlandırılmıştır. XVIII. yüzyıla ait vakıf kayıtlarında 1785 yılında Aydın Eyaleti içinde Birgi’ye bağlı bir nahiye olarak geçmektedir.²⁴

Ödemiş köyü çabucak gelişip büyümüştür, göçlerle nüfusu artmıştır. Buna etken Boya kökü ve Piyan otunun alım satım pazarının bu köyde kurulmuş olması ve Ödemiş’in Birgi-İzmir ve Birgi-Tire yolları üzerinde bulunmasıdır. Akın akın buraya toplanan halk arazide geniş miktarda kök boya yetiştirmeye başlamışlar ve o nispette geçim faaliyeti artmıştır.²⁵

Boya kökünün bitkisel boya tohumundan eskiden kandillerde yakılan bir çeşit yağ da çıkarılırdı ve kökleriyle gövdesinden o zamanda bilhassa Fransa’nın Lyon Çuha fabrikalarında kullanılan bir cins sarı boya çıkarılırdı. Bu sarı boya, kimyada bazı deneylerde kullanılırdı. 19. yy.in ortalarına kadar Ödemiş’teki bu ticaret devam etmiş ancak bu asrın ortalarına doğru Almanya’da Kimyager Bayer, 1833 yılında tesis ettiği Laboratuvarında, birçok boya keşfetmiş ve çok geçmeden dünya pazarlarını tutan bu sentetik boyalar Ödemiş’teki kökboyası ticaretine büyük bir darbe indirmiştir. Bu duruma bağlı olarak geçimini buradan sağlayan Ödemişli çiftçiler ekonomik olarak zor bir duruma düştüler. Ancak Emmioğlu Mustafa Ağa arazisinde incir ziraatını başlatınca bölgede incir üretiminin temelleri atılmıştır²⁶

Torbali’nin kuruluşu da yine Ödemiş gibi olmuştur. Yörede göçebe olarak dolaşan Türkmenler tarafından yaylak olarak kullanılan mevkide 1800 yıllarından itibaren yerleşik hayata geçilmiş ve böylece kasabanın ilk nüvesi oluşmuştur.²⁷ Daha sonra II. Abdülhamit zamanında İzmir’den güneye Aydın’a ve doğuya doğru Bayındır-Ödemiş-Birgi yollarının kavşak noktasında olmasından dolayı Torbalı, kervan ve ticaret âleminin uğrak yeri haline gelmiş ve buna bağlı olarak zamanla nüfusu artmıştır.²⁸

Küçük Menderes Havzasının bir bütün olarak gelişmesi ise 19. yy.in ikinci yarısından sonra 1858 yılında inşasına başlanan İzmir-Aydın demiryolunun yörede geçmesi ile olmuştur. Hatların tamamlanması ile havzanın tamamı İzmir’e bağlanarak iktisadi faaliyetlerde önemli ölçüde gelişme olmasına sebep olmuştur. Hattın Ödemiş’e kadar uzamasıyla asırlar süren bir maziye sahip olan Birgi, önemini kaybederek Ödemiş ön plana çıkmış ve Birgi Ödemiş’in nahiyesi haline gelmiştir.²⁹ 1867’deki Vilayetler

²⁴ Güneş, a. g. t, s. 17 ve 23; Halil Dural, *Ödemiş Tarihi*, Yay. Haz. Sabri Yetkin, Ödemiş belediyesi Kültür Yayınları, İzmir, 2004, s. 65

²⁵ Dural, a. g. e, s. 66-67

²⁶ Dural, a. g. e, s. 67; Yavuz, *Ödemiş Tarihi*, s. 65

²⁷ Gözenç, a. g. e, s. 65-66; Yavuz, *Ödemiş Tarihi*, s. 60

²⁸ Gözenç, a. g. e, s. 65-66

²⁹ Gözenç, a. g. e, s. 66

idaresi kanunu ile Osmanlı İmparatorluğu'nun yönetim bölünmesi değişmiş, buna göre Birgi, Keles (Kiraz) ve Balyambolu (Beydağ) kaza statüsünden çıkarılarak, Ödemiş kazasına bağlı bucak durumuna getirilmişlerdir.³⁰

19.yy.ın sonlarında Batı Anadolu'da ve dolayısıyla Küçük Menderes'te de sosyal, ekonomik ve siyasal sıkıntıların ve çözümsüzlüklerin bir sonucu olarak iyice yerleşen, Osmanlı İmparatorluğu'nun yıkılışına kadar devam eden ve bu süre boyunca gittikçe yaygınlaşıp kronik hale gelen eşkıyalık hareketleri yoğun olarak görülmüştür. Bu dönemde Batı Anadolu ve dolayısıyla Küçük Menderes Havzasında asayiş iyice bozuldu. Merkezi ve yerel yönetim eşkıyalarla mücadele etmeye çalışırken bu ikisi arasındaki mücadeleden en çok halk etkilenmiştir.³¹

1877 yılında Osmanlı-Rus Savaşı (93 Harbi) başında genel bir af çıkarıldı ve Ödemiş ve çevresindeki efe ve zeybeklerin önemli bir kısmı bu gelişme ile beraber yüze indiler. Bunlar arasında Ödemiş yöresinin ünlü efesi Çakırcalı Mehmet Efe'nin babası Koca Çakırcalı Ahmet Efe de vardı. Yüze inen bu efe ve zeybekler gönüllü taburları ile beraber cepheye gittiler ve savaş yenilgiyle son bulunca sağ kalanlar köylerine geri döndü. Ancak savaş sonrası oluşan koşullar nedeniyle tekrar dağa çıktılar. 1883'te İzmir Valisi Hacı Naşit Paşa döneminde Ödemiş ve çevresinde birçok efe ve zeybekler katledildi. Bunlar arasında Koca Çakırcalı Ahmet Efe de mevcuttu.³² Osmanlı'nın aldığı bu kanlı önlemler, zeybekliği ortadan kaldırmadı. Osmanlı Hükümeti'nin sorunun kaynağına inip insanları bu yola iten problemlerin çözümü için uğraşmayıp, sadece sorun çıkarıcı kişilerin katledilmesine yönelik yaklaşımı Ödemiş ve Küçük Menderes'in diğer kısımlarında birçok efe ve zeybeğin türemesine yol açtı.³³ Bu efelerden en ünlüleri Çakırcalı Mehmet Efe(1871–1911) ve Kamalı Mustafa Efe(1875–1905) idi. Daha sonra havzada faaliyet gösteren efeler bu iki efenin zeybek grubundan yetişerek ortaya çıkmış ve cumhuriyetin ilanına kadar birbirlerine rakip olmuşlardır.³⁴

³⁰ Yavuz, *Ödemiş Tarihi*, s. 69

³¹ Yetkin, a. g. e, s. 3

³² Yavuz, *Ödemiş Tarihi*, s. 70

³³ Yetkin, a. g. e, s. 64; Yavuz, *Ödemiş Tarihi*, s. 70

³⁴ Yavuz, *Ödemiş Tarihi*, s. 70

1.2. İzmir Sancağında Küçük Menderes'in Yeri

Kazalara Bağlı Nahiyeler		
Kaza İsmi	Bağlı Nahiyeler	Açıklamalar
İzmir	Bornova	
	Seydiköy	
	Değirmendere	
	Torbalı	
	Dağkızılca	Sonradan Torbalı'ya dâhil edilmiştir
Ödemiş	Adagide	
	Birgi	
	Keles(Kiraz)	
	Balyambolu(Beydağ)	
Bayırdır		Bağlı nahiyesi yok
Tire	Fata(Gökçen)	

Tablo 1 Kaynak: *1923 Senesi İzmir Vilayeti İstatistiği*, Yay. Haz. Erkan Serçe, İzmir Büyükşehir Belediyesi Yayını, İzmir, 2001, c. 1, s. 39³⁵

İzmir, ilkçağlardan beri tarihin en zengin uygarlıklarının yatağı olmuş, ayrıca uygun iklim şartları ve coğrafyasının avantajı sayesinde ekonomik gelişmelerinde kaynağı olmuştu. Bu nedenle Batı Anadolu'da önemli bir yere sahipti. İç merkezlere açılan koridorları birçok dönemde kentin üstün bir konumda olmasını sağladı. Bu koridorlardan biri olan Küçük Menderes, İzmir'in tarım potansiyeli ve ticareti açısından farklı bir yere sahipti. Ayrıca Batı Anadolu'da yaşanan eşkıya sorununun ana merkezlerinden olması itibarıyla de Küçük Menderes yöresi sancakta sürekli kontrol altında bulunuyor ve asayişine itina gösteriliyordu.

Özellikle mütareke imzalandıktan sonra hükümet, bölgedeki eşkıyalık konusu üzerine daha çok özen gösterdi. Mütareke döneminde merkez kazada yirmi yedi, sancak genelinde ise toplam yetmiş sekiz karakolda hizmet vermekte olan vilayet jandarma

³⁵ İzmir'in idari birimleri Osmanlı'nın son döneminde ve Cumhuriyet'in ilk yıllarında şimdiki gibi değildi. Örneğin şu an Torbalı ilçe sınırları içerisinde olan Dağkızılca eskiden İzmir'e bağlı bir nahiyeydi. Bu tabloyu koymaktaki amaç İzmir'e bağlı Küçük Menderes Havzası'ndaki idari birimleri göstermek ve nüfus bilgilerinin anlaşılmasını kolaylaştırmaktır.

teşkilatını en çok uğraştıran problem, yapıma nedenleri farklı olmakla beraber, hemen hemen vilayette yaşanan tüm etnik unsurların öteden beri karıştığı eşkıyalık suçuydu. Aralarında savaş sırasında silahlı ya da silahsız olarak kıtalarından firar etmiş çok sayıda asker kaçağının da bulunduğu eşkıyanın Rumlara karşı işleyebileceği her hangi bir suç, İtilaf Devletleri katında hükümeti çok zor bir durumda bırakacaktı. Mütarekenamenin yedinci maddesinin uygulanması için kapı aralayacak böyle bir olayın önüne geçmek amacıyla, mütarekenin imzalanmasından üç gün sonra Umum Jandarma Komutanı Refet Bele İzmir'e gelerek eşkıya takibine çıkmıştı.

Etrafının dağlarla çevrili olması dolayısıyla Küçük Menderes yöresi eşkıyalar için korunaklı bir yatak vaziyetindeydi. Bu bağlamda bölge, eşkıya takibi yapılacak önemli sahalardan biriydi. Zaten Refet Bey'in eşkıya takibine çıktığı gün kamuoyu, senelerden beri Birgi Nahiyesi Müdürlüğü yapmakta olan İsmail Hakkı Bey'in Poslu Mestan Efe çetesi tarafından dağa kaldırılarak, feci surette şehit edilmiş olduğunu öğrenmişti. Gerek takip kolları gerekse hükümetin af çıkarması sonucunda bu dönemde ödemiş ve çevresinde birçok eşkıya yakalandı ve bazıları araçlar vasıtasıyla hükümetle anlaşarak kendi rızaları ile düze indi. Asayişle ilgili sürekli sorunlar yaşandığı için İzmir Sancağı'nda bulunan toplam on üç hapisaneden 2 tanesi Tire'de, iki tanesi Bayındır'da, bir tanesi de Ödemiş'te³⁶ olmak üzere beşi Küçük Menderes bölgesinde bulunuyordu.³⁷

Hapishaneden başka sancak genelinde hükümet konağı olarak kullanılan binaların toplamı yirmi dokuzdu ve devlet işlerinin görülmesi için Ödemiş'te hükümete ait üç bina bulunurken, Bayındır ve Tire'de ise birer bina mevcuttu.³⁸

Mütareke döneminde Küçük Menderes bölgesindeki kazalarda görev yapan kaymakamlar ise şunlardır:

Tire: Sefa Bey, Durmuş Bey³⁹

Ödemiş: Zühtü Bey, Bekir Sami Bey⁴⁰

³⁶ Hangi tarihte kurulduğu bilinmeyen Ödemiş hapishanesi uzun yıllar derme çatma binalarda hizmet verdiği için sık sık tamirat görmek durumunda kaldı. Bkz. B. O. A. DH. MP. HPS 12-1, Günver Güneş'in izni ile yayınlanmıştır.

³⁷ Berber, Yeni Onbinlerin... ss. 66-79

³⁸ Berber, Yeni Onbinlerin... s. 9

³⁹ Aydın'ın eserinde Ödemiş Jandarma Komutanı Tahir Bey'in Tire'de fesat çıkaran Müftü ve damadını Kaymakam Durmuş Bey'in makamına çağırarak ikaz etmesine rağmen, bunların fikirlerinde ısrar ettikleri ve Tahir Bey'in de bunları makam odasından kovduğu anlatılmakta ve böylece Durmuş Bey'den bahsedilmez. Bkz. Aydın, a. g. e, s. 109

⁴⁰ Kaymakam Bekir Sami Bey, Ödemiş'in işgalinden sonra Albay Bekir Sami Bey'in yanına gitmiştir. Albay Bekir Sami Bey, 02.11.1919 tarihinde Dersaadette Bahrişefit Boğaz Komutanı Şevket Bey'e Kaymakamın tayinini sağlamak için telgraf çekmiş, o da Vasıf Bey'in bu işle meşgul olduğunu

Bayındır: ?⁴¹

Yine mütareke döneminde bölgede eğitim öğretim kurumları tüm Osmanlı Devleti topraklarında olduğu gibi devlet içindeki azınlıklara nazaran oldukça geri bir konumdaydı. Bu dönemde Küçük Menderes'teki Türk okullarına bakıldığında Ödemiş'te 1 orta dereceli erkek mektebi, 46 İlk erkek mektebi ve 4 ilk kız mektebi olduğu görülmektedir. Tire'de 3 orta dereceli erkek mektebi ile 1 ilk erkek mektebi ve 2 kız ilk mektebi vardı. Bayındır'da ise 48 ilk erkek mektebi ve 1 kız ilk mektebi mevcuttu.

Sağlık kurumlarının varlığı açısından irdelendiğinde 1918 yılı sonu itibariyle sancak dâhilinde bulunan hastane sayısı 11 iken bunlardan 2'si Ödemiş'te⁴², 2'si Tire'de, 1 tanesi de Bayındır'da olmak üzere, 5'i Küçük Menderes'teki bu kazalarda bulunmaktaydı. Kazalarda bulunan bu hastanelere memleket hastanesi adı verilmektedir. Hastanelerde maddi durumu iyi olmayanlardan teşhis ve tedavi için para talep edilmezdi.

Ödemiş'te hastane olmasına rağmen hiçbir eczane mevcut değildi. İlaç kuvvetli ihtimalle baharat satan dükkânlarda ya da aktarlarda satılmaktaydı. Tire'de Türklere ait 1 tane eczane bulunurken; Bayındır'da 2 eczane mevcuttu ancak bunların ikisi de Rumlara aitti.

Sancak dâhilinde mevcut posta ve telgraf merkezi toplamı 19'du. Bunlardan 2 tanesi Ödemiş'te⁴³, 1 tanesi ise Bayındır'da bulunmaktaydı.⁴⁴

---

bildirmiştir. Nihayet Kaymakam Bekir Sami Bey, 12 Kasım 1919'da Nallıhan Kaymakamlığı'na sonra da Boğazlıyan kaymakamlığına atanmıştır. Bkz. Aydın, a. g. e, s. 122, dipnot.

⁴¹ Berber, Yeni Onbinlerin... s. 34

⁴² Ödemiş'teki hastanelerden biri olan Gureba Hastanesi, Kaymakam İsmail Hakkı Bey ve Mekteb-i Rüştiye muallim-i evveli Abdurrahman Efendi'nin gayretleri ve ödemiş halkının yardımlarıyla kuruldu ve 1889 yılında hizmete girdi. 60 yatak kapasitesinde olan hastaneye gelir temin etmek amacıyla Aydın Valiliğinin başlattığı çalışmalar sonucunda 35 bin kuruş değerinde emlak ve akar hastaneye kazandırıldı. Belediye Hastanesi ise 20 yataklı olarak 1892 yılında faaliyete geçti. Belediye tabibi olarak Mehmet Salih Efendi, Kiryako Efendi, Ayamonde Efendi, İshak Efendi ve Gabriel Aristakis Cumhuriyet öncesinde Ödemiş'te sağlık sorunlarına eğilen doktorlardı. Balkan savaşları ve I. Dünya savaşları içinde bir tedavihane, sağlık ocağı niteliğindeki Belediye Hastanesi ve Gureba Hastanesi sağlık hizmetlerini sürdürürken Gureba Hastanesi'nin adı 1914 yılında Memleket Hastanesi olarak değiştirildi. Ödemiş'te II. Meşrutiyet döneminde hastaneler dışında sağlık hizmetlerini yürüten 8 özel doktor bulunuyordu ve bunların hepsi Rum ya da Ermeniydi. 1919 yılında kendi binasını askerlere tahsis etmek durumunda kalan Belediye Hastanesi bir süre başka bir binada çalışmak durumunda kaldı. Memleket Hastanesi baştabipliğine Cumhuriyet ilan edildikten sonra Doktor Mustafa Şevket Bengisu getirilmiştir. Bkz. Güneş, a. g. t, s. 91-92

⁴³ Ödemiş'te posta ve telgraf demiryolunun bölgeye gelişiyle bağlantılı olarak ulaşılmış olmalıdır. Tarihi tam olarak tespit edilememekle beraber Ödemiş'te ilk postane binası Katırcı Hanında açılmıştır. Manyasızade Caddesinde olan bu handaki postaneden sürücüler posta, çanta ve emanetleri burada alırlar ve dağıtırlardı. İlk posta memuru Kumaşoğlu Mehmet idi. Bkz. Güneş, a. g. t, s. 94

⁴⁴ Berber, Yeni Onbinlerin... ss. 85-125

1.2.1. Bölgenin Demografik Yapısı

Göçebe Türkmenlerin yerleşik hale gelmesiyle XVII. yüzyıl sonlarına doğru Ödemiş büyük bir köy halini almış ancak XIX. yüzyılın ortalarına doğru gelişmeye başlamış ve buna bağlı olarak gerek doğal koşulların etkisi gerekse göçlerle nüfusu süratle artmıştır. Gayrimüslim nüfusta bu sırada artış göstermiş fakat hiçbir zaman Türk nüfusu geçecek kadar yoğun olmamıştır.⁴⁵ Çeşitli dönemlerdeki nüfus kayıtlarına bakıldığında bu açıkça görülmektedir.

1311 (1893) Aydın Vilayeti Salnamesine Göre Ödemiş Kazası Nüfusu

	Zükur	İnas	Toplam
İslam	27.687	27.717	55.404
Rum	2.100	1.902	4.002
Ermeni	592	515	1.107
			60.513

Tablo 2 Kaynak: 1311 (1893) Aydın Vilayeti Salnamesi, s.195

1326 Senesi Aydın Vilayeti Salnamesinde Ödemiş Kasaba ve Kaza Nüfusları

	KASABA			KAZA		
	Kadın	Erkek	Toplam	Kadın	Erkek	Toplam
İslam	3.983	4.974	8.957	33.114	33.082	66.196
Rum	1.402	1.378	2.780	2.622	2.900	5.522
Ermeni	712	655	1.367	681	755	1.436
			13.104			73.154

Tablo 3 Kaynak: 1926 Senesi Aydın Vilayeti Salnamesi, s.272

⁴⁵ Güneş, a. g. t, ss. 60–62

XIX. yüzyılın II. yarısında ticaret yollarının değişmesi, İzmir-Aydın demiryolunun yapılması, göçebelerin yerleşik hale getirilmesi, Kırım muhacirleriyle, 1877–1878 Osmanlı Rus savaşından sonra önemli bir göç akını sonucu verimli bir araziye sahip olan Küçük Menderes ve özellikle Ödemiş'e yoğun bir nüfus yerleşti. Gayrimüslim nüfus XIX. yüzyıl ortalarından itibaren artmıştır. XX. yüzyılın başlarından II. Meşrutiyet dönemi boyunca şekavetin kol gezdiği Ödemiş'te toplu yerleşimlere doğru bir akın olurken köy ve kasaba nüfusunda önemli artışlar gerçekleşmiştir. Trablusgarp, Balkan ve I. Dünya Savaşı sebebiyle erkek nüfusun silah altına alınması nüfus gelişiminde sapsmalara ve gayrimüslimler lehine artışlara neden oldu. I. Dünya Savaşı'nın hemen öncesinde Ödemiş nüfusu 77.861 iken 1915 yılında 80.302'ye ulaştı. I. Dünya Savaşı sonlarında 84.127 nüfusu barındıran Ödemiş'te Müslüman nüfusta kadınlar lehine görülen artış savaş sırasında Türk gençlerinin savaşa gidişleriyle açıklanabilir. Bu tarihlerde Ermeni nüfusu Batı Anadolu'da İzmir şehrinden sonra en fazla Ödemiş'te yaşıyordu.⁴⁶

Aşağıdaki tablodan Tire'de Ermeni olmamakla birlikte Musevi sayısında diğer iki kazayı geçmiş olduğu görülmektedir. Ödemiş'te ise Yahudi cemaatinin XIX. yüzyıl sonunda fazla bir etkinliği söz konusu değildi.⁴⁷

Yine tabloda göze çarpan bir diğer unsur gayrimüslimlerin erkek nüfusunun kadınlarınkinden fazla olduğudur.

Gayrimüslim erkek nüfus toplam: 8.855

Gayrimüslim kadın nüfus toplam: 8.526

Müslüman nüfusa bakıldığında bu durum tam tersi bir şekildedir ve kadın nüfus erkeklere göre daha fazladır.

Müslüman erkek nüfus toplam: 67.552

Müslüman kadın nüfus toplam: 70.100

Bu durumu Osmanlı'nın son dönemlerindeki uzun süreli savaşlara bağlamak mümkündür.

Katolik ve diğer Hıristiyan nüfusun ise sadece Tire'de istatistiğe dâhil olduğunu görüyoruz. Bunun nedeni kentte ekonomik ve sosyal yaşamın oldukça canlı olmasıdır. Ticari alanın sağladığı refah burada kendini göstermekteydi. Kentte tüccarlar, doktorlar,

⁴⁶ Güneş, a. g. t, s. 61–64

⁴⁷ Avram Galante, *Türkler ve Yahudiler*, Gözlem Gazetecilik Basın Yayın, İstanbul, 1995, s. 20–21

sigortacı iş adamları gibi elit bir tabaka mevcuttu. Ayrıca stratejik açıdan bağlantı yollarının merkezinde olması da etkili olmuştur diyebiliriz.⁴⁸

---

⁴⁸ Armağan, a. g. e, s. 94 ve 97

1917 senesi Ödemiş, Tire ve Bayındır'ın Müslüman ve Gayrimüslim Nüfusu

Kaza İsmi	İslam		Musevi		Ermeni		Rum		Katolik ve Diğer Hıristiyanlar		Sonuç		
	Erkek	Kadın	Erkek	Kadın	Erkek	Kadın	Erkek	Kadın	Erkek	Kadın	Erkek	Kadın	Toplam
Ödemiş	37.076	38.854	19	12	906	831	3.308	3.121			41.309	42.818	84.127
Tire	18.936	19.628	898	968			1.647	1.617	43	56	21.524	22.269	43.793
Bayındır	11.540	11.618	6	5	162	110	1.866	1.806			13.574	13.539	27.113
Toplam	67.552	70.100	923	985	1.068	941	6.821	6.544	43	56	76.407	78.626	155.033

Tablo 4 Kaynak: *İzmir ve Çevresi Nüfus İstatistiği 1917*, Yay. Haz. Erkan Serçe, Akademi Kitabevi, İzmir, 1998, ss. 32–33

Aşağıdaki tablolarda Küçük Menderes'teki yerleşimlerden bazılarının 1923 yılındaki nüfus sayımından elde edilen sonuçları mevcuttur.

1923 Senesi Ödemiş'in Nüfus ve Hane İstatistiği

Kaza İsmi	Müslim			Gayrimüslim		
	Erkek	Kadın	Hane	Erkek	Kadın	Hane
Ödemiş Kaza Merkezi	6.704	7.500	3.515	13	10	6
Bağlı Köy ve Nahiyeler	29.027	30.468	12.119			
Toplam	35.731	37.968	15.634	13	10	6

Tablo 5 Kaynak: Serçe, 1923 İzmir... C. 1, ss. 12–15

1923 Senesi Tire'nin Nüfus ve Hane İstatistiği

Kaza İsmi	Müslim			Gayrimüslim		
	Erkek	Kadın	Hane	Erkek	Kadın	Hane
Tire Kaza Merkezi	7.926	8.347	3.223	891	1.001	359
Bağlı Köy ve Nahiyeler	9.911	11.097	4.967			
Toplam	17.837	19.444	8.190	891	1.001	359

Tablo 6 Kaynak: Serçe, 1923 İzmir... C. 1, ss. 24–26

1923 Senesi Bayındır'ın Nüfus ve Hane İstatistiği

Kaza İsmi	Müslim			Gayrimüslim		
	Erkek	Kadın	Hane	Erkek	Kadın	Hane
Bayındır Kaza						
Merkezi	3.182	3.369	2.424	9	7	3
Bağlı Köy ve Nahiye	8.038	8.251	3.293			
Toplam	11.220	11.620	5.717	9	7	3

Tablo 7 Kaynak: Serçe, 1923 İzmir... C. 1, ss. 16–17

1923 Senesi Torbalı'nın Nüfus ve Hane İstatistiği

Kaza İsmi	Müslim			Gayrimüslim		
	Erkek	Kadın	Hane	Erkek	Kadın	Hane
Torbalı Merkez	549	492				
Bağlı Köyler	6.158	5.705				
Toplam	6.707	6.197	1.666			

Tablo 8 Kaynak: Serçe, 1923 İzmir... C. 1, s. 9

**1923 Senesi Ödemiş, Tire, Bayındır ve Torbalı'nın
Nüfus ve Hane İstatistiği**

Kaza İsmi	Müslim			Gayrimüslim		
	Erkek	Kadın	Hane	Erkek	Kadın	Hane
Ödemiş	35.731	37.968	15.634	13	10	6
Tire	17.837	19.444	8.190	891	1.001	359
Bayındır	11.220	11.620	5.717	9	7	3
Torbalı	6.707	6.197	1.666			
Toplam	71.495	75.229	31.207	913	1.018	368

Tablo 9 Kaynak: Serçe, 1923 *İzmir...* C. 1

Savaştan sonraki duruma bakıldığında gayri Müslim nüfusun yok denecek kadar az olması dikkati çekmektedir. Küçük Menderes Havzasındaki yerleşimleri karşılaştırdığımızda bu dönemde en çok gayrimüslimin Tire'de bulunduğunu görmekteyiz. Torbalı'da bu konuda hiçbir rakam bulunmamakla beraber Ödemiş ve Bayındır'da birkaç haneden ibaret kalmış olduklarını ve bu hane halkları toplamının ancak kırk kadar olduğu görülmektedir.⁴⁹

Torbalı'da gayrimüslim nüfus kalmamış olmasını, takip kuvvetleri ve geri kalan Yunan askerleri arasında bu coğrafyada yaşanan çarpışmalarla kızışan ortam yüzünden burada yaşayanlardan kaçamamış olan gayrimüslim halkın karışıklıktan yararlanarak son anda kaçmış olmalarına bağlayabiliriz.

1917'deki istatistiklerle karşılaştırmak açısından 1923'teki istatistiklerde üç kazanın erkek ve kadın Müslüman nüfusu toplandığında sonuç şöyledir:

Erkek nüfus: 64.788

⁴⁹ Tabloların değerlendirilmesi esnasında buradaki çok önemli bir noktaya değinmek gerekir. XIX. yüzyılın ikinci yarısından sonra yaşanan savaş ve karışıklıklardan dolayı Anadolu'nun birçok yeri gibi Batı Anadolu ve buradaki en verimli bölgelerden biri olan Küçük Menderes de çeşitli yerlerden göç almıştır. Yine Türkiye ile Yunanistan arasındaki Nüfus Mübadelesi 30 Ocak 1923'te imzalanmış; Anadolu'ya 1923 kışına doğru göçmenler gelmeye başlamışlardır. Ayrıca Yunanlılarca Anadolu içlerine itilen Müslüman halk da Yunanlıların gitmesiyle tekrar eski yerlerine gelmişlerdir. Yani bu kritik dönemde çok fazla nüfus hareketliliği yaşanmıştır. Bu sebeple tablolar incelenirken bu bilgi göz önüne alınmalı ve 1917 ve 1923 arasındaki fark kayıpların sayısı olarak algılanmamalıdır (F. A. Ö); Mübadele için bkz. Kemal Arı, *1923 Türk-Rum Mübadele Anlaşması Sonrası İzmir'de Emval-i Metruke ve Mübadil Göçmenler*, Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi, C.VI, S. 18 Temmuz 1990, ss. 627-657

Kadın nüfus: 69.032

Buna göre savaş sonrası üç kazadaki toplam erkek nüfus sayısı, savaş öncesi toplam erkek nüfustan 2764 kişi eksiktir. Aynı şekilde üç kazadaki savaş sonrası kadın nüfus toplamı da, savaş öncesine göre 1068 kişi eksiktir. Erkek nüfusun kadın nüfusuna göre az olmasının sebebi savaş sırasında cepheye giderek mücadeleye katılmaları ve bu süreç içerisinde yaşanan ölümler ve kayıplardır.

Yunanlılar bölgede hak iddia ederken uluslararası toplantılarda Rum nüfusunun fazla olduğunu dile getirmekteydiler. Oysa tablolar incelendiğinde Türk nüfusun bölgede gayrimüslimlerden daha yoğun olduğu görülmektedir.

1.2.2. Küçük Menderes Bölgesinin İktisadi Yapısı

Tarihin en zengin uygarlıklarının yatağı olan Küçük Menderes ovasında iklimi ve coğrafi şartlarından dolayı en önemli geçim kaynağı tarım olmuştur. XVI. Yüzyılda İzmir limanında ticaret büyük boyutlara ulaştı ve o dönemde Aydın'dan İzmir'e getirilerek, limandan gemilerle taşınan mallar arasında Ödemiş ve civarında üretilen kök boya en önemli ürünler arasındaydı. 1840–1860 yılları arasında kök boya İzmir'in ihracatında birinci sırayı tutmuştur. Kökboyanın o dönemdeki en büyük alıcısı İngiltere idi.⁵⁰ İpliklerin boyanmasında en çok kullanılan madde kök boya bitkisiydi. İngilizler 1860'tan önce İngiliz sanayi terbiye ve boya işlerinde ithal edilen tarımsal hammaddelere bağlıydı. Kırmızı boya kökü Türk kırmızısı denilen sabit kırmızı renk vermesi nedeniyle bütün tekstil alanında çok tutuluyordu.⁵¹ Bu bitki Fransa, İtalya ve Yunanistan'da da yoğun olarak yetiştirilmesine rağmen Küçük Asya'da yetişen cinsine bu kadar talep olması ürünün kalitesinin farklı olmasından dolayıdır.⁵² Ancak bu tarihlerden sonra sentetik boyaların çıkması ile hızla önemini kaybetmiş. İktisadi değişimin bir sonucu olarak zamanla Ödemiş'te bu ürünün yerini incir üretimi almış ve daha sonra Ödemiş ve Bayındır, İzmir ihracatında çok önemli bir pay alan incirin üretildiği meşhur yerlerden olmuştur. İktisadi olarak XIX. yüzyılda talebi artan ve ürüne dönüşen ve dolayısıyla ekiminin yaygınlaştığı önemli bir ürün de afyon idi. İzmir ve

⁵⁰ Cihan Özgün, *19. Yüzyılın İkinci yarısında İzmir'in Aydın Sancağı İle Ticari İlişkileri*, 2. Ulusal İktisat Kongresi- Türkiye'nin İktisadi Dönüşüm Süreci, D. E. Ü. İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, İzmir, 20-22 Şubat 2008, s. 1–3

⁵¹ Reşat Kasaba, *Osmanlı İmparatorluğu ve Dünya Ekonomisi*, Belge Yayınları, İstanbul, 1993, s. 77; Özgün, a. g. b, s. 16

⁵² Abdullah Martal, *Değişim sürecinde İzmir'de Sanayileşme*, D. E. Ü. Yayınları, İzmir, 1999, s. 92; Özgün, a. g. b, s. 16

çevresinde yetişen Afyon, hem Mısır'da hem de Çin'de yetişen afyondan çok daha kaliteliydi ve bu nedenle çok da pahalıydı. İzmir'de afyonun yetiştirildiği mahallerin daha çok Küçük menderes Havzasında yoğunlaştığı görülmektedir.

Küçük Menderes Havzası eskiçağlardan beri bazı önemli madenleri ile tanınmıştı. Örneğin vadinin doğu yakasındaki zincifre (civa sülfür) ve civa madeni bunlardan en önemli olanlarıdır. Eskiçağların en kaliteli yatakları Beydağ kazası yakınlarında bulunmaktaydı. Zincifre madeni boya yapımı yanında aynı zamanda ilaç sanayinde de kullanılıyordu. İlkçağlarda kırmızı renkli doğal civa sülfür, daha parlak bir görünüm vermesi için dudak boyası olarak kullanılmaktaydı. Civa ise o zamanlarda özellikle madeni levhaların gümüşlenip ayna haline getirilmesinde vazgeçilmez maddelerden biriydi. Ayrıca bu bölgede başka madenler de vardı. Tmolos dağından altın, gümüş, bakır ile boya yapımında kullanılan arsenik ile ilaç, kozmetik ve sentetik boya yapımında kullanılan antimon da çıkarılmaktaydı.⁵³ Bu madenler asırlar sonra bile bölgede ticareti yapılan önemli zenginlikler olmuşlar, bu süreç içerisinde de kullanım alanları genişlemiştir.

Madenlerin kullanım alanlarının genişlemesi önemlerinin daha çok artmasına ve ihtiyaçtan dolayı ticaretinin daha çok yapılmasına neden olmuştur. Küçük Menderes'te çıkan madenler de kullanım alanı geniş madenlerden olmakla güçlü devletlerin ilgisini çekmiştir. Çünkü doğada bulunan çok çeşitli civa bileşiklerinden en önemlilerinden ve en fazla istifade edilen bileşik zincifre'dir ve bu bileşik Batı Anadolu'da Beydağ kazasındaki madenlerde bulunmaktadır.

XVII. ve XVIII. asırlarda termometrelerin icadı ile civanın ilmi olarak kullanılması ihtiyacı artırmıştır. 1799'da bulunan civa fulminatı ise bugüne kadar patlayıcı bir madde olarak kullanılmıştır. Yine 1890 yıllarından beri klorin ve kostik soda imalinde kullanılan elektrolit civa pilleri, civaya olan ihtiyacı artırmıştır.

Aşağıdaki tabloda Osmanlı'nın son döneminden Cumhuriyet dönemine bölgeden çıkan önemli madenler, bu madenlerin işletme hakkının kimde olduğu ve nereden çıktıkları görülmektedir.

1885'ten sonra buluna yataklarla Batı Anadolu, zımpara taşı üretiminde birinci sırayı aldı. Bu madenlerin içinde Tire'nin de önemli bir yeri vardı.⁵⁴ İzmir-Aydın demiryolunun yapımından sonra bölgede çıkarılan madenlerin önemi daha da artmıştı.

⁵³ Sevin, Anadolu'nun... s. 190

⁵⁴ Özgün, a. g. b, ss. 1-12

Zımpara taşı bunlardan biriydi. Zımpara, savaş yıllarında olduğu gibi mütareke döneminde de üretilip ihraç edilebilen tek madendi.⁵⁵

**İşgal Öncesinde İzmir Sancağının Küçük Menderes Bölümünde
Mevcut Fermanlı Madenler**

İmtiyaz(Ferman) Sahibi	Madenin Yeri		Cinsi	İmtiyaz Tarihi
	Kazası	Mevkii		
Hacı Mehmet Nazif Efendi ve Ortağı	Ödemiş	Kaymakçı	Civa	23 Mart 1918(?)
Karabet Arabian Efendi ve Ortağı	Ödemiş	Halıköy	Civa	27 Ağustos 1911
Milli Yardımlaşma Kurulu	Ödemiş	Yağcılar	Civa	16 Kasım 1903
Milli Yardımlaşma Kurulu	Ödemiş	Güre	Civa	16 Kasım 1903
Mösyö Tomas Yovanzir	Ödemiş	Mescitli ve Emirkırlı	Antimon	27 Mart 1889
Hacı Emin Efendi ve Ortakları	Bayındır	Çiftçi Gediği	Arsenik	16 Eylül 1917
Lütfullah Efendi Ortağı Şarno	Tire	Çavuşköy	Zımpara	1 Eylül 1870
Mösyö Hanton	Tire	Dağyeniköy	Zımpara	1 Eylül 1870
Mösyö Herbert Vitel	Tire	Alacalı	Zımpara	1 Mart 1872
Şeyhzade Mehmet Sait Efendi Varisleri	Tire	Hasançavuşlar	Zımpara	1 Kasım 1878
Artin Boyacıyan	Tire	Dağyeniköy	Zımpara	29 Ekim 1909
Eczacı Vasilaki Efendi ve Ortağı	Tire	Toplak ve Dede Musalar	Civa, Demir	8 Ağustos 1915

Tablo 10 Kaynak: 1923 Senesi İzmir Vilayeti İstatistiği, c. 2, s. 92; Berber, Yeni Onbinlerin... s. 143

Küçük Menderes'te çıkan bir diğer maden olan antimon Gutenberg'in kurşun ve antimon madenlerinin karışımından daha dayanıklı harfler dökerek matbaayı geliştirmesi ile antimonun kullanım alanı da genişlemiştir. Ayrıca antimon XVII. ve XVIII. yüzyıllarda bazı kesimler tarafından ilaç olarak ya da ilaç karışımları içinde kullanılmaktaydı. Kurşuna setlik vermesi dolayısıyla askeri malzeme yapımında da kullanılmıştır.

⁵⁵ Berber, Yeni Onbinlerin... s. 144

Torbalı başta olmak üzere İzmir çevresinde ruhsatnamesiz elde edilen ve ihraç edilen demir madenlerinin varlığı da söz konusuydu. Demir madenleri denize olan mesafe, yol ve ulaşım imkânlarının yetersizliği ve bu madenin sanayide kullanılmasına engel teşkil eden arsenik, kükürt, fosfor maddelerini bulundurması dolayısıyla hem kullanım hem de işletim alanları sınırlı kalmıştı. Torbalı'daki kömür madeni İzmir'de yaşayan Avusturyalı bir müteşebbis tarafından işletilmeye başlanmıştır.⁵⁶

1.3. Yunan İşgali Öncesi Küçük Menderes

İzmir, Büyük Savaş çıkana ve bunu takip eden parçalanma sürecine kadar çeşitli milletlerin ve dinlerin buluşma noktası olmuş, insanlar bu farklılıklara pek de fazla aldırmandan kardeşçe yaşamışlardır. Yüzyıllar boyu bu kentte birlikte yaşayan ve birbirlerini ister istemez birçok yönde etkilemiş olan farklı toplumların adet ve gelenekleri bu bakımdan birbiriyle büyük benzerlikler göstermekteydi. Dini farklılıklar ve dinsel törenlerin gerektirdiği ritüeller sadece ayrıntıda kalan özelliklerdi ve basit bir örnek vermek gerekirse düğün törenlerinin geliştirilme süreci dahi cemaatler arasında neredeyse birbirinden farksız gibiydi.⁵⁷ İzmir'in hemen art bölgesi olan Küçük Menderes'te de sosyal yaşayış açısından durum bundan çok farklı değildi. Tüm Batı Anadolu'da olduğu gibi Müslüman, Rum, Yahudi ve Ermeni halk hep beraber, birbirlerinin özel yaşamlarına pek karışmayarak ancak, uyum içinde yaşıyorlardı. Öyle ki Hristiyan bir Ermeni, Müslüman köylünün camisine işleme yapıyordu.

*“Buradaki caminin işlemesini yerli cavur(vardı), o yaptı. Hatta biz yumurta filan götürüverdik buradan. Yumurta kullanıyorlar, kırıyor(yumurtayı) ,kırıyor kırıyor macun tutuyor. Alçı gibi (oluyordu)...O yerli cavur, ustaydı çok, iyi bir adamdı...”*⁵⁸

Müslüman kesim ve diğer cemaatler çoğunlukla birbirinden farklı mahallelerde oturduklarından çok fazla iç içe geçmiş bir yaşam sürdürmüyorlardı. İlişkinin sınırları belliydi: ticaret ve alışveriş.⁵⁹ Ödemiş'te yerli Rumlar şimdiki adı Akıncılar Mahallesi olan(eski adı Zeybekler) mahallede ikamet etmekteydiler ki bu mahalle eski Ödemiş'in

⁵⁶ Özgün, a. g. b, s. 13

⁵⁷ Rauf Beyru, “19. Yüzyılın İlk Yarısında İzmir'de Yaşam”, *Üç İzmir*, Der. Enis Batur, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 1992, s. 194

⁵⁸ Pelin Böke, *İzmir 1919–1922 Tanıklıklar*, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, s. 115, 8 Mayıs 1999, Ödemiş-Zeytinlik Köyü'nden Muammer Dalgın ile yapılan görüşme

⁵⁹ Böke, a. g. e, s. 67

en güzel muhitlerinden biriydi. İki katlı, o zaman için oldukça modern sayılabilecek, mermer merdivenli evlerde ikamet etmişlerdir.

Yahudiler Osmanlı topraklarında hiçbir zaman tarımla uğraşmamışlar ayrıca fazlaca mülk de edinmemişler, genellikle kirada oturmuşlardır. Buna gerekçe ise sürekli kalma garantilerinin olmadığı, kendilerinin olmayan bir devletin topraklarından bir gün gitmek zorunda kalırlarsa mallarını geride bırakmak istememeleridir.⁶⁰ Oysa Rumlar, özellikle mütareke döneminde olmak üzere ticaretten kazandıklarını ev, arsa, tarla gibi gayrimenkul alımına yatırıyor ve bu konuda Türklerin saflığından yararlanıyorlardı.

Küçük Menderes'te gayri müslim halk manifaturacılık, ayakkabıcılık, fırıncılık, bakkallık ve buna benzer işlerle yani genellikle esnaflıkla uğraşıyordu. Örneğin Rumlar şarapçılıktan komisyonculuğa hemen her çeşit mesleği icra ediyorlardı. Ermeniler, aracılık, tefecilik gibi işlerle de uğraşıyorlardı ve bu nedenle vilayetin en zenginleri de onlardı.⁶¹ Örneğin Ödemiş, işgal öncesi Ege'de en yoğun Ermeni nüfusu barındıran kentiydi ve bunlar kuyumculuktan demirciliğe ve inşaat sektörüne kadar çoğu alanda hâkim durumdaydı.⁶² Türklerin uğraş alanı ise genel olarak tarımdı.

Farklı uğraş alanları aradaki ilişkiyi çeşitlendirmekte, her iki tarafta birbirlerinin uğraşlarından fayda sağlamaktaydı. Örneğin Müslümanlar, gayri müslimlerin fırınlarından, bakkallarından, vb. alışveriş ediyor; gayri müslimler de onlarla ortakçılık yaparak işgücünden yararlanıyorlardı. Gayri müslimler, inançlarından dolayı Müslüman halka güveniyor, onlara mallarını teslim etmekte tereddüt etmiyorlardı. Bunu buradaki satırlardan da anlamak mümkün:

“Meyhane Boğazı denilen yer olduğu gibi gâvurdu. Meyhane onlarda, bakkal onlarda, her şey onlarda. Biz ırgatız yalnız. Bitki bile yolamıyorlar yerli cavurlar. Çok ortakçılık yaptık(onlarla). Biz yaparız yüzer, iki yüzer ekin, onu gâvurun evine yollayıver deveylen, yollayıveririz. Hiç başımıza bile gelmediler, bekçi bile yollamadılar. Gâvur malı yemek haram ya.”⁶³

Bu satırlardan şunu da çıkarmak mümkündür ki gayri müslimler, ekonomik durumlarına bakıldığında Müslüman halktan oldukça rahat bir haldeydiler. Nüfus olarak diğer azınlıklardan daha fazla olduklarından Rumlar özellikle dikkat

⁶⁰ Mustafa Erdal, *Anımsamalarla Eski Ödemiş Arz-ı Halleri*, Küçük Menderes Yayınları, 2007, s. 23

⁶¹ Zeki Arıkan, “XV. ve XVI. Yüzyıllarda İzmir”, *Üç İzmir*, s. 270

⁶² Munis Armağan, *Bozenderes'ten Bozdağlar'a Kuvayı Milliye*, Bilkar Bilge Karınca Matbaacılık, İzmir, 2005, s. 214

⁶³ Böke, a. g. e, s. 144, 9 Mayıs 1999'da Ödemiş-Seyrekli Köyü'nden Recep Yılmaz ile yapılan görüşmeden.

çekmektedir.⁶⁴ Rum ekonomik ve sosyal yaşamı bölgede Türklere ve diğer azınlıklara oranla üst düzey bir standarda sahipti.⁶⁵ Ticaretin sağladığı refah sosyal yaşamada etki ediyordu ve yoksul sayılabilecek Rum hanesi neredeyse yoktu.⁶⁶ Özellikle bu yörenin en önemli üç ilçesinde kazançları ve cemaat teşkilatlarıyla, kilise ve okullarıyla ileri denebilecek bir varlık idiler. Ödemiş'te 5.500, Tire'de 2.700, Bayındır'da 3.350 Rum nüfusu bulunuyordu.⁶⁷ Ancak işgalden hemen önce Wilson prensiplerine göre nüfus üstünlüğünü sağlamak amacıyla yaşanan göçle buralardaki Rum nüfus adeta patlama yapmıştır. Örneğin bu süreçte Tire'de Rum nüfusu 7000'e ulaşmıştı. Rum halkı yörede oldukça geleneksel bir biçimde örgütlenmişti. Rumlar "Yaşlılar Meclisi" ve "Danışma-Koruma Meclisi" olarak adlandırılan iki meclisli bir iç yönetim yapısına sahiptiler ve bu teşkilatlanma "Ortodoks Birliği" adı altında birleşmekteydi.⁶⁸

Azınlıkların yaşamlarına kıyasla işgalden hemen önce Müslüman yöre halkının durumuna bakılacak olursa görülecek tablo hiç de iç açıcı değildi. I. Dünya Savaşı'nda, özellikle de Çanakkale cephesinde verilen şehitler tüm Anadolu'da olduğu gibi yörede de erkek nüfusunu iyice azaltmıştı, ekonomik durum oldukça kötüydü, bölgede asayişsizlik hâkimdi ve halkın kafası o kadar karıştı ki ne yapacağını bilemiyordu.

Yaşlıların "seferberlik" olarak adlandırdıkları Çanakkale Savaşı'nda Batı Anadolu'nun Müslüman kesiminden birçok kişi askere alınmış, bunların büyük bir çoğunluğu geri dönmemişti. Bu da eli silah tutan kişi sayısının azlığını ortaya koymaktadır. Bu durumun ortaya çıkardığı bir diğer önemli faktörde hiç şüphesiz üretimle ilgiliydi ki, tarlaları sürececek erkek bulmak bile neredeyse imkânsızdı.

*"Seferberlikte böyle parmağınla gösterirsen kaldı insanlar, (erkek) namına kalmadı hiç. Arkasında çantası ile giden, gelmedi. Civan gibi delikanlılar arkasında çantasıyla gitti gelmedi, Çanakkale Harbi'nde."*⁶⁹

Bu süreçte türlü zorluklarla hayatını idame ettirmeye çalışan Küçük Menderes insanının karşısına bir zorluk daha çıktı, kıtlık... Çekirgeler gelmiş, köylünün deyimiyle çekirge yağmıştı ve bir yaprak dahi bırakmamıştı.⁷⁰ Kıtlık o dereceye varmıştı ki bir dana, bir eyer buğdaya değişilir olmuştu.⁷¹

⁶⁴ Celal Bayar, *Bende Yazdım*, Sabah Kitapçılık, İstanbul, 1997, c. 6, s. 71

⁶⁵ Armağan, a. g. e, s. 96

⁶⁶ Armağan, a. g. e, s. 97

⁶⁷ Bayar, a. g. e, c. 6, s. 71

⁶⁸ Armağan, a. g. e, s. 96

⁶⁹ Böke, a. g. e, s. 75, 22 Şubat 1998'de Bayındır-Kızılcaova Köyü'nden Emine Kılıçlı ile yapılan görüşmeden.

⁷⁰ Çekirge mücadelesinde kullanılmak üzere Ziraat Müdürlüğü, defterdarlık makamına yazarak Saruhan Sancağı'na yüz bin, Aydın ve Denizli sancaklarıyla Bergama kazasına ellişer bin kuruluşluk havale

Artık, mevcut nüfusun büyük bir bölümü kadın, çocuk ve yaşlılardan oluşmaktaydı. Üretimin devamını sağlayamayan ve ekonomik olarak sıkıntı çeken halkın tek çaresi ellerindeki toprakları yerli Rumlara satmaktı.⁷² İçinde buldukları durum işgale karşı halkı eli kolu bağlı bir vaziyette bırakıyordu.

İşgalin hemen öncesi Batı Anadolu'da kafası karışık olan sadece Müslümanlar değildi. İzmir Rumlarının hemen hepsi Yunan ordusunun gelmesinden memnunken yaşamını taşrada sürdüren yerli Rum ve Ermeni halkının bazı yaşlıları bundan rahatsızlık duymaktaydı.

“(Yunan ilk geldiğinde) yerli cavurun haberi de yoktu. Onlar Yunan'ın geldiğini istemediler, ama ne çare, geldi buraya Yunan. Zito zito, hoş geldin dediler (o zamanlar).”⁷³

İşgal başlamadan önce işgale karşı olan Rumlar daha sonra giderek militanlaşmış, Yunan birliklerine yardım ederek onların halka yaptıkları eziyete dahi ortak olmuşlardır. Örneğin Tire'de öğretmenlik yapan Demostenes Angelidis adlı bir öğretmen, okullarda bağlılık andı olarak söylenen marşı 1912 bayramında kaymakamlık binasında öğrencileriyle birlikte Türk yöneticiler karşısında okumuş ve bundan onur duyduğunu söylemişken, Yunan birlikleri Tire'ye girdiğinde karargâh olarak kullanacakları binada elinde çiçeklerle karşılayarak övgü dolu sözlerle askeri birlik komutanını kutlamıştır.⁷⁴

Eskiden barış içinde yaşayan insanların düzeni bozulmuş, birbirlerine düşman olmuşlardı. Rum halkı gelecek olan Yunan birliklerini sabırsızlıkla beklerken, bundan aldıkları cesaretle Türklere olan nefretleri günden güne artıyor, Müslüman halkın güvenliği ise gitgide azalıyordu.

Batı Anadolu'da 19.yy.ın sonlarında sosyal, ekonomik ve siyasi sıkıntıların ve çözümsüzlüklerin bir sonucu olarak iyice yerleşen, imparatorluğun yıkılışına kadar devam eden ve bu süre boyunca gittikçe yaygınlaşıp kronik hale gelen eşkıyalık

---

gönderilmesini istemiş ve bu aynı gün yerine getirilmiştir. Aynı amaçla Bayındır'a da on beş bin kuruş yollanmış olması Bayındır'daki yerli halkın anlattığı çekirge istilasını doğrular. Bkz. Engin Berber, *Yeni Onbinlerin Gölgesinde Bir Sancak: İzmir (30 Ekim 1918–15 Mayıs 1919)*, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 1999, s. 129

⁷¹ Böke, a. g. e, s. 75, 22 Şubat 1998'de Bayındır- Kızılcaova Köyü'nden Emine Kılıçlı ile yapılan görüşmeden.

⁷² Böke, a. g. e, s. 66

⁷³ Böke, a. g. e, s. 181, 22 Şubat 1998'de İzmir-Bayındır Kazası'ndan Hüseyin Elden ile yapılan görüşmeden.

⁷⁴ Armağan, a. g. e, s. 91

hareketleri bölgede asayiş bozmuştu. Merkezi ve yerel yönetim eşkıyalarla mücadele etmeye çalışırken bu ikisi arasındaki mücadeleden en çok halk etkilenmişti.⁷⁵

O dönemin zor koşulları içine zeybekler arasında birliğin olmaması konusunu da dâhil etmek gerekir. Küçük Menderes yöresinde ve etrafındaki bölgede kol gezen zeybekler arasında çekememezlik, kan davası vb. olaylar mevcut olduğu gibi, bir de ayrı kollardan geliyor olmaları aralarında birliğin oluşmamasında etkili faktörlerden biriydi. İleride bölgeye gelerek milli direnişi örgütlemeye çalışan Celal Bayar'ı da uğraştıran en önemli sorunlardan biri zeybekler arasındaki bu gerginlikti. Bunu Celal Bayar'ın şu ifadesi açıkça ortaya koymuştur:

“Öteden beri zeybekler arasında birbirini çekememezlik ve kan davaları vardı. Kamalı Efe, Çakırcalı Efe bilmem ne efe takımlarının bir araya gelmeleri zor bir işti. Bütün iptidai insanlar gibi, bunlar da bu zaafa kendilerini kaptırmışlardı. Yanık Halil İbrahim Efe'ye fazla güvenir görünmek Gökçen'i işten uzaklaştırabilirdi. Çünkü Yanık Halil İbrahim Kamalı Kolu'ndan, Gökçen⁷⁶ ise Çakırcalı Kolu'ndandı. Bunlar birbirinin rakibi idi. Uzlaştırılmaları lazımdı.”⁷⁷

Efelerin birbirine karşı yürüttükleri entrikalar ve yok etme girişimleri bu coğrafyayı özellikle mücadele döneminde olumsuz bir şekilde etkileyen en önemli durumlardan biridir. Efeler ile Osmanlı zabitleri ve Milli Mücadele döneminde düzenli ordu subayları arasında da buna benzer sorunlar yaşanmıştır. Hatta bazı efelerin ölümünden subaylar sorumlu tutulmuştur.⁷⁸

⁷⁵ Sabri Yetkin, *Ege'de Eşkıyalar*, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 2003, s. 3

⁷⁶ Gökçen Efe: 1891 yılında Ödemiş'te doğdu. Çakırcalı Mehmet Efe'nin akrabasıdır. Tire civarında Güme Dağı sırtlarında 16 yıl zeybeklik yaptı. Yunanlıların İzmir'i işgali üzerine kızanları ile birlikte gönüllü olarak Kuva-yı Milliyecilere katıldı. Fata'da ilkokulu karargâh olarak kullanan Yunanlılara bir baskın yaparak başarılı oldu; yerli Rumlara karşı da başarılar kazandı. Poslu Mestan Efe ve Mursallılı İsmail Efe ile anlaşarak Yunanlıları Torbalı-Ödemiş yakınlarında durdurdu. Bu sırada hastalandı. Muharebeyi yattığı yerden izliyordu, biraz iyileştikten sonra kendisi de savaşan arkadaşlarına katıldı. Boğazdaki düşmanı önlediği sırada Yunanlılar tarafından vuruldu (1920). Cenazesi aylarca savaş meydanında öldüğü yerde kaldı. Yunan tehlikesi geçtikten sonra yaşadıkları yerlere dönen akrabaları tarafından giysilerinden ve tüfeğinden tanınarak bulundu ve defnedildi. Küçük Menderes'in Milli Mücadele sürecindeki en önemli kahramanlarından biri olan Gökçen Efe'nin şehit olduğunda hiç parası yoktu çünkü o mal varlığını Kuva-yı Milliye için harcamıştı. Bu nedenle hanımlarına ve çocuklarına kendisinden sadece bir zeytinlik kaldı. Savaştan sonra kahramanlıklarından dolayı memleketi olan Fata'ya Gökçen ismi verildi. Ayrıca Ankara Kavaklıdere'de de bir mahalleye onun yine onun ismi verilmiştir. Gökçen Efe, diğer efe gruplarından farklı olarak o bölgedeki gruplaşmalar içerisine girmemiş iki tarafla da hoş ve bitaraf geçinmiştir. Kızanlarını halkın hukukuna tecavüzden şiddetle men etmiş, herkesin şerefine ve izzeti nefesine saygı göstermiş yüksek karakterli bir efe olarak askerinin ve halkın sevgisini kazanmıştı. Bkz, Ekrem Uykucu, *1919'dan Günümüze Türkiye Cumhuriyeti Tarihi Ansiklopedisi*, Toker Yayınları, İstanbul, 1994, s. 190; Aker, a. g. e, c. III, s. 42; Sabahattin Burhan, *Kurtuluş Savaşı'nda Gökçen Efe Destanı*, Nesil Yayınları, İstanbul, 2009, s. 504

⁷⁷ Bayar, a. g. e, c. 6, s. 75–76

⁷⁸ Armağan, a. g. e, s. 123

Halk eşkıya sorunu yüzünden Osmanlı idaresinin son döneminde oldukça huzursuz ve umutsuzdu. Yaşam zor şartlar altında ve can güvenliği olmaksızın devam etmekteydi. Geceleri dışarı çıkmak oldukça tehlikeli bir işti. Hükümet'in takip müfrezeleri eşkıya peşinde olduğundan eşkıya sanabilir, eşkıyalar yakalanma korkusundan jandarma sanarak ateş edebilirlerdi. Ayrıca bazı bölgelerden geçerken oldukça çabuk ve dikkatli olunmak zorundaydı. Örneğin Hacıilyas Köyü⁷⁹ çevresinde dolaşan eşkıya Çerkes Hasan ve çetesi ile Gökçen Efe'nin arası açık olduğu için her iki tarafta birbirinin adamlarına ve yandaşlarına karşı tetikteydi.⁸⁰ Bu durum da yolcuları tehdit eden ve korkutan etkenlerdendi.

Ege bölgesi tarımın ticarileştiği, toprak dağılımının eşitsizliğine sahne olan bir bölgeydi. Bu nedenle bazı kesimler ekonominin dışında kalıyor ve geçimlik bir iş ve uğraş sahibi olamıyorlardı. Ekonominin dışında kalan bu dinamik nüfus ise bu haksızlığın suçlusunu ve sorumlusunu olarak gördükleri devlete, onun yerel yöneticilerine, onların uzantısı saydıkları ağa, eşraf ve yerel zorbalara karşı isyan ederek çetecilik hareketlerine girişmişlerdi. Yasadışı olan bu davranışa itilmelerindeki temel etken bireysel değil, daha çok sosyal sebeplere dayandığından ezilen bölge halkı ile de bütünleşerek onların desteğini sağlamışlardır. Burada şunu da belirtmek gerekir ki o dönemde Batı Anadolu'da sadece Müslüman halkın içinden çıkan çeteler değil Rumların ve diğer cemaatlerin oluşturdukları çeteler de mevcuttu. Ayrıca Müslüman çeteleri içinde sadece halkın taraftarı olduğu çeteler değil bir de “çalıkakıcı” olarak tabir edilen, ev soyan, yol kesen, hırsızlık faaliyetlerinde bulunan haydutlar vardı ki bunları diğerlerinden ayrı tutmak gerekir. Bu zararlı eşkıyalardan bazıları milli direniş esnasında da eşkıyalıklarını sürdürmüşler, bazıları ise direnişe katkıda bulunmuşlardır.

Müslümanların oluşturduğu çeteler, aynı dönemde bölgede bulunan Rum çetelerden bir farkla ayrılıyordu: Rum çeteleri teşvik edip, dağlara salan “*Etniki Eteryas*” idi ve “*Megali İdea*”nın savunuculuğunu üstlenmiş bu örgütün amacı yaygın asayişsizliği daha da pekiştirmek için siyasal eşkıyalık yaptırmaktı.⁸¹

Ege Bölgesine hâkim olan kötü durum kendisini Küçük Menderes Havzasında daha şiddetli bir şekilde kendini göstermekteydi. Eşkuya hareketleri Küçük Menderes yöresini kasıp kavurmaktaydı. Aydın vilayetinin merkez ilçesi olan İzmir ile iç

⁷⁹ İlkurşun: Köyün eski adı, köylüler tarafından *İhsaniye* olarak bilinmektedir. Ancak birçok kaynakta Hacıilyas ismi geçtiği için anlama zorluğu oluşmaması açısından köyden bahsederken Hacıilyas ismi kullanılmıştır (F.A.Ö).

⁸⁰ Bayar, a. g. e, c. 6, s. 11

⁸¹ Yetkin, a. g. e, s. 5 ve 56

kesimlerde bulunan kazalar arasında büyük bir fark vardı. Bu sadece yaşamın doğal ritmi açısından değil haberleşme açısından da geçerliydi. Aydın vilayetine telgraf gelmişti ancak telgraf hatları yeterince yaygınlaşıp gelişemediğinden vilayetin en büyük kazaları Nazilli, Alaşehir, Ödemiş ve Tire birbirleriyle doğrudan değil, İzmir aracılığıyla ve birçok merkezden aktarma yaparak haberleşebilmekteydiler. İletişimdeki bu zorluk ve gecikmeler eşkıyalığın ve çeteciliğin yaygınlaşmasına neden oluyordu. 20.yy.ın başlarında özellikle Ödemiş'e bağlı Kilas (Keles-Kiraz), Balyambolu (Beydağ) ve Birgi gibi nahiyeler tam bir eşkıya yatağı haline gelmişti. Bu dönemde eşkıyaları ve eşkıyalığı destekleyen sadece yöre halkı değildi, bölgede ekonomik çıkarları olan ve burada ticaret yapan yabancı aileler de eşkıyalara destek vermekteydiler. Örneğin, İzmir'de yaşayan Levanten bir aile olan Whitaller ile Çakırcalı arasında büyük bir yakınlık vardı. Hatta bu yakınlık Çakırcalı'ya silah ve cephane temin etmeye kadar varmaktaydı. Aile, Bozdağlar'dan sümbül soğanı toplayarak Avrupa'ya ihraç etmekte ve Ödemiş civarında bir civa madeni işletmekteydi. Merkezi yapısı güçsüz olan bir imparatorlukta büyük yatırımlar yapan bu ailelerin ve yabancı yetkililerin Çakırcalı Efe'ye destek vermelerinin tek sebebi yöredeki asayişsizliğin devamını sağlayarak gelirlerini sürekli kılmak istemeleri ve kendi ülkelerinin çıkarını düşünüyor olmalarıdır.

Osmanlı Devleti'nin çetecilik ve eşkıyalık olaylarına karşı tutumu oldukça yanlıştı. Bölgede oluşan eşkıyalık hareketini tam olarak kavrayamadığı ve bu konuya çok dar bir açıdan baktığı için çözüm de bulamıyordu. Eşkıyalık yapan kişileri doğuştan "*kötü nefisli*" kişiler olarak tanımlıyor, yakalananların idam, hapis, sürgün, pranga ve kürek cezaları ile cezalandırılacağını belirtip, yakalanamayanların ise öteki dünyada cezalarını çekeceklerini vurgulayarak eşkıyalığı önleme yoluna gidiyordu. Yaşanan bu sosyal olayın ortaya çıkma nedenlerini bulup gidermek yerine nasihat ederek eşkıyalığa son vermeye çabalamak tabii ki çare olmadı ve sebep ortadan kalkmadığı için takip müfrezeleri tarafından ara sıra bazı çeteler ortadan kaldırılrsa da yeniden kurularak imparatorluğun yıkılışına kadar bölgedeki çetecilik faaliyetlerini arttırarak devam ettirdiler.⁸² Ancak Mondros Mütarekesinin imzalanmasıyla birlikte hükümet, bu konunun üzerine daha fazla eğilmek zorunda kaldı. Mütareke döneminde kazaların emniyeti oldukça önemliydi. Bölgede eskiden beri süregelen eşkıya olaylarının artması bir yana, bu eşkıyaların arasında savaş esnasında bulunduğu kıtadan

---

⁸² Yetkin, a. g. e, ss. 42-64

kaçan firariler bulunmaktaydı. Bu konu çok önemli ve tehlikeliydi. Çünkü asker kaçaklarının Yunanlılara karşı girişecekleri herhangi bir hareket 7.maddeyi uygulamak için oldukça hevesli olan İtilaf Kuvvetleri karşısında Hükümeti güç bir duruma düşürebilirdi. Bu sebeple Vilayet Jandarma Örgütü taşrada en fazla bu sorunla meşgul olmaya başladı fakat eşkıya yakalamaya çalışan kişilerin halka karşı giriştiği yanlış ve ezici tutum insanları devletten uzaklaştırıyordu.

Burada halkın Osmanlı'ya bakışını irdelemek gerekirse o zamanda köylüler ve aşiretler yaşadıkları sıkıntılardan dolayı Osmanlılığı kendilerinden saymıyor, bir yabancı gibi görüyorlardı. Sadece eski zaptiyeleri ve yeni jandarmaları Osmanlı diye adlandırıyorlardı. Osmanlılık halk için “*haksızlık*” anlamına geliyordu.⁸³ Çünkü halk Celali İsyancıları'ndan beri iç ve dış savaşlar, memur soygunları, sonu gelmeyen askerlik hizmeti, jandarma baskısı, mültezim, tahsildar ve tefeci yağması gibi olaylardan başka bir şey görmemişti. Özellikle asker toplama insanlar için bir işkenceye dönüşmüştü.⁸⁴ Ancak yaşanan bunca olumsuzluğa rağmen hiç kimse padişaha ve saltanata dil uzatmıyor, bu kavramlara ayrı bir değer verip diğerlerinin dışında tutuyorlardı.⁸⁵

Küçük Menderes halkının sağlık koşulları da son derece yetersiz ve ilkeldi. Bu koşullar açısından hiç şüphe yok ki yöre halkı şehirdeki olanaklara sahip değildi. Halk yoksulluğun da etkisiyle batıl doktorluk ve ilkel ilaçlarla kendi kendini tedavi etmeye çalışıyordu. Özellikle yörük obalarında bu işlerden anlayan ve kocakarı ilaçları yapan kimseler vardı. Efeler de yaralandıklarında ya da hasta olduklarında hükümetin adamı saydıkları doktorlara müracaat etmez, bu tedavi şeklinden yararlanırlardı. Geleneksel yöntemler kullanan bu yörükler merminin çıkarılması, yaranın dağlanması, çeşitli çiçek ve otlardan yapılmış merhemlerle yaranın iyileştirilmesi, ağaç köklerinden yapılmış haplarla hastaların sağlığına kavuşturulması konusunda uzmanlık kazanmış kişilerdi.⁸⁶

Yöre halkı kullandığı çeşitli bitkisel ilaçlardan çare aramaktaydı. Örneğin yara için kızarmış yağ-kekik yağı karışımı ve ya kantaron çiçeği ve zeytinyağından elde edilmiş olan kırmızı renkli merhem yaraya sürülmek suretiyle tedavi uygulanırdı. Şişme ve incinmelerde ezilmiş soğan, çiğnenmiş ekmek ya da un bulamacı tedavi edilecek bölgeye konur, üzerine asma ya da başka bir ağacın yaprağı kapatılarak bir bezle bağlanırdı. Hijyen koşullarının yetersizliği ve altyapının olmaması nedeniyle

⁸³ Bayar, a. g. e, c. 6, s. 20

⁸⁴ Doğan Avcioğlu, *Milli Kurtuluş Tarihi 1838'den 1995'e*, Tekin Yayınevi, C.3, İstanbul, 2002, s. 913

⁸⁵ Bayar, a. g. e, c. 6, s. 20

⁸⁶ Behiç Galip Yavuz, *Zeybekler*, Atatürkçü Düşünce Derneği Ödemiş Şubesi Yayınları, Ödemiş/İzmir, 2006, s. 41-42

insanlarda çıban sıkça görülen bir sorundu. İltihabı akıtmak için haşlanıp ezilmiş bamyaya geceleyin ılık bir halde ıbanın üzerine bağlanıyor, sabahleyin çıban üzerinde oluşan beyaz noktalardan delinerek iltihap akıtılıyordu. Hazımsızlığa ve mide rahatsızlığına karşı kekik suyu içilirdi. Karın ağrısı ve şişliğinde ise pekmez ya da süzme bala açı boyası katılarak elde edilen “*gelincik*” olarak adlandırılan bir merhem sürülür üzerine lahana yaprağı konularak bağlanırdı. Mayasıl(basur-hemoroit) hastalığına kirpi etinin iyi geldiği düşünülürdü ki bu inanış ve tedavi yöntemi hala yöre halkı arasında yaygındır. Yine hala yaygın olan eski bir yöntem de koruk suyuna kahve karıştırılarak iilmesidir ki bu da ishali durdurmak için kullanılırdı. Ayrıca koruk suyu tedavi için kanlanan göze damlatılırdı. Öksürük tedavisi için pekmeze bal karıştırılır belirli aralıklarla bu karışımdan içilirdi. Kanamayı durdurmak içinse yaraya tütün, örümcek açı veya kl basılırdı.⁸⁷

Bu tedavi yöntemleri, ilaç yokluğundan işgal sürecinde de uygulanmıştır. Ancak kıtlık ve yokluk yüzünden halk yiyeceği bile zor temin ettiği için ancak eldeki malzemeler kullanılmıştır.

---

⁸⁷ Yavuz, *Zeybekler*, s. 42–43

II. BÖLÜM

İZMİR'İN İŞGALİ

2.1. Mütarekeden Sonraki Olaylar ve İzmir'in İşgaline Hazırlık

Birinci Dünya Savaşı'nda Osmanlı Almanya'nın yanında yer almış ve savaşın sonunda Almanya yenildiği için Osmanlı'da mağlup devletler, arasındaki yerini almış ve 30 Ekim 1918 tarihinde Osmanlı Devleti ile İtilaf Devletleri arasında Mondros Mütarekesi imzalanmıştı. Bu mütarekenin hükümleri gereğince Osmanlı İmparatorluğu fiilen tarihe karışıyordu. Çünkü bu bir ateşkes olmaktan öte kayıtsız şartsız tam bir teslim belgesi niteliğindedi. Yaklaşık sekiz yıl savaştan sonra bir zamanların Muhteşem Osmanlı İmparatorluğu feci bir şekilde yenilmiş, orduları dağılmış, morali çökmüş, savaşlarda büyük insan kayıplarına uğramış, kaynakları tükenmiş, galiplerin kendisi hakkında vereceği karara razı ve kadere boyun eğmiş görünümdeydi ve mütarekenin hükümleri uygulamaya konulduğunda İtilaf devletleri askerleri Anadolu'yu işgale başladı.⁸⁸

Mütareke'nin 7. maddesi İtilaf Devletlerine güvenliklerini tehdit edecek bir durumla karşılaşmaları halinde istedikleri yeri işgal etme hakkını vermekteydi. Bu tehlikeli madde yüzünden Osmanlı topraklarının bazı bölgelerinde azınlıklar Türk zulmüne maruz kaldıklarını iddia edip dünya kamuoyunu yanıltarak işgale davetiye çıkarmaya çalışmaktaydılar.⁸⁹ Özellikle Rumlar, Batı Anadolu'da yoğun bir propagandaya başlamışlardı. Azınlıkların ortaya attığı bu asılsız iddialar İtilaf Devletleri'nin çıkarlarına yaradığından bu davet karşılıksız kalmayacaktı. Hatta bazı devletler azınlıkları daha da kışkırtmak (bunu özellikle İngiltere yapmıştır) için onlara çeşitli vaatlerde bulunmuşlardır.⁹⁰

⁸⁸ Ergün Aybars, Türkiye Cumhuriyeti Tarihi I, Ege Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, İzmir, 1987, s. 107; Şerafettin Turan, *Türk Devrim Tarihi I*, Bilgi Yayınevi, Ankara, 2004, s. 126; Güneş, a. g. t, s. 28; Güneş, , *Milli Mücadele'de Ödemiş*, Askeri Tarih Araştırmaları Dergisi, Genel Kurmay Atase Başkanlığı Yayınları, Ankara, 2003, S. 1, s. 95

⁸⁹ Engin Berber, *Sancılı Yıllar: İzmir 1918–1922 Mütareke ve Yunan İşgal Döneminde İzmir Sancağı*, Ayraç Yayınevi, Ankara, 1997, s. 81

⁹⁰ Zafer Çakmak, *İzmir ve Çevresinde Yunan İşgali ve Rum Mezalimi*, Yeditepe Yayınevi, İstanbul, 2007 s. 97

Yunanistan mütarekeden sonra Paris Antlaşması'nda isteyeceği yerler için Batı kamuoyunun desteğini almak amacıyla şiddetli bir propagandaya girişti. Yunan Başbakanı Venizelos ve Dışişleri Bakanı Politis derhal bu konu üzerinde çalışmaya başladılar. İngiltere, Fransa Amerika ve İsviçre'de etkili oldular ve devlet adamları, gazeteciler, yazarlar, işadamları vb. gibi birçok çevrenin desteğini kazandılar.

Venizelos, propagandasında başarılı olacağından oldukça emindi. Çünkü kendisine çok daha önceden toprak vaadinde bulunulmuştu ve bunu yapan ilk kişi, İngiliz Dışişleri Bakanı Sir Edward Grey'di. 23 Ocak 1915'te Atina'daki İngiliz elçisi Francis Elliot'a gönderdiği bir telgraf ile müttefikler yanında savaşa katılması halinde Yunanlılara Batı Anadolu'da önemli bir toprak ödünün verileceği önerisinde bulunmasını söylemiştir.⁹¹ Hatta eğer Venizelos kesin bir söz isterse bunun verilmesinde de bir sakınca görmediğini telgrafa eklemiştir.⁹² Grey'in notasını aldıktan sonra Venizelos, Yunanistan'ın yeni toprak arzusunun genişliğini saptamak için Anadolu coğrafya ve etnografyası üzerine bir incelemeye girişti ve bunun için geçmişte bir süre, özel olarak askeri ve siyasi bakımlardan Anadolu üzerinde çalışma yaptığını bildiği Genelkurmay Başkan Vekili Albay Metaksas'a⁹³ müracaat etti.

İtilaf Devletleri, Sırbistan'ın bir Avusturya saldırısını püskürtmede yardım etmek üzere Yunanistan'ın Tuna'ya kıtalar yollamasını talep etmişti ve bu yardımın karşılığı Küçük Asya'da önerilen toprak tavizleriydi. Bu konuda Albay Metaksas ve Venizelos 13–19 Ocak arası birçok gizli görüşme yaptılar. Metaksas görüşlerini sadece sözle ifade etmekle yetinmedi ve başbakana 27–31 Ocak tarihli iki muhtıra verdi. Albay, bu muhtıralarda hem talep edilen yardıma hem de teklif edilen toprakların kabulüne itiraz ediyordu. Ona göre, denizlerdeki üstünlük İngilizlerin, karadaki üstünlük ise Almanların olacaktır. O nedenle bu teklifin kabulü ancak tedbirsizlik olacak, Yunanistan'ı Anadolu

⁹¹ Mehmet Başaran, *Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Türe*, Dokuz Eylül Üniversitesi Yayınları, İzmir, 2000, s. 33

⁹² Michael Llewellyn Smith, *Anadolu Üzerindeki Göz*, Çev. Halim İnal, Hürriyet Yayınları, İstanbul, 1978, s. 59; Yılmaz Altuğ, *Bir Yunan Diplomatına Göre Yunanistan'ın Anadolu Macerası*, Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi, c. 9, S. 27, Temmuz-Kasım 1993, s. 502; Serdar Sarısır, *Demografik Oyun Sürgün (1919–1923)*, IQ Kültür Sanat yayıncılık, İstanbul, 2006, s. 153; Türkmen Parlak, *Yunan Ege'ye Nasıl Geldi*, İzmir Sosyal Hizmetler Vakfı Kültür Yayınları, İzmir, 1982, s. 101

⁹³ İoannis Metaksas: 1912-1913'teki iki Balkan savaşının başarılı yönetiminden sorumlu son derece kabiliyetli bir kurmay subaydı. Gerek ordu kademesinde gerekse Kral katında önemli söz sahibi olan Metaksas, düşünceleri isabetli, iyi bir askerdi. Almanya'da eğitim görmüştü, Alman ordusunun yüksek etkinliğine inanıyordu. Ama yinede I. Dünya Savaşı'nın sonucunda ne Almanya'nın ne de İtilaf Devletlerinin savaştan zaferle çıkacağını düşünmemiş ve söyledikleri çıkmıştır. Örneğin 20 Ocak 1915'te Venizelos'a yolladığı muhtıradaki Avrupa Savaşı'nın sonucu hakkındaki ihtimalleri inceleyen Metaksas burada şu ifadeleri kullanmıştır: "...iradesini Antant Devletleri'ne tamamen zorla kabul ettirebilecek bir Alman zaferi mümkün görünmemektedir. Almanya'nın elde edebileceği en müsait sonuç onun savaştan kayıpsız çıkmasıdır." Bkz. Altuğ, a. g. m, s. 503; Parlak, *Yunan Ege'ye Nasıl Geldi*, s. 100

topraklarında uzun ve pahalı bir savaşa sokacak, yani sonuçta tüm zararları kendileri çekeceklerdi.⁹⁴ Metaksas'ın bu konudaki iddiaları şöyledir:

Aşağı yukarı 10.000.000 olan Anadolu nüfusunun en iyimser tahminle ancak 2.000.000'u Rum olarak kabul edilebilirdi ve bunlar aynı yerde değil deniz kıyısındaki yerleşimlerde küçük gruplar halinde dağılmışlardı. Bu durumda müslüman halk Rumların en yoğun şekilde yerleştiği kıyı kasabalarının bile çoğunda sayıca daha fazladırlar. Ayrıca, Metaksas'a göre Müslüman nüfusun çoğunluğu silah kullanma alışkanlığına sahipken ticaretle uğraşan Rum ve Ermeniler bu seferi eğitimden yoksundu. Yine Anadolu'nun herhangi bir bölümünü ilhak etmek, uzun ve çetin bir sefere neden olacaktı. Anadolu'nun engebeli coğrafi yapısı, yol ve ulaşım araçlarının yokluğu sefer için büyük bir zorluktu. Sayı itibariyle seferin başlangıç dönemlerinde üstün olursa bile içeri doğru ilerledikçe güvenlik gereği önemli noktalara bırakılan kuvvetler nedeniyle, birliklerin eridiği görülecektir. Bu nedenle Türk kuvvetleriyle eşit hale gelen Yunan ordusu savunma yapmaya mecbur olacak ve zamanı geldiğinde yıkıcı bir darbeyle geri çekilmek zorunda kalacaklardır. İzmir ve çevresi işgal edilse bile sürekli Türklerin tehdidi ile karşı karşıya kaldığı denizaşırı bir ülkede işgal ettiği sahayı korumak Yunanistan'a askeri ve mali açıdan büyük bir yük olacaktır. Ayrıca Anadolu tek ve bölünmez bir coğrafi birlik teşkil ettiği için bir parçasının başka bir ülkenin egemenliğine girmesi mutlaka ekonomik ve etnolojik karışıklıklara neden olacaktır.⁹⁵ Ancak Metaksas'ın bu iddiaları dikkate alınmamış ve Yunanistan Anadolu macerasına atılmak için propagandasını sürdürmüştür.

Yunan propagandasının en önemli destekçisi ise Yunan işadamı Basil Zaharoff⁹⁶ olmuştur. Batı'da birçok silah fabrikasının sahibi olan bu adamın İngiliz ve Fransız başbakanları üzerinde büyük bir nüfuzu vardı.⁹⁷ Ayrıca medya üzerinde de korkunç bir

⁹⁴ Altuğ, a. g. m, s. 504; Parlak, *Yunan Ege'ye Nasıl Geldi*, s. 100

⁹⁵ Altuğ, a. g. m, s. 507–508

⁹⁶ Basil Zaharoff: 6 Ekim 1849 tarihinde Muğla'da İstanbul kökenli fakir bir Rum ailesine mensup olarak doğmuştur. 1821 Mora İsyanı'ndan 1829 Edirne Antlaşması'na uzanan, Yunanistan'ın Osmanlı Devleti'ne karşı giriştiği bağımsızlık süreci nedeniyle ortaya çıkan baskıdan kurtulmak için ailesi bir ara, İstanbul'dan Rusya'nın Odesa şehrine göç etmek zorunda kalmıştı. Burada güvenlik için isimlerini Ruslaştırarak kimliklerini gizlemişlerdir. Böylece büyükbabasının adı olan "Zakharias", "Zakharov" ya da Fransızca yazılışı ile "Zaharoff" a dönüşmüş oldu. Zaharoff ailesi siyasi şartların normalleşmesiyle 1840'da Odesa'dan ayrılarak önce İstanbul'a gelmiş, daha sonra ise Batı Anadolu'ya yerleşmişlerdir. 1855'te ise tekrar İstanbul'a giderek artık orada ikamet etmişlerdir. Bkz. İsmail Çolak, *Yunan İşgalinin Patronu Zaharoff*, Lamure Kitapçılık, İstanbul, 2005, s. 15–17

⁹⁷ Dimitri Kitsikis, *Yunan Propagandası*, Meydan Neşriyat, İstanbul, 1963, s. 287

gücü olan Sir Zaharoff Yunanistan'ın çıkarları için bunları maharetli bir şekilde kullanmıştır.⁹⁸

Avrupa, Amerika ve Kanada'da yaşayan Rumlar da bu propagandaya katılmışlar ve İtilaf Devletlerine Yunanlılar lehine baskıda bulunmaya başlamışlardı.

Venizelos sadece Yunan isteklerini gerçekleştirmekle uğraşmıyor ayrıca Osmanlı Devleti'ni mahvetmeye çalışıyordu. Osmanlı'dan geriye kalan Türk Devleti çok zayıf ve güçsüz olmalıydı. Bu amaçla doğuda kurulması istenen Ermenistan için Paris Barış Konferansı'nda hazır bulunan Ermeni Heyetini destekliyordu.⁹⁹

2.2. İzmir'i İşgal Kararı, İşgal Olayı ve Yankıları

2.2.1. İşgal Kararı ve Sebepler

2.2.1.1. İzmir'i İşgal Kararı ve Bu Kararın Büyük Devletler Tarafından Aceleye Getirilmesinin Sebepleri

Bölge olarak emperyalizmin ilk ilişki kurduğu bölge Batı Anadolu bölgesidir. Çünkü bu bölge, İngiltere ile Osmanlı arasındaki ticaretin en yoğun olduğu bölgedir. Kökü çok eskilere dayanan iç ve dış ticaret sayesinde, bölgede para-meta ilişkileri, imparatorluğun diğer bölgelerine göre daha gelişmiş bir görünümdeydi. Ekilebilir verimli toprakların geniş bir alan kapladığı batı Anadolu, imparatorluğun diğer kentleri ve dış dünya ile olan ilişkilerini fırtınalara kapalı bir liman olan İzmir aracılığı ile yürütüyordu. Ayrıca antik çağlardan beri Akdeniz ile Anadolu'yu birleştiren kervan yolunun başlangıç noktasıydı. Kısaca, Batı Anadolu, 19. yüzyılda İngiliz kapitalizminin rahatlıkla sızabileceği bir bölge olarak kabul ediliyordu.¹⁰⁰ İngiltere için aracılık eden Rumlar zamanla ticarete deneyim kazanarak hem kendileri için hem de İngilizler hesabına iş yapmaya başladılar. Bu tüccarların sayısı İzmir merkez kazasında 97, Tire'de 12, Ödemiş'te 5 tane idiler. İngiltere azınlık komisyonları aradan çıkarmak istedi ve İngiliz memurlarının yönetiminde acenteler açıp yerel halkla ticaret yapmayı denediyse de yerel halkın bunları yabancı diye niteleyerek ticaret yapmayı hem güvensizliklerinden hem de komisyoncuların kışkırtmaları yüzünden reddetmeleri

⁹⁸ İsmail Çolak, a. g. e, s. 79; Çakmak, a. g. e, s. 99

⁹⁹ Çakmak, a. g. e, s. 100

¹⁰⁰ Orhan Kurmuş, *Emperyalizmin Türkiye'ye Girişi*, Bilim Yayınları, İstanbul, 1977, s. 28–29

üzerine girişimleri başarısız oldu.¹⁰¹ Bu nedenle İngilizler kendine aracı olarak rahatça kullanabileceği Yunanistan'ın, zaten son anlarını yaşayan bir imparatorluk olarak gördüğü Osmanlı'nın Batı Anadolu topraklarına hâkim olmasına taraftardı ve bu Türklerin sorun çıkarmasına meydan vermeden en kısa zamanda yapılmalıydı.

Yunanistan Başbakanı Venizelos, Birinci Dünya Savaşı'nın bitiminden hemen sonra Paris'te toplanan barış konferansına başvurmuştu. Birinci Dünya Savaşı'nda Yunanistan'ın İtilaf devletleri yanında savaşa girmesi karşılığında Anadolu'da bazı toprakların kendisine bırakılmasını şart koşmuştu. Yunanistan savaşa geç girdiği (1917 ortalarında) ve savaşta gösterdiği fedakârlıklar diğer devletlere göre az olduğundan savaştan sonra batıda geniş bir propaganda başlattı. İstek ve iddiaları için bu desteğe ihtiyacı vardı.¹⁰² Bu desteği sağlaması çok da zor olmayacaktı. Çünkü I. Dünya Savaşı sonunda müttefik devletlerin hepsi Osmanlı Devleti'ne karşı büyük öfke duyuyorlardı. Osmanlı'nın savaşa girmesi savaşı en az iki yıl uzatmış, Çanakkale'de kazanılan zafer Ruslara, boğazlar yoluyla Batı'dan gelecek yardımı önleyerek, Çarlık Rusya'nın yıkılmasına ve Bolşevizm'e yol açmıştı. Ayrıca Osmanlı, Filistin ve Irak Cephelerinde bir buçuk milyon kadar askeri dört sene boyunca uğraştırmıştı.¹⁰³ Venizelos Batı'nın bu psikolojisinden yararlanma fırsatını kaçırmamalıydı. Nitekim bir yıl sonra 30 Aralık 1918 tarihli bir muhtırayla arazi talebini iyice arttırmıştı. Komisyon bunu incelemiş ancak İtalyan üyelerin Yunanlıların bu isteğine karşı çıkması ile 30 Mart 1919 tarihli raporda Yunanlıların sadece İzmir ve hinterlandını işgal edebileceğini açıklamıştı.

İngiltere, Fransa ve A.B.D, Yunanistan yanlısı bir siyaset izliyorlardı. Çünkü Doğu Akdeniz ve Batı Anadolu'da kurulacak bir İtalyan hâkimiyeti kendilerinin buradaki çıkarlarını tehlikeye düşürebilirdi. 28 Mart 1919'da İtalyanlar Antalya'yı işgal etti. 2 Mayıs'ta iki İtalyan savaş gemisi İzmir Limanı'na gelmiş aynı gün Marmaris, Bodrum ve Fethiye'yi; 4 Mayıs'ta da Kuşadası'nı işgal etmişlerdi. Tüm bu gelişmeler büyük devletlerin İtalya'ya karşı şüphesini kuvvetlendirmişti.¹⁰⁴ Lloyd George'a göre, İtalyanlar 1911'de Trablusgarp'a yaptıkları gibi bugün İzmir'e de bir baskın yapabilirlerdi.¹⁰⁵

İtalyan heyeti, Londra ve Saint Jean de Maurienne gizli antlaşmalarından beri kendisine vaat edilen Batı Anadolu topraklarının Yunanistan'a verileceği haberine

¹⁰¹ Kurmuş, a. g. e, s. 224

¹⁰² Çakmak, a. g. e, s. 98

¹⁰³ Yuluğ Tekin Kurat, "Batı Kaynakları'nın Işığında İzmir'in İşgali Sorunu (15 Mayıs 1919)", VII. Türk Tarih Kongresi Bildiriler, Ankara 25- 29 Eylül 1970, c. II, TTK Basımevi, Ankara, 1973, s. 843

¹⁰⁴ Sabahattin Selek, *Milli Mücadele(Ulusal Kurtuluş Savaşı)*, Örgün Yayınları, İstanbul, 1982, c.1, s. 148

¹⁰⁵ Okurer, a. g. e, s. 149

duyduğu kızgınlıktan dolayı 23 Nisan'da Paris barış konferansını terk etmişti. Bir başka sebep ise Adriyatik'te bulunan Fiume için Wilson ile İtalya'nın arasının açılmasıydı.¹⁰⁶ İtalyanların bulunmadığı bu günlerde Lloyd George, Clamenceau, Wilson arasında Yunanistan'ın durumu görüşülmüştü(Konferansta ağırlıklı söz sahibi İngiltere, Fransa ve A.B.D olduğu için). Lloyd George tarafından İtalyanlar işgal etmeden önce, İzmir'in işgali için Yunanlılara izin verilmesi görüşü ortaya atılmıştır. O gün bir karara varılmamış ancak 6 Mayıs'ta Lloyd George, İzmir'deki Rumları Türklerden korumak için Venizelos'a İzmir'e iki üç tümen çıkarma izni verilmesini teklif edince Clamenceau ve Wilson bu görüşü kabul etmişlerdir.¹⁰⁷ Bu karara Rumların Türkler tarafından öldürülmesi iddiası gerekçe olarak gösterilmiştir. İşgal günü önce 14 Mayıs olarak belirlenmiş ancak Clamenceau Türklerin ve İtalyanların durumu haber aldıklarını ve bu konunun etraflıca görüşülmesi için işgalin 48 saat ertelenmesini talep etmiştir. Daha sonra Clamenceau başkan Wilson'un ısrarı üzerine harekâtın 24 saat ertelenmesine razı olmuş ve 15 Mayıs gününde karar kılınmıştır.¹⁰⁸

Lord Curzon ve Churchill'in endişelerini açıkça belirtmelerine, Harbiye ve Hariciye Nezareti'ndeki uzman İngilizlerin tecrübe ve bilgilerine dayanarak işgale karşı çıkmalarına rağmen, söyledikleri dikkate alınmamış ve uzman olmayan politikacılar kendi istekleri doğrultusunda hareket etmişlerdir.¹⁰⁹ Oysa alınan kararlar her ne kadar politik olsa da uygulanması askeri kuvvetlere dayanıyordu ve bu nedenle iyice irdelenmesi gerekirdi. Ancak özellikle Lloyd George bu konuda oldukça kararlı bir tavır sergilemişti.¹¹⁰ Ona göre, kurulacak olan Büyük Yunanistan sayesinde boğazların ve İngiliz sömürge yollarının güvenliği sağlanmış olacaktı. İtalya diğer işgalleri oldubittiye getirmişti, bir sonraki manevrası İzmir olabilirdi, bu yüzden işi şansa bırakamazlardı. İzmir'i kendisi gibi sömürgeci politika izleyen İtalyanlar işgal ederse onları oradan çıkarmak kolay olmayabilir ve İngiltere'nin Doğu Akdeniz hâkimiyeti tehlikeye düşerdi.

¹⁰⁶ Fiume'yi elinden kaçıran İtalya, İzmir'i de kaçırmak üzereydi ve bu duruma çok öfkelenmişti. İtalyan Heyeti 7 Mayıs'ta konferansa tekrar katılmışsa da İzmir'le ilgili gizli görüşmelere alınmamışlardır (F.A.Ö).

¹⁰⁷ Selek, *a. g. e.*, s. 148

¹⁰⁸ Kurat, *a. g. m.*, s. 847-848

¹⁰⁹ Ann Bridge, *İzmir Ateşler İçinde*, Çev. Emel Bilge Azizoğlu, Milliyet Yayınları, 1972, s. 145

¹¹⁰ Lloyd George, Yunanlıların İzmir'i işgali konusunda yanlı davranmış ve bunu adeta kişisel bir davaya dönüştürmüştür. Daha sonra Gladstone'un liberal partisine bağlanmış ve bu partinin geleneği ve buradaki meslektaşlarının etkisiyle kendisini Helenizm'e kaptırmıştı. Türkleri barbar olarak kabul ediyor ve onlardan nefret ediyordu. Yunanlılara olan bu sempatisinden dolayı Venizelos'un söylemlerine de kendisini kaptırmıştı. F. A. Ö Yunanlıları, Doğu Akdeniz'de, Osmanlı'nın mirasçısı ve istikbalin milleti olarak gören Lloyd George, Yunanistan'a, Salib (haç)in Hilal'den intikamını alacağı ümidiyle yaklaşıyor, Panislamizm'e ve Bolşevizm'e karşı Avrupa'nın tek siperi gözüyle bakıyordu. Bkz. Çolak, *a. g. e.*, s. 69

İngiltere'nin çıkar hesabı sadece bundan ibaret de değildi. Akdeniz hâkimiyeti sayesinde Ruslara karşı bir denge unsuru olmaya devam edecekti. Çünkü Rusya, ticaretinin önemli bir kısmını boğazlar yoluyla gerçekleştirmekteydi. Yine Batı Anadolu'da kurdukları ekonomik düzen sayesinde İngilizler, tarım ürünleri ve hammadde götürüp kendi ülkelerinden sanayi malları getirerek önemli bir kazanç elde etmekteydiler. Ayrıca halı-kilim dokumacılığı ve pamuklu dokuma, iplik, üzüm, incir ve de tütün gibi malları da İngilizler pazarlıyordu.¹¹¹ Yunanlılar Türklerle aynı coğrafyada yaşadıkları için bölgeyi, gelenek ve görenekleri çok iyi biliyorlar, ayrıca Türkçe konuşabiliyorlardı. Öte yandan ticaret konusunda Rumlar oldukça becerikli ve deneyimliydi. Bu bağlamda İngilizlerin özellikle periferilerdeki pazarlara ulaşmasında Rumlar vazgeçilmez bir aracı idiler.¹¹² Tüm bu çıkarlar tehlikeye atılamazdı.¹¹³ Yunanistan İzmir'i hemen işgal etmeliydi.

ABD Başkanı Wilson ise 6 Mayıs'ta yapılan toplantıda uzmanlarına danışmadan, kendi prensiplerine aykırı olduğu halde, Yunanlıların İzmir'e çıkmasına sırf İtalyanları güç duruma düşürmek için evet demişti. Ayrıca İngiltere'nin yaptığı gibi ABD de Yunanlıları Ortadoğu'da jandarmaları olarak kullanmak niyetindeydi.¹¹⁴

Görüldüğü gibi işgal kararı tamamen siyasi çıkarlara dayanmaktaydı. Büyük devletler için Yunanistan, sadece kendi çıkarları için kullanacakları bir uydudan ibaretti.¹¹⁵ Rumların Türkler tarafından katledilmesi iddiası ise tamamen yalandı. Daha sonra Yunanlıların Anadolu'ya çıkmaları ardından burada yaptıkları zulmü incelemek için gönderilmiş olan Milletler Arası Tetkik Komisyonu bu iddianın asılsız olduğunu tespit etmiş, bu işgalin asayişi sağlamak için değil İzmir'i Yunanistan'a ilhak etmek gayesiyle gerçekleştirilmiş olduğunu rapor etmiştir.¹¹⁶ Ayrıca burada yazılanlar şunu da ortaya koymaktadır ki, İzmir'in Yunanlılar tarafından işgaline izin verilmesinde

¹¹¹ Mustafa Albayrak, *Milli Mücadele Dönemi'nde Batı Anadolu Kongreleri*, Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara, 1998, s. 22

¹¹² Berber, *Sancılı Yıllar*, s. 29

¹¹³ İngiltere'nin Osmanlı toprakları üzerine çok eskiden beri bazı amaçları vardı ve 1878 Berlin Kongresiyle bunu fiili olarak da ortaya koymuştu. Bu amaçlarından biri Kıbrıs ve Mısır gibi Osmanlı topraklarında stratejik önemi büyük olan bölgelere bizzat kendisi yerleşmekti. Diğer bir amacı ise kendi yerleştiği yerler dışında kalan topraklardaki azınlıklara kendi güdümünde güçsüz devletler kurdukmaktı. Saydığımız sebepler arasında sadece bu bile İngiltere'nin Anadolu macerasında oldukça ateşli bir tavır sergileyen Yunanistan'ın en büyük destekçisi olmasına yetmekteydi. İngiltere'nin bu sömürgeciliğe bulduğu kılıf şuydu ki: Türklerin zulmü altında bulunan azınlıkların kurtarılması gerekiyordu (F. A. Ö).

¹¹⁴ Süleyman Kocabaş, *Tarihte ve Günümüzde Türk Yunan Mücadelesi*, Bayrak Yayıncılık-Matbaacılık, İstanbul, 1984, s. 131

¹¹⁵ Hakan Uzun, *1919- 1950 Yılları Arasında Türkiye-Yunanistan İlişkileri*, Gazi Üniversitesi Kırşehir Eğitim Fakültesi Dergisi, C. 5, S: 2, Ankara, 2004, s. 40

¹¹⁶ Selek, a. g. e, s. 149

Yunanlıların büyük devletlere sunduğu taleplerden daha fazla bunun büyük devletlerin çıkarlarına uygun düşmesi etkili olmuştur.¹¹⁷

2.2.1.2. Yunanlıların İşgali Gerçekleştirme ve Genişletme Konusundaki Aceleci Tavrı ve Bunun Sebepleri

Yunanlılar 1830'da bağımsızlıklarını kazandıktan sonra Türklere karşı "Megali İdea" politikasını izlemeye başladılar. Megali İdea eski Bizans İmparatorluğunu yeniden canlandırmak gayesiyle, iki kıta ve beş denize açılan, "Büyük Yunanistan" ve Rum ırkından olanların yaşadıkları toprakları içine alacak bir şekilde milli bir devlet oluşturmak esasına dayanmaktaydı.¹¹⁸

Olaylara Yunanlılar açısından bakıldığında İzmir'i işgalin ve işgalin hızlı bir şekilde genişletilmesinin nedenleri şöyleydi:

- İtalyanların güneyden işgallerini devam ettirmeleri karşısında bazı yerleri onlardan daha önce ele geçirmek.
- İşgalleri oldubittiye getirerek konferansın vereceği nihai kararı kendi lehlerine garantilemek.
- Mümkün olduğu kadar çok yeri işgal ederek daha fazla Rum nüfusu kendi himayeleri altına almak.
- Konferansın plebisit kararı alması halinde Rum nüfusun çoğunluğunu temin etmek için Türk nüfusu yaşadığı bölgeden göçe zorlamak ve buralara kendi vatandaşlarını yerleştirmek.

Bunlar megali ideanın gerekleriydi ve Yunanlılar tüm bunları yapabilmek için oldukça hızlı hareket ediyorlardı. İzmir'in işgalinin hemen ardından işgalin kalıcı olmasını temin etmek için acilen şehrin hinterlandını işgale giriştiler.¹¹⁹ Bu hızlı işgalleri açıklamak için kullandıkları bahane ise, bölgede bozulan asayişin yeniden sağlanmaktı.¹²⁰

¹¹⁷ İzzet Öztoprak, *Kurtuluş Savaşında Türk Basını*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Ankara, 1981, s.93

¹¹⁸ Salahi Sonyel, *Türk Kurtuluş Savaşı ve Dış Politika*, C.1, Ankara, 1973, s.30-32; Ayrıca bkz. Uzun, a. g. m, s. 36

¹¹⁹ Michael Llewellyn Smith, a. g. e, s. 104

¹²⁰ Sina Akşin, *İstanbul Hükümetleri ve Milli Mücadele*, Cem Yayınevi, İstanbul, 1976, s. 379, dipnot

2.2.2. İzmir'in İşgal Edileceği Haberinin Alınması ve İzmir'deki Yankıları

6 Mayıs 1919 günü öğleden sonra İzmir'e Yunanlıların yapacağı çıkarma konusunun ayrıntıları görüşülmeye başlanmıştı. Askerlik uzmanları, İzmir'e yapılacak olan Yunan çıkarması hakkında tereddütlüydü. Bunun, mütareke şartlarına uygun olup olmadığı konusunda emin olmadıklarını ve bu karardan Türk ve İtalyan hükümetlerinin haberdar olmaları gerektiğini vurguladılar. Lord Curzon, Yunanistan topraklarında bile huzur ve güvenliği sağlayamayan Yunanlıların Batı Anadolu'da güvenliği sağlamasının imkânsız olduğunu söyledi.¹²¹ Ancak Venizelos İzmir'i işgale kararlıydı ve direniş gösterilmesine engel olmak için Türklere çıkarma harekâtından ancak, 12 saat önce bahsedilmesi gerektiğini ve böylece karşılık veremeyeceklerini söyledi. Venizelos'a göre bu kadar süre bile hiçbir tehlike olmayacak demek değildi.¹²² 7 ve 10 Mayıs'ta yapılan görüşmelerde işgale İtalyanların müdahalesini ve İzmir'e çıkacak Yunan birliklerine Türklerin herhangi bir şekilde karşı koymalarını engellemek için alınacak önlemler kararlaştırıldı. İtalyanları kontrol etmek için düşünülen tedbir şöyleydi: İşgal mütteliklerin denetimi altında yapılacak, işgali yönetecek olan komutan denizci seçilecekti, bu kişi Amiral Calthorpe idi. Böylece komutan körfezdeki İtalyan gemileri ile işbirliği yapıyor görünecek ama aslında onları pasif konumda tutmuş olacaktı.

Türkler için düşünülen tedbire gelince, henüz işgal konusunda kendilerine haber verilmeyecekti. Çünkü İzmir Limanı girişinde bulunan toplar hala Türklerin elindeydi. Harekâttan otuz altı saat kadar önce müttelik devletler Mondros Mütarekesi uyarınca bu topların teslimini isteyecekler ancak bundan sonra Yunan birliklerinin İzmir'e çıkacağı Türk yetkililere bildirilecekti.¹²³ Aslında İzmir'in işgal edileceği tedirginliği müslüman halk arasında gittikçe yaygınlaşmakta ve mütarekenin imzalanmasının üzerinden çok fazla bir zaman geçmeden kentin Yunanlılara verileceği İzmir basınında da yer almaktaydı.¹²⁴ Ancak halk son ana dek bunu kabullenmek istemedi.

Başkan Wilson ise Türklerin direnmeyeceklerinden neredeyse emindi. Çünkü mütareke şartları, mütteliklere kendileri için nerede bir tehlike oluşacak olursa oraya

¹²¹ Selek, a. g. e, s. 148; Çolak, a. g. e, s. 95

¹²² Selek, a. g. e, s.148

¹²³ Kurat, a. g. m, s. 847

¹²⁴ Zeki Arıkan, *Mütareke ve İşgal Dönemi İzmir Basını (30 Ekim 1918–8 Eylül 1922)*, Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara, 1989, s. 15

kuvvet göndermek hakkını sağlıyordu. Yunanistan da müttefik devletlerden biriydi ve eğer Türkler karşı koymaya kalkarlarsa bu kendi zararlarına olacaktı¹²⁵

12 Mayıs oturumunda Clamenceau İtalyanlara, İzmir Hıristiyanlarını kurtarmak için İzmir'e Yunan birliklerinin çıkacağını, şehirde polis görevini onlar yapacağından en büyük kuvveti onların çıkarması gerektiğini ve büyük devletlerin askerlerinin Yunanlıların komutası altına girip onlardan emir alması doğru olmayacağından en iyi çözüm yolunun işgalin direkt onlara bırakılması olduğunu beyan etti. İtalya bir oldubitti ile karşı karşıyaydı fakat Fiume konusundaki ümidini henüz yitirmediği için İzmir'in işgali konusunda daha fazla tartışmayarak işbirliğine razı olmuştu. İtalyanların işbirliği sağlandıktan sonra Amiral Calthorpe'a hareket etmesi için telgraf gönderildi.¹²⁶

İzmir'e 12 Mayıs 1919 günü "Superle" isimli harp gemisiyle hareket eden İngiltere'nin Akdeniz Kuvvetleri Komutanı Amiral Calthorpe, 14 Mayıs sabahı saat 09.00'da Vali İzzet (Kambur) Bey'e ve saat 11.00'de de 17. Kolordu Kumandanı Ali Nadir Paşa'ya birer nota vermiş ve Mondros Mütarekesi'nin 7. maddesi gereği İzmir'in Yunanlılar tarafından işgal edileceğini tebliğ etmişti. Bu notada ayrıca askeri birliklerin kışlalarda toplanmaları ve Yunan işgal kumandanının vereceği emirlere uymaları da bildirilmişti.¹²⁷ Ancak Ali Nadir Paşa galeyana sebep olur gerekçesi ile bunu halka duyurmadi. Hükümetin yetkilileri böylece hiçbir şey yapmadan eli kolu bağlı bir vaziyette esareti beklemişler hatta hiçbir şekilde karşı koyma olmamasını temine için uğraşmışlardır. Bunun için hükümet tarafından "Nasihah Heyetleri" oluşturulup, halka sükûnet telkin edilmeye çalışılmıştır.¹²⁸

Heyetin Batı Anadolu'dan başlayarak tüm Anadolu'yu gezmesi planlanmıştı. Heyet-i Nasihah adı verilen bu heyet, Nisan ayı sonlarında Abdülhamit'in oğullarından Şehzade Abdürrahim Efendi başkanlığında Ege bölgesine geldi. Görevi halka padişahın selamlarını ileterek Rumlarla uyum içinde yaşamalarını telkin etmektir. Abdürrahim Efendi'nin başkanlığı altında Müşir Ali Rıza, Süleyman Şefik ve Mahmut Hayret Paşalarla eski Rum mebuslarından Komidis Efendi, Ziraat Nazırı Rum asıllı Aristidis Paşa, Ermeni asıllı Memurin Kalemi Müdürü Ohannes Efendi fermanını okudu:

"...Padişah harp senelerinde ahali arasında baş gösteren uygunsuzluğa ve asırlık vatan kardeşliğinin bozulmasına sebep olanların birbiri ardından muhakeme

¹²⁵ Nurdoğan Taçalan, *Ege'de Kurtuluş Savaşı Başlarken*, Hür Yayınları, İstanbul, 1981, s. 176

¹²⁶ Kurat, a. g. m, s. 848

¹²⁷ Okurer, a. g. e, s. 164

¹²⁸ Zekeriya Türkmen, *Mütareke Döneminde Ordunun Durumu ve Yeniden Yapılanması (1918-1920)*, TTK Basımevi, Ankara, 2001, s. 160

altına alınan fesat erbabından ibaret olduğuna, ...kanidirler... Osmanlı tarihinde görülen bu vak'aların doğurduğu müşküller hep milletin sabır ve sükûneti, saltanat makamına derin sadakat ve hükümetin tedbirlerine itaatle iktiham olunmuştur."

Heyet tarafından gidilen her yerde okunan bu fermanın amacı hükümet aleyhine doğabilecek tepkileri engellemek ve otoriteyi arttırmaktı. 26 Nisan'da İzmir'e gelen heyet Vali Kambur İzzet tarafından hazırlanan ve Belediye Başkanı Hacı Hasan Paşa ile 17. Kolordu Kumandanı Ali Nadir Paşa'nın da katıldığı törenle karşılandı. Abdürrahim Efendi, İzmir Hükümet Konağı'nda padişahın fermanını halka okudu. Heyet 29 Nisan'da İzmir'den ayrılarak Aydın, Burdur, Isparta, Antalya ve Konya'ya gitti. Heyet-i Nasiha İzmir'in işgal edileceği gün Damat Ferit'in telgrafla yaptığı çağrı ile İstanbul'a döndü.¹²⁹

İşgal haberini bildiren bir başka olay da şöyleydi: O zamanki Rıhtım Şirketi Müdürü Ferit Bey, Türk Ermenilerinden Madam Mari ile evliydi. 14 Mayıs 1919 Çarşamba sabahı saat 10.00 da aile dostları olan bir İtalyan kumandanıyla görüşen Madam Mari ertesi gün saat 09.00 da Yunanlıların İzmir Limanı'na çıkartma yaparak İzmir'i işgal edeceğini öğrenmişti. Durumu hemen kocası Ferit Bey'e anlattı. Ferit Bey derhâl Maliye Müfettişi Muvaffak Bey ve Şahingeri Cemal Bey'e bu haberi nakletti. Polis Müdürü Cemil Beyle bütün vilâyet erkânı ve Türk Ocaklılar, zabitler, Kolordu karargâhı, felâket haberini öğrendiler. İşgalin ne zaman olacağı hızla şehrin her köşesine yayıldı.¹³⁰

Amiral Calthorpe 14 Mayıs gecesi saat 23.30 da İzzet Bey ve Ali Nadir Paşa'ya ikinci notasını verdi. Burada yine 15 Mayıs sabahı Yunanlıların, mütarekenin 7. maddesi gereğince İtilaf devletleri adına İzmir'i işgal edecekleri beyan ediliyordu. Bunun Osmanlı Hükümeti'ne bildirilmiş olduğu ve sabah 07.00 den itibaren iskelelerin Yunan deniz müfrezeleri tarafından işgal edilmiş olacağı haber veriliyordu. Ayrıca üzüntü verici hadiseler meydana verilmemesi için tedbir alınması ve birliklerin buldukları yerlerde kalmaları belirtilmişti.

Aynı gün sabahın erken saatlerinden itibaren herkes ne yapacağını şaşırılmış bir halde olacakları bekliyordu. İzmir'de Kışla ve Hükümet Konağı önünden; Kemeraltı,

¹²⁹ Mevlüt Çelebi, *Heyet-i Nasiha Anadolu ve Rumeli Nasihat Heyetleri*, Akademi Kitabevi, İzmir, 1992, ss. 31–45; Taçalan, a. g. e, s. 166–170; Parlak, a. g. e, s. 298–299; Nuri Köstüklü, *Milli Mücadele'de Denizli, Isparta ve Burdur Sancakları*, Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara, 1999, s. 153; Bülent Çukurova, *Celal Bayar'ın Batı Anadolu'daki Faaliyetlerine İlişkin Bir Raporu*, Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1991, s. 352; Özkemer, a. g. t, s. 116–117

¹³⁰ Turgut Etingü, Şükrü Pamırtan, *İzmir Nasıl İşgal Edilmişti*, Hayat Mecmuası, İstanbul, Tifdruk Matbaacılık Sanayi A.Ş. Basımevi, 1968; Ayrıca Okurer, a. g. e, s. 163

Başdurak, Namazgâh, Tilkilik, İkiçeşmelik, Eşrefpaşa, Defterdar, Karantina ve Göztepe semtleriyle Basmane'ye kadar olan Türk mahallelerindeki halk, işgal haberini almış çaresiz bir şekilde, tehlikeye karşı kapı kapı dolaşarak gençleri vatan ödevine çağırıyorlardı. Ailelere evlerinde, gelecek her türlü tehlikeye karşı dikkatli olmaları için bilgi veriliyordu. Bir ay önce oluşturulan gizli teşkilât, her mahallenin Türk gençlerini elindeki silahlarla donatmış, kendi mahallelerindeki Rum palikaryalarına karşı kendi ailelerini savunmayı amaçlamıştı.¹³¹ Ali Orhan İlkurşun¹³² 14 Mayıs gününü şöyle anlatıyor:

“Uğursuz haber İzmir’i yer yer sanki tutuşturmuştu. Saat kulesinin etrafında ve Kemelraltı caddesinde grup grup toplanan Türkler göze çarpıyordu. Bütün yüzlerde gergin bir sinirlilik okunmaktaydı. Gözlerde hayret ve isyan şimşekleri çarpıyordu. Biraz sonra minarelerden sokaklara, caddelere ve binaların damına sesler dökülmeye başladı:

—Akşama miting var! Türkler Yahudi mezarlığında toplansınlar!”¹³³

İzmir Redd-i İlhak Cemiyeti de İzmir halkına seslenen bildirimleri ile Türklere özgüven sağlayacak ve milli duyguları kamçılayacak bir biçimde bir bildiri kaleme

¹³¹ Günver Güneş, *İzmir’in İşgali ve Aydın’daki Yankıları*, Askeri Tarih Araştırmaları Dergisi, Sayı: 9, Şubat 2007, Yıl:5, s. 26

¹³² Ali Orhan İlkurşun: 01.07.1886’da Birgi’de doğmuştur. Babasının adı Ahmet, annesinin adı ise Habibe’dir. Ali Orhan Bey, Osmanlı Devleti’ne birçok cephede hizmet etmiş, ancak mütarekeden sonra terhis edilmiş bir yedek subaydır. Milli mücadele süresince önemli hizmetlerde bulunmuş, İlkurşun’da Yunanlılara karşı verilen ilk millî tepkinin başında yer almıştır. Daha sonra Kiraz cephesinin kurulmasına önderlik etmiş, buradaki dağınık efe ve gönüllüleri toplayarak tek bir kuvvet haline getirmiştir. Milli Mücadele’nin kazanılmasının ardından 1923 yılı sonlarında açılmış olan Ödemiş Türk Ocağı’nın kurucusu ilk üyesi ve ilk başkanı olmuştur. Ali Orhan İlkurşun, 1934 Yılında Beydağ Nahiye Müdürlüğü yapmış, daha sonra 1935’te Kiraz Nahiye Müdürü olmuştur. Soyadı kanunu çıkarıldıktan sonra Ali Orhan Bey İlkurşun soyadını almak için Ödemiş Belediyesine müracaat etmiş ve 05.02.1935 tarihinde 57 no’lu mazbata isteği üzerine kendisine verilmiştir. Ali Orhan Bey 1935 yılı başlarından itibaren tarihi İlkurşun soyadını kullanmaya başlamıştır. 1940’lı yıllarda Ödemiş Halkevi Tarih Müze Başkanı olarak görev yapmıştır. Bu dönemde 19 sene boyunca emek vereceği millî mücadele dönemi üzerine bir çalışma hazırlamaya başlamıştır. 1963 yılında hükümet tarafından kendisine vatani hizmet tertibinden aylık bağlanmıştır. Ali Orhan Bey 24.10.1970 yılında yaşamını yitirmiştir. Bkz. Filiz Akın Özcan ve Günver Güneş, *Ali Orhan İlkurşun’un Hatıraları ve Ödemiş Kuva-yı Milliyesi*, Yayınlanmamış Bildiri, 2009, s. 2–3

Ali Orhan Bey mütarekeyle birlikte terhis edilmiş olduğundan geçimini sağlamak için Ödemiş ilçesinde bir dükkân açmış, İzmir’e de mal almak için gelmişti. Bunu hatıratında kaydettiği aşağıdaki satırlardan anlamak mümkündür:

“Ben hocadan ayrılınca (Burada Gümülçineli İsmail Efendi’den bahsediliyor. F. A. Ö) yeni açmış olduğum dükkânıma döndüm. Ve kaç günden beri çekmecemde birikmiş olan atmış liradan ibaret paramı aldım. Ve kapıya bir sandalye bırakarak uzaklaştım. Çünkü kendimi tevkif ettiremezdim. Ve İzmir’in işgal ve katliam faciasını görmüş olduktan sonra Ödemiş işgaline şahit olmak niyetinde değildim. Bu sebeplerdir ki 14 Mayıs tarihinde İzmir’den sevketmiş olduğum dükkân mallarını dükkânıma değil kayın pederimin evine indirmiş bulunuyor ve neticeyi bekliyordum.” Bkz. Ali Orhan İlkurşun, Yayınlanmamış Hatırat, Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Arşivi, K113G18B18–s. 182

¹³³ Ali Orhan İlkurşun, *Haydin Efeler*, Ege Ekspres Gazetesi, İzmir, 15 Mayıs 1958, s. 4

almıştı. Mustafa Necati ile Moralizade Halit ve Ragıp Nurettin'in ortaklaşa yazdıkları bildiride şöyle denilmişti:

“Ey bahtsız (bedbaht) Türk!

Wilson Prensipleri denen insancıl bir san altında senin hakların elinden alınıyor ve namusun yırtılıyor (hetk ediliyor).

Buralarda Rumun çok olduğu ve Türklerin Yunan'a katılmasını memnuniyetle kabul edeceği söylendi ve bunun neticesi olarak güzel memleket Yunan'a verildi.

Şimdi sana soruyoruz: Rum senden daha mı çoktur? Yunan egemenliğini kabule taraftar mısın?

Artık kendini göster. Bütün kardeşlerin Maşatlıktadır. Orada yüzbinlerle toplan ve çok üstün olan çoğunluğunu bütün dünyaya göster; ilan ve ispat et. Burada zengin, fakir, âlim, cahil yok. Fakat Yunan egemenliğini istemeyen çok büyük kütle var.

Bu sana düşen en büyük görevdir. Geri kalma. Hüsrân ve talihsizlik (neket) fayda vermez. Binlerle, yüzbinlerle Maşatlığa koş ve Milli Heyet'in emrine itaat et.”¹³⁴

Bu konuda Nail Moralı, hatıratında bu beyannameler hakkında şöyle yazmıştır:

“İşgalden bir gün evvel İzmir'de teşekkül eden ve İstiklal Mücadelesi tarihinde yer alan meşhur “Redd-i İlhak Beyannamesi”ni Türk Ocağı'nda ağabeyimin kaleme aldığını hatırlıyorum(Halit Moralı). Buna tekaddüm eden “Ey bedbaht Türk” başlıklı beyannameyi de Kordonboyu'ndaki yazıhanemizde çocuk doktoru Ali Agâh yazmıştı.”¹³⁵

O akşam işgale razı olmayan İzmirli birçok vatandaş Yahudi Maşatlığı'na¹³⁶ doğru tekbir sesleriyle ilerleyip orada toplanarak büyük bir ateş yakmışlar ve muazzam bir miting düzenlemişler; işgale karşı konuşmalar yaparak reddi ilhak üzerine namus yemini etmişlerdir. Kalabalığın burada toplanmasının sebebi İtilaf Devletleri donanmasının burayı çok rahat bir şekilde görebilmesi ve böylelikle İzmir'deki Türk varlığının Yunanlılardan az olmadığını bu şekilde gösterebilmektir.¹³⁷ Burada bulunan topluluk, aldıkları kararları hükümete bildirmek ve işgali protesto etmek üzere aralarından seçtikleri kişilerden bir heyet oluşturmuşlardır. Bu miting sabah gün aydınlanmaya başlayınca dek devam etmiştir.¹³⁸

¹³⁴ İlkurşun, a. g. h, TİTE, K113G18B18, s. 116; Taçalan, a. g. e, s. 191; Şerafettin Turan, a. g. e, s. 129; Tekeli-İlkin; a. g. e, s. 72; Arıkan, a. g. e, s. 71; Meltem Özkemer, *İzmir Müdafaa-i Hukuk-ı Milliye Cemiyeti*, A.Ü, Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 2004, s. 48-49

¹³⁵ Nail Moralı, *Mütareke'de İzmir Olayları*, TTK Yayınları, Ankara, 1973, s. 57

¹³⁶ Yahudi Maşatlığı, bu tarihlerde artık Yahudiler tarafından kullanılmayan bir yerdi. Hatta taşları bile binalarda kullanılmak üzere sökülüp götürülmüştü (F. A. Ö).

¹³⁷ Taçalan, a. g. e, s. 189

¹³⁸ Şerafettin Turan, a. g. e, s. 129; Günver Güneş, *İzmir'in İşgali ve...* s. 26

Aynı gece halkın bir kısmı, başlarında terhis edilen yedek subaylar önderliğinde silah depolarına hücum ederek bazı silah ve cephaneleri ele geçirmişlerdir. Cezaevinde bulunan ve de çoğu Türk olan yüzlerce mahkûm ise İtilaf Devletleri'nin cezaevlerini denetleme görevini verdiği İtalyanların yardımıyla serbest kalmış ve mahkûmlardan bazıları kışla yanında bulunan depolardan silah ve cephane alabilmeyi başarmışlardır.¹³⁹

Bu arada Rumlar işgal haberini Türklerden daha önce, 13 Mayıs Salı günü öğleden sonra Venizelos'un gönderdiği beyannamenin Aya Fotini Kilisesi'nde Mavrudis¹⁴⁰ tarafından okunması ile haber almışlardı.¹⁴¹ Beyannamenin okunması sırasında atılmaya başlayan "zito" çığlıkları göğe yükselirken, Mavrudis, Rumlara sükûnet ve soğukkanlılık tavsiye etti. Ayrıca cemaatin ileri gelenlerinden I. Tümen'in şehri tamamen işgal edeceği ana kadar şehirdeki bakkal, meyhane ve mağazaların kapatılmasını temin etmelerini istedi.¹⁴²

Bundan sonra Rumlar Pasaport, Birinci-İkinci Kordon, Frenk Mahallesi, Eskipunta(Alsancak) semtlerindeki İngiliz, Fransız, İtalyan ve Yunan tebaalı yabancılarla, Ayavukla, Kata Horya, Fasulya Karakolu civarında oturan yerli Rumlar çeşitli bayraklar ve donanımlarla gösteri hazırlığı yapmaktaydılar.¹⁴³ Ayrıca Yunan kızları ve kadınları o gece, ertesi gün gelecek, kendilerine bağımsızlık getirecek olan askerlerin üzerine serpmek için gül yaprakları hazırlamışlar, ikram etmek için tatlılar yapmışlardır.¹⁴⁴

14 Mayıs'ı 15 Mayıs'a bağlayan gece yerli Rumlar, ertesi gün yapılacak işgale karşı Türklerin direncini kırmak için 4-5 kişilik gruplar halinde dağılarak Türk mahallelerindeki bazı evlere baskınlar yapıp silah cephane toplamaya girişmişlerdir.¹⁴⁵ Bu yerli Rumlar daha önceden "Örümcek Papaz Teşkilâtı"nın merkezi olan Aya Fotini Kilisesi'nde Atina'da özel olarak yetiştirilip İzmir'e gönderilmiş olan papaz Hrisostomos tarafından silâhlendirilmişti. Rumların Türklere karşı çok önceden silâhlendirildiğini şu örneklerden anlayabiliriz:

¹³⁹ Çakmak, a. g. e, s. 116

¹⁴⁰ Albay Mauroudes (Mavrudis), Leon savaş gemisinin süvarisi ve Stergiadis gelene kadar İzmir'de Yunan Devleti'nin temsilcisiydi. Kendisine diğer itilaf devletleri temsilcilerine dendiği gibi Yüksek Komiser denmekteydi. Bkz. Bilge Umar, *Yunanlıların ve Anadolu Rumlarının Anlatımıyla İzmir Savaşı*, İnkılâp Kitabevi, İstanbul, 2002, s. 27

¹⁴¹ Berber, *Sancılı Yıllar*, s. 214; İlhan Tekeli-Selim İlkin, *Ege'deki Sivil Direnişten Kurtuluş Savaşı'na Geçerken Uşak Heyet-i Merkeziyesi ve İbrahim (Tahtakılıç) Bey*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1989, s. 22; Güneş, *İzmir'in İşgali ve...* s. 24

¹⁴² Taçalan, a. g. e, s. 178; Berber, a. g. e, s. 214

¹⁴³ Etingü, a. g. m; Alev Coşkun, a. g. e, s. 157

¹⁴⁴ Umar, a. g. e, s. 27

¹⁴⁵ Okurer, a. g. e, s. 170

“25 Şubat 1919 tarihinde İzmir Limanı’na gelen Yunan vapurundan, iki Rum tarafından çıkarılmak istenen bir bavul şüpheli görülerek kontrol edilmek istenmiş ve bu sırada Rumlar firar etmişlerdir. Sandık açıldığında içerisinde Yunan revolver mermileri olduğu görülmüştür.

27 Şubat 1919 tarihinde Pire’den İzmir’e gelen Adriyatikosya adlı Yunan vapurundan çıkan Yunan Konsolosluğu Kavası Dimo’nun yanında bulunan bir sandık içinde çeşitli cinste revolver mermisi bulunmuştur.

İzmir ve çevresinde meydana gelen çatışmalarda ölen Rumların üzerinde Yunan beylik revolverleri ve silahları olduğu görülmüştür. Mesela 1 Mart 1919 tarihinde Urla’da tabakhane bekçileriyle girişilen çatışmada ölen Mihal Pamiraki oğlu Vasil’in üzerinde bir Yunan beylik tabancası bulunmuştur.

Görece civarındaki Yoran köyü olaylarında Yunan üniforması giymiş birçok kişi görülmüştür. Bütün medeni devletler tarafından en ağır cezayı gerektiren bir suç olarak kabul edilen bu durumla ilgili olarak, Kızılhaç kisvesine bürünen Yunan eşkiyasının ve yerli Rumların faaliyetleri ve meydana gelen başlıca olaylar, 2’nci Şubenin, 30 Şubat 1919 tarih ve 1674 sayı; 3 Mart 1919 tarih ve 1226 sayı; 4 Mart 1919 tarih ve 1312 sayı; 4 Mart 1919 tarih ve 1320 sayılı yazılarıyla arz edilmişti. Bu kez Bahriye Nezaretinin 3 Nisan 1919 tarih ve 62639/203 sayılı yazısından, çetelere Yunan harp gemilerinin de yardım ettiği anlaşılmıştır. İzmir’deki bir gambotumuzla gönderilen diğer gambotun o bölge sahillerinin gözetlenmesi için yeterli olmadıkları, bu gambotların görevlerini yaparlarken Yunan gemileri tarafından karşılık görmeleri sonucunda siyasi bir mesele çıkma ihtimali olduğundan, durumun 2 Mart 1919 tarihli yazıyla Bakanlığınıza arz edildiği bildirilmektedir.

Söz konusu yazılarda da arz edildiği üzere yeterli şekilde muhafaza edilemeyen sahillerimizin her noktasına silah ve cephane çıkarılmaya devam edildiği apaçık ortadadır. Kızılhaç adı altında sahillerimize uğrayan Yunan heyet ve gemilerinin gelmesiyle birlikte yerli Rumların hareketlerinde değişiklikler görülmekte ve taşkınlıklar baş göstermektedir...”¹⁴⁶

¹⁴⁶ Arşiv Belgeleriyle Rum Faaliyetleri, ATASE Yayınları Genelkurmay Basımevi, Ankara, 2009, c.1, s. 11; 5 Nisan 1919 tarihinde 31 Mart 1919 tarih ve 14731/305 sayılı yazıya cevap olarak Dışişleri Bakanlığında yazılmıştır.

2.2.3. İzmir'in İşgali

15 Mayıs 1919 sabahı daha güneş doğmadan yerli Rumlar Kordon'a toplanmaya başlamışlardı. İtilaf devletlerinin Yunan birliklerinin güvenliğini sağlamak için karaya daha önceden çıkardığı askerler çıkarmanın yapılacağı alanı açık tutmakta güçlük çekmekteydiler.¹⁴⁷ Binlerce Rum Kordonda toplanmış çene çalıyordu. Mavi beyaz Yunan bayrakları Kordonda sallanıyor, buradaki Rum evlerinde dalgalanıyordu. İzmir Rumları için bu çok önemli bir olay, bir düşün gerçekleşmesiydi. İşgalin kalıcı olduğundan hiçbir Rum'un kuşkusu yoktu. Ortalığı bir bayram havası kaplamıştı.¹⁴⁸ Saatler 07.30'u gösterdiğinde, Midilli'nin Yero Limanı'ndan İngiliz deniz kuvvetlerinin himayesi altında başta Leon Torpidosu olmak üzere yola çıkmış bulunan yirmiyi aşkın Yunan savaş gemisi, Pasaport ve Kordon önüne gelip durdular.¹⁴⁹ Limanda bulunan Amerikan Filosu İtalyanları kontrol etmekle görevliydi.¹⁵⁰ Bu esnada yerli Rumların gösterileri başladı. Asker ve cephane yüklü Patris gemisiyle beraber limana gelmiş olan Limnos zırhlısı, Leon torpidosu ve bundan başka daha altı torpidodan oluşan bir Yunan filosu şehri denizden çevirdi. İşgal yürüyüşü tahmin edilen saatten daha önce başlamıştı.¹⁵¹ Bu arada yerli Rumlar bütün Kordon boyunca etrafı doldurmuşlar bir bayram havası içersinde ellerinde bayraklarla, naralar atarak, büyük bir coşkuyla Yunan birliklerini karşılamaya hazırlanıyorlardı.

Yunan işgal planına göre Punta(Alsancak)'ya çıkarılan askerler Kadifekale'yi, Pasaport'a çıkarılan askerler ise Konak, Göztepe ve Kokaryalı(Güzelyalı)'yı işgal edeceklerdi.¹⁵² Bu nedenle saat 08.55'te efzon alayı Patris ve Atronitos gemilerinden Pasaport İskelesi'nde, 5. Piyade Alayı ise Temistokles gemisinden Punta İskelesi'nde karaya çıktılar. Telgrafhane'den Alsancak'a kadar bütün rıhtım Yunan askerleriyle dolmuştu. Karaya çıkan askerlerin sayısının 50.000 kadar olduğu tahmin edilmektedir.¹⁵³

¹⁴⁷ Umar, a. g. e, s. 28

¹⁴⁸ Şerafettin Turan, a. g. e, s. 130; Michael Llewellyn Smith, *Yunan Düşü*, Ayraç Yayınevi, Ankara, 2002, s. 132

¹⁴⁹ Türk İstiklal Harbi, *Batı Cephesi (15 Mayıs-4 Eylül 1919)*, Cilt II, Kısım 1, Genelkurmay Başkanlığı Harp Tarihi Dairesi Resmi Yayınları, Ankara, 1963, s. 54; Mehmet Okurer, *İzmir Kuruluştan Kurtuluşa*, Ticaret Matbaacılık T.A.Ş, 1970, s. 171

¹⁵⁰ Tekeli-İlkin, a. g. e, s. 76; Adnan Sofuoğlu, *Osmanlı Arşiv Belgeleri Işığında Yunan İşgalini Sınırlandırma Girişimi-Milne Hattı*, Beşinci Uluslar arası Atatürk Kongresi 8-12 Aralık 2003 Bildiriler, c.I, Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara, 2005, s.525

¹⁵¹ Etingü, a. g. m; Smith, *Yunan Düşü*, s. 133

¹⁵² Mustafa Turan, *Yunan Mezalimi*, Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara, 1999, s. 73-74

¹⁵³ Mustafa Turan, a. g. e, s. 73; Bayar, a. g. e, c. 6, s. 47

Daha öncede belirttiğimiz gibi Yunan askerlerini karşılamak amacıyla İzmir'deki yerli Rumlar kadın, erkek, genç, yaşlı demeden Kordonboyu'na gelmişlerdi. Aralarında bazı Ermeni, Yahudi ve hatta az da olsa Hürriyet ve İtilaf yanlısı kişiler de bulunmaktaydı. Rum kızlarının üzerlerinde mavi-beyaz elbiseler, ellerinde çiçekler ve bayraklar vardı. Herkes alkışlar arasında “Zito Venizelos” diye bağıyor, Yunan askerlerini selamlıyorlardı. Başta Aya Fotini olmak üzere bütün kiliselerin çanları çalıyor, fabrikalar ve vapurlar düdüklarini öttürüyorlardı. Metropolit Hrisostomos ve diğer rahiplerde ağlayarak Yunan bayraklarını öpüyorlardı. Daha sonra Hrisostomos Avcılar Kulübü önünde, karaya çıkan Yunan birliklerinin başında bulunan Zafiriu'ya “Hoş geldiniz” diyerek Yunan bayrağını öptü, tuz serpti ve heyecanlı bir nutuktan sonra askerleri takdis etti.¹⁵⁴ Böylece işgale dini bir veçhe kazandırılmış oluyordu.

Saat 10.00 sularında bir efzon alayı Yarbay Stavriani kumandasında Pasaport'tan Konak Meydanı'na doğru ilerlemeye başladı, alay biraz ilerledi, Kemeraltı girişine geldikleri an bir silah patladı. Evzon alayının başındaki Yani adındaki teğmen elindeki Yunan bayrağı ile beraber yere yuvarlandı. Yunan kuvvetlerine ilk silahı ateşleyen bu kişi Hasan Tahsin¹⁵⁵ idi.¹⁵⁶ Bu andan itibaren ortalık birden bire karıştı.¹⁵⁷ Yunan askerleri rıhtımdaki toplanma noktalarına doğru kaçmışlardı ancak hemen

¹⁵⁴ TİH, *Batı Cephesi*, c. 2, Kısım 1, s. 54; Tekeli-İlkin, a. g. e, s. 76; Mustafa Turan, a. g. e, s. 74; Bilge Umar, *İzmir'de Yunanlıların Son Günleri*, Ankara, 1974, s. 111; Bayar, a. g. e, c. 6, s. 47; Mehmet Okurer, a. g. e, s. 172

¹⁵⁵ Hasan Tahsin: 1888 Selanik doğumlu olan Hasan Tahsin'in asıl adı Recep oğlu Osman Nevres Bey idi. Selanik'te Fevziye Lisesi'ni bitirdikten sonra devlet sınavını kazanıp Paris'te Sourbonne Üniversitesi'nde Siyasi İlimler Akademisi'ne girdi. İstanbul'a döndükten sonra Osmanlı istihbaratında çalışmaya başladı. Bu dönemde kendisi gibi Teşkilat-ı Mahsusa'ya çalışan Hasan Tahsin adlı bir başka kişinin kimlik bilgilerini kullanmaya başladı. Osmanlı Devleti aleyhine Balkanları karıştıran İngiliz Buxton kardeşlerin bu faaliyetlerini önlemekle görevlendirildi. Buxton kardeşlere Bükreş'te bir tünelde suikast düzenleyen Hasan Tahsin, 10 yıla mahkûm edildi. Birinci Dünya Savaşı'nda Bükreş'in Osmanlı Devleti ve müttefik Almanya tarafından alınmasından sonra, iki yıl hapis yattığı bu yerden 1916'da kurtuldu. Önce İsviçre'ye giden Tahsin daha sonra yeni bir görevle Mütareke'nin karanlık günlerinde İzmir'e geldi, çalışmalarını sürdürürken Hukuk-ı Beşer Gazetesini yayınladı. Yunanlılara karşı ilk kurşunu atan Osman Nevres Bey, Yunanlılar tarafından şehit edildi. Kesin olmayan bilgilere göre cenazesi ailesi tarafından Harmandalı'da bir yakınlarının çiftliğine gömüldü ve gıyabi mezarı İstanbul'da yapıldı. Bkz. Ahmet Mehmetefendioğlu, *Hasan Tahsin'in Mütareke Döneminde İzmir'deki Çalışmaları ve İlkurşun*, Yayınlanmamış Bildiri, 2009

¹⁵⁶ Şerafettin Turan, a. g. e, s. 130; Güneş, *İzmir'in İşgali ve...* s. 26

¹⁵⁷ İlk kurşundan sonraki olaylar hakkında, işgal olayını kaleme alan birçok Yunanlı ve Yunan yanlısı yazar, Türklerin birçok yerden baskın şeklinde Yunanlılar üzerine ateş açtığını, birçok asker ve yerli Rum'un bu sırada katledildiğini yazmışlardır. Buna tek istisna Ermeni kökenli Amerikalı yazar Marjorie Housepian Dobkin'dir ve eseri Yunan yanlısı bir tutumla yazıldığı halde ilk ateşin sadece bir tek Türk'ün (Hasan Tahsin) tabancasından çıktığını ifade eder. Panik anından sonra Yunan birlikleri ve yerli Rumlar tarafından yapılan katliam, yağma ve tecavüz olaylarından ise neredeyse hiçbir Yunanlı ve Yunan yanlısı yazar bahsetmemiştir. Giannes P. Kapses adlı yazar ise eserinde Yunanlıların işgal anında yaptıklarından çok fazla bahsetmeyerek, bazı kişilerin öldürülmesi konusunda yine de işgal birliklerini haklı bulmuş, bu kişilerin zaten düzenli bir ordu olmadıklarını sadece Yunan ordusunu canice vuran katil, kaçakçı ve komplocu insanlar olduğunu vurgulamıştır. Bkz. Umar, a. g. e

toparlanarak geri döndüler ve Kışla (Sarıkışla) yarım saat kadar bir süreyle hiçbir karşılık gelmediği halde kurşun yağmuruna tutuldu. Yerli Rumlar da olayı bahane ederek Yunanlılarla beraber İzmir sokaklarında büyük bir katliama giriştiler.¹⁵⁸ Ateşin başladığı ilk anda Kışla'nın Nizamiye kapısında görevlerinden ayrılmamaları emrini almış olan nöbetçi erlerden birkaçı oracıkta şehit edilmiştir.¹⁵⁹ Ayrıca Yunan askerleri orada bulunan ve kaçamayan sivil halka da ateş açmışlar ve bu sırada pek çok kişinin ölümüne ve yaralanmasına neden olmuşlardır. Bu sırada silah deposunda devam etmekte olan yağmayı fark eden Yunan askerleri elliye yakın Türk'ü de burada katlettiler.

Yaşanan kargaşa esnasında Konak Meydanı'ndan kaçan bazı Türk kadın ve çocukları ile silah depolarından dışarıya kaçabilenler korkudan Ziraat bankası merdivenlerine sığınmışlar fakat burada feci bir şekilde öldürüldüler.¹⁶⁰ Yine Kışla'nın bitişiğindeki Giritli Sait Ağa ve Bahri Efendi'nin Kahveleri ile Askeri Kırathane'de bulunan Türklerin çoğu kaçamayarak öldürüldüler bazıları ise ağır şekilde yaralandı. Kırathanenin üst katında bulunan Askeri Otel de yayılım ateşine tutularak işgal edildi. Otel'de kalmakta olan Edremitli Fehmi Bey ve ile bir subay yerli Rumlar ve Yunan askerleri tarafından süngü ve kurşunlarla delik deşik edilmek suretiyle öldürüldü.¹⁶¹ Ardından burada canlı bulunan subay ve siviller Kışla'ya götürüldüler. Kışlaya götürülen siviller daha sonra serbest bırakılırken, subaylar dört gün daha tutuklu kalmışlar ve bu süre zarfında kendilerine sadece iki defa yiyecek verilmiştir.¹⁶²

Yunanlılardan bir kol sağa sola ateş ederek Türk dükkânlarının toplu halde bulunduğu Başoturak semtine geldiler ve burada askerlerin ardından gelen yerli Rumlar burada bulunan dükkânlara zorla girerek malları yağma ettiler. Götüremedikleri Fasulye, nohut ve şeker çuvallarını Türkler de faydalanmasınlar diye dükkânların önüne ve sokaklara döktüler. Bununla yetinmeyen Rumlar, kasalardaki paralara el koyup, dükkânlarını açmaya gelen bazı mal sahiplerinin ceplerindeki paraları da gasp ettiler.

Başka bir Yunan kolu da Karataş, Kokaryalı, Göztepe tarafına ilerleyerek burada daha önceden yerli Rumlar tarafından belirlenen Türk subaylarının evlerine girip eşlerine ve kızlarına tecavüzde bulunmuşlardır.¹⁶³ Polis ve İnzibat karakolları tamamen

¹⁵⁸ Bayar, a. g. e, c. 6, s. 52

¹⁵⁹ Murat Özcan, *Tarihin Işığında Yunan Mezalimi*, IQ Kültür-Sanat Yayıncılık, İstanbul, 2003, s. 65

¹⁶⁰ Taçalan, a. g. e, s. 205; Bayar, a. g. e, c. 6, s. 52; Murat Özcan, a. g. e, s. 65; Güneş, *İzmir'in İşgali ve...* s. 27

¹⁶¹ Taçalan, a. g. e, s. 205; Ayrıca bkz. Özcan, a. g. e, s. 65; Güneş, *İzmir'in İşgali ve...* s. 27

¹⁶² Mustafa Turan, a. g. e, s. 83

¹⁶³ Taçalan, a. g. e, s. 206; Güneş, *İzmir'in İşgali ve...* s. 27

Yunan birliklerinin eline geçtiği için yapılan soygun ve tecavüzlere engel olmak ve düzeni sağlamak için kimse müdahalede bulunmadı.¹⁶⁴

Sarıkişla'da ise tam bir şaşkınlık ve kargaşa hâkimdi. Subay ve erler kurşun yağmurundan korunmak için kuytu buldukları yerlere sığınmışlar ancak yine de pencerelerden giren kurşunlarla bazıları yaralanmıştı. Ateş bir türlü kesilmiyordu ve Ali Nadir Paşa telgraf subayı Teğmen Celal (Dinçer)'e dışarıya beyaz mendil sallamasını emretti. Ancak teğmen mendili sallamaz kolundan vuruldu. Bu olay üzerine Ali Nadir Paşa beyaz bir perdeyi yerinden sökerek bir sırıgın ucuna taktı ve makam odasının penceresinden aşağı sarkıttı. Bunun üzerine kesilen ateşle askerler biraz nefes aldı. Bundan sonra önde Ali Nadir Paşa olmak üzere kışladaki subay ve askerler yavaşça dışarı çıktılar. Çıkmadan önce ateş edilmeyeceğine dair şeref sözü verilmesine rağmen dışarı çıkar çıkmaz sözü veren Yunan subayı Ali Nadir Paşa'nın şakağına tabanca dayayıp sonra da yüzüne birkaç tokat patlattı. Daha sonra Yunan subayı Kolordu Kurmay başkanı Abdülhamit ve 56. Tümen Kumandanı Yarbay Hürrem Beyleri de birkaç kere tokatladı. Olaylardan cesaret alan silahlı yerli Rumlar “Zito Venizelos” diye bağırmayan subayları öldürmeye giriştiler. Bağırmayanlar arasında Albay Süleyman Fethi Bey de vardı ve yerli Rumlar kendisini süngülerle ağır bir şekilde yaraladılar.¹⁶⁵ Kendisi, Yunanlılarca diğer bazı esirlerle birlikte kapatıldığı bir bakkal dükkânından alınarak iki İtalyan subayı tarafından Millet Hastanesi'ne götürülmüş, birkaç gün sonra da burada can vermiştir.

Kışla'dan çıkan 17. Kolordu'nun subay ve erleri Saat Kulesi ile deniz kıyısı arasında dar bir alanda yürümeye zorlandılar ve burada silah arama bahanesiyle üzerlerinde para ve değerli eşya olarak ne mevcutsa gasp edildi. Hatta üzerlerindeki kaputları ve ayaklarındaki çizmeleri bile aldılar.¹⁶⁶ Daha sonra rütbelere göre sıraya sokulan 17. Kolordu, Pasaport'a doğru bazıları çoraplarıyla, bazıları ise yalınayak bir şekilde ilerlediler. Kafilde süngü ve dipçik darbelerinden yaralanmayan tek bir subay dahi kalmamıştı. Kafile Gümrük önüne varınca bu kez de yerli Rumların saldırısı başladı. Evlerden kafilenin üzerine kurşun, taş, kiremit, kömür parçaları, tuğla vb. şeyler yağıyordu. Rum kadınları ve kızları bile ellerindeki tabancalarla subay ve erlere ateş ediyorlardı. Rıhtım üzerine yığılıp kalan şehitlerimize dahi rahat verilmeyip bazıları rıhtımın bir kenarına çekilerek boğazları kesildi. Yunan sermayesiyle kurulmuş olan

¹⁶⁴ Ömer Sami Coşar, *İstiklal Harbi Gazetesi*, 16 Mayıs 1919, Karşıyaka Belediyesi Prestij Yayını, İzmir

¹⁶⁵ Taçalan, *a. g. e.*, s. 206–207; Güneş, *İzmir'in İşgali ve...* s. 27

¹⁶⁶ Taçalan, *a. g. e.*, s. 208–214; Coşar, *İstiklal Harbi Gazetesi*, 16 Mayıs 1919, s. 8

Anadolu Bankası'ndan kabile üzerine yayılım ateş açıldı. Bu sırada bir yayılım ateş de Leon Torpidosundan geldi. Bu iki yayılım ateşi arasında 17. Kolordu en büyük kayıpları vermişti. 40 kadar subay ve er öldürülmüş bir o kadarı da yaralanmıştı.

Limandaki İngiliz, Amerikan, Fransız ve İtalyan gemilerinden Türklerin hunharca katledilmesi çok net bir biçimde görünmesine rağmen gemideki kumandanların tepkisi sadece askerlerini içeri sokmak şeklinde olmuş, hepsi de bu vahşete göz yummuşlardı.

Bu sırada meydana gelen korkunç bir fırtına ve sağanak halindeki yağmur nedeniyle yerli Rumlar yakındaki kahvelere ve gazinolara kaçıştılar. Yunan askerleri ise aceleyle kafileden geri kalanları Avcı Kulübü'nün karşısında rıhtıma yanaşmış halde duran Patris Gemisi'ne bindirdi. Kabile geminin hayvan ambarına hapsedildi. Dizlerine kadar hayvan pislikleri içine batmışlardı. Burada ayrıca mektepten zor kullanılarak, hakaretler ve işkenceler edilerek getirilmiş iki yüz kadar Mekteb-i Sultani öğrencisi de mevcuttu ve bunlardan bazıları kafa, kol ve bacaklarından yaralı bir haldeydi, bazıları ise şehit olmuştu.¹⁶⁷ Mekteb-i Sultani öğrencilerinden bazıları ise Yunan askerlerince Hükümet binasının bitişiğindeki Bozmeri Hapishanesi'ne kapatılmışlar, burada dövülmüşler ve işkenceye maruz kalmışlardır.¹⁶⁸ Yunanlılar tarafından esir edilen bazı Türk vatandaşları ise İkinci Kordon'da bulunan bir hangara sokulmuşlar ve burada kendileri aç susuz üç gün üç gece hapsedilmişlerdir.¹⁶⁹ Bazı vatandaşlar da yağmurda ıslandıkları ve kuruma imkânı da bulamadıkları için esaretten kurtuldukları halde hastalığa yakalanmışlardır.

Etrafta bu olaylar meydana gelirken İngilizlerin işgali altında bulunan postane'de vatansever telgrafçılar tehlikeyi göze alıp, bir fırsatını bularak gizlice birkaç merkeze telgraf çektiler. Telgraf şu şekildeydi: "İzmir, Yunanlılar tarafından işgal olundu. Şehirde katliam bütün şiddetiyle devam ediyor. Kan gövdeyi götürüyor. Hamiyetli olan, Allah'ını, dinini seven vatan ordusuna imdat etsin!"

Sarıkişla'da yaşanan olayların bir benzeri de Valilik binasında yaşandı. Binaya hem ön tarafından hem de Askeri Otel'e çıkan askerlerce yan tarafından olmak üzere iki yönden ateş açtılar. Vali İzzet Bey'in odasında kendisinden başka Maşatlık mitinginden sonra toplanıp gelen heyet de bulunuyordu. Derhal ateş edilen her iki tarafın pencerelerinden orada bulunan yatak çarşafı sarkıtıldı. Daha sonra ateşi kesen

¹⁶⁷ Taçalan, a. g. e, s. 209–210; Coşar, *İstiklal Harbi Gazetesi*, 16 Mayıs 1919

¹⁶⁸ Mustafa Turan, a. g. e, s. 83

¹⁶⁹ Mevlüt Çelebi, *Tamıkların Anlatımıyla Yunanlıların İzmir'i İşgali*, Polis Dergisi, yıl:10, Sayı:38, 2004, s. 230

askerler, Vali İzzet Bey'in makam odasına çıkararak odada bulunan herkesi rehin aldılar. Süngü ve dipçik darbeleriyle bu insanları Pasaport'a doğru yürütmeye başladılar. Evzon askerleri Vali İzzet Bey'de kafilenin içinde bulunmasına rağmen ona oldukça yumuşak ve saygılı davranmaktaydılar. Vali, Jandarma Kumandanı ve diğerleri elleri havada, "Zito Venizelos" diye bağırarak ilerlemekteydiler. Vali İzzet Bey, yanında bulunan oğlunu sürekli "Seyfi oğlum, Zito Bağır, Zito Bağır" diyerek uyarıyordu. Kafile Tuzla Müdürlüğü önüne geldiği sırada üstü açık bir araba içersindeki Yunan subayı kafilenin yanına yanaşarak İzzet Bey ve oğlunu alarak götürdü. Daha sonra kafile dipçik, süngü, hakaret ve kurşun yağmuruna maruz kalarak Gümrüğe kadar getirildi. Burada kafileyi bölük bölük ayırarak, Anadolu Bankası deposuna, Zahir Borsasına ve boş dükkânlara doldurdular. Burada hapsedilenler iki üç gün boyunca aç ve susuz bırakıldıktan sonra serbest bırakılmışlardır.¹⁷⁰

15 Mayıs günü, Pasaport İskelesi civarında başlayan olaylar tüm şehre yayıldı, Türklere karşı vahşice bir katliam ve yağmaya dönüştü. Saydığımız olaylar haricinde fesini başından çıkarıp "Zito Venizelos" diye bağırmadığı gerekçesiyle dahi birçok Türk vahşice öldürüldü. İtilaf Devletlerinin gözleri önünde gerçekleşen Yunan işgali ve yaşanan kötü olaylar esnasında Yunan kıtalarının kayıplarını ise Zafiryos 2 ölü, 9 yaralı olarak vermiştir. Yunanlıların giriştiği kıyım ve yağma ertesi gün de aynı şekilde devam etti.¹⁷¹

Gerek işgal günü gerekse işgali izleyen günlerde İzmir'de yaşayan belli başlı Hıristiyan aileleri, Yunan askerlerinin ve yerli Rumların işlediği cinayetlere ve yaptıkları zulme ellerinden geldiği ölçüde engel olmaya ve bu katliamı durdurmaya çalışmışlardır. Bu aileler uzun yıllar boyunca İzmir'de Yunanlılarla iç içe yaşadıkları için onları çok iyi tanıyorlardı ve Avrupalılar gibi Yunan hayranı değildiler. Ayrıca Ege'nin Yunanlılar tarafından işgal edilmesinin kendi kişisel çıkarlarına zarar vereceği endişesi içersindeydiler. Yağmur ve fırtına başlayıp katliam yavaşlayınca bu aileler hemen İtilaf Devletleri temsilcileriyle temasa geçerek katliamın durdurulması için ricada bulundular. Ancak İtilaf Devletlerinin bu talepten sonra tedbir için şehre çıkardığı müfrezeler, soygun ve cinayetleri önlemeye çalıştılsa da fazla yararlı olamadılar.¹⁷²

¹⁷⁰ Taçalan, a. g. e, s. 210–211; Bayar, a. g. e, c. 6, s. 53; Mustafa Turan, a. g. e, s. 83; Güneş, *İzmir'in İşgali ve...* s. 28

¹⁷¹ Gotthard Jaeschke, *Kurtuluş Savaşı İle İlgili İngiliz Belgeleri*, Çev. Cemal Köprülü, TTK Basımevi, Ankara, 1991, s. 81; Berber, a. g. e, s. 224

¹⁷² Taçalan, a. g. e, s. 220, Güneş, *İzmir'in İşgali ve...* s. 28

15 Mayıs günü yaşadıklarını ve gördüklerini Ali Orhan Bey, hatıratında şöyle anlatmıştır:

“Geceden veya sabahleyin gelmiş bulunan halk merak ve heyecandan hükümet civarını bir türlü terk edemiyordu. Onun içindir ki kahvehaneler cadde ve sokaklar vatandaşlar ile hınca hınç dolu idi. Keder ve yeisinden tek bir kimse bile konuşmuyordu. Zavallı İzmir ölümlü ve çok feci bir sessizlik devresinde bulunuyordu. Ben de heyecanlarımın sevk ve tesirile gezip dolaşıyordum da nerede ve niçin bulunduğumun farkında olamıyordum. Saat belki de 10 olmuştu, hiç bir maksadım olmaksızın kışla meydanına gitmiştim ki oralarda kimseler görünmüyordu. Ve tam bir ıssızlık hüküm sürüyordu. Saat kulesinin önüne vardığım zaman kulağıma hışıltı halinde bir ses geldi, dönüp baktım, kışla kapısının üzerinde çekili bulunan büyük çaptaki bayrağımız hafifçe esen bir rüzgârın cereyanı önünde dalgalanıyordu, işittiğim onun sesi idi. Fakat bu hadise beni ağır bir uykudan uyandırma tesiri yaptı, kendime gelmiştim. Afrika'nın kızgın çöllerinden Volga steplerine, Umman denizlerinden Polonya sınırlarına, Viyana kapularından İran ülkelerine kadar olmak üzere üç muazzam kıtanın üzerinde devlet ve milletimizin sadvet ve şevketini temsil etmiş bulunan bu şanlı bayrağımız indirilerek onun yerine küçük Yunan bayrağının çekilmesine şahit olmak İhtimali karşısında büyük bir dehşete düştüm ve titreyerek şu kararımı verdim: Misafir bulunduğum (Hacı Ali Paşa oteli)ndeki odama giderek olup bitenleri hiç görmemek ve ilk fırsatta Ödemiş'e kaçarak vatani vazifemi yapmak yollarını arayıp bulmak...

Otele vardığım zaman heyecanlarım, odama kapanıp kalmama müsaade etmediğinden koridoru takip ederek caddeye bakan balkona yürüdüm ve oraya bir başkasının girdiğini görünce de sağdaki odaya girerek onun balkonuna geçtim ki kanlı sahne de işte o anda açılıyordu. Meğer ben saat kulesi önüne vardığım zaman düşman Evzon alayının iki taburu bulunduğum saat kulesi meydanına yaklaşmış bulunuyormuş, gümrük önüne çıkarılan bu düşman kıtası benim arkam sıra saat kulesi önünden geçmiş ve hükümet konağının Kokaryalı caddesine bakan kapusu önünden kıvrılarak yol almaya başlamıştı ki aradan hiç bir zaman geçmeden bu kıt'anın geriye püskürdüğü görüldü ve ortalık birdenbire karıştı hadise anı olduğu kadar da heyecan fevkalade oldu, Kemeraltı caddesini dolduran Türkler doğuya yani İkiçeşmelik istikametine doğru koşarlarken düşmanın gerideki bölük ve taburları da Rum ve Ermeniler ile karma karışık bir hal alarak deniz dalgası gibi ve büyük bir harıltı ile geri gerisine kösüyor ve adeta kükreyen bir arslan karşısında kalmış yabani sığır sürüsü gibi birbirlerini yıkıp çiğneyerek geldikleri istikamete doğru kaçıyorlardı. Ön taraftan geriye püskürmüş olanlar ise arkadaki kıt'aların kaçtıklarını anlayamadılar ve karşılarında kaçmayı mucip bir şey olmadığını görmekte olduklarından kaçmıyorlar

ve Kemeraltı'na doğru koşan vatandaşlarımızı kurşuna tutuyorlardı. Yalnız benim görebildiğim otuz-otuz beş metrelik bir mesafe teşkil eden noktada altmış kadar vatandaşımızı bir an da yere serdiler. Bunların daha kümeli olanları benim gömemediğim yerlere kadar varabilmişlerdi ki sonradan öğrendiğimize göre oralardaki telefata daha fazla olmuş.

Cinayetlerini sahanın bu kısmında yapan düşman askerleri (70-80) kadar olduklarına göre bunların Kokaryalı (Güzelyalı) caddesine girmiş bulunan bölüğün geride kalan üçüncü takımı olması lazımdır. Meydanı boş bulan bu düşmanlar, Türk olduktan sonra kimseyi bırakmıyor ve yaralıları da öldürüyorlardı. Vurulanların çoğunun da 18 ila 20 yaşlı delikanlılar teşkil ediyordu. Bunun sebebi de bu genç yaşlı çocukların gazino ve kahvehanelere giremeyerek cadde üzerinde kalmış olmalarıdır.

Ne feci bir tecelli idi ki Kemeraltı caddesinin her tarafından oluk oluk vatandaş kanlarını aktığını görüyor ve asırlardan beri üstünde al bayrağımızın haşmetle dalgalandığı Hükümet Konağımızın kapılarına Yunan askerlerinin dayandıklarına şahit oluyorduk.

Facia çok büyüktü. Benim önümdeki sahne kanlı alanın küçük bir kısmını teşkil ediyordu. Cinayetler karşımdaki askeri kiraathanenin içinde, onun otelinde, karşımdaki dükkân ve mağazaların içlerinde sokak ve caddelerde ve hükümet konağının avlusunda işleniyordu.

Onlar benim gördüklerim ve gürültülerini işitebildiklerimdi. Hapishane önüne kadar olan Kokaryalı (Güzelyalı) caddesinde ve kışla önlerinde yapılan vahşetleri göremiyordum. İri yarı ve endamı pek mükemmel ve herhalde yüksek rütbeli olduğu anlaşılan bir subayımızın gırtlaklarını kambur bacaklı bir efzon yakalamış hükümet konağının kapısından sürükleyip çıkarıyor. İki efzon da arkasından dipçikle beynini parçalamak suretiyle öldürmeye çalışıyorlardı. Bu komutanın şanlı ordumuzu temsil etmesi dolayısıyladır ki o hadise tahammülü kabil olmayan ayrı bir facia teşkil ediyordu. Hükümet konağı civarı görülmedik bir mezbaha halini alıyor ve oralarda kitleler halinde katliamlar yapılıyordu. Meydanın boş olduğunu gören o namertler cinayetlerini birbirleriyle yarış edercesine yapıyorlardı.”¹⁷³

16 Mayıs sabahı önceki gün yaşanan kırımın delilleri hala meydandaydı. Konak Meydanı'nda, Gümrük'te ve Pasaport civarında Türklerin cesetleri yerlerde uzanmaktaydı. Millet Hastanesi'nin morgu ve bu hastanenin hemen yanındaki Cemal

¹⁷³ İkkurşun, a. g. h, TİTE, K113G18B18-s. 118-199-120

Paşa Konağı'nın bodrumu cesetlerle doluydu. Yakınlarını kaybedenler ve yine yakınlarından haber alamayanlar sabahın erken saatinde bu iki binaya akın ettiler.¹⁷⁴

İşgal günü yaşananlar sadece bunlardan ibaret değildi. Yunan askerleri ve Yerli Rumlar yaptıkları katliamla yetinmemiş ayrıca sivil ve askeri bütün daire ve müesseseye ve burada bulunan mal ve belgelere de zarar vermişlerdir. Burada bulunan kasalar kırılarak, toplam 21 kasadan 230.000 lira'dan fazla para gasp edilmiştir.¹⁷⁵ Ayrıca Sarıkışla'nın bütün malzemesi pencerelerden atılarak kullanılmayacak hale getirilmiş, buradaki evrakın büyük bir kısmı yakılmış ve de tahrip edilmiştir. Hükümet Dairesindeki eşyalarda soyulmuş, geri kalanlar tahrip edilmiş, yazıhanedeki çekmeceler kırılarak çeşitli evrak imha edilmiştir. Jandarma Alay Dairesi de bu tahribattan nasibini almış, buradaki müfettişlik odasında bulunan bütün evrak ve nizamnameler tamamen dağıtılarak yırtılmış, mefruşat çalınmıştır.¹⁷⁶

Sonuç olarak 15 Mayıs 1919'da İzmir neredeyse hiç direniş gösterilmeden Yunan kuvvetlerine teslim edildi. Bu, burada bulunan devlet yöneticilerinin İstanbul'dan gelen emirlerden gayrısına kulaklarını tıkayıp çaresiz halkın sesini duymamalarının vahim sonucuydu. Olacaklardan haberi olduğu halde herhangi bir önlem almayan İzmir Valisi İzzet Bey, hiçbir olaya karışmamaya çalışarak bir faaliyet göstermemiş, görevini işgal kuvvetlerine yardım etmek olarak algılamıştı. Bu nedenle bir gün öncesinden Anadolu'ya telgraf çekilmesine dahi bazı kişilerin araya girmesiyle izin vermişti.¹⁷⁷

Yunanlılar, İstanbul Hükümeti'nin yanlış ve umursamaz tutumu neticesinde İzmir'i kolaylıkla işgal ettiler ve binlerce masum Türk'ü öldürdüler. İzmir'de sadece işgal günü ölenlerin sayısı beş bini bulmuştur. Ancak işgal kuzeye, güneye, doğuya yayılmaya başlayınca halk buna sessiz kalmadı ve bazı kazalar ve köyler direniş göstermeden Yunanlılara teslim olsa da bazıları kendi aralarında birleşerek direniş için örgütlendiler.

2.2.4. İçte ve Dışta İzmir'in İşgaline Tepkiler

Hükümet ve saray çevreleri olayın önemini görmezden gelerek, işgali aslında Yunanlıların değil, antlaşma gereğince onlara verilen haklara dayanarak İtilaf

¹⁷⁴ Taçalan, *a. g. e.*, s. 220

¹⁷⁵ Mustafa Turan, *a. g. e.*, s. 92

¹⁷⁶ Mustafa Turan, *a. g. e.*, s. 91

¹⁷⁷ Coşkun, *a. g. e.*, s. 157

devletlerinin yaptığını ve bu işgalin geçici olduğunu beyan etmekteydiler. İzzet Bey(Kambur İzzet)'in İzmir'de mülki işlere bakması ise işgalin sadece askeri nitelikte olduğunu gösteren bir delildi.¹⁷⁸

Saray çevreleri kendi hayatlarını vatan ve milletin kurtuluşundan daha önemli gördükleri için her şeye razı olmuşlar; bu yanlış tutum ise halkın çektiği eziyetin süresinin daha uzun olmasına neden olmuştur. Bu bağlamda İtilaf devletleri keyfine göre imzalattığı mütarekenin şartlarına göre halkın elindeki maddi silahları alırken Damat Ferit Paşa Hükümeti de her şeyi göremezden gelip halkı uyuşturmaya çalışarak manevi silahlanmaya engel olmaktaydı.¹⁷⁹ Tahkik Heyeti'nde bulunan yabancı generaller dahi işgali haksız bulup, bölgede asayişin Yunanlılar geldikten sonra bozulduğunu beyan etmişken, Ferit Paşa Hükümeti yabancılar kadar olsun Ege felaketini önemsemek ve teşhir etmek lüzumunu duymamıştır. Ayrıca Hükümet, vatan ve milletin hakkının barış konferansı masasında savunulacağını söylediği halde Sevr'de Osmanlı heyetine ağır şartlar dikte ettirilmiştir. Böylece, verilen sözler ve savrulan vaatler zavallı halkı oyalamaktan başka bir işe yaramamıştır.¹⁸⁰

Memleket içinde sırf şahsi menfaat hırsları ve hesaplarıyla hareket eden kişilerde vardı ve bu kişiler, hükümetin yaptığı gibi yorgun milletin sınırları üzerinde teslimiyet ve kadere razı olma duygularını işlemeye çalışıyorlardı. Bu kimselerin amacı mal ve mülklerinin başından ayrılmamak ve düşmanın zulmüne alet olarak kendi nüfus ve çıkarlarını devam ettirmektir.¹⁸¹

Avrupa ve Amerikalılar ise işgal sırasında İzmir'de birçok asker ve görevli bulundurmaktaydı ve Yunanlıların işgal günü ve sonrasında yaşattığı birçok felaket bu asker ve görevlilerin seyreden bakışları önünde gerçekleştirilmişti. Hatta kışladan çıkıp teslim olan Türk subayları türlü işkence ve hakaretlerle sevk olunurken Amerikan ve Fransız temsilcileri bunu görmüş fakat ilgisiz bir şekilde yollarına devam etmişlerdir.¹⁸²

Dışarıda 15 Mayıs günü yaşananlar tam bir gerçeklikle bilinmiyor, anlatılmıyordu. 17 Mayıs 1919'dan itibaren Yunan sansürü başlamış ve on beş gün hiçbir yere telgraf, mektup ve resmi evrak gönderilmesi yasaklanmış, gelenlere de el koyulmuştur. Bu nedenle yabancı kamuoyu olan bitenden yani yapılan zulüm ve

¹⁷⁸ Sina Akşin, a. g. e, s. 271

¹⁷⁹ İlkurşun, a. g. g, 4 Haziran 1958, s. 4

¹⁸⁰ İlkurşun, a. g. g, 5 Haziran 1958, s. 4

¹⁸¹ İlkurşun, a. g. g, 5 Haziran 1958, s. 4

¹⁸² Ali Çetinkaya, *İzmir'in İşgali Hatıraları*, Yay. Haz. Alemdar Yalçın, Belgelerle Türk Tarihi Dergisi (Dün-Bugün-Yarın),S. 16, Ankara, Haziran 1986, s. 19; İlkurşun, a. g. h, K113G18B18-s. 101

katliamdan neredeyse habersizdi.¹⁸³ Örneğin 17 Mayıs'ta İtalyan gazeteleri İzmir'e yapılan Yunan çıkarmasının haberini, olayı basit bir güvenlik operasyonu olarak göstermeye çalışan Müttefik bildirisini yayınlamakla yetinmemişti.¹⁸⁴

Bazı yabancı gazeteler işgal haberini yazdıkları halde, bu sırada yaşanan vahşetten ancak haftalar sonra haberdar olmuşlardı. Ancak olayı öğrenmeleri de intibalarını değiştirmemiş yaşananlar Türklerin inatçı bir biçimde direniş gösterdikleri yalanına bağlanmış, ölü sayısı kamuoyuna az gösterilmiş ve sonuçta Yunanlılar haklı bulunmuştur.¹⁸⁵

İzmir'in işgal edilmesi, Türk halkı üzerinde ise doğal olarak olumsuz etkilere neden oldu. Memleketin ileri gelen aydınları, subaylar ve gazeteciler çoğunlukla umutlarını yitirmişlerdi ve bunların içinde buldukları bu durumdan bir çözüm yolu, bir kurtuluş çaresi arayan diğer aydın kişiler de kötü etkileniyordu. İşgal memleketi öylesine sarsmıştı ki artık mücadele etmenin bir fayda sağlayacağı kanısında olan çok az kimse vardı. Kurtuluşun çaresi, padişahın etrafına toplanarak itilaf devletlerine hoş ve zararsız gözükererek durumu idare etmek ve en az zararla kurtulmaktı. Bazı aydınlar ve halkın bir kısmı ise itilaf devletlerinden birinin mandasını kabul etmenin daha avantajlı olduğunu düşünüyorlardı.

İstanbullu aydınların umutsuz düşüncelerine zıt olarak Anadolu'da bölgesel direniş düşüncesi ve mücadele arzusu çok olumluydu. Bölge ileri gelenleri bunu cemiyetler kurarak etkinleştirme yoluna gittiler. İşgalin ardından bu amaçla kurulan en önemli örgüt, Hareketi Milliye Reddi İlhak Derneği'dir.¹⁸⁶ Ege'deki Türk halkı bölgenin yavaş yavaş Yunan hâkimiyetine geçmesine daha fazla tahammül edememiş ve bu örgütün çatısı altında toplanmışlardır. Bu örgütler buldukları yerlerde sivil ve askeri yönetime el koyarak, Osmanlı Hükümeti'nin emirlerine karşı gelmişler ve çeteler kurarak ellerindeki imkânlarla Yunan ordusuna karşı direnişe geçmişlerdir. Ancak bu örgütün etkinliği İstanbul'daki hükümet tarafından engellenmeye çalışılmış, Dâhiliye Nezareti, Ege halkını direnişten vazgeçirmek için türlü çareler denemiştir.¹⁸⁷

İzmir'in işgaliyle oluşan havadan, milliyetçiliğe karşı olan Hürriyet ve İtilaf Fırkası dahi etkilendi ve olaya tepki gösterdi. Hatta 17 Mayıs'ta öteki fırkalarla İzmir

¹⁸³ Çetinkaya, a. g. e, s. 19

¹⁸⁴ Fabio L. Grassi, *İtalya ve Türk Sorunu 1919–1923 Kamuoyu ve Dış Politika*, Çev. Nevin Özkan-Durdu Kundakçı, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2000, s. 57

¹⁸⁵ Akşin, a. g. e, s. 271

¹⁸⁶ Ahmet Mumcu, *Tarih Açısından Türk Devriminin Temelleri ve Gelişimi*, Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayınları, Ankara, 1976, s. 33, Balıkesir ve Alaşehir Kongresi ile genelleştirilmiş, Sivas Kongresi'nden sonra "Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti"ne dönüşmüştür.

¹⁸⁷ Mumcu, a. g. e, s. 33

sorununu çözmek için cephe birliği yapmayı kararlaştırdı. 18 Mayıs'ta ise diğer partilerle bir araya gelerek İtilaf devletlerine, işgalin ateşkese ve Wilson ilkelerine aykırı olduğu, Osmanlı Yunanlılarla savaşmadığı için Yunanlıların Osmanlıya ait bir toprağı işgal hakkı bulunmadığı, bu durumun doğuracağı olumsuz sonuçların sorumlusunun bizzat İtilaf devletleri olduğu şeklinde gayet sert bir muhtıra sundular.¹⁸⁸

Dışarıda da İzmir'in işgaline tepkiler gösterildi. Hindistan'daki Müslümanlar İzmir'in işgalini Protesto ettiler. Britanya İmparatorluğu, sahip olduğu topraklarda 100 milyondan fazla Müslüman yaşadığı için bu insanların hislerine tercüman olmak zorundaydı ve bu nedenle konunun üzerine eğilmeye başladı.¹⁸⁹ Fransa işgal olayına pek tepki göstermemekle birlikte bazı Fransız yazarlar olayı kınamışlardır. Bunların önde gelenleri Pierre Loti ve Claude Farrere'dir.¹⁹⁰ Önceden işgal olayına pek tepki göstermeyen İtalya'da Mayıs sonuna doğru tepkiler gelişmeye başladı. Bunlar özellikle yazılı basında kendini gösterir. Örneğin "*La Tribuna*" adlı gazete 22–27 Mayıs tarihleri arasındaki yayınlarında Türklerle ilgili olayların önemini kavradığını yansıtan makale ve mektuplar yayınlamıştır.¹⁹¹ İtalya'nın içinde sosyalist ve komünist hareketler baş göstermiş ve otoritesi de zayıflamıştı. İtilaf devletlerinin bu durumda İtalya'ya sırt dönüp, Lloyd George'un kışkırtmasıyla Fransa başvekili Clamenceau'yu da razı ederek işgal olayını Yunanlılar lehine onaylatması İtalya'yı da oldukça öfkelenmişti ve işgali nefretle kınıyorlardı.¹⁹² Bunlar daha çok kendi çıkarlarını gözeterek yapmış olsalar da yapılanları yansıtmaları açısından önemlidir.

Amerikalılar da işgali hoş karşılamayanlar arasındaydı, nedeni ise Wilson prensiplerinin bir yana itilerek haksız bir olaya meydan verilmesiydi.¹⁹³

Tepkilerin artması nedeniyle Paris Barış Konferansı Başkanı Clamenceau, İzmir konusunda daha evvel kendisine telgraf çeken Şeyhülislam ve Sadrazam Vekili Mustafa Sabri Efendi'nin teklifini gündeme alarak bir tahkikat komisyonu kurulmasını önerdi. Öneri kabul edildi ve Amerika, Fransa, İngiltere ve İtalya'nın yüksek rütbeli subay ve yardımcılarından oluşan bir komisyon 12 Ağustos'ta İstanbul'da toplanarak 23 Ağustosta da İzmir'e geçti. Komisyon çalışmalarını 15 Ekim'de tamamladı ve bir rapor hazırlandı. Müttefik devletlerin kendi temsilcileri tarafından hazırlanan bu rapor, Venizelos'un nüfus hakkındaki iddialarını çürütüyor ve Hıristiyanların hiçbir tehlike

¹⁸⁸ Akşin, *a. g. e.*, s. 273

¹⁸⁹ Kurat, *a. g. m.*, s. 850

¹⁹⁰ Fahri Belen, *Türk Kurtuluş Savaşı*, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1983, s. 61

¹⁹¹ Grassi, *a. g. e.*, s. 58

¹⁹² Samih Nafiz Tansu, *İki Devrin Perde Arkası*, Ararat Yayınevi, İstanbul, 1969, s. 319

¹⁹³ Belen, *a. g. e.*, s. 61

içinde bulunmadığını, aksine Türk halkının katliam, yağma ve de tecavüze maruz kaldığını ortaya koyuyordu.¹⁹⁴

Görüldüğü gibi I. Dünya Savaşı sonunda İzmir’de bir İtalyan emperyalizmini engellemek amacıyla Yunan emperyalizmine destek veren büyük devletler, kendi çıkarları uğruna verdikleri bu karara Türk halkının tepkisini ve daha sonra düşeceği durumu düşünmemişlerdir. Ancak yine çıkar çatışmaları yüzünden daha savaşın başında İtilaf devletleri arasında bazı anlaşmazlıklar baş göstermiş, paylaşımındaki memnuniyetsizliğinden dolayı önce İtalya, daha sonrada Fransa, Milli Mücadele oluşumuna el altından yardıma başlamışlardır.¹⁹⁵

2.2.5. İzmir’in İşgalinin Milli Mücadele Tarihi İçindeki Yeri ve Önemi

Mondros Mütarekesi sonrası Yunanlıların İzmir’i işgal etmeleri Türk halkı arasında çok büyük bir üzüntüye neden olmuştu. İşgal olayı önceleri bir müttefik işgali olarak gösterilmek istenmiş; ancak İzmir Yunanlılara işgal ettirildikten sonra meselenin gerçek mahiyeti ortaya çıkmıştı. Böylece Türklerin direnmelerine imkân bırakılmadığı gibi Türkler bir kere daha aldatılmış oluyordu.¹⁹⁶

Türk halkına yapılan bu saldırı ve hakaret Wilson prensiplerine olan inancı tamamen yıkmış ve Türk halkı hakkı olanı masa başında değil, ancak ve ancak savaş meydanında alabileceğini anlamıştı.¹⁹⁷ Böylece işgal ile bölgede başlayan tedirginlik tüm vatanseverlere umut oldu. Birçok kişi Ege’de direniş oluşturmak, ya da bu harekete katılmak için Anadolu’ya geçmeye başladı.

İzmir’in işgalinin Yunanlılar tarafından üstlenilmesi ilk bakışta beynimizde kötü bir durum olarak zuhur etse de aslında vatanın kurtuluşu açısından bakılacak olursa oldukça olumlu ve tetikleyici bir unsurdur. Çünkü İzmir’in işgali İngiltere, Fransa, İtalya, yani İtilaf devletlerinden herhangi biri ya da ABD tarafından gerçekleştirilmiş olsaydı halk sesini çıkarmayacak ve durumu kabullenecekti. Oysa eskiden kendi içlerinde bir azınlık olarak yaşayıp sonradan vatanlarının topraklarına göz diken Yunanlıların yapacakları bu işgali halk milli onuruna hakaret sayarak, susup bu haksızlığa razı olmayı değil karşı koymayı seçmişti. Türk halkına göre Yunanlıların gelip kendi öz topraklarında Türklere hükmetmeleri olacak şey değildi, ayakların baş

¹⁹⁴ Kurat, a. g. m, s. 850–852

¹⁹⁵ Tansu, a. g. e, s. 319

¹⁹⁶ Türkmen, a. g. e, s. 158

¹⁹⁷ Kurat, a. g. m, s. 853

olması asla kabul edilemezdi ve de edilmedi.¹⁹⁸ İzmir şehri bu nedenle Kurtuluş Savaşı'nın sonuna dek ulaşılması mutlak zorunlu bir amaç ve bu bağlamda savaş stratejisinin de odak noktası olmuştur.

İzmir'in işgalinin bir diğer önemli rolü ise İtilaf devletlerinin alınan bu kararlarla birbirlerine düşmeleridir. Bu sayede bazıları (örneğin İtalya) gizlice milli hareketimize yardımda bulunmuşlardır.

İşgalin getirdiği yıkıma sayısal olarak bakacak olursak, İzmir, Aydın ve Saruhan livaları içinde bulunan 2.196 köyün tamamı yıkıma uğramış, diğer köylerden de pek çok insan, karşı karşıya kaldıkları endişe ve korku nedeniyle yaşadıkları yerleri terk etmişlerdir. Sadece Batı Anadolu'da, yıkılan binaların sayısı 73.070, köy ve nahiyelerdeki binaların sayısı da 160.749'dur. Bu derece yoğun bir yıkım doğal olarak bölgenin toplumsal ve ekonomik dengelerini alt-üst etmiştir.¹⁹⁹

Sonuç olarak Yunanlıların 15 Mayıs 1919 sabahı İzmir'e çıkması, işgalin Orta Anadolu topraklarına kadar genişlemesine, bu sahada bulunan binlerce masum Türk'ün katledilmesine, maddi manevi zararlara ve fakir halkın omuzlarında üç yıldan fazla bir zaman yokluk ve de zorluk içinde devam edecek olan bir savaşa neden olmuştur.²⁰⁰ Ancak Türk insanının azmi, kararlılığı ve inancı sayesinde İzmir'in işgali halka kılavuz olmuş ve sıkılan ilk kurşun vatanın kurtuluşu için topyekûn mücadeleyi tetikleyen en önemli unsurlardan biri olmuştur.

---

¹⁹⁸ Berthe Georges-Gaulis, *Kurtuluş Savaşında Türk Milliyetçiliği*, Rado Yayınları, İstanbul, 1981, s.54–55

¹⁹⁹ Zeki Arıkan, "XV. ve XVI. Yüzyıllarda İzmir", *Üç İzmir*, s. 276

²⁰⁰ Özcan, a. g. e, s. 64

III. BÖLÜM

İŞGALİN GENİŞLEMESİ KARARIYLA KÜÇÜK MENDERES'TE OLUŞAN KUVA-YI MİLLİYE HAREKETİ

3.1. Ödemiş'in Kuva-yı Milli Merkezi Oluşu

İzmir işgal edildikten sonra ilk şaşkınlığını atlatan halk, içinde bulunduğu durumu değerlendirdi ve direnişe sebep, kurtuluşa basamak teşkil eden şu gerçekleri gördü:

1- Yunan zulüm ve tecavüzleri Türklerin ve Türklüğün şerefine, istiklaline, her türlü kutsal değerine yapılmış korkunç bir suikast halinde günden güne artan bir vahşetle genişleyerek devam etmekteydi.

2- İtilaf devletleri temsilcileri Yunan zulüm ve kötülükleri karşısında seyirci kalmakta, medeniyete sahip olduklarını iddia edenler bu vahşete kılımı dahi kıpırdatmamaktaydılar. Yaşananlara kimse müdahale etmediği gibi Yunanlıların bölgedeki kötü uygulamaları tasvip ediliyordu.

3- Memleketin her yanından olduğu gibi Küçük Menderes'ten de padişaha ve hükümete Yunan işkencesinden bahseden telgraflar çekiliyor ancak bunlar ya cevapsız bırakılıyor ya da hükümet adına başka kimseler tarafından cevap veriliyordu. Halk kaderine terk edildiğini anlamıştı.

4- Rum ve Ermenilerle dostluk kurarak milli onura sahip vatandaşları lekelemek isteyen bazı kötü niyetli kişiler, halk arasında bozguncu fikirler yaymakta; padişah ve devlete bağlılık maskesi altında halkı kandırmaya çalışmaktaydılar.²⁰¹

Tüm bunların sonucunda halk kurtuluşun kendi kendisine güvenmek olduğunu anlayacak; hükümetin ve kötü niyetli kişilerin uyuşturucu telkinlerine karşı gözünü açarak direnişe karar verecektir.

²⁰¹ İlkurşun, a. g. g, 13 Haziran 1958, s. 4

3.2. İzmir'in İşgaline Doğru Ödemiş'teki Durum

Paris Barış Konferansı sürerken İzmir'in işgal edileceği haberi yayılmaya başlamıştı. İzmir Vali Vekili Nurettin Paşa, bu haberi savaş bakanlığına duyurdu. Ancak İstanbul, söylentileri yalanladı ve gazetelerin yasaklanmasını emretti.

Mart 1919'da İttihat ve Terakki Partisi'nin sorumlu temsilcisi Celal (Bayar) Bey olabilecekler karşısında neler yapılabileceğini görüşmek üzere Jandarma Yüzbaşı Edip Bey ile birlikte Ödemiş'e geldi.²⁰² Burada Edip Bey'in akrabası olan İnceoğlu Şevket Bey²⁰³'in evinde kaldı ve bu süre içerisinde Kaymakam Zühtü (Durukan) Bey, Ödemiş Jandarma Tabur Komutanı Tahir (Özerk) Bey, Gökçen Hüseyin Efe ve ilçenin ileri gelen kişileriyle görüşmeler yaptı. Bu görüşmeler sonucu Yunanlılara karşı örgütlenme konusunda anlaşılardı. Ancak Celal Bey'in bu girişimleri İstanbul Hükümeti tarafından duyuldu. İzmir Valiliği'ne Celal Bey'in tutuklanmasına dair emir geldi. Ancak buyruk Ödemiş'e iletildiğinde direniş düşüncesi çok kuvvetli, öncü bir kişi olan Ödemiş Kaymakamı Zühtü (Durukan) Bey, Celal Bey'i tutuklamadı. Tam bu sıralarda eski Evkaf (Vakıflar) Nazırı ve İçişleri Bakan Vekili Ahmet İzzet Bey (Kambur İzzet), İzmir valisi olarak tayin edildi. Kendisi Sadrazam Damat Ferit Paşa ve İngilizlerin tarafındaydı. Göreve başladığında Celal Bey'i tutuklama buyruğuna uymayan Zühtü Bey'i kaymakamlıktan alarak yerine İzmir'in Nif (Kemalpaşa) Kaymakamı Erzurumlu Bekir Sami Bey'i atadı. Bunun sebebi Bekir Sami Bey'in görüş olarak kendisine daha yakın olmasıydı. Daha sonra Ödemiş'te direniş yönündeki hareketleri izlemek ve önlemek için İzmir Jandarma Taburu'ndan Teğmen Ahmet Rıfat (Kemerdere) Bey'in komutasında kırk er, ardından Yüzbaşı Hüsamettin Bey Ödemiş'e gönderildi. Ancak bu iki komutan olası bir direniş için hareket etmeleri yönünde Ödemiş Gizli Cemiyeti tarafından ikna edilmişler Gizli Cemiyet'in toplantılarına katılmaya başlamışlardır.²⁰⁴

²⁰² Bayar, a. g. e, c. 6, s. 4; Güneş, *Milli Mücadele'de...* s. 96

²⁰³ İnceoğlu Şevket ve oğlu Refik Şevket: Şevket Bey de oğlu Refik Bey de Ödemiş'te kurulan gizli cemiyetin önemli üyeleriydi. Ödemiş'te belediye binasında yağılan toplantıda Refik Şevket Bey, ülkeyi işgale başlayan Yunanlılara silahla cevap vermenin gereğini anlatan heyecanlı ve etkili bir konuşma yapmıştır. Refik Şevket Bey, 1885 yılında doğdu. İlköğrenimini Eşme'de tamamladı ve daha sonra İzmir İdadisi'ni bitirdi. Daha sonra Selanik Hukuk Mektebini bitiren Refik Şevket Bey, Beylerbeyi Mülazım Mektebi'nden mezun oldu. Katıldığı Balkan Savaşı'nda sol kolunu yitirdikten sonra ordudan emekli oldu. Türk Kurtuluş Savaşı sırasında 21. Kolordu Müşavirliği'ne atandı. Birinci Meclis'e Saruhan Milletvekili olarak katıldı. İlk Meclis'te görev yaptı (19.5.1921–12.7.1922). İstiklal Mahkemeleri kanun tasarısını hazırladı. Bir süre sonra parlamenter yaşamdan ayrıldı. Ancak 1931'de tekrar Manisa Milletvekili olarak parlamentoya girdi. Milli Savunma Bakanlığı (1950–1951) ve Devlet Bakanlığı görevlerinde bulundu. 1973 yılında vefat etti. Bkz. Uykucu, a. g. a, s. 220; Coşkun, a. g. e, s. 463

²⁰⁴ Coşkun, s. 235–236; Güneş, *Milli Mücadele'de...* s. 96

Bu gizli cemiyet Refik Şevket (İnce), Hamit Şevket (İnce)²⁰⁵, Eczacı Tevfik, Dr. Mustafa Şevket (Bengisu)²⁰⁶, Hakkı Paşazade Fahri, Müftü Hacı Hüseyin Efendi, Müderris Mustafa, Hacı Mümtaz Efendi ve damadı Kazım (Akşar), Kulalı Softaoğlu İbrahim, Hanaylıoğlu Mehmet Emin ve Belediye Reisi Ali Beylerin çalışmalarıyla kurulmuş, Birgi gibi bazı bucaklar da teşkilatlarını genişletmişlerdi.²⁰⁷

3.3. İzmir'in İşgali'nin Ödemiş'te Duyulması ve Tepkiler

3.3.1. Ödemiş'te İşgalin Haber Alınması ve Duyurulması

İzmir'in işgal haberi 15 Mayıs 1919 sabahı Teğmen Naci tarafından Yüzbaşı Tahir (Özerk) Bey'e bildirildi. Tahir Bey'e gelen telgrafta Vasıf (Çınar) Bey'in imzasını taşıyordu. İzmir'in işgalinin haber alınmasıyla birlikte Ödemiş'te hareketlenmeler

²⁰⁵ Hamit Şevket (İnce): İnceoğlu Şevket Bey'in küçük oğlu, Refik Şevket Bey'in kardeşi olan Avukat Hamit Şevket Bey, Ödemiş'te oluşturulan Kuva-yı Milliye Örgütü'nün kuruluşunda çok önemli ve etkin bir rol oynamıştır. Ödemiş Kuva-yı Milliye Komutanı Yüzbaşı Tahir Fethi (Özerk) Bey'in danışmanlığına getirildi. Ödemiş'te kurulan Kuva-yı Milliye örgütünün halka hitaben yayınladığı bildirimleri ve işgal kuvvetlerine çekilen protesto telgraflarını kaleme aldı. Harekete "Kuva-yı Milliye" ismini verdi. Hamit Şevket Bey, 1950–1957 döneminde milletvekili olarak görev yapmıştır. Bkz. Coşkun, a. g. e, s. 464

²⁰⁶ Dr. Mustafa Şevket (Bengisu): Ödemiş'te 1880 yılında Mursallılı Kasap Koca Ali'nin oğlu olarak dünyaya gelmiştir. İlkokulu Numune-i Terakki adlı mahalle mektebinde okumuştur. Daha sonra Emmioğlu Mahallesi'ndeki rüştiye mektebine(ortaokul) gitmiştir. Rüştiyeyi bitirdiği yıl Harbiye Vekâleti'nden kaymakamlıklara gönderilen bir tamime uyarak Ödemiş'ten yetenekli ve istekli dört genç askeri liseye gönderildi. Bunlardan biri de Mustafa Bey idi. Askeri lisedeki başarıları nedeniyle kendisini Askeri Tıbbiye'ye gönderdiler. Bu sayede iki şerefi birden kazanmış; hem asker hem de doktor olmuştu. Daha sonra İstanbul Gülhane Hastanesinde göz-kulak-burun-boğaz hastalıkları ihtisasına başladı. Bu esnada Fransa'ya gitti ve şehirlerin düzeninden ve uygar olanaklarından çok etkilendi. 1903'te İstanbul Tıp Fakültesi'nden Cerrahi ve Tıp doktoru diploması aldı. Görev yerinin belirlenmesi için çekilen kurada İstanbul Gülhane Hastanesi çıkınca Ödemiş'teki redif taburu doktoruna becayiş teklif ederek görev yerini Ödemiş olarak değiştirdi. Ancak Ödemiş'e gelişinden üç ay kadar sonra Mustafa Bey'in taburunun Yemen'e nakil emri geldi. 1904 yılında Şam'a geldi ve burada Kurmay Yüzbaşı Mustafa kemal ile tanışıp arkadaş oldu. 1905'te Trablusgarp Fırkasına atandı. Bir süre sonra Bingazi'ye nakledildi. 1908'de Meşrutiyet'in ilanı ile İstanbul'a döndü. 1909'da Hareket Ordusu Fırka Tabipliği'nde görevlendirildi. 1910'da Yemen Seferi Kıt'a Tabipliği ile Yemen'e gitti. 1913'te Balkan Savaşı'nın sonuna doğru Kırklareli'ndeki askeri birliklerde görev yaptı. 1914'teki Genel Seferberlikte Mürettep 3. Fırka ile Çanakkale Muharebelerine katıldı. 1915'te Anafartalar Grubu'nda görevli iken Binbaşılığa yükseltildi. Savaşta gayret ve fedakârlığından madalya ile ödüllendirildi. 1916'da Fırkasıyla birlikte Suriye'ye 4. Ordu emrine gönderildi. 2. Kanal Seferi'nden sonra Kudüs Menzil Hastaneleri Baştabipliğine atandı. 1917'de 12. Kolordu'ya bağlı 23. Fırka Başhekimliğine getirildi. 1919'da ordudan istifa ederek memleketine döndü. İzmir'in işgali üzerine yörede teşkil edilen Ulusal Kuvvetlere katıldı. Alaşehir'de kurduğu hastanede cephede yaralananların tedavisiyle meşgul oldu. TBMM'nin 1. dönemine İzmir'den milletvekili seçildi. 25 Nisan 1920 tarihli seçim tutanağı 15 Mayıs'ta Genel Kurul'da kabul edildi. Bir süre sonra izinli olarak meclisten ayrıldı. Ancak izin süresini beş ay beş gün geçirmesi üzerine Başkanlık Divanının önerisiyle 8 Ağustos 1921'de Genel Kurulca Milletvekilliğinden istifa ederek ayrılmasına karar verildi. 1935'te Ödemiş Belediye Başkanı iken V. Dönemde Çanakkale'den, VI. Dönemde İzmir'den tekrar Milletvekili seçildi. 12 Şubat 1942'de Çanakkale'de vefat etti. Bkz. Kaya Bengisu, *Koca Doktor Mustafa Bengisu*, Bengisu Ailesi Birliği Yayınları, İstanbul, 2006; *Türk Parlamento Tarihi I. Dönem (1919–1923)*, TBMM Vakfı Yayınları, Ankara, 1993, c. III, s. 525–526

²⁰⁷ Güneş, *Milli Mücadele'de...* s. 96; İlkurşun, a. g. g, 28 Mayıs 1958, s. 4

başlamış ve bölgede bir direniş gücü oluşturmak hedeflenmiştir.²⁰⁸ Bu bağlamda Ödemiş direnişi üç aşama da gerçekleşmiştir:

—Yunan birliklerinin İzmir’i işgaliyle başlayan toplantılar dönemi.

—Gizli örgütlerin oluşturulması dönemi.

—Sivil halkın silahlanarak Ödemiş’i işgal etmek üzere gelen Yunan kuvvetlerine direnmesi dönemi.²⁰⁹

Tahir Bey hemen eşraftan Hacı Mümtaz Efendi²¹⁰ ile onun uygun göreceği kişilerin dairesine getirilmesi için Teğmen Naci Bey’e emir verdi. Hacı Mümtaz Efendi ve üç arkadaşı Yüzbaşı Tahir bey’in yanına geldiler. Tahir Bey telgrafı onlara da okudu ve milli bir örgüt kurulmasını önerdi. Onlar da buna taraftar oldular. İlk olarak heyetten iki kişinin hükümet konağındaki maliye kasasına el koyarak güvence altına almasına karar verildi. Hacı Mümtaz Efendi başkanlığında hükümet konağına giden heyete kaymakam Bekir Sami (Baran) Bey²¹¹ tarafından izin verilmediği için kasayı mühürleyemediler. Ayrıca kaymakamın kendi fikri de milli direniş örgütü kurulmasının zararlı olduğunu yönündeydi.²¹²

Bu arada 17 Mayıs tarihli bir telgrafta Kaymakam Bekir Sami Bey Ödemiş’in vilayetle olan haberleşmesinin kesilmesinden ve Yunanlıların Ödemiş’i işgal edeceği haberinin yayılmasının Müslüman ahali üzerinde yaptığı olumsuz etkiden söz ediyordu.²¹³ Tahir Bey Hacı Mümtaz Efendi ve arkadaşlarını bu gelişme karşısında Ödemiş mühimmat deposundan halka silah ve mühimmat verilmesini emretti. Ancak Kaymakam Bekir Sami Bey buna müsaade etmedi. Yunan ilerleyişinin devam ettiği 24

²⁰⁸ Güneş, a. g. t, s. 30

²⁰⁹ Coşkun, a. g. e, s. 236

²¹⁰ Hacı Mümtaz Efendi: Ödemiş ileri gelenlerinden olan Hacı Mümtaz Efendi müderristir. İzmir’in işgal haberi Ödemiş’te duyulunca Hacı Mümtaz Efendi başkanlığında bir heyet kaymakamın yanına gitti. Aynı günün akşamı Jandarma Komutanı Yüzbaşı Tahir Fethi Bey’in odasında yapılan gizli toplantıya damadıyla birlikte katıldı. Hacı Mümtaz Efendi, işgalden dolayı büyük bir üzüntü duymuş ve direniş için kendine düşen görevleri düşünmeden kabul etmiş ve daha sonra milli kuvvetlerin iase ihtiyacını tek başına üstlenmiş yurtsever bir Kuva-yı Milliyeciydi. Bkz. Bayar, a. g. e, c. 6, s. 72; Coşkun, a. g. e, s. 470

²¹¹ Erzurumlu Bekir Sami (Baran) Bey, 1893 yılında Erzurum’da doğdu. 1914’te Mülkiye Mektebi’ni bitirdi. Bekir Sami Bey, Nif (Mustafakemalpaşa) Kaymakamı iken İzmir Valisi Kambur İzzet tarafından İzmir’in işgalinden sonra (Bekir Sami Bey buraya Vali Bey’e yakınlığı sebebiyle gönderilmişti. Vali izzet Bey kendine bağlı birini kaymakamlığa atayarak Ödemiş’te direniş için bir ayaklanmayı engellemek istiyordu F. A. Ö) Ödemiş’e atanmıştı. Önceleri ulusal direnişe karşı tavır aldı. Ancak Hamit Şevket Bey ve Yüzbaşı Rasim Bey’in telkinleriyle milli direniş için gönüllü kimselere katılıp bu uğurda mücadele vermiştir. Ödemiş’in işgalinden sonra Alaşehir’e, daha sonra İstanbul’a geçmiş, 6 ay işsiz kalmıştır. Sonunda tekrar Anadolu’ya geçerek Miralay Bekir Sami (Günsav) Bey’in yanında Bursa’da bir süre kalmış ve onun girişimleriyle Nallıhan Kaymakamlığına atanmıştır. Kurtuluş Savaşı’ndan sonra ise Kırşehir Valisi olarak görevlendirilmiştir. Bekir Sami Bey, Milli Mücadele’deki hizmetlerinden dolayı Kırmızı Şeritli İstiklal Madalyası almıştır. Bkz. Erdeha, a. g. e, s. 414; Ünal, a. g. e, s. 63–64

²¹² Coşkun, a. g. e, s. 236

²¹³ B. O. A. DH/İ-UM E/52–14; 17 Mayıs 1335 tarihli ve Bekir Sami Bey imzalı bir telgraf.

Mayıs 1919'da 57. Tümen Komutanı'na Ödemiş Askerlik Şube Başkanı çektiği telgrafta "Nasıl hareket etmesi gerektiğini" soruyordu.²¹⁴ Albay Şefik Bey'den gelen cevapta silahların köylülere dağıtılmasını ifade etmesine karşın, Ödemiş'te cephane depodan çıkarılmadı.²¹⁵

İzmir'in işgalini duyan yedek subaylar Yüzbaşı Tahir Bey'in makamına gelip kendilerine görev verilmesini istemişlerdi. Ayrıca Tire'nin Kahrat köyünde oturan Çakırcalı Efe'nin eski kızanlarından Gökçen Efe de Tahir Bey'in makamına gelerek herhangi bir harekette emre hazır olacağını bildirdi.

Yüzbaşı Tahir Bey, kaymakamın tavrını öğrenince belki kendisini ikna edebilirim düşüncesiyle kaymakamlığa gitti. Ancak olumlu bir sonuç alamadı. Kaymakam Bekir Sami Bey, Vali İzzet Bey'in emir ve talimatını almadan hiçbir şey yapmayacağını ve yaptırmayacağını söyledi.²¹⁶

3.3.2. Gizli Cemiyetler

İzmir'in işgali günü Jandarma Tabur Komutanlığı'nda Yüzbaşı Tahir Bey'in odasında bir toplantı yapılmış ve gizli bir komite kurulmuştur.²¹⁷ Toplantıya Katılanlar şunlardır:

- 1-Jandarma Komutanı Yüzbaşı Tahir Bey
- 2-Avukat Refik Şevket İnce
- 3-Dr. Mustafa Şevket(Bengisu)
- 4-Eczacı Tefik(Kocaman) Bey
- 5-Eşraftan Hacı Mümtaz, damadı Kazım
- 6-Yüzbaşı Hüsamettin
- 7-Jandarma Üsteğmeni Ahmet Rıfat Kemerdereli
- 8-Manifaturacı Kulalı Softaoğlu İbrahim
- 9-Hakkıpaşaoğlu Fahri Bey
- 10-Adagideli Hanaylıoğlu Mehmet Emin
- 11-Belediye Başkanı Ali Bey
- 12-Müderriş Hacı Mustafa²¹⁸

²¹⁴ Mehmet Şefik Aker, *57. Tümen ve Aydın Milli Cidali*, Askeri Matbaası, Ankara, 1937, c. II, s. 7;

Güneş, a. g. t, s. 31

²¹⁵ Aydın, a. g. e, s. 107; Güneş, a. g. t, s. 31

²¹⁶ Coşkun, a. g. e, s. 237-238

²¹⁷ Coşkun, a. g. e, s. 238; Bengisu, a. g. e, s. 69

Bu komite, memleketin müdafaası ve kurtarılması için her türlü çareye başvurulması kararını almıştır. Bu maksatla toplantıya katılanlar Kur'an üzerine yemin etmişlerdir. İçlerinde sadece bir Jandarma teğmeni yeminden kaçmak istemiş ancak ölümle tehdit edilerek yemine mecbur edilmiştir.²¹⁹

Ahmet Rıfat Kemerdere'ye göre cemiyetin kurucularının sayısı 11 idi ve her kurucunun numarası vardı. Tahir Bey 1 numaralı, Refik Şevket Bey ise 2 numaralı üyeydi. Ahmet Rıfat Bey'e 7 numara verilmişti. Ayrıca öğretmen ve yedek subaylardan oluşan ikinci bir gizli cemiyet daha kuruldu. Bu gizli örgütün üyeleri titiz ve çok dikkatli hareket ediyorlar, hiç toplantı yapmıyorlardı. Kararlar sokakta alınıyor, üyelere yine sokakta bildiriyorlardı. Üye seçme işi de yine gizlice yapılıyordu. Güvendikleri kimselere denk geldiklerinde, تنها yerlere ya da şehir dışına bir yere götürüp maksat ve gayeyi anlatarak onunla konuşuyor yemin ettiriyorlardı. Gizlice seçilmeye çalışılan bu kimselerin özellikle genç olanları tercih ediliyordu.²²⁰

Bu komiteler için hükümet en az Yunanlılar kadar tehlikeli kabul ediliyordu. Bu nedenle komiteler çok gizli bir şekilde hareket etmekteydiler. Öğretmen ve yedek subayların kurduğu cemiyette yirmi kadar kahraman çalışıyordu. Hedefleri hazırlıkları tamamlayıp dağa çıkarak milli mücadeleyi başlatmaktı. Yunanlılar vatandan kovuluncaya ve tam istiklâl elde edilinceye kadar mücadeleye devam edilecekti.²²¹

Bu arada milli teşkilat hakkındaki düşünce ve emeller gelişmeye ve yayılmaya başladığında yerli Rumlar ve Ekmekçinin Rıfat²²² adında bir Hürriyet ve İtilafçı arkadaşlarıyla birlikte milli teşkilat ve de Yunanlılarla mücadele aleyhinde propagandalara başlamışlardır.²²³

3.3.3. Ödemiş ve Çevresinde Yapılan Toplantılar

Gizli komitenin Tahir Bey'in odasında aldığı kararla 16 Mayıs 1919 günü belediye binasında toplantı yapıldı.²²⁴ Burada ilk olarak Refik Şevket İnce konuştu ve

²¹⁸ Coşkun, a. g. e, s. 238

²¹⁹ İlkurşun, a. g. g, 28 Mayıs 1958, s. 4, Refik Şevket Bey'in hatıralarına atfen.

²²⁰ İlkurşun, a. g. g, 28 Mayıs 1958, s. 4, Ahmet Rıfat Kemerdere'nin hatıralarına atfen.

²²¹ İlkurşun, a. g. h, TİTE, K113G18B18-s. 133

²²² Ekmekçinin Rıfat, Giritli bir Rum dönmesinin torunudur. İzmir'in işgalinden sonra birkaç adamıyla birlikte harekete geçmiş, Rumlardan ve Ermenilerden para toplayarak bu paraları, Ödemiş'in yegâne askeri kuvveti olan makineli tüfeklerin başındaki çavuş, onbaşı ve efrada yol parası diye dağıtıp hepsinin de firar etmesine neden olmuştur (F. A. Ö).

²²³ İlkurşun, a. g. h, K113G18B18-s. 131

²²⁴ İlkurşun, a. g. g, 29 Mayıs 1958, s. 4, Selim Örsel Bey'in mektubuna atfen; Bengisu, a. g. e, s. 69

Yunanlılara silâhla cevap vermenin gereğini anlatan coşkulu bir konuşma yaptı. Daha sonra bu konuda müzakereler başladı. Ancak Yarbay Halim Pertev Bey ve topçu subaylığından emekli Iraklı Arap Sait Bey, moral kırıcı konuşmalar yaptılar. Halim Pertev Bey'in olumsuz görüşünün gerekçesi elde top ve silah bulunmayışıydı.²²⁵ Vatansever bir zat olan Ali Efendi hasta olduğundan toplantıya katılmamış, onun yerine toplantıya gelmiş olan Belediye Başkan Yardımcısı ve Yeni Cami İmamı Edip Hoca da olumsuz konuşmasıyla onlara destek verdi.²²⁶ Bu konuşmalar halkın şevk ve heyecanını kırdı. Bu sırada önemli bir zat olan Adagideli (Ovakent) Hanaylıoğlu Mehmet Emin Ağa “Madem gâvura kurşun atmayacaksınız, beni buraya neden çağırdınız?” diyerek toplantıyı terk etti. Toplantı kararsızlık ve yılgınlık havası içinde dağıldı ve asıl teşebbüs birkaç olumsuz müdahale yüzünden yarım kaldı.

15 Mayıs günü İşgal haberini alınca Birgi'de de Aydınolu Mehmet Bey Camii'nde Belediye Başkanı Tevfik Bey önderliğinde Hristiyan halktan gizli bir toplantı yapıldı. Burada Hacı Karahmet oğlu Salih (Özben) Bey'e İzmir'de bulunan bağlaşık devletlerinin temsilcilerine protesto telgrafları çekme ve toplantıda hazır bulunan ünlü Poslu Mestan Efe'nin danışmanlığı görevi verildi.²²⁷ Ayrıca Salih Vecdi (Can) Bey'e de Ödemiş ile iletişim görevi verildi. Toplantı sonucunda da memleketin silahla müdafaası kararı alındı. Salih Bey toplantıdan sonra derhal kaza merkezine gitmiş ancak olumlu bir sonuç alınamayacağını görerek geri dönmüştür. Hazırlanan telgraflar ise telgraf hatlarının kesilmesi yüzünden çektirilememiştir.²²⁸

16 Mayıs 1919'da akşam Ödemiş Ticaret Odası'nda, bir toplantı daha yapıldı. Bu toplantıya maneviyatın bozulmaması için sadece direnişi destekleyenler çağrıldı. Konuşmalar çok hararetle bir şekilde gerçekleşti. Burada Kuşadası'nı işgal etmiş olan İtalyanlarla silâh ve cephaneye sağlamak için ilişki kurulması ve de tarafsızlıklarının sağlanması önerisi kabul edildi.²²⁹ Buna göre Ödemiş'ten Refik Şevket Bey, Tire ve Bayındır temsilcileriyle bir heyet teşkil edilerek, Kuşadası'na gideceklerdi.²³⁰

Ertesi gün Ödemiş'ten Refik Şevket (İnce) Bey ve Tire ilçesi eşraflarından Akif Bey'den oluşan bir heyet, Kuşadası'nda Ciano Zırhlısı Komutanı Amiral Ferrera'yı ziyaret etti ve silâh istedi. Ancak komutan “Yetki belgelerinizi getiriniz.” diyerek vesika

²²⁵ İlkurşun, a. g. g, 29 Mayıs 1958, s. 4, Selim Örsel Bey'in mektubuna atfen.

²²⁶ Bengisu, a. g. e, s. 69

²²⁷ Bu görevin verilmesindeki maksat, poslu Mestan Efe'yi vicdanen ve ruhen müdafaa isteği ve azmine hazırlamaktı (F. A. Ö).

²²⁸ İlkurşun, a. g. g, 29 Mayıs 1958, s. 4

²²⁹ İlkurşun, a. g. g, 29 Mayıs 1958, s. 4, Refik Şevket Bey'in mektuplarına atfen; Bengisu, a. g. e, s. 69

²³⁰ İlkurşun, a. g. g, 29 Mayıs 1958, s. 4, Refik Şevket Bey'in mektuplarına atfen.

göstermelerini söyledi.²³¹ Bunun üzerine heyet, silah vermek vaadinde bulunulursa vesika getirecekleri yönünde açıklama yaptıysa da Amiral Ferrera, siyasi vaziyeti bahane ederek öneriyi nazikçe geri çevirmiştir.²³²

3.3.4. 19 Mayıs Gecesi Eczacı Tevfik Bey'in Evindeki Toplantı

Ödemiş Kaymakamı Bekir Sami (Baran) Bey'in direniş yanlılarının fikirlerine karşı olumsuz tutumu halkın üzerinde de etkili olmaya başlamıştı. Kaymakam Bekir Sami Bey, “şingirdaklı zabıt” diye anılan Yarbay Halim Pertev, Topçu yarbaylığından emekli Iraklı Sait Bey, Yeni Cami İmamı Edip Hoca, Hürriyet İtilaf Fırkası üyelerinden Ekmekçi Rıfat gibi kişilerin katılımıyla Kuva-yı Milliyecilere karşı bir cephe oluşturmuştu. Bu duruma bir çözüm araştırmak için 19 Mayıs'ı 20 Mayıs'a bağlayan gece Eczacı Tevfik (Kocaman) Bey'in evinde bir toplantı yapıldı. Bu toplantıya o gün örgütlenme çalışmaları için Tire'ye gitmiş ve henüz dönmüş olan Tahir Bey, Dr. Mustafa (Bengisu) Bey, Hakkı Paşazade Fahri Bey katıldılar. Durum müzakere edildi ve Milli direniş hareketini engelleyen Bekir Sami Bey'in kaymakamlık makamından uzaklaştırılması gerektiği üzerinde karar kıldılar.²³³

Hakkı Paşazade Fahri Bey, kaymakamın öldürülmesi gerektiğini ve bunu kendisinin üstleneceğini söyledi. Çaylı köyünde buyruk bekleyen Yanık Halil Efe'ye görev verilerek kaymakamın hükümet konağından kaçırılması ve bilinmeyen bir yerde hapsedilmesine karar verildi. Ama Ahmet Şükrü (Konuk) Bey, “Milli hareketin başında elimizi Türk kanına bulaştırmayalım” diyerek bu öneriyeye karşı çıktı. Kaymakamın öldürülmesi ya da dağa kaldırılması konusunda planlar yapılırken olayların gelişimi üzerine bu karar bir süre ertelenmiş, daha sonra da Bekir Sami Bey, Kuva-yı Milliyecilere katılınca buna gerek kalmamıştır.²³⁴

²³¹ Alev Coşkun, a. g. e, s. 243

²³² İlkurşun, a. g. g, 29 Mayıs 1958, s. 4, Refik Şevket Bey'in mektuplarına atfen.

²³³ Coşkun, a. g. e, s. 244

²³⁴ İlkurşun, a. g. h, TİTE, K113G18B18-s. 152–153; Coşkun, a. g. e, s. 244–245

3.4. Ödemiş'te Direniş Çabaları ve Bunu Olumsuz Yönde Etkileyen Gelişmeler

3.4.1. Üç Kuva-yı Milliyecinin Öldürülmesi ve Rauf Orbay'ın Ödemiş'e Gelişi

Direniş yönünde çalışmalar yapmak ve Nazilli'deki efelerle ilişki kurmak ve ailelerini güvenli bir yere götürmek için 22/23 Mayıs 1919 gecesi aileleriyle birlikte Beydağ üzerinden Nazilli'ye hareket eden Yanık Halil İbrahim Efe, Hakkı Paşazade Fahri Bey ve Adagideli Hanaylıoğlu Mehmet Emin Ağa Beydağ Dağları'nın geçiş noktasındaki Taşoluk adı verilen yerde eski bir kan davası nedeniyle eşkıya Dıkileç Koca Mustafa ve çetesi tarafından öldürüldüler.²³⁵ Bu olay halkı çok üzdü ve Ödemiş'te Kuva-yı Milliye'nin oluşması hareketini olumsuz yönde etkiledi.

24 Mayıs 1919 günü eski Bahriye Nazırı Hüseyin Rauf (Orbay) Bey, dört arkadaşı ile beraber(İttihatçı Topçuoğlu Nazmi Bey, Yenice Kaymakamı İbrahim Süreyya Bey, Yüzbaşı Osman Tufan Bey ve Hint ihtilalcilerinin temsilcisi Peşaverli Abdurrahman Bey) Ege'deki durumu görüp değerlendirmek için İstanbul'dan bandırma'ya hareket etti. 26 ya da 27 Mayıs günü Ödemiş'e ulaşan Rauf Bey Osmaniye Otelinde misafir edildi.²³⁶

Ahmet Rıfat Kemerdere'nin hatıralarına göre Rauf Bey gelince olaylar şu şekilde gelişmiştir: Refik Şevket Bey'in babası Şevket Bey Jandarma Komutanlığı'na gelerek Tahir ve Ahmet Rıfat Bey'in yanına gelerek misafirler geldiğini ve otelde kendilerini beklediklerini söylemiş, ancak ısrar etmelerine rağmen kim olduklarını söylememiştir. Bunun üzerine otele gitmişlerdir. Rauf Bey, önce Tahir Bey ile görüşmüş, daha sonra Ahmet Rıfat Bey'de odaya davet edilmiştir. Buradaki görüşmede Rauf Bey, Hamit Şevket Bey'in 40.000 kişilik bir kuvvetin Ödemiş'te kendisini beklemekte olduğu şeklindeki sözlerini naklettiğinde Tahir Bey, bölgede 40 kişilik dahi silahlı ve hazır kuvvet bulunmadığı şeklinde karşılık vermiştir. Ahmet Rıfat Bey bu esnada kendi görüşünü belirtip, Ödemiş'te Rauf Bey başa geçtiği takdirde bir direniş

²³⁵ Dıkileç Koca Mustafa, Yanık Halil İbrahim Efe'nin zeybeğidir. 1918 yılında kendi başına çete kurup efelik etmeye başlamıştır. Yanık Halil İbrahim Efe, zeybek Araplı Hasan askerde bulunduğu sırada, hanımı da dâhil beş aile efradını öldürmüştür. Cenazeleri Beydağ merkezine getirilmiş, doktor rapor tuttuktan sonra jandarma da gerekeni yapmış, cenazeler Halıköy'e götürülmüştür. Durumu öğrenen Araplı Hasan, askerden kaçıp gelerek köylüsü Dıkileç Koca Mustafa Efe'nin yanına zeybek olarak girer. Taşoluk'ta Yanık Halil İbrahim Efe'nin öldürülmesindeki asıl mesele budur. Bkz. Yapıcı, a. g. e, s. 290

²³⁶ Coşkun, a. g. e, s. 245

gerçekleştirilebileceğinde ısrar etse de Tahir Bey bunun mümkün olmayacağını ve Rauf Bey'in Nazilli'ye giderek orada teşkilat kurması yönünde kanaat ve görüşlerini belirtmiştir. Rauf Bey, daha sonra bazı Amerikalı dostlarının gönderdiği hususi mektupları göstermiş ve maneviyatı takviye etmek için konuşmasına devam etmişti. Ancak bunlar da Tahir Bey'in bakış açısını değiştirmeye yetmedi. Sonuçta Rauf Bey gece yarısı olmasına, uzun bir yolculuğun vermiş olduğu yorgunluğa ve çok tehlikeli bir yoldan gidilecek olmasına rağmen Nazilli'ye doğru hareket etmeye karar vererek Tahir Bey'den iki araba temin etmesini rica etti, ancak yalnızca bir tane araba bulunabildi ve buna da eşyalar yüklendi. Ahmet Rıfat Bey'in teklifiyle kafileye 10 kişilik bir Jandarma müfrezesi verildi ve Ödemiş'ten beklediği cevabı alamayan Rauf Bey, gece yarısı yaya bir şekilde yanındaki heyetle beraber Beydağ üzerinden Nazilli'ye geçti.²³⁷

3.4.2. Albay Bekir Sami Bey'in Mektubu

İnceoğlu Hamit Şevket Bey, Rauf Orbay'ın Nazilli'ye gittiğini duyunca kurtuluş için onlardan yararlanılabileceğini söylemiş ve gerçekleşmeyen bu olay karşısında büyük üzüntü duymuştu.

17. Kolordu Komutan Vekili Albay Bekir Sami (Günsav) Bey, Ödemiş Nazilli ve Aydın'ı görmek ve buralarda halkın uyarılmasını sağlamak ve Yunanlılara karşı silahla direniş göstermek konusunda Özel talimatla bu bölgelere gönderdi.²³⁸ 29 Mayıs günü ikinci vakti Topçu Yüzbaşı Rasim (Aktuğ), İnceoğlu Hamit Şevket Bey Bozdağ-Birgi yolunu takip ederek Ödemiş'e gelmiş ve yanlarında 17. Kolordu Kumandan Vekili Bekir Sami (Günsav)²³⁹ Bey'in yazdığı üç mektup getirmişlerdi. Bunlardan biri kaymakama, biri Jandarma kumandanına, diğeri de Askerlik Şube Reisi'ne hitaben

²³⁷ İlkurşun, a. g. g, 9–10 Haziran 1958, s. 4

²³⁸ TİH, *Batı Cephesi*, c. 2, Kısım 1, s. 91

²³⁹ Bekir Sami (Günsav): Bekir Sami Bey, Kuzey Kafkasya'nın Adigey bölgesinden Anadolu'ya 1864 yılında göç etmiş olan "Vubih" boyundan Gubzeç (savaşçı komutan) Hasan Bey'in oğludur. Aile ünvanı "Zarako"dur. Manyas'ın Haydar köyünde çiftçilikle meşgul olan Hasan Bey'in 7 çocuğundan (Havva, Fatma, Esmâ, Bekir Sami, Münire, Mehmet, Musa) birisidir. Doğum yılı 1879'dur. Askerliğe ilgisinden dolayı ilkokulu bitirince Bursa Askeri Lisesine girmiştir. Daha sonra İstanbul Harp Okuluna girmiş ve 17 Ocak 1899 tarihinde 421 öğrenci arasından 17. olarak mezun olmuş ve piyade subayı olmuştur. 2 Şubat 1901 yılında üsteğmenliğe terfi etmiş, sonra da Harp Akademilerine girerek 4 Aralık 1902 tarihinde Mümtaz Yüzbaşı ünvanıyla mezun olmuştur. Bekir Sami Bey, ulusal mücadelenin başından itibaren fiilen katıldığından 06.06.1920 tarihinde suçlu bulunarak rütbesi kaldırıldı, madalyaları alındı ve idamına karar verildi. Ancak buna rağmen Bursa'nın işgal tarihi olan 08.07.1920 tarihine kadar Bursa ve yöresinde canla başla çalışmıştır. 09.09.1934 tarihinde vefat eden Bekir Sami Bey, arkadaşları ve komutanları arasında savaşçılığı, cesareti, dürüstlüğü, mertliği ve vatanseverliğiyle takdir kazanmış bir komutandır. Bkz. Muhittin Ünal, *Miralay Bekir Sami Günsav'ın Kurtuluş Savaşı Anıları*, Cem Yayınevi, İstanbul, 1994, ss. 15–18

yazılmıştı.²⁴⁰ 17. Kolordu Kumandan Vekili Albay Bekir Sami Bey'in emir subayı Yüzbaşı Rasim Bey, Şube Reisi'ne ve Jandarma Tabur Komutanı Tahir Bey'e mektubu verdi. Mektupta Ödemiş'te ulusal bir direniş gücünün oluşturulması, Yunanlıların kollarını sallayarak Ödemiş'i işgal etmesine izin verilmemesi, devlete ait silah ve cephanenin düşman eline geçmesinin önlenmesi ve hatta gerekirse imhasının sağlanması, aksi halde sorumluların çok ağır bir biçimde cezalandırılacağı yazıyordu.²⁴¹

Yüzbaşı Tahir Bey, mektubu okuduktan sonra durumun ciddiyetini kavrayarak 20 Mayıs'tan itibaren başlayan direniş karşıtı tutumunu değiştirmiş ve derhal işe koyulmuştur.

Bu mektuplarla ilgili olarak Celal Bayar, mektuplar olmasaydı Tahir Bey'in bölgede hiçbir milli teşkilat vücuda getirmeyeceğini söylemiştir. Ayrıca Hamit şevket Bey'in anlattıklarına göre o esnada Ahmet Rıfat Bey, çok ciddi bir tavır takınarak “*Kumandan Bey, biz Yunanlılarla muhakkak dövüşeceğiz; onları ellerini kollarını sallayarak Ödemiş'e asla sokmayacağız*” demiş ve sözler Tahir Bey üzerinde mektupların tesirini arttırıcı bir etki yapmıştı.²⁴²

Burada şunu da belirtmek gerekir ki Aydın'daki 57. Tümen Komutanı Albay Şefik(Aker) Bey de 25 Mayıs'ta Ödemiş Askerlik Şube Reisi'ne gönderdiği 856 sayılı şifre ile kaymakam ile gizlice konuşarak silahları köylülere dağıtmasını, buna imkân yoksa mekanizma kolları çıkarılarak, kendisinden başka kimsenin bilmediği bir yere gizlemesini emretmişti. Şefik (Aker) Bey, bu konu ile ilgili olarak şunları yazmıştır:

“Kolorduya mensup Ödemiş debpoyunda da bir miktar esliha ve cephane olduğu ve bunlar hakkında, bir işgal vukuunda ne yapılacağı Ödemiş ahzıasker şubesi riyasetinden 24-5-35 tarih ve 565 numaralı telgrafla istizan edildi. Mezkûr eslihanın ahali yedine geçmesini ve oraca mukavemeti milliye lehinde teşebbüs uyandırmasını teminen 25-5-35 tarih ve 856 sayılı atideki şifre ile cevap verdim:

Bu debpoydaki esliha ve cephane ahali yedine geçmişti.

Ödemiş ahzıasker şubesi riyasetine verilen emrimin esaslı fıkraları şunlardır:

“Köylüler silah talebinde bulunacak olurlarsa, hususu mezkûr kaza kaymakamile hafıyyen müzakere edilerek, mahrem tutulmak şartile mezkûr silahların

²⁴⁰ İlkurşun, a. g. g, 15 Haziran 1958, s. 4; İlhan Selçuk, *Yüzbaşı Selahattin'in Romanı*, Remzi Kitabevi, İstanbul, 1984, s. 57

²⁴¹ İlkurşun, a. g. g, 16 Haziran 1958, s. 4, Ahmet Rıfat Kemerdere'nin hatıralarına atfen.

²⁴² İlkurşun, a. g. g, 16 Haziran 1958, s. 4

köylülere tevzii, buna imkân yoksa kapakları çıkartılarak sizden başka kimsenin bilemeyeceği bir yerde gizlemek matluptur.”²⁴³

Ancak Tahir Bey, Kaymakam ve Şube Reisi üzerinde Bekir Sami(Günsav) Bey'in gönderdiği mektup daha tesirli olmuştur ki kazada önemli mevkilerde bulunan bu kişiler hemen harekete geçmişlerdir.

3.4.3. Ödemiş Kaymakamı Bekir Sami Bey'in Direnişe İkna Edilmesi

İzmir'in işgal edildiği haber alındığından beri Ödemiş ileri gelenleri telaş içinde bir direniş oluşturma çabası içinde koşturuyorlar ancak Kaymakam Bekir Sami Bey'in kararsız tutumu buna engel oluyordu. İzmir'den aldığı emirler nedeniyle görevinin gereğini yapmaya çalışıyor ve direnişe razı olmuyordu. Kaymakam Bekir Sami Bey, Ödemiş'teki gelişmelere uzak kaldı ve direniş karşıtı tutumunu sert ve engelleyici bir biçimde 29 Mayıs 1919 tarihine kadar sürdürdü.²⁴⁴ Bekir Sami bey'in direnişe razı olması Albay Bekir Sami (Günsav) Bey'in gönderdiği mektubun etkisi sonucu gerçekleşmiştir.

Tahir Bey, Hamit Şevket ve Rasim Beyler ile kaymakamın yanına gittiler. Hamit Bey, yolda Şükrü(Konuk) Bey'e rastlamış ve şunları söylemiştir: “Biz teşkilat için geldik. Şimdi kaymakamın yanına gidiyoruz. İyilikle olmazsa zor kullanarak ama mutlaka mücadeleyi kabul ettireceğiz. Siz ihtiyat zabitlerine haber gönderin Osmaniye Otelinde kahvesinde toplansınlar ve haberimizi beklesinler.” Saat gece yarısına yaklaştığı bir sırada jandarma eri gelerek yedek subayları kaymakamın çağırdığını söyler. Odaya girdiklerinde kaymakamı Bekir Sami Bey'i çok yorgun ve sararmış bir halde vaziyette bulurlar.²⁴⁵ Bu tarihi an Ali Orhan Bey'in hatıratında şu şekilde anlatılmıştır:

“Kapı hafif bir gıcırta ile aralık halinde açıldı ve bir baş görüldü. Görünen Hamit Şevket Bey'di. Yavaşça bize “efendiler, buyurun içeriye” dedi. Artık biz de tarihi sahnedeyiz. Daireye çok esrarlı bir sessizlik hâkimdir. Gaz lambasının sarımtırak ziyası kâfi gelmediği için koca oda tam bir loşluk içindedir. Öyle ki koltukta oturmakta olan Rasim Aktuğ zorlukla seçilebilmektedir. Kaymakam Bekir Sami Bey ise ortada bulunan büyük bir masanın önüne gelmiş ve ayakta durmaktadır. Fakat milletin selameti için hükümetine aynı dakikada isyan etmek kararını vermiş olduğundan tam bir heyecan içindedir ve çok

²⁴³ Hüseyin Işık, *Ödemiş Cephesinde Atılan İlk Kurşun*, Türk Dünyası Tarih Dergisi, S. 21, Eylül 1988, s. 26

²⁴⁴ Apak, a. g. e, s. 61; Güneş, a. g. t, s. 31; Coşkun, a. g. e, s. 211

²⁴⁵ Coşkun, a. g. e, s. 258; Yavuz, *Ödemiş Tarihi*, s. 79

yorgun halde olduğu apaçık görülmektedir. Tahir ve Hamit Beyler ve hepimiz de aynı masanın etrafında ayaktayız. Bekir Sami Bey, bir nutuk söylüyor, fakat pek kısa ve her zaman söyledikleri ile nispet kabul etmeyecek kadar sönük.”

“Efendiler, günlerden beri neler çektiğimi bir ben bilirim. Bir taraftan yüksek makamlardan aldığım menfi emirlerin tesiri altında ezilip bocalarken, bir taraftan da milletimin üzerine çökmekte olan felaketi düşünerek vicdan azabıyla yanıp kavruluyordum. Geciktiğim için beni affediniz. Bugün sizlerle beraberim ve sizlerden biriyim...”²⁴⁶

Hükümet konağında yapılan bu toplantı sonucunda kaymakam Bekir Sami Bey geçte olsa hükümete karşı isyan etmek kararını vermişti. Direniş için destek bekleyen kişiler rahatlamışlardı çünkü artık Ödemiş’te hükümet yetkilileri tarafından engellenmeyecekler, direnişle beraber tehlikede olan şerefleri kurtulacaktı. Artık Kuva-yı Milliye teşekkül etmiş, Ödemiş’te geçici bir hükümet kurulmuştu. Böylece açıkça hıyanet halinde bulunan bir hükümete karşı açıkça baş kaldırılmıştı.²⁴⁷

Hükümet Konağı’nda alınan bu karar Kurtuluş ve Küçük Menderes tarihi açısından çok önemli ve gurur verici bir karardır. Çünkü koca bir devletin, bu devletin başındaki hükümetin aciz kalıp yapamadığını Küçük Menderes’te bir kaza yapıyor; tek başına, güçlü İtilaf devletlerinin işgal kararına karşı çıktığını ilan ediyordu.

Bu toplantı neticesinde Ödemiş Direniş Hükümeti kurulmuş oluyordu ve 29 Mayıs 1919 günü saat 01.00’da şu kararlar alındı:

1-Bugünden itibaren Ödemiş’te Yiğit Ordusu adıyla bir milli teşekkül kurulacak ve başına Ödemiş Jandarma Tabur Komutanı Yüzbaşı Tahir Bey, müşavir ve emir

²⁴⁶ İlkurşun, a. g. h, K113G18B18-s. 182; İlkurşun, a. g. g, 16 Haziran 1958, s. 4; Bekir Sami (Günsav) Bey’in mektubu Kaymakamın ikna edilmesinde tesirli olmuştu. Ancak Ödemiş Yunanlılarca işgal edildikten sonra Ödemiş’ten çekilip Alaşehir’e vardığında Bekir Sami (Baran) Bey, Alaşehir Kaymakamına şunları söylemiştir: “Yapılan iş mantıksızdır. Büyük düşman kuvvetlerine karşı bir avuç insanla müdafaaya kalkışmak hiç de akıl karı değildi.” Bu sözleri onun mecbur olduğu için direnişi kabul ettiğini gösterir. Ödemiş’te Kuva-yı Milliye’nin kurulmasına öncülük eden Hamit Şevket Bey, Bekir Sami (Baran) Bey hakkında şunları söylemiştir:

“Kaymakam Bekir Sami Bey, pek açıktan açığa değilse de, Yunan işgaline karşı fiili bir harekete geçmeye taraftar olmadığını hissediyor ve böyle bir hareketin memleket ve millete zarar vereceği mütalaasında bulunuyordu. Ben ve Rasim (Aktuğ) Bey mutlaka milli bir isyanın şart olduğunu, bu topraklarda Yunan bayrağı altında barınmaya tahammül edilemeyeceğini, hele Ödemiş gençlerinin Yunan işgaline asla tahammül edemeyeceğini, elimizdeki ihtiyat zabitleriyle mutlaka Yunanlılara karşı bir cephe kurmamız lazım geldiğini, onun için hükümetin böyle bir hareketin önüne geçmeye çalışmaması, aksi takdirde ve her halükarda aşağıda bekleyen Türk genç ihtiyat zabitleriyle, Yunanlılarla harp etmeye gideceğimizi ve bunun önüne geçilemeyeceğini bildirince işin ciddiyetini anlayan Kaymakam Bekir Sami Bey, bende sizinle beraberim, dedi ve o gece ‘Yiğit Ordusu’ namı altında yazdığımız beyannameyi imza etti.” Bkz. Bengisu, a. g. e, s. 70

²⁴⁷ İlkurşun, a. g. g, 17 Haziran 1958, s. 4

subaylığına Avukat Hamit Şevket ve hareket reisliğine de Jandarma Üsteğmeni Ahmet Rıfat Bey getirilecektir.

2-İstanbul ve İzmir ile Ödemiş'in irtibatı kesilecek, Hükümet Reisi Kaymakam Bekir Sami Bey aynı zamanda cephenin geri hizmet ve ikmal işleri reisi olacak.

3-Şube Reisi Ali Rıza Bey, milli kuvvetlerin levazım reisidir.

4-Hacııyas köyünün batısındaki sırtlarda milli cephe kurulacak ve Yunan kuvvetlerinin geçmesi engellenecektir.

5-Ödemiş kazasının köy ve semtlerinde eşkıya halinde bulunan zeybekler düze indirilip, silahlandırılarak ve gerekli ihtiyaçları temin edilerek cephede vazifelendirilecektir.

6-Mevcut yedek subaylar vazifeye davet edilecektir.

7-Fazla miktarda silah ve malzeme temin edilince kadar gönüllülerle idare edilecektir.

8-Adliye, jandarma ve şube depolarındaki silah ve malzeme Yiğit Ordusu Kumandanlığı emrine verilecektir.

9-Bir seyyar hastane tesis edilecek ve Dr. Mustafa Şevket Bey'in nezaretinde İlkurşun Cephesi'ne sevk edilecektir.

10-Aydın ile irtibat maiyetindeki on askeriyle Çolak Yusuf sağlayacaktır.

11-Bu karar kaza, nahiye ve köylerde ilan edilecektir.

12-Yapılacak milli işler ve hareketlere karşı çıkan kişiler derhal kurşuna dizilecektir. Bu kararlar el ve duvar ilanları aracılığıyla tüm halka duyurulacaktır.²⁴⁸

Bu kararların alınmasından sonra 17 yedek subay topluca yemin ettiler. Daha sonra kimi yedek subaylar elbise ve donanımlarını almak için dağıldılar. Kimileri de emperyalist güçlerin temsilcilerine gönderilecek protesto telgraflarını, İzmir valiliğine gönderilecek telgrafi ve halka duyurulacak bildirimleri yazmak üzere başlarında Avukat Hamit Şevket (İnce)Bey ile birlikte süvari kışlasında kaldılar.

Ali Orhan (İlkkurşun), Selim (Örsel), Selim (Kayalar), Aziz (Kurtcebe), Hamdi (Akalin), Muallim Faik ve Nuri Beyler askerlik şubesi deposuna giderek buradaki silahlara el koydular. Savcının karşı koymasına rağmen adliye binası deposundaki jandarmadaki silah ve cephaneye ile arızalı piyade tüfekleri Yüzbaşı Tahir Bey tarafından halka dağıtıldı. Çeşitli tip ve modelde iki bin kadar silah dağıtılmış oldu.²⁴⁹

²⁴⁸ İlkurşun, a. g. h, TİTE, K113G18B18-s. 183-184; Tekeli-İlkin, a. g. e, s. 109; Selek, a. g. e, s. 290

²⁴⁹ İlkurşun, a. g. g, 17 Haziran 1958, s. 4

Kolordu Komutan Vekili Albay Bekir Sami (Günsav) tarafından gizli olarak Ödemiş ve Aydın yöresine gönderilen Yüzbaşı Rasim (Aktuğ) Ödemiş'ten Bekir Sami(Günsav) Bey'e durumla ilgili oldukça teferruatlı bir rapor göndermiştir:

“Tahrirat

Ödemiş, 29.5.1919

Alaşehir'de 17. Kolordu Komutanlığı'na,

1- Önce Birgi nahiyesine indim. Nahiye müdürü Tevfik Efendi izinli olarak Salihli'ye gitmiş. Çağırttım ama laf anlar biri olmadığından fazlaca bir şey sormadım. Telgrafhaneye gittim. Ödemiş henüz işgal edilmemiş. Tire ve Aydın 26.5.1919'da işgal edilmiş, sonra tekrar yola koyuldum.

A- Ödemiş'e ulaştığımda kaymakam Erzurumlu Bekir Sami(Baran) Bey ile birlikte Jandarma Tabur Komutanı Manisalı Yüzbaşı Tahir Fethi Bey beni bekliyorlardı. Kendilerinden geniş bilgi aldım.

B- 27.5.1919'da Bayındır işgal edilmiş ve sonra da tüm Yunan askerleri Tire'ye geçmiş ve orayı işgal etmiştir. Bu işgal 300 er piyade, 200 süvari ve bir makinalı tüfekle sağlanmıştır.

Tire kaymakamı vatansever birisi olduğu için işgal ve gösterileri protesto etmiştir. Yunan devriyelerinin yanında Türk Jandarmasının da gezmesine ilişkin Kaymakam'ın isteğine Jandarma Komutanı asker vermemiştir. Yunan Komutanının ricasıyla fener alayı düzenlenmesine izin verilmiş, fener alayına polis komiser muavini elinde mumla katılmıştır.

Yunan bölüğünün önemli bölümü dışarıda siper kazmakla meşguldür.

C- Aydın'ın işgaline 400 piyadeden oluşan bir birlik gitmiştir.

D- Sevkiyat kısmen yaya kısmen de trenle yapılmaktadır.

2- İtalyan kuvvetlerinden Ödemiş'te bir haber yoktur. Ayvalık'ta bulunan İtalyanlar Kuşadası'na doğru gitmek üzere ayrıldıktan sonra Yunanlılar, Aydın'ı işgale başlamıştır.

3- Aydın'daki 57. Tümenin geriye çekildiği söyleniyor. Tümen komutanı Şefik (Aker) Bey, maksadını belli etmeden birliğini Çine istikametine çekmiş. Ancak askerin çoğu kaçmış. Erzak deposu ve silah deposu halk tarafından yağma edilmiş.

4- Ödemiş'te şu anda takip müfrezesi yoktur. 174. Alayın birinci taburunun birinci bölüğünün 80 mevcutlu eratı silahlarıyla birlikte kaçmışlardır. Makinalı tüfek subayı Üsteğmen Mecit Efendi ve Ödemiş Jandarma erleri Aydın'ın işgalinden önce 57.

Tümenine katılmıştır. Piyade bölüğü subayları da Aydın işgal olunca İzmir'deki Alaya katılmak üzere İzmir'e gitmişlerdir.

5- İzmir işgal olunca Ödemiş'e kaçan 24 subay, 56. Tümeninden Binbaşı Nedim Bey önderliğinde ulusal bir örgüt kurmak istemişlerse de halktan kabul görmeyince Aydın'daki 57. Tümenine katılmışlardır.

6- Ödemiş deposunda, 241 Alman mavzeri, 7 Rus tüfeği, 2 Osmanlı mavzeri, 485 sandık Alman mavzeri cephanesi, 9 vincester tüfeğiyle 10.000 fişeği, 1061 martin ile 25.000 fişeği, 3 gra tüfeği, 7,5'luk seri sahra topu için 5.000 atımlık mevcudu vardır. Piyade silahlarının mekanizmaları önceden sökölüp gizli bir yerde saklanıyor. Piyade silahının halka dağıtımı ile topçu mermisinin Keles'e doğru taşınmasına çalışılacaktır.

7- Kaymakam, Jandarma Tabur Komutanı ve Şube Reisi Binbaşı Ali Rıza Bey'e emriniz tebliğ ettim. Bugüne kadar hiçbir emir almamışlar. Hummalı bir çalışma başladı. İcraatlarını göreceğiz.

8- Ben, yarın Nazilli'ye geçiyorum. Orada da teşkilat çalışması varmış. 57. Tümeninden Ödemiş'e bir makinalı tüfek ve bir cebel topu getirilmesini buradakiler istirham ediyorlar.

9- 57. Tümenin hareketini öğrendikten sonra Kolorduya döneceğim.

10- Telgraf görüşmesi yapılamıyor. Buradaki Kuvayı Milliye ile Kolordu arasındaki haberleşme için atlı postalar tesis edilecektir.

17. Kolordu K. Emir Subayı

Topçu Yüzbaşı Rasim²⁵⁰

3.4.4. Silah Depolarının Açtırılması ve Ödemiş Çevresinde Direniş İçin Kullanılacak Silahların Temini

Yunan işgaline ilk tepkisel hareketin alevlendiği Batı Anadolu'da bu tepki kısa zamanda silahlı direniş halini aldı. Ancak bunun ne kadar zor bir şekilde gerçekleştiğini anlayabilmek için önce Mondros'tan sonraki durumu kısaca anlatmak gerekir.

Mondros Mütarekesi sonucu askeri birlikler iskelet kadrolarla faaliyet göstermeye başladı ve geri kalanlar ordudan terhis edildi. Ordu yalnızca 20 tümeninden ibaret kalmıştı. Osmanlı ordusu taburları kadro sayısı, beşte bir oranına düşürülmüştü. Eskiden bir taburda 400 kişi bulunurken mütareke sonrasında, kişi sayısı 80 ile

²⁵⁰ Ünal, a. g. e, ss. 60–62; Coşkun, a. g. e, ss. 319–321

sınırlandırılmıştır.²⁵¹ Bir alay ise ancak 400 kişiden oluşabiliyordu ve alay başına dört makineli tüfek kullanmaya izin veriliyordu (ancak şunu da dikkate almak gerekir ki birçok tümende asker sayısı bu kadar bile değildir.) Böylece her yüz kişiye sadece bir makineli tüfek düşüyordu. Orduya ait silahların izin verilen kısmı bırakılmış geri kalan silahlar ise toplatılarak itilaf devletlerinin denetiminde bulunan kilit altındaki depolara konulmuştu. Ancak silahlar bu depolara toplandığı gibi bırakılmadı. Topların kamaları alındı ve bunları bozabilecekleri kadar bozdular.²⁵² Makineli tüfeklerin ise kapakları çıkarıldı. Depo memurunun elindeki fenerle zor aydınlattığı depoda silahlar düzensiz olarak ortalığa atılmışlardı. Silahlara bir odun kadar bile değer verilmemiş mekanizması olmayan bu silahlar orada burada atılmıştı.²⁵³

15 Mayıs'ta İzmir işgal edildiğinde İzmir'de, ne şehri esaslı bir şekilde savunabilecek kadar asker ne de silah bulunuyordu. İşgal sadece İzmir ile sınırlı kalmayacak mutlaka genişleyecekti. Böyle kötü bir durumda iken silah ve cephanelerin atıl ve kapalı kalmaları olası değildi. Türk ulusal savaşını gerçekleştirmek için gerekli olan bu cephane ve silahları buldukları yerlerden alıp halkı silahlandırmak için birçok yerde çeşitli girişimlerde bulunuldu. Ödemiş'te de bir direniş gücü oluşturmak için halkı bilinçlendirdikten sonra yapılması gereken ilk iş buydu.

Celal Bayar Kahrat'ta kaldığı günlerde Gökçen bucağına gitmiş ve buradaki karakoldan Tahir (Özerk) Bey'i Kahrat'a davet etmiş; ayrıca Yüzbaşı Hüsametdin (Anış) ve Refik Şevket (İnce) Beyleri de getirmesini istemiştir. Daha sonra Kahrat'ta bir toplantı gerçekleştirilmiş ve burada Tahir Bey, sabaha karşı İzmir'den çekilen bir telgraftan İzmir'in işgalini haber aldıklarını, bunun için öncelikle maliyenin kasasının mühürleneceğini, askeri deboydaki silahlara el konulacağını ve de ayrıca Yedek subayların vazifelerine çağrılacağını söylemiş ve alınacak önlemleri sıralamıştır.

29 Mayıs 1919'da hükümet konağı önünde toplanan Ödemişli yedek subaylar önde Jandarma Komutanı Yüzbaşı Tahir, Topçu Yüzbaşısı Rasim (Aktuğ), Hamit Şevket (İnce) Beyler olmak üzere kaymakamlık makamına çıktılar ve burada bir saatten fazla süren bir toplantı gerçekleştirdiler. Daha sonra resmi üniformaları içindeki yedek subaylar ve sivil giyimleri içinde bulunan öğretmenler süvari kışlası önüne geldiler. Buradan kışla deposuna gittiler. Depoyu açtırarak 1898 modeli 240 adet Alman piyade tüfeği ile yığınlarca sandık cephaneye ve Tüfekçiyef bombalarına el koydular. Mondros

²⁵¹ Doğu Ergil, Milli Mücadelenin Sosyal Tarihi, Turhan Kitabevi, Ankara, 1981, s. 83

²⁵² <http://www.belgenet.com/arsiv/lozan80.html>, 25 Haziran 2009

²⁵³ Bengisu, a. g. e, s. 61

Mütarekesi gereğince daha önce Ödemiş'e gelen bir İngiliz ve bir Fransız subayı bu tüfeklerin mekanizmalarını çıkarmış, sandıklara koyup mühürletmişlerdi. Derhal mühürlü sandıklar kırılarak mekanizmalar çıkarıldı.²⁵⁴ Ancak tüfeklerin bir kısmı bakımsızlıktan paslanmıştı. Bu nedenle bazılarının mekanizmaları takılamadığı için hepside işe yarar nitelikte değildi.²⁵⁵

Aynı gece askerlik şubesi deposu da açılmış ve 240 adet 98 modeli Alman tüfeğine el konulmuştur. 30 Mayıs sabahı ise Emin Atar adlı bir tüfekçi ustası depoya çağrılarak gece yarısına kadar silahların tamiri ile meşgul olmuştur. Bu süre içerisinde 250 martin ve 100 karda kasalı mavzer tüfeğinin kol ve mekanizmaları takılmış ve tamiri yapılan bu silahlar tamamen halka dağıtılmıştır. Bu tüfeklerden 143 tanesi Poslu Mestan Efe komutasında Birgi, Bozdağ ve Tekke'den gelenlere verildi.²⁵⁶

Bunlardan başka Ali Orhan İkkurşun'un da silah arkadaşı olan Etlî İmam Camii'nden Şehit Ali Gatban, ne kadar olduğu daha sonra tespit edilememekle birlikte mühim miktarda piyade tüfeğini halka dağıtmıştır ki bunların 135. Nizamiye Alayı'na ait olduğu bilinmektedir. Jandarma Bölük Komutanı Ahmet Rıfat(Kemerdere) Adliye deposuna giderek buradaki depoyu açtırmıştır. Burada bulunan savcı kendisine engel olmak istediye de Ahmet Rıfat Bey kendi eliyle bunları halka dağıtmıştır. Bu dört depodan elde edilen silahların toplam sayısı kesin olarak bilinmemekle birlikte 1500-2000 arasında olduğu tahmin edilmektedir.

Şunu da dikkate almak gerekir ki, asker kaçakları dolayısıyla da direniş için önemli miktarda silah temin edilmiştir. Ayrıca halkın ve dağdaki zeybeklerin elinde de çeşitli silahlar bulunmakta ve bunların miktarının yine 2000 kadar olması tahmin edilmekteydi.²⁵⁷ Bu daha sonra Keles ve Bozdağ gibi yerlerde milli cephele oluşturulmasından anlaşılmaktadır.²⁵⁸

Ödemiş ve çevresindeki halk, düşmanın gelmekte olduğunu haber aldıkları andan itibaren civar köylerden kaza merkezine akın etmişlerdir. Depolardan yetiştirilebildiği kadar silah dağıtılmış daha sonra halk savunma aracı olarak mavzer, martin, av tüfeği, yatağan, büyük bıçak ve hançerler hatta orak, tırpan ve baltalar olarak Yunan kuvvetlerine karşı koymak için hazırlanmıştır.

²⁵⁴ İkkurşun, a. g. h, K113G18B18-s. 13

²⁵⁵ Alev Coşkun, a. g. e, s. 265

²⁵⁶ İkkurşun, a. g. h, K113G18B18-s. 13

²⁵⁷ Silah, cephe ve asker sayısının azlığı, önceden kanun kaçağı olarak muamele gören efe ve zeybekler ile onları yakalamak için uğraş veren hükümet adamları arasında bir uzlaşmayı doğurmuş; zeybek ve efelerde böylece meşruluk kazanarak milli mücadelede yer almış ve kahraman olmuşlardır (F. A. Ö).

²⁵⁸ İkkurşun, a. g. h, K113G18B18-s. 197

Depoların açılması, silah ve cephanelere el konması Mondros Mütarekesi'ne ve onu halka zorla kabul ettirmeye çalışanlara karşı bir başkaldırı idi. Burada başlayan bu hareket tüm yurda örnek olmuştur.

Burada şunu da belirtmek gerekir ki İzmir Valisi Kambur İzzet çok önemli bir anda milli başkaldırüyı baltalayacak emirler vermiştir. Bundan Ödemiş'te nasibini almıştır. O sırada kazada bulunan hükümet yetkilileri tarafından İzmir'in işgal günü halkın içinde uyanan direniş ateşi mevki sorumluluğu düşünülerek söndürülmeseydi ilk günden tedbir alınacak ve Ödemiş direnişi daha güçlü bir şekilde Yunan kuvvetleri karşısına çıkabilecekti. Ancak Milli kuvvetler zamanında teşekkül edilmediği, aksine gönüllüler engellendikleri için Torbalı ve Manisa üzerine hareket edilememiş 48.000 piyade tüfeği, kamalı ve kamasız 88 top ve önemli milyonlarca mermi Yunanlıların eline geçmiştir.²⁵⁹ Ayrıca Tire ve Bayındır halkı da harekete katılmakta daha geç davranmak zorunda kalmışlardır.

3.4.5. Kaymakam Bekir Sami Bey'in Gönderdiği Protesto Telgrafı, Tahir Bey'in 17. Kolordu Kumandanlığına Yolladığı Rapor ve Ödemiş Halkına Dağıtılan Bildiri

Bekir Sami Bey, direnişe ikna edildikten, bu amaç için yemin edildikten sonra emperyalist güçlerin temsilcilerine ve İzmir Valiliği'ne telgraf göndermiştir.

Bekir Sami Bey'in İtilaf devletleri temsilcilerine gönderdiği telgraf:

“İzmir ve İstanbul'da İtilaf Devletleri Mümessillerine

İnsani düşünceler arasında zaferi temin, adaleti ve hürriyeti vadeden büyük milletlerin necip evlatları, Paris'te sulh konferansının kararı ile ne büyük bir cinayet işlendiğini tahmin ediyorsunuz zannederim.

Bugün burada başlayan galeyanı milli, beni vatanımın perişanlığı, âlemi İslamın felaketi, insaniyetin heyecanları arasında Kuva-yı Milliye kumandanının süngüleri altında yazdığım söz, sizi artık ikaz ederek fazla kanlar akmasına meydan vermeyeceğinize milletinizin, devletin namusu kâfidir.

Muazzam milletlerin âlicenap mümessilleri, akdettiğiniz mütareke, bizim ve sizin namusunuz değimliydi? Biz buna riayet ettik. Siz, bunu ihmal ederek göz yumdunuz. Güzel İzmir'imizi Yunanlıların mülevves ayakları ile çiğnettiniz. Mukaddesatımıza

---

²⁵⁹ Işık, a. g. m, s. 25

taarruz ettiniz. Şehitlerimiz istihfaf ettirdiniz. Muhafazasını ahdedtiğiniz silah ve cephanelerimiz onlara verdiniz. Hükümet muhaberati müstesna iken resmi telgrafları bile sansüre tabi tuttunuz. Dünyanın her tarafında yükselen Türkün feryadına kulaklarınızı tıkadınız. Hıristiyanların canı ve malı insani düşüncelerle galeyana gelen Türk'e bir veditir. Buna emin olunuz. Bu güne kadar süi muamele yapılmadığı gibi bundan sonrada yapılmayacaktır. Anlamadığınız hakikatler bugün meydana çıktı. Türklük ve Âlemi İslam vazifei medeniyesini göstermeye başladı. Yunan kuva-yı işgalıyesi İzmir'den çekilmediği takdirde bu uğurda bundan sonraki dökeceğimiz kanların mesuliyeti size ve temsil ettiğiniz milletlere raci olacaktır. Yirminci asrın cemiyeti insaniyesini yaşatmak sizin vereceğiniz son karara tabidir. Silah patlarsa göreceğiniz netice çok acı ve elim olacaktır. Artık biliniz ki kalem değil silah dönüyor.”

260

Jandarma Kumandanı Tahir Fethi Bey de 29–30 Mayıs gecesini 17. Kolordu Komutan Vekili Albay Bekir Sami Bey'e çektiği telgrafta yapılan hazırlıkları ve planları aşağıdaki raporla anlatmıştır:

“Ödemiş, 29/30 Mayıs 1919

Alaşehir'de 17. Kolordu Komutanlığına,

1- Bugüne kadar düşmana karşı çıkamayışımızın nedenleri, emir subayınız Rasim Bey'in gelmesiyle ortadan kalktı. Tedarik edebildiğim kuvvetle Kayaköy-Hacıilyas-Fata cephe olmak üzere bir bölük tesis edeceğim. Yarından itibaren de sayıları artırıp cepheye süreceğim.

2- Yedek subayları silahaltına çağırdım. 15 kadar erimiz vardır.

3- Bu gece Ödemiş Kaymakamlığına, Valilik makamına ve İtilaf Mümessillerine ekteki telgrafları çektiyorum. Sonra da İzmir ile aramızdaki telgraf tellerini tahrip edeceğim.

4- Mümkünse çok seri şekilde bir mitralyöz bölüğü sevk ediniz.

5- Allah'ın yardımıyla Yunan kuvvetlerini ezerek, yok edeceğim.

6- Kumandanımız olarak sizlerle haberleşmeyi Keles kanalıyla tesis edeceğim.

Ödemiş Kuvayı Milliye Kumandanı

Tahir Fethi”²⁶¹

²⁶⁰ İlkurşun, a. g. h, K113G18B18–s. 186; İlkurşun, a. g. g, 27 Haziran 1958, s. 4; Ünal, a. g. e, s. 62–63; Rahmi Apak, *İstiklal Savaşında Garp Cephesi Nasıl Kuruldu*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1990, s. 70; Tekeli-İlkin, a. g. e, s. 110; Yavuz, *Ödemiş Tarihi*, s. 87

²⁶¹ İlkurşun, a. g. g, 27–28 Haziran 1958, s. 4; Ünal, a. g. e, s. 62; Apak, a. g. e, s. 69; Tekeli-İlkin, a. g. e, s. 111; Coşkun, a. g. e, s. 325–326; Erdeha, a. g. e, s. 414

Ayrıca Ödemiş halkına da üç maddelik bir bildiri dağıtılmış, kaymakamlıktaki toplantıda alınan kararlar böylece halka duyurulmuştur:

“1- Kuva-yı Milliye namıyla saha-i faaliyete ve millete çıkan Türk Kuvvetleri elyevm ordu halini iktisap ettiğinden işbu ordunun namına (Yiğit Ordusu) ismi verilmiştir.

2- Bayındır ve Tire civarında ileri karakol kuvvetlerinin kemali dikkatle vazifei vataniyesini ifa ediyor. Herkes kemali emniyetle iş ve güçleri ile meşgul olsunlar.

3- Herkes Kuva-yı Milliye'nin elyevm kesbettiği kuvvet ve şiddeti ve mücahidi islamiyenin kalplerinde yaşattığı azim ve imanı nazarı dikkate alarak dükkânlarını, ticaretgâhlarını açarak evvelki gibi kemali serbest ile muamelelerine devam etmelidirler.”²⁶²

Ödemiş Kaymakamı Bekir Sami Bey, bir yandan siyasal nitelikli bir bildiri yayımlarken, öte yandan Dâhiliye Vekâleti'nden bir destek bekliyordu. Ancak umduğunu bulamadı. Bayındır ve Tire'nin Yunanlılar tarafından işgaliyle Ödemiş çok yakın bir tehdit altında kalmıştı. Kentte muhtemel bir işgale karşı mahpusların salıverilmesine dair Dâhiliye Nezareti'ne yazılan telgraf reddedilmişti.²⁶³ Ödemiş'te kısıtlı olarak bazı önlemler anlıyor ancak yetersiz kalıyordu.

Ödemiş halkı bu önlemleri sükûnetle karşılayarak bu konuda ellerinden gelen yardımı yaptılar, halk topyekün bir yürek oldu. Reji(Tekel) memuru Ragıp Bey levazım görevlisi, Hacı Mümtaz Efendi ise milli kuvvetlerin iâşe heyeti başkanı oldular.²⁶⁴

3.4.6. 29 Mayıs 1919 Günü Gerçekleşen Diğer Önemli Olaylar

29 Mayıs 1919 günü önemli bir gündü. Yunanlılar bir efzon taburu, bir dağ bataryası, bir bölük jandarma ile Aydın'a girmişlerdi. Tire ve Bayındır ise birkaç gün önce işgal edilmişti. Bayındır'daki Yunan birlikleri daha sonra iki efzon taburuyla daha takviye edildi. Ödemiş her yönden sarılmıştı.

Ödemiş'te yaşayan Rumlar ve İtilaf devletleri tarafından bölgeyi işgal için Yunanlıların seçilmesine en az Rumlar kadar memnun olmuş olan Ermeniler, Ege'deki diğer il ve ilçelerde görülen aşırı taşkınlıklara burada kalkışmıyorlardı. Evleri Yunan bayrağı renklerine boyamak, her yere Yunan bayrağı asmak vb. girişimlere efelerin

²⁶² Tekeli-İlkin, a. g. e, s. 111, Yavuz, *Ödemiş Tarihi*, s. 86

²⁶³ B. O. A, DH/i-UM, E/52-36

²⁶⁴ Coşkun, a. g. e, s. 269; Yavuz, a. g. e, s. 86

varlığı yüzünden cesaret edilemiyordu. Ancak yine de yerli Rumların mutlu günü yaklaşmıştı ve bir şeyler yapmak gereğini hissederek Rumlar, Ermeniler ve işbirlikçi birkaç kişiden oluşan bir heyet, hükümet konağında kaymakamı ziyarete gittiler. Ziyaretin sebebi, Yunan birliklerinin Ödemiş'e girişinde yapılacak olan karşılama töreninin hazırlıklarını görüşmek istemeleriydi. Heyetin içinde Türklere Lütü Hoca ve Gümülcineli Hoca İsmail Efendi de bulunmaktaydı.²⁶⁵ Burada Rum Papazı, Jandarma Tabur Komutanı Tahir Bey'e "Kumandan Bey, şimdiye kadar biz ağladık; bundan sonra Türkler ağlayacaktır ve ağlamalıdır." demiştir.²⁶⁶

Daha sonra telgraflar çekildi. Hazırlıklar tamamlanmaya çalışıldı. Yunan efon taburu 30 Mayıs 1919 günü Ödemiş'teki ulusal direniş hazırlıklarını öğrendi. Ancak Yunanlıların buradaki hazırlıklar hakkında aldıkları haberlerden bazıları abartılıydı. Bu haberlere göre; Ödemiş'teki sivil ve asker bütün hükümet memurları, halkı mukavemete teşvik eylemişler ve milli bir teşkilat vücuda getirmişlerdi. Ödemiş'teki silah deboyundan 8.000 kişiye silah dağıtılmış ve bunlardan 1.000 kişilik bir kuvvet Ödemiş'in 10 km. güney doğusundaki sırtlarda tertiplenmişti. İstanbul'dan gelen Hamit Bey isminde bir zat (Şevket İnce) beraber getirdiği paraları gönüllü savaşçılara dağıtmaktaydı. Demiryolu, Ödemiş yakınlarında milli kuvvetler tarafından tahrip edilmişti.²⁶⁷

²⁶⁵ Ali Orhan İlkurşun'un bu konu ile ilgili yazdıkları ve Gümülcineli İsmail Efendi ile konuşması şöyledir:

"Öğle sonu olmuştu. Biri yanıma gelerek hükümet de yapılan bir toplantıda Yunanlılar Ödemiş'e girerken istikbal(karşılama) etmek üzere Rum, Ermeni ve Türklere mürekkep bir heyet'in tertip edildiğini söyledi ve bazı isimleri de verdiği için ben(Ali Orhan) onların başta geleni olan Lütü Hoca'yı aramak ve kendisinden sormak için meyhane boğazındaki medresesine gittim. Ve bulamayınca geri dönerken büyük cami kapısı önünde Gümülcineli hoca İsmail Efendi ile karşılaştım. Ve mumaileyhe sordum ve aramızda şu muhavere oldu:

—Bugün hükümet konağında Yunanlılar Ödemiş'e girerken istikbal etmek üzere bir heyet mi tertip edilmiştir? Edilmişse bunlar arasında sende var mısın?

—Evet, böyle bir heyet tertip edildi. Ve bende bunlar arasında varım.

—"Avrupa'da dolaşmakta olan Yunan başvekili, Türklere Yunan ordusunu bir halaskar olarak istikbal edeceklerini iddia edip durmaktadır. Siz ise bu hareketlerinizle düşman iddialarını tasdik ve teyit etmiş oluyorsunuz ve hiç şüphesiz bu hareketleriniz ile Türk milletini esarete sürüklüyorsunuz böyle olduğuna göre sizin bu işlerde takip ettiğiniz esas maksat nedir? Ve siz bu salahiyeti kimden ve nereden alıyorsunuz? Böyle bir salahiyet kaza kaymakamında da yoktur. Fakat şunu kat'i olarak bilmeniz lazımdır ki, bunların sualleri sizden sorulduğu zaman cezalarınızı kafalarınızla ödeyeceksinizdir." dedim. Bu sözler karşısında kalan İsmail efendinin büyük bir teessür hissettiğine ve hüsnüniyet gösterdiğine kaniimdir. İsmail Efendi çok üzüntülü bir halde şu yolda söylenmeye başladı: "Bu işler hiçte yerinde gitmiyor, iyi olmuyor vesselam. Biz, Balkan harbinde bu yolda hareketlerde bulunduk ve bunların faydalarını da gördükse de burası öyle değildir ki arkamız koca Anadolu ve Türk memleketleridir. Yunan başvekili de böyle iddialarda bulunup durmakta olduktan sonra bunlar, neden böyle yapılsın? Rumeli'deki memleketlerimiz elden gittiği gibi buraları da mı Yunanistan olmalıdır? Fakat ben doğru kaymakama gideceğim, bunları söyleyeceğim" dedi ve geri dönerek süratli adımlarla gitmeğe başladı."

Bkz. Ali Orhan İlkurşun, a. g. h, K113G18B18-s. 181-182

²⁶⁶ Işık, a. g. m, s. 25-26

²⁶⁷ TİH, Batı Cephesi, c. 2, Kısım 1, s. 93

Bu yüzden Yunanlılar demiryolunun tahrip olduğunu sandıklarından Derebaşı mevkiinden Bayındır'a geri döndüler ve takviye kuvvet istediler. 31 Mayıs 1919 günü toplanan kuvvetler Çatal İstasyonu'na getirildi. 1 Haziran 1919 günü saldırıya geçtiler. Zincirlikuyu ve İlkurşun Muharebeleri'nden sonra Ödemiş Yunanlılar tarafından işgal edildi.²⁶⁸ Bu kısım İşgalin Ödemiş'e doğru genişlemesi konusundan sonra daha ayrıntılı bir şekilde anlatılacaktır.

---

²⁶⁸ TİH, *Batı Cephesi*, c. 2, Kısım 1, s. 93–94; Alev Coşkun, a.g.e, s. 279

IV. BÖLÜM

KÜÇÜK MENDERES BÖLGESİNDE KUVA-YI MİLLİYE’NİN İLK ÇARPIŞMALARI VE ÇETE MUHAREBELERİ

Yunan Komutanlığı, Büyük ve Küçük Menderes Vadilerindeki ileri harekâtına, hemen aynı zamanda başlamıştı. Büyük Menderes’de daha uzak daha uzak bir hedef olan Aydın’ın ele geçirilmesi istenirken, buna paralel olarak Küçük Menderes Vadisindeki ilçeler ele geçirilerek bu bölge de işgal edilmiş olacaktı. Çünkü bu verimli vadi kuzey ve güneydeki harekâtına elverişli bir coğrafyadaydı. Bu iki istikametteki Yunan ileri harekâtının emniyeti bakımından Küçük Menderes Vadisinin elde bulundurulması, Yunan işgal komutanlığınca lüzumlu görülmüş ve bu vazife, Torbalı’da bulunan Evzon Alayı’nın 2. Taburuna verilmişti.²⁶⁹

4.1. Torbalı’nın İşgali

Küçük Menderes’in diğer ilçelerinde olduğu gibi Torbalı da Yunanlılara yabancı değildi. Çünkü bölgenin belli başlı yerlerinde yerli Rumlar yaşamakta; en çok ticaretle uğraşmakla beraber çiftçilikte yapmaktaydılar. Bazı Rumlar, kendi topraklarında ya da büyük toprak sahiplerinin arazilerinde bağcılık, şarapçılık, domuz yetiştiriciliği ya da tütüncülükle geçimlerini sağlamaktaydılar.²⁷⁰

O dönemde Torbalı ilçesinin merkezi bugünkü Torbalı Orta Mahalledeydi. Rumlar ise Aşağı Mahallede oturmaktaydılar. Yerli Rumlar özellikle demiryolunun bulunduğu alanda yoğun olarak yerleşmişlerdi. İşgal öncesinde Torbalı yerli Rumları Müslüman halkla çok iyi geçinmekteydi ve çoğunluğu Müslümanların oluşturduğu köylerde dahi yerli Rumlar bulunmaktaydı. Örneğin Karakuyu köyünde geçimlerini bağcılık ve tütüncülük yaparak sağlayan Rumlar bulunduğu gibi yine bu köyde bazı Rumlar meyhane işletmekteydi. Hatta burada Rum bir doktor dahi bulunmaktaydı.²⁷¹

²⁶⁹ TİH, *Batı Cephesi*, c. 2, Kısım 1, s. 93

²⁷⁰ Necat Çetin, *Torbalı Bölgesinde Yunan İşgali*, Büyük Torbalı Gazetesi, Torbalı, 2006, s. 1

²⁷¹ Çetin, a. g. m, s. 1

Yunanlıların İzmir’i işgal etmesiyle memleketin diğer yerlerinde ve özellikle Batı Anadolu’da olduğu gibi Torbalı ilçesinde de bir panik havası baş göstermişti. Örneğin düğünlerde gelini ata bindirilip gezdirmek yerine hemen arabaya bindirilip yeni evine getiriliyor, düğün mümkün olduğunca kısa kesiliyordu. Müslüman halk arasında bir endişe hâkimdi.²⁷² Öte yandan Torbalı Rumları daha Yunan kuvvetleri Torbalı’ya gelmeden kutlamalara ve karşılama törenlerine hazırlanmaya başlamışlardı.

İşgalin tanıklarından, o sırada Isparta Rum azınlığının manevi önderi, baş taşra papazı Papayoakim Pezmacoğlu²⁷³ 15–16 Mayıs’ta Isparta’dan İzmir’e yaptığı tren yolculuğu sırasında Torbalı’da kısa bir süre içinde gördüklerini Yunanistan’da 1990 yılında “*Anılar (Memleketim, Anadolu’daki Sparta’dan)*” adıyla yayınlanmış olan hatıralarında şöyle anlatmıştır:

“Ayasluk istasyonunda tren bir saat bekledi; böylece, öğleden sonra saat üçte İzmir’e hareket ettik. Saat 4’te Torbalı istasyonuna vardık. Bu arada da demiryolunun bir hattı Ödemiş, Bayındır, Tire’ye doğru ayrılır. Torbalı’da yarım saat bekledik. Ne felaket, Tanrım! Türkler düşünceli, Hıristiyanlar keyiften sarhoş, tam çıldırmış. İstasyonun arkasındaki bir kilise, Yunan ordusunun gelişi beklenmeden, Yunan bayraklarıyla bezenmişti! Kilise çanları aralıksız çalınıyordu. Gerçek anlamda sarhoş bir papaz, beni görür görmez bana şöyle diyerek davette bulundu:

—Aşağıya in meslektaşım, Yunanistan’ımızın ve Venizelos’umuzun sağlığına içmek için sana ikramda bulunayım.

Ben aşağı iner inmez beni kucakladı, sarılıp öptü, bana sevinçle “Khristos anestè” [İsa dirildi, şükürler olsun] dedi, beni istasyon kahvehanesine rakı ikram etmeye götürdü.

Onunla konuşmamız sırasında öğrendim ki, köken yönünden Giritli imiş ve Torbalı Hıristiyan cemaati içinde iki yıl süreyle taşra papazı görevi yürütmeyi üstlenmiş.

Ona dedim ki, bu yörede çoğunluğun Türklerde olması ve Yunan ordusunun henüz gelmemiş olması dolayısıyla, duygularını böylece açığa vurması doğru

²⁷² Çetin, a. g. m, s. 1

²⁷³ Papayoakim Pezmacoğlu, 1874 doğumludur. Yani Yunan işgali sırasında 45 yaşındadır. Kendisi Yunanlıların büyük yenilgisi sonrasında bile yöredeki Türklerden saygı görmüş bir din adamıdır. Yunan yenilgisi üzerine Yunanistan’a göç etmiş ve burada hatıralarını kaleme almıştır. Eseri, Yunanistan’da “Anılar” adı ile 1990 yılında kitap halinde yayınlanmıştır. Ayrıca Papayoakim eserinde İzmir’e Yunanlıların çıkmasına sevindiği halde İzmir’in Yunan ordusunca işgali için asla herhangi bir sebep bulunmadığını da vurgulayarak Yunanlıların resmi iddialarını açık ve net bir şekilde yalanlamıştır. Bkz. Bilge Umar, *Yunanlıların ve Anadolu Rumlarının Anlatımıyla İzmir Savaşı*, İnkılâp Yayınları, İstanbul, 2002, s. 39–40–41

olmayacaktır, çünkü Türkler burada Hıristiyanların üç katı sayıda olduklarına ve ileride onlara kötülükler edebileceklerine göre kendisinin bir ruhani önder olarak uygunsuz hallere vesile vermemesi gerekir.

Beni şu sözlerle yanıtladı:

—Boş ver, bunların hepsi dünden beri korku içindeler, yiğitlikleri yok oldu gitti.

Bütün bu yöreleri Yunanlılar işgal edecek.

Onunla kolay kolay anlaşmak mümkün değildi, çünkü bir de sarhoştur. Ona teşekkür edip trene döndüm, tren birkaç dakika sonra hareket etti.”²⁷⁴

Papayoakim’in bu gözlemleri Torbalı’daki Rumların İzmir’in işgaliyle kendilerine olan güvenlerinin arttığını ve dolayısıyla taşkınlıklara başladıklarını doğrulamaktadır.

İzmir’i işgal ettikten hemen sonra Yunanlılar vakit kaybetmeden İzmir’in hinterlandına da sarkmaya başladılar ve Torbalı’ya doğru ilerlemeye başladılar. Diğer yandan iyice şımaran yerli Rumlar Cumaovası’na doğru bütün İslam köylerine hücum ederek Müslüman halkın hayvanlarını yağmalamaya girişmişlerdi. Torbalı köylerinde de aynı dolaylar yaşanmaktaydı.²⁷⁵

Nihayet 15 Mayıs’ta İzmir’in başına gelen Yunan işgali, bu tarihten sadece beş gün sonra Torbalı’yı da vurdu. 20 Mayıs 1919’da Yunanlılar süslü elbiseleri, püsküllü kukuletaları ve ayakkabıları ile gösterişli kıyafetler giymiş olan efsun askerleriyle ilçede ve köylerde boy gösterirler.²⁷⁶

Torbalı, daha sonra işgal edilecek olan Bayındır ve Tire gibi hiçbir direnişle karşılaşılardan Evzon Alayının 2. taburu tarafından işgal edilir.²⁷⁷ İşgal İzmir demiryolu boyunca ilerlemiştir.²⁷⁸ Yunanlılar, hemen belli başlı yerlerde evleri boşaltarak karakollar kurarlar. Mesela; Torbalı istasyonu karşısında, Sağlık tren istasyonunda, Helvacı köyünde, Dağkızılca köyünde, Karakuyu köyünde,

²⁷⁴ Umar, *Yunanlıların ve Anadolu...*, s. 46

²⁷⁵ Bayar, a. g. e, c. 6, s. 71–72

²⁷⁶ Çetin, a. g. m, s. 1; Bayar, a. g. e, c. 6, s. 77; Zeki Sarıhan, *Kurtuluş Savaşı Günlüğü*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1993, c.1, s. 260; Utkan Kocatürk, *Atatürk ve Türkiye Cumhuriyeti Tarihi Kronolojisi 1818–1938*, Türk tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1988, s. 43

21 Mayıs’ta Menemen, Belkahve-Kemalpaşa ve Torbalı’ya kadar ilerlemiş bulunuyordu. Bkz. Selek, a. g. e, c. 1, s. 160; Coşkun, a. g. e, s. 187; Tekeli-İlkin, a. g. e, s. 88

²⁷⁷ Coşkun, a. g. e, s. 123

Aynı tabur, bir bölüğünü 22 Mayıs 1919’da Bayındır’a göndererek burayı da işgal edecektir. Bkz. Tekeli-İlkin, a. g. e, s. 108

²⁷⁸ Necat Çetin, *Anlatımlara Göre Torbalı Bölgesinde Yunan İşgali ve Bilinmeyen Bir Kuva-yı Milliyeci: Hortunahı Hamit Efe*, Yayınlanmamış Bildiri, s. 3

Yazıbaşı'nda²⁷⁹, Ertuğrul Mahallesinde, Çaybaşı demiryolu kenarında kurulan karakollar bunlara en önemli örneklerdir.²⁸⁰

Yunan işgal kuvvetleri Torbalı'da ilk önce yumuşak bir işgal politikası uygulamışlar ancak bu zamanla baskı ve şiddete dönüşmüştür.²⁸¹ İlk anda halk o kadar korkmuş ve huzursuz olmuştur ki bazı köylerde halk çareyi Nif Dağı gibi yerlere kaçmakta bulmuş ancak buralara kaçanlar bir süre sonra geri dönmek zorunda kalarak aynı hayatı sürdürmek zorunda kalmıştır. İşgal başladığında bazı Yörükler çadırlarını ve hayvanlarını alarak Yunan işgal bölgesi dışına özellikle de Afyon yöresine gitmişlerdir. Bunlar işgal ilerleyince buradan da ayrılarak İtalyan işgal bölgesine sığınmışlar, işgal bittikten sonra geri dönmüşlerdir. Afyon işgal edilince İtalyan bölgesine sığınan kimseler onlardan memnun kalmış, daha sonra döndüklerinde İtalyanlardan bahsederken “iyi gâvurdu” ibaresini kullanmışlardır.²⁸²

Yunan işgaline ilk başta halk çok da olumsuz bakmamış ve tepki göstermemiştir. Ancak Torbalı'da yaşayan Girit ve Mora muhacirleri daha önceden Yunanlıları tanıdıkları için oldukça endişelenmişlerdir. Yine bölgede yaşayan bazı kimseler yavaş yavaş ve gizlice örgütlenmeye başlamışlar hatta bu kişiler zaman zaman Kuva-yı Milliye için gizlice para ve silah toplamışlardır. Örgütlenme için bölgeye galip Hoca takma adıyla gelen Celal Bayar, Ertuğrul'da ileride belediye başkanı olacak olan Molla İbrahim (Tör) ve Giritli Aslan Mehmet ile görüşür, Molla İbrahim'in evinde kalır. Daha sonra güvenliğini sağlamak açısından kadın kıyafetinde Özbek köyüne gönderilir.²⁸³

Yunan işgaliyle birlikte bölgede kol gezen asayişsizlik iyice artar. Bazı kimseler yanına iki üç kişi daha bularak eşkıyalık yapmaya başlarlar. Bu kişiler evleri ve Yörük

²⁷⁹ Yazıbaşı köyünün eski adı Hortuna'dır ve Torbalı'nın işgalden kurtulması için bu bölgede çetesiyle birlikte Yunan kuvvetleriyle çatışmış ve çeşitli baskınlar yaparak Yunanlılara korku salmış Hortunalı Hamit Efe'nin memleketidir (F. A. Ö).

²⁸⁰ Bu karakollardan bazıları, Hortunalı Hamit Efe'nin zaman zaman yaptığı baskınlar sonucunda kapatılacaktır. Bunlara Helvacı köyü ve Yazıbaşı karakollarını örnek vermek mümkündür. Bkz. Çetin, a. g. m, s. 1

²⁸¹ Önceden Yunanistan'ın işgal politikasının temelinde yatan düşünce bir antlaşma imzalanana kadar işgali mümkün olduğunca Müslüman halkı karşısına almadan yumuşak bir şekilde genişletmektir. 1920 Ağustos ayında Sevr Antlaşması imzalandıktan sonra artık kendi hukuk kurallarını uygulamak konusunda rahatladıkları için ilişkiler muhtemelen daha gergin bir döneme girmiş olabilir. Bkz. Böke, a. g. e, s. 68 Yunanlıların bu konudaki tutumları incelenecek olursa şu tablo ortaya çıkar ki, 1921'den önce Yunan askerlerinin halka davranışı sonrakilerle karşılaştırıldığında biraz daha yumuşaktır. Ancak karşılaştıkları bölgesel direnişler, baskınlar ve özellikle de aldıkları yenilgilerden sonra halka yaptıkları zulmü çekilmez derecede arttırmışlardır (F. A. Ö).

²⁸² Çetin, a. g. b, ss. 2-4

²⁸³ Çetin, a. g. m, s. 2; Celal Bayar, eserinde kendisiyle ilgili böyle bir olaydan bahsetmez. Burada sadece Torbalı'da geceyi İzmir ile münasebeti olan ancak ismini hatırlayamadığı bir beyin evinde geçirdiklerinden ve sabah karanlığında Giritli bir öncünün arkasında Bayındır üzerinden Ödemiş'e doğru yola çıktıklarından söz etmiştir. Bkz. Bayar, a. g. e, c. 6, s. 3

çadırlarını soymaya, halka eziyet etmeye girişirler. Örneğin Perşembe günü Tepeköy’de kurulan pazara gitmeye kalkan halk yolda bu eşkıyalar tarafından soyulur. Yörede kol gezen belli başlı çete gurupları şöyledir: Bayındır Keçiköy’den (Bugünkü adı Balcılar’dır.) Kabakdelen, Bayındır Karaveliler köyünden Karadiş, Bayındır Arıkbaşı köyünden (Eski adı Çerkesler’dır.) İlyas, Tire Bülbüldere köyünden Uşaklı İsmail’i ve Hamit Efe.²⁸⁴ Bunlar ve diğer çeteler arasında bir tanesi diğer çetelerden farklıdır. Bu çete Hortunalı Hamit Efe’nin çetesidir.²⁸⁵ Çetesinde yanına aldığı Küçük Mehmet (Yazıbaşı köyü), Ethem Ağa (Çapak köyü), Çete Osman (Karakızlar köyü), Piç Ali (Çakırbeyli köyü) gibi arkadaşları bulunmaktadır. Hamit ve arkadaşları bazen civar köylerdeki Yunan karakollarını basmış, yakaladıkları Rum ve askerleri hemen orada ayaküstü mahkeme edip “size Yunanistan dar mı geldi?”cümlesi ile başlayan sorgu neticesinde idam ile cezalandırmışlardır. Yunan birliklerine karşı çaresiz halkın tek dayanağı Hamit Efe’dir ve bu durum Hamit Efe’nin Müslüman halk arasında ünlenmesine sebep olmuştur. Hamit yaptığı baskınlarda öldürdüğü Rum ve Yunan askerleri ile temiz ahlakı ile soyguncu olmaması ile efsanedir. Ancak Yunan kuvvetleri eylemlerinden dolayı huzursuz olduklarından başına ödül koymuşlar, sık sık arkadaşlarının evlerine baskınlar düzenlemişler ve yakınlarını hapse atmışlardır.²⁸⁶

Köyler, gündüz Yunan, gece ise çete baskısı altındadır. Yunanlılar gündüz gelerek çeteleri sorarak silah toplarlar, çeteler ise geceleri gelerek Yunanlılara neden bilgi verdiklerini, ne konuştuklarını öğrenmek isterlerdi. Ayrıca bu çeteler de silah ve para toplamak istiyorlardı. Bazı aileler söz konusu baskıdan bunalarak Torbalı merkeze veya yakındaki, örneğin Taşkesik gibi köylere ya da İzmir’e göç etmişlerdir. Mesela bu nedenle Dağtekk köyü neredeyse tamamen boşalmıştır. Köyde yalnızca bir aile ile boşaltılan bir evde Yunan askerleri kalır.²⁸⁷

²⁸⁴ Çetin, a. g. b, s. 6

²⁸⁵ Hamit Efe’nin ailesi Hortuna (Yazıbaşı)’nın yerlilerindendir. Aslen Akkeçili Yörüklerine dayanıp Antalya’nın Murtuna köyünden göçüp bölgeye yerleşmişlerdir. Hamit Efe Rumi 1309 (M.1893) yılında Hortuna’da doğmuştur. Annesi’nin adı Havva, babasının adı Kara Hüseyin’dir. Ailenin ekonomik durumu oldukça iyidir ve İzmir’de İkiçeşmelik semtinde iş hanları bulunmaktadır. Yazıbaşı’nda bulunan evlerini Yunanlılar işgal zamanı karakol olarak kullanmışlar ancak Hamit Efe’nin baskınlarından yılarak daha sonra bu karakolu boşaltmışlardır. Hamit Efe’nin Rıza adındaki yeğeni Gaziemir’de Yunanlılar tarafından öldürülünce Hamit Efe iyice kinlenmişti. Buna bağlı olarak baskın yaptığı karakollardaki askerleri ya da yakaladığı yerli Rumları hemen mahkeme ederek idam cezasına çarptırır, ceza hemen o anda infaz edilirdi. Hamit Efe, bölgede Nif Dağı, Mahmut Dağı ve en çok da Karakızlar köyü sınırları içerisinde bulunan Akkaya’da (Cumalıköy Dağı) “Kurupınar” mevkiinde konaklamıştır. Hamit Efe’nin Yunanlılara karşı gösterdiği direniş bölgede büyük çaplı olmasa da Kuva-yı Milliye’nin doğmasına yardımcı olmuştur. Yunan işgal komutanlığını o derece bıktırmıştır ki, kellesini getirene bir torba (300) altın ödül konmuştur.

²⁸⁶ Çetin, a. g. m, s. 2–3

²⁸⁷ Çetin, a. g. m, s. 2; Ayrıca bkz. Çetin, a. g. b, s. 13

Bu arada bazı yerlerde özellikle dağ köylerinde Yunan devriyeleri ve askerleri ile çatışmalar çıkar. Bu çatışmalarda her iki taraftan da zayıat verilir. Örneğin Hamit ve adamlarının yaptığı Dağkızılca Yunan karakolu baskınında bir Yunan askeri ve Kemalpaşa Dereköy'den bir kişi çarpışmada ölür. Sıkışan gruplar ya sarp dağlara çekilir ya da İtalyan işgal bölgesine sığınır.

Yunan işgali henüz sona ermeden Hamit Efe, 1 Mayıs 1922'de para karşılığı arkadaşı tarafından vurulur. Devamlı Karakuyu, Helvacı ve Dağkızılca köylerindeki karakolları basan ve birçok yerde Yunan askerlerinin karşısına çıkıp onların adeta belası haline gelen Hamit Efe'nin ölümüyle rahatlayan Rumlar cenazesini halkın maneviyatını kırmak amacıyla bir at arabası içine koyarak hem köy köy, hem de Torbalı'da gezdirmişlerdir.²⁸⁸

Yunanlılar İzmir'in işgal edildiği andan itibaren yapmaya başladıkları taşkınlıklara ve daha sonra gittikçe artan işkence ve katliamlarına 7 Eylül 1922'de Torbalı düşman işgalinden kurtuluncaya dek devam etmişlerdir ve özellikle köylerde halka uyguladıkları mezalim tahmin edilemez boyutlara ulaşmıştır.

4.2. Bayındır ve Tire'nin İşgali

Ödemiş'te bu gelişmeler yaşandığı sırada Bayındır ve Tire Yunan kuvvetlerince işgal edilmiş bulunuyordu. Ödemiş'te İlkurşun tepesinde gerçekleşen direniş geçmeden önce işgalin buraya doğru ilerlemesini anlatmak yerinde olacaktır.

Yunan Komutanlığı, Büyük ve Küçük Menderes Havzalarındaki ileri harekâtına Ödemiş'te direniş hareketlerinin başladığı zamanda girişmişti. Böylece Büyük Menderes'te önemli bir hedef olan Aydın işgal edilirken, diğer taraftan Bayındır, Tire, Ödemiş ve tüm Küçük Menderes toprakları ele geçirilmiş olacaktı. Gerek İzmir gerekse Aydın gibi iki önemli şehrin emniyetini sağlamak açısından Yunanlılarca Küçük Menderes'in elde tutulması gayet mühimdi. Ayrıca Küçük Menderes Havzası emniyet nedeniyle önemli bir yer olmasının yanında oldukça da verimli bir bölgeydi. Albay Zafiryos bu verimli bölgenin işgal görevini iki gün önce Torbalı'ya gelen Evzon Alayı'nın 2. taburuna vermişti. Torbalı'dan hareket eden bu taburun bir bölüğü 22 Mayıs günü Bayındır'a gelmiş ve yerli Rumların coşkun gösterileriyle karşılanmıştı. Tabur komutanı, bir bölüğünü Torbalı'da bırakmış geri kalan güçlerini de 26 Mayıs

---

²⁸⁸ Çetin, a. g. m, s. 3

günü Bayındır'a yığılmıştı.²⁸⁹ Bunlar 300 kişi kadardı ve kasabaya girişlerinde yerli Rumlar tarafından karşılanmışlardı. Daha sonra yerli Rumlar ve Yunan askeri hep beraber kiliseye giderek burada bir ayın düzenlemişlerdir. Ayinden sonra Yunan askerleri yemek yemek üzere Hıristiyan evlerine dağılmışlardır. Yunan yüzbaşı daha sonra Kaza Kaymakamı'nı bir yazı ile yanına çağırılmış ancak kaymakam bunu reddetmiştir ancak ikinci yazı üzerine Hıristiyan Mahallesi'nde bulunan Yunan karakoluna gitmek zorunda kalmıştır.²⁹⁰

26 Mayıs'a kadar Küçük Menderes vadisindeki Yunan ilerleyişi, Büyük Menderes vadisindeki Yunan ilerlemesinin güvenliğini sağlamak düzeyindeydi. Küçük Menderes vadisindeki esas Yunan ilerlemesi Aydın'ın işgalinden sonra başlamıştır. Bu esas ilerlemenin başlangıcı da 28 Mayıs'ta Bayındır'dan giden bir bölüğün Tire'yi işgali olmuştur.²⁹¹

Yunanlılar, bir katır yoluyla Aydın'a bağlı olan Tire'nin Aydın'daki Yunan kuvvetlerinin emniyetinin sağlanması açısından işgal edilmesinin zorunlu olduğunu ileri sürdüler.²⁹² Bu nedenle İzmir'in işgalini izleyen süreçte Torbalı ve Bayındır işgal edildikten sonra 28 Mayıs 1919 tarihinde Yunan birlikleri Tire'yi de işgal ettiler. Yunan ordusunun bir kısmını teşkil eden 1/38 kodlu efzon askerleri kazaya girdiler. İşgal kuvvetleri iki kol halinde bölgeye yerleşti. Birinci kol Hükümet binasına, diğer bir kol ise Kokonesti'nin rehberliğinde yeni karargâhlarına yerleşmişlerdir. Yunan askerlerinin Tire'ye girişi Yunanlılar tarafından tarihsel bir anlam taşıdığından başta Metropolit Leondakis olmak üzere okullar, esnaf birlikleri ve binlerde Rum tarafından çok coşkulu bir şekilde kutlanmıştı. Evler mavi beyaz bayraklarla süslenmiş, Rum mahallesi dışında da sokaklar mavi beyaz bayraklarla donatılmıştı. Karşılama töreni yerlere serilmiş halılar, çiçek dolu sepetler ve defne dalları ile yapılmıştı. Tire'de bulunan Koimiosos, Haralambus ve Metropolitlik Kilisesi olan Kato Panaya kiliselerinin çanları ise bu esnada durmaksızın çalmaktaydı. Rum halkı sevinç içerisinde ve filarmoni orkestrası eşliğinde milli marşlarını söylemekteydiler.²⁹³ Dulis²⁹⁴ anılarında bunu yüzlerce yıldır gizlenen duyguların açığa çıkması olarak nitelendiriyordu. 600 yıldır birlikte yaşayan, ilişki kuran, Yağcıoğlu, Kaplan, Muratoğlu, Sarıoğlu, Mimaroglu gibi Türk soyadları

²⁸⁹ Parlak, *Yunan Ege'ye Nasıl Geldi*, s. 465

²⁹⁰ Mustafa Turan, a. g. e, s. 140

²⁹¹ Tekeli-İlkin, a. g. e, s. 108

²⁹² Süvari Yüzbaşı Ahmet, *Türk İstiklal Harbi Başında Milli Mücadele*, Yayınlayanlar: İsmail Aka, Vehbi Günay, Cahit Telci, Akademi Kitabevi, İzmir, 1993, s. 64

²⁹³ Armağan, a. g. e, s. 90-92

²⁹⁴ Dr. Polidoris E. Dulis: Osmanlı Ordusunda görev yapmış daha sonra Yunan işgaliyle birlikte Yunan Ordusu saflarına katılarak 1922 yılında 32 yaşındayken savaşta ölmüştür. Bkz. Armağan, a. g. e, s. 73

alan bu insanlar işgalle birlikte yabancılaşmışlardı ve çoğu militanlaşmıştı. Örneğin öğretmen Demostenes Angelidis²⁹⁵, okullarda bağlılık yemini olarak söylenen marşı, 1912 yılı bayramında kaymakamlık binasında Türk yöneticilere öğrencileriyle birlikte okumaktan onur duyduğunu söylerken, işgalle beraber koşullar değişince Kokonesti'nin karargâhında askeri birlik komutanını çiçeklerle karşılamış ve övgü dolu sözlerle, gözyaşları içinde kutlamıştır.

Yunan kuvvetleri neredeyse kente girer girmez Kuva-yı Milliyecileri aramaya başladı ve bu amaçla yüzlerce kişi gözaltına alınıp Metropolitlik bürosu olan Karabaş Konağı'nda sorguya çekildiler. Bu sorgulamalardan sonra 50 kişi Atina'ya gönderilmiş, 40 kişi de Yunan Divan-ı harbi'ne verilmiştir.

İşgal kuvvetleri hemen harekete geçerek kentte güvenlik noktaları oluşturmaya başlamışlardır. Eski Şube, Yanıkkonak, Buğdaydede, Eğrek, Karatepe, Uzunkuyu ve Maltepe noktaları ile çıkışlar kontrol altına alınarak kentin çevresi de tel örgülerle çevrilmiş böylece güvenlik çemberi oluşturulmuştu.²⁹⁶

4.3. Tire'de Direniş Gösterilmemesinin Nedenleri

İzmir'in işgali öncesinde 14/15 Mayıs gecesi 56. ve 57. Tümenine bağlı birlikler dağıtılmış, bu tümenlerdeki subay ve erlerin bir kısmı İzmir'i terk etmişlerdi. 56. Tümenin Seydiköy ve Gazimur' de bulunan Sahra Topçu Alayı, 56. Sahra Topçu Alayı Birinci Tabur Komutanı Binbaşı Aziz Bey komutasında 27 subay ve 68 er ile 16 Mayıs 1919'da Tire'ye gelmişlerdi.²⁹⁷ Burada Belediye Hanı'na yerleşen kuvvet, daha ilk anda Rum kesimi rahatsız etmişti. Askerlerin varlığından endişelenen Rumların olay çıkarmasıyla durum giderek daha da gergin bir hal almaktaydı ve bu durum üst düzey kadrolarda sıkıntı yaratıyordu. Hükümetin direniş hareketlerini eşkıyalık olarak nitelenmesi ve engellenmesi yolundaki telkinleri ise kafaları karıştırmaktaydı.²⁹⁸ Gelişen olaylar yüzünden Aydın'daki 57. Tümen telgrafla durumdan haberdar edildi. Bunun üzerine bu askeri kıtanın bir kısmı tümenine katılmak için hareket ederken bir kısım asker Tire'de kalmışlardır. Böylece asayiş temin edilmişse de subay ve askerlerin direniş

²⁹⁵ Demostenes Angelidis: Osmanlı'nın son dönemi ve işgal sürecinde Tire'de Meryemana Mahallesi'nde bulunan Arrena Gogeyo (Erkek Okulu)'da öğretmendir. Bkz. Armağan, a. g. e, s. 91-102

²⁹⁶ Armağan, a. g. e, s. 91-93

²⁹⁷ Başaran, a. g. e, s. 35

²⁹⁸ Armağan, a. g. e, s. 88

örgütlemek için çalıştığını gören halk, müftü ve ileri gelenlerinde kışkırtmasıyla bu kişilerin bölgeyi terk etmelerini istemişlerdir.²⁹⁹

Albay Şefik (Aker) Bey, bu konu ile ilgili şunları yazmıştır:

“17-Mayıs-35 tarihli telgraf emrimize cevaben Tire ahzı asker şubesi riyasetinden 17-Mayıs-35 tarihli telgrafta Tire’ye kıtaat gelmediği yalnız topçu ve tayyare subaylarından 27 zabıt ile 68 erin perakende suretile 16-Mayıs-35 akşamı Tire’ye geldiklerini bildirmiştir. Bunun üzerine bunlar hakkında 18-5-35 tarih ve 841 numaralı telgrafla bir talimat verdim.

*Fakat bu emri müteakip Tire şube riyasetinden ve belediye riyasetinden suretleri zirde muharrer telgrafları müstacel işaretile aldım.”*³⁰⁰

Tire’nin ihtiyar müftüsü Hacı Mehmet Efendi’yi damadı Hacı Hüseyin Efendi³⁰¹ ve onun kafasında birkaç hoca kandırarak ona bir beyanname imzalatmışlar ve bunu kazanın çeşitli yerlerine yapıştırmışlardır. Bu beyannamelerde şöyle yazmaktadır:

“Müstevli hangi millete mensup devlet olursa olsun, iyi geçinmeyi ve emirlerine itaat etmeyi Müslümanlık emrediyor! Sakın yabancıların sözlerine uyup memleketi kana boyamayın. Sel gider, kum kalır...”

Karşı çıkıp bu hareketi eleştirenlere bu kişiler, içtihat ve hareketlerinin memleketin menfaatlerine uygun olduğu şeklinde cevap vermiştir. Bu birkaç hoca, askerlere memlekete fenalık yapacaklarını ve bölgeden uzaklaşmalarını söylemiş böylece Aziz Bey kuvvetlerinin de Tire’den ayrılmasına sebep olmuştur. Bu durumdan Tire’nin aydın gençleri, özellikle Sandıkoğlu Refik, Gülcüoğlu Hidayet Beyler çok büyük üzüntü duymuşlardır.

Oysa Büyük Savaş yıllarında (1914-18), Meşihat-ı İslamiyye tarafından fetvalar çıkarılarak Cihad-ı Mukaddes ilan olunmuştu. Bu cihadın farz olduğunu bütün Müslüman halka duyurmak gayesiyle yazılar yazılmış ve bu konuda bazı kimseler de halka nasihat için memur edilmişlerdi. Müftünün damadı Hacı Hüseyin Hoca’da bu memurlardan biriydi.³⁰² O dönemde direniş için halkı uyarmaya çalışan bu hoca, Yunan tehlikesi karşısında olumsuz tavırlar sergileyerek Tire’de direniş için oluşturulacak bir

²⁹⁹ Başaran, a. g. e, s. 35; Armağan, a. g. e, s. 89

³⁰⁰ Aker, a. g. e, c. I, s. 83

³⁰¹ Tire Müftüsü Hacı Mehmet Efendi’nin damadının adı bazı kaynaklarda Hacı Hasan Efendi, bazı kaynaklarda ise Hacı Hüseyin Efendi olarak zikredilmiştir. Ben burada, Armağan ve Başaran’ın adı geçen eserlerine dayanarak Hacı Hüseyin Efendi olarak yazdım (F. A. Ö).

³⁰² Bayar, a. g. e, c. 6, s. 80

örgütlenmeyi engellemiştir.³⁰³ Yine din ve Kur'an-ı Kerim ileri sürülerek yapılan entrikalar nedeniyle Tire ve çevresinde örgütlenme sağlanamadığı gibi bu durum Ödemişlilerle de birleşme olanağını engellemekteydi.³⁰⁴

Tire'de Müftü Hacı Mehmet Efendi, damadı Hacı Hüseyin Efendi ve diğerleri dışında kentin üst düzey yöneticileri ve burjuvazisi de Kuva-yı Milliye Hareketi'ni tehlikeli buluyor ve karşı çıkıyorlardı. Müftü, Belediye Başkanı, Kaymakam, Askerlik Şubesi Reisi gibi önemli kişilerin direnişi reddeden ifadeleri kentteki direniş yanlısı aydınlar arasında büyük bir üzüntüye neden olmuştu.³⁰⁵ Yöneticilerin direnişe karşı tutumları sadece bununla kalmamış, işgale karşı bir güç oluşturmak isteyen subaylara karşı Tire Askerlik Şube Reisi Yüzbaşı Mehmet, Aydın'daki 57. Tümen Komutanı Albay Şefik Aker'e askerlerin kargaşa unsuru olduğunu ifade eden bir telgraf çekmiştir:

*“17 Mayıs tarih ve 9538 numaralı teldeki meal buradaki kıtaata tebliğ edildi. Bu kıt'a-yı askeriyenin bir kısmı firkamıza iltihak etmek üzere bugün hareket etmiştir ve bir kısmı da burada kalan bir kısım asker ve zabitan memleketin ihtilaline sebebiyet vermek teşebbüsünde bulduklarını gören memleket halkı, bunların buradan hemen aldırılmalarını talep etmekte olduklarından haklarında yapılacak muamelelerin sürat-i iş'ari ehemmiyetle maruzdur.”*³⁰⁶

Yine Tire Belediye Başkanı Vekili Abdülkadir Bey de Albay Şefik (Aker)³⁰⁷ Bey'e bu konuda şöyle bir telgraf göndermiştir:

*“İzmir civarında ricat etmiş ve Binbaşı Aziz komutasında 25 kadar zabitanla elli kadar efrattan mürekkep bir kuvvet vardır. Memleketi ihtilale vermek için buradan hareket etmiyorlar. Müslim ve gayr-i müslim bi'l-cümle ahali heyecandadır. Bunlar hakkında yapılacak işlemin acele yapılması ahali adına rica olunur.”*³⁰⁸

İzmir'den gelen askerler Tire'de bir direniş oluşturmak için ahalinin hamiyetine başvurmuşlar ancak İstanbul Hükümeti'nin sabır ve sükûn tavsiyesine uyan ve bu ve

³⁰³Müftü Hacı Mehmet Yunan işgali sırasında eceliyle ölmüştür. Milli Ordu, Hacı Hüseyin Hoca olumsuz tutumundan dolayı Tire'yi Yunan işgalinden kurtardığı zaman idam etmiştir. Bkz. Başaran, a. g. e, s. 36

³⁰⁴Başaran, a. g. e, s. 36

³⁰⁵Armağan, a. g. e, s. 90

³⁰⁶Başaran, a. g. e, s. 35

³⁰⁷Burada şunu belirtmek gerekir ki, memleketi ihtilale vermek için Tire'de kalan subayları bölgeden uzaklaştırması istenen Tümen Komutanı Şefik Aker de Aydın'da istenmeyen kişidir. Orada da kendisine tümenin Aydın'dan çıkartılması bildirilir. Şefik Aker bu istek üzerine karargâhını askerlik açısından daha güvenli bulunduğu İtalyan bölgesindeki Çine'ye taşımıştır. Şefik Aker Çine'de rastladığı Yörük Ali Efe'yi Milli Mücadele saflarına katılmaya razı ederek Aydın savaşlarına sürmüş önemli bir komutandır. Bkz. Avcioğlu, a. g. e, c. 3, s. 977

³⁰⁸Başaran, a. g. e, s. 35-36; Avcioğlu, a. g. e, c. 3, s. 977

diğer çıkar çevrelerince zehirlenen halk ile o an için bir direniş örgütlenemeyeceğini anlayıp mecburen burayı terk etmişlerdir.³⁰⁹

Bu sıralarda kentin toprak ağaları ve zenginlerde direniş karşıtı bu görüşe katılmışlar, Rum işadamlarıyla birliktelik içinde Yunan Ordusu'nu Tire'ye davet etmişlerdi.³¹⁰ Bunun nedeni Tire'de nüfusun yarıya yakınının etnik toplumlardan oluşması, ekonomik çıkarların ağır basması ile toplumsal çıkarlardan çok bireysel çıkarların ön planda olmasıydı.³¹¹ Bu nedenlerle halkın çoğu direnişe yanaşmamıştı. Yine Tire'de ve memleketin diğer yerlerinde halkın mücadele safhasına çekilememesinin bir diğer nedeni de Kuva-yı Milliye direnişinin adi eşkıyalık olayları olarak kabul edilmesidir.³¹²

Halk bu gelişmeler karşısında çaresiz kalmış, bünyesindeki vatanseverlerde çalışmalarını gizli bir şekilde yürütmeye çalışmışlardır.

Rum nüfusu bakımından havzada önemli bir yere sahip olması hem de stratejik açıdan bağlantı yollarının merkezi konumunda olması nedeniyle Yunan ülküsü ve çıkarları için önemli bir coğrafyaydı. Bu yüzden Yunan kuvvetleri tarafından askeri karargâh merkezi olarak Tire seçilmişti.³¹³ Bu gelişmeyle birlikte işgalden sonra Tire'de kurtuluş için herhangi bir harekete girişilmesi ise gerek nüfus çeşitliliği gerekse askeri yığınak merkezi olması nedeniyle neredeyse imkânsız hale gelmişti. Bu nedenle buradaki gönüllüler Tire merkez dışında ve çevre kazalarla birlikte hareket etmişler ve direniş göstermişlerdir.

4.4. İlkurşun Direnişi

Yunanlıların gelmekte olduğunu haber alan Ödemişliler ve Ödemiş köylüleri akın akın kasabaya gelmeye başlamışlardı. Kiminin elinde mavzer, martin, av tüfeği; kiminde yatağan, bıçak, hançer, balta, orak ve hatta tırpanlar vardı. Direniş azmi ile dolu bu halk kütlesine yetiştirilebildiği kadarıyla silah dağıtıldı.³¹⁴

³⁰⁹ Süvari Yüzbaşı Ahmet, a. g. e, s. 64

³¹⁰ Armağan, a. g. e, s. 90

³¹¹ Armağan, a. g. e, s. 72

³¹² Başaran, a. g. e, s. 36

³¹³ Armağan, a. g. e, s. 94

³¹⁴ İlkurşun, a. g. h, TİTE, K113G18B18-s. 13-14; bu kısım, hatırat içinde bulunan Muammer Lütfi Bahşı'nın Ödemiş Halkevi'nin topladığı vesikalardan yararlanarak yazmış olduğu "İlkkurşun" adlı eserin 7. ve 8. sayfalarından alınmıştır.

Yedek subaylar depolardaki silahları halka dağıtırken bir yandan da oluşturulan teşkilatın temelleri atılıyordu:

“...Reji memuru Ragıp beyi Levazım reisi ve hacı Mümtaz efendiyi de iâşe heyeti başkanı yaptık. Hacı Mümtaz Efendi arkadaşlarını bizzat kendi intihap etti. Bizim teferruatla uğraşmaya vaktimiz müsait değildi. Ödemiş kazası dâhilinde galeyan son haddini bulmuştu.”³¹⁵

Süvari Kışlasının üst katında sabaha karşı toplanılan bu odada verilecek olan emirler sabırsızlıkla bekleniyordu. Yunan kuvvetleriyle karşılaşma zamanı oldukça yakındı ve önemli mıntıklar bir an önce tutulmalıydı. Jandarma komutanı Tahir Bey, yedek subayları toplayıp içlerinden birini cephe komutanı seçmelerini söyledi. İhtiyat zabitleri Ali Orhan Bey’i cephe kumandanı olarak seçtiler.³¹⁶

O tarihi dakikaları Ali Orhan İlkurşun şu şekilde anlatır:

“Tahir Bey de gençti. Bir kumandan olarak bu manzarayı gururla ve hazla seyretmekten kendini alamıyordu. Göğsünün güvenle kabardığı fark ediliyordu. Gözlerinde haklı bir hayranlıkla bu tepeden tırnağa silahlı gençleri süzerek şu tarihi emri verdi:

—Hacı İlyas sırtlarında cephe kuracaksınız. Aranızdan birini cephe kumandanı seçin.

Bunun üzerine merhum Sarıgöllü Selim Bey Ahmet Şükrü Bey’i gösterdi. Fakat Ahmet Şükrü ayağa kalkarak parmağını arkadaşlardan birine doğru uzattı:

—Bu işi, dedi en iyi Ali Orhan yapar; ona verelim.

Böylece çok yüksek bir fazilet ve feragat örneği vermiş oluyordu. Ben de bütün arkadaşlarımın ve kumandanımın teveccüh ve itimatlarının neticesi olarak, o şerefli vazifeye nail oldum. O anda duyduğum gurur ve sevk ömrümün sonuna kadar en değerli saadet kaynağım olacaktır. Bu münasebetler o tarihi odadaki ülkü arkadaşlarımdan hayatta olanları şükran ve saygı duygularıyla ve hayata gözlerini yummuş bulunanları da rahmetle anmak isterim.

Yedek subaylardan merhum Sarıgöllü Selim Mehmet, Ahmet Şükrü, Salih Vecdi, Selim Örsel, Aziz Kurtcebe, Ali Orhan, Hamdi Akalın, Osman Şeref Duygulu, Aydınli Ahmet, muallimlerden de Faik Remzi ve Tatar Nuri beylerle dışarıda harekete hazır bekleyen 12 jandarma eri, cepheyi açmak üzere hemen yola çıkacak olan 25 kişilik kadroyu temsil ediyordu.”³¹⁷

30 Mayıs 1335(1919) tarihinde şafak sökerken artık hazırlıklar tamamlanmış, vazifeler alınmıştı ve kaybedecek vakit yoktu. 1919 Mayısının otuzuncu günü Cuma idi ve Ramazanın ilk gününe rastlıyordu. Yedek subaylar ve erler Hacıilyas (İlkkurşun)

³¹⁵ İlkurşun, a. g. g, 27 Haziran 1958, s. 4

³¹⁶ İlkurşun, a. g. g, 19 Haziran 1958, s. 4; Yavuz, *Ödemiş Tarihi*, s. 89; Bengisu, a. g. e, s. 62

³¹⁷ İlkurşun, a. g. g, 19 Haziran 1958, s. 4

tepelerini tutmak için erkenden yola çıktılar. İşte o gün iki saatlik bir yürüyüşten sonra güneş doğarken Hacıilyas sırtlarına varılmış ve bu mübarek günde ilk milli cephe mütevazı bir şekilde kurulmuştu.³¹⁸

Ali Orhan Bey cephe kumandanı olarak Ahmet Şükrü Bey'e istasyondaki telgraf makinesinin tahrip edilmesi emrini verdi. Ahmet Şükrü Bey, bu tarihi emri hiç tereddütsüz yerine getirdi. Ali Orhan Bey'in ikinci emri ise bombalarla şimendifer hattının tahrip edilmesiydi.³¹⁹ Ali Orhan Bey, bunun için yedek istihkâm subayı Muallim Şeref Bey'e mevcut bombaları bir araya getirmesini ve şimendifer hattını bozmasını söyledi.³²⁰ Şeref Bey, Aziz ve Hamdi beylerle çalışarak bombalarla hattı tahrip etmeye çalıştıysa da kullanılan "tüfenkçiyef" bombalarının tahrip gücü çok düşük olduğundan bu iş için yeterli olmadılar. Bunun üzerine orada ele geçirebildikleri saban, sürgü, ağaç kütükleri ve kaya gibi malzemeler hat üzerine yığılarak bir set oluşturuldu. Burada maksat gelecek olan treni geçici bir süre durdurarak Yunan askerlerini ateş baskınına tutmaktı. Çünkü hat üzerinde bulunan diğer kasabalara, örneğin Torbalı, Bayındır ve Tire'ye trenle gelen birlikler buraya da muhtemelen bu şekilde geleceklerdi. Bu durum dikkate alınarak tren hattını tutmak çok mühimdi. Böylelikle Yunan kuvvetleri ilk defa ciddi bir direnişle karşı karşıya kalmış olacaktı.³²¹

Yapılan bu işler, alınan bu önlemler ve direniş hissi sadece Yunan kuvvetlerine karşı değildi. İngilizlerin telgraf makinesinin ve raylarının tahrip edilmesi de bunun göstergesiydi ve Yunan kuvvetlerinin İzmir'i işgalini en çok destekleyen, hatta bunu sağlayan İngilizlerdi. Sadece bununla kalmamışlar Yunanlıların İzmir'i işgal günü ve sonrasında yaşanan vahşete seyirci kalmışlar, gözlerinin önünde cereyan eden hadiseleri önlemek için hiçbir girişimde bulunmamışlardı. İngilizlerin yaptıkları da cezasız kalmamalıydı.³²²

³¹⁸ İlkurşun, a. g. g, 20 Haziran 1958, s. 4; İlkurşun, a. g. h, TİTE, K113G18B18-s. 2; Bengisu, a. g. e, s. 64; Yavuz, *Ödemiş Tarihi*, s. 89

³¹⁹ Başlangıçta İzmir'den Aydın'a uzanan tek bir hat olarak planlanan demiryolu, Torbalı'dan doğuya doğru ayrılan bir koldan Küçük Menderes havzasını takip ederek, bayındır üzerinden Tire'ye kadar yeni bir imtiyaz alınarak uzatılmış ve 1883 yılı Eylül ayında işletmeye açılmıştı. Bu imtiyaza Çatal-Ödemiş hattı dâhil değildi. Ödemişlilerin isteği ve olası zararlara karşı teminat vermeleri üzerine İzmir- Aydın Demiryolunu Tire'ye bağlayan çatal ara istasyonundan Ödemiş'e kadar uzanan 25 km.lik hattın yapımına başlandı. Tireden yaklaşık beş yıl sonra yani 1888 yılı Aralık ayında Ödemiş-Tire hattı bitirilerek işletmeye açıldı. Bkz. Yavuz, *Ödemiş'in Tarihi*, s. 71; Bekir Keskin, *Belgelerin Işığında Ödemiş Yazıları*, Küçük Menderes Yayınları, Ödemiş-İzmir, 2008, s. 21

³²⁰ İlkurşun, a. g. g, 19 Haziran 1958, s. 4

³²¹ İlkurşun, a. g. h, TİTE, K113G18B18-s. 2; İlkurşun, a. g. g, 19 Haziran 1958, s. 4

³²² İlkurşun, a. g. g, 19 Haziran 1958, s. 4

“İlk darbemizi İngilizlere ait telgraf makinesiyle yine İngilizlerin olan tren yoluna vurmamız sebepsiz değildi. Bizler yalnız Yunanlılara intikam hissi beslemekle kalamazdık; vatan ve millete zararlı olan her varlık ortadan kalkmalıydı.

İzmir işgalinin arifesinde İzmir limanına gelip yığılmış olan itilaf donanmasının kumandanı, İngiliz Akdeniz filosu amirali Galintrop³²³ tarafından onyedinci kolordu kumandanı Nadir paşaya verilen sert nota her an zihnimizde idi. Kirli Yunan emellerine hizmet etmekten başka hiçbir gayesi olmayan amiral, notasında şöyle demişti:

“İzmir Yunanlılar tarafından işgal edilecektir. Eğer bu esnada bir hareket gösterecek olursanız kuvvetli İtilaf donanmasıyla şehri yakacağım.”

Aynı donanma onbinlerce subay ve er kadrosuyla 15 Mayıs'ta Yunan işgalini kolaylaştırmış ve günlerce devam eden Yunan vahşetini sadist bir hazla doya doya seyretmişti.

Şu halde İngiliz telgraf makinesi ve İngiliz rayı da bizim için aynı derecede mahvolası şeylerdi...³²⁴

4.4.1. Cepenin Kurulması

Hacılyas köyünün yaslandığı tepeden itibaren kuzeye doğru uzanan tepelerin en büyüğü olan dördüncü tepe Ali Orhan Bey tarafından “Kumanda Tepesi” olarak adlandırılmış ve Ali Orhan Bey burada mevzilenmiştir. Kendisinin sağındaki tepelerin savunması için Ahmet Şükrü ve Salih beyleri, daha sağda bulunan yüksek Kayaköy tepeleri içinde Sezai Çavuş ile Kara Çavuş'u görevlendirmiştir. Burada sağ cenahı teşkil eden bu son yüksek tepelerin ilk kuvvetleri Kayaköylülerdir. Soldaki tepelere ise yine yedek subaylardan Sarıgöllü Selim ve Osman Duygulu Beyler yerleştirilmiştir. Bu şekilde yerleşen kuvvetler Derebaşı İstasyonu ve Doyrıanlı Çiftliği ovalarına tamamen hâkim durumdaydılar.³²⁵

Öğle saatlerinde keşif kolundan Aziz ve Hamdi Beyler ellerinde flamalar bulunan bir adamı yakalayıp Ali Orhan Bey'in yanına getirmişlerdir. Bu kişi Derebaşı istasyonu makas memurudur ve telgraf muhaberesi olmadığı için keşfe çıkmıştır. Ayrıca bu kişi Ödemiş'i işgal için Yunan askerinin trenle gelmekte olduğunu söylemiştir. Makas memurunun söylediği gibi Yunan bayrakları ve yeşil dallarla süslenmiş olan tren

³²³ Amiral Calthrope'dan bahsediliyor (F. A. Ö).

³²⁴ İlkurşun, a. g. g, 19 Haziran 1958, s. 4

³²⁵ İlkurşun, a. g. h, TİTE, K113G18B18-s. 2

biraz sonra uzaktan görülmeye başlanmıştır. Ali Orhan Bey, makas memurunu trene göndermiş, Yunan kumandanı memurla konuştuktan sonra tren geriye doğru hareket ederek o gün için bölgeyi terk etmişti.³²⁶

Ali Orhan İlkurşun bu konuyla ilgili olarak hatıratına şu satırları eklemiştir:

*“Trende bulunacak sivillerinde kırılacakları beni manen çok üzüyordu. Onu içindir ki memura şunları tebliğ ettim: “Biz Yunan askerini silahla karşılamak için bekliyoruz. Tren ve telgraf hatları da kesiktir. Katarda bulunacak sivillerin de kırılmalarını arzu etmediğim için Yunan kuvvetlerine burada bir meydan harbi teklif ediyorum. İşgal kumandanına bu ciheti anlat. Eğer o da benim gibi bu silahsız insanların kana boyanmasını istemiyorsa askerini indirsin burada kozlarımızı askerce paylaşalım.” Dedim. Bu memur giderken arkadaşlarımda çok fazla bir heyecan vardı. Ve hiç unutmam Muallim Tatar Nuri Bey taşları beğenmiyor, siper almak için birini terk ederek öbürünü tutuyordu. Memur varırken trenden birçok insanlar inerek memuru heyecanla bekledikleri görülmüyordu. Ve en nihayet bu tren biraz tevakkuftan sonra geri gerisine gitti. Ve bizde daha ilk temasta Yunanlıların bu ricat hadisesini falihayır saydık.”*³²⁷

30 Haziran akşamüzeri bu talihsiz olaydan başka bazı olumlu gelişmeler de meydana gelmiştir. Ödemiş'ten Kayıkçıoğlu Molla Hüseyin ile birlikte 60 kadar gönüllü daha gelmiş, Kayıkçıoğlu Molla Hüseyin keşif kıtası durumunda 10 arkadaşı ile Derebaşı istasyonuna gönderilmiştir. Yine akşama doğru Kayaköy'den 10 kadar silahlı gelerek ulusal direnişe katıldı.

³²⁶ Yunanlılar Ödemiş'ten bir direniş bekliyorlardı. Daha önce de kendilerine bu konuyla ilgili istihbaratlar gelmekteydi. Bu nedenle bu bölgeyle ilgili endişeli ve tetikteydiler. (F. A. Ö); *“İstavri Yatapulos ile Cavelas'ın kumanda ettikleri 1. ve 38. efsun alayları Torbalı-Ödemiş istikametinde; Aleksi Aşhinas'ın kumandasındaki 4. Alay ise Aydın şehrine sevkolunmuştur. Ödemiş'teki Türkler, “Harb ve Darb”ta tecrübe sahibi olduklarından ayaklanabilirlerdi.”* Bu ifade Celal Bayar'ın Bende yazdım eserinde Yunanlılar Aydın İşgalini Nasıl Anlatıyor? başlığı altında yer almakta ve Yunanlıların, henüz o yöne harekete geçmeden önce dahi Ödemiş'ten bir direniş beklemekte olduklarını göstermektedir. Bkz. Bayar, a. g. e, c. 6, s. 125; Yunanlılara Ödemiş hakkında, silah depolarından 8.000 kişiye silah dağıtılmış olduğu, 1.000 kişilik bir kuvvetin gelecek olan Yunan kuvvetlerini beklemekte olduğu şeklinde abartılı haberler gidiyordu. Bunun üzerine Yunan Tabur Komutanı 30 Mayıs 1919'da Tümen Komutanına çektiği telgrafla durumu bildirmiş ve takviye istemiştir. Bu bilgiyi edinen Tümen Komutanı, İzmir Muhafız Taburu ile Aydın'dan bir bataryanın trenle hemen Bayındır'a nakillerini, Yunan taburunun da milli kuvvetlerin taarruzunu beklemeyen, derhal taarruza geçmesini emretmiştir. İzmir Muhafız Taburu, 31 Mayıs 1919'da Bayındır'a gelmiştir. Bkz. Coşkun, a. g. e, s. 278; Çakmak, a. g. e, s. 164; Güneş, a. g. t, s. 35; Aydın, a. g. e, s. 118

³²⁷ İlkurşun, a. g. h, TİTE, K113G18B18-s. 2

4.4.2. Bayındır'a Giden Heyet ve Yapılan Hıyanet Yüzünden Bozulan Direniş Planı

30 Mayıs akşamüzeri Sezai Çavuş, Kayaköy'den gelerek, yarın işgali red için Bayındır'a bir heyet gideceğini, heyetin geçmesine mani olunmaması için telefonla emir verildiğini haber verir. Ali Orhan Bey, emrin kim tarafından verildiğini sorarsa da Sezai Çavuş bilmediğini söyler. Gerçektende ertesi gün yani 31 Mayıs 1919 günü 4 Rum ve Ermeni, iki de Türk'ten oluşan bu heyet, bir *drezin*³²⁸ ile gelerek cephenin kenarında durdu. Gösterdikleri vesika Kuva-yı Milliye Kumandanı Kaymakam Halim Pertev Bey imzasını taşımaktaydı. Ali Orhan Bey durumdan şüphelendi ise de gelen emir ve gösterdikleri vesika sebebiyle izin vermek durumunda kaldı.³²⁹ Bayındır'a giden bu heyet işgali red için değil aksine Ödemiş'in bir an evvel işgal edilmesi için Yunan kuvvetlerini davete ve kurulan Kuva-yı Milliye'nin durumundan onları haberdar etmeye gitmişti.³³⁰

Yunanlıların bir raporunda bu heyetten bahsedilmekte ve Ödemiş'ten gelen bir heyetin, Türk Milli Kuvvetleri Komutanının yazılı bir protestosunu getirdiğini, Yunan kıtalarının ilerlemesi halinde milli kuvvetler tarafından taarruza uğrayacaklarının, bu yazıda belirtilmiş olduğunu bildirmektedir.³³¹

Önceden buradaki oluşumdan haberi olmayan ve bu meçhul durumdan endişelendiği için ne yapacağını bilemez bir halde olan Yunan birlikleri artık vaziyeti bildiklerinden ve gerek sayı gerekse teçhizat bakımından Hacı İlyas'ta mevzilenen Türk birliklerinin zayıf olduğunun farkına vardıklarından bir an evvel saldırı için hazırlandılar. Ertesi gün yani 1 Haziran 1919 günü iki tabur Bayındır'dan, bir tabur

³²⁸ Drezin: Demiryollarında yol kontrol ve bakımı için kullanılan, insan gücü ile çalışan bir araçtır. Ali Orhan Bey'in hatıralarında "*terazine*" olarak yazılmıştır.

³²⁹ Ali Orhan Bey'in durumdan şüphelenmesinin sebebi şuydu: Gösterilen vesikada Kuva-yı Milliye Kumandanı olarak Kaymakam Halim Pertev Bey'in imzası vardı. Ancak Kuva-yı Milliye Kumandanı Yüzbaşı Tahir Bey idi. Ali Orhan bu duruma şaşırıysa da Ödemiş'te alınan bir karar ile bunun mümkün olabileceğini düşündü ve heyetin geçmesine izin verdi. Halim Pertev Bey, daha önce Ödemiş Ticaret Odası'nda yapılan toplantıda Kuva-yı Milliye karşıtı düşüncelerini dile getirmiş, bu tavırla halkın maneviyatı kırmıştı. Fakat Ali Orhan Bey, bu sırada İzmir'de bulunmaktaydı ve orda yaşanan olaylara bizzat şahit olmuştu. Yani Halim Pertev'in olumsuz düşüncelerinden haberdar değildi. Daha sonra vesikanın Halim Pertev tarafından hazırlanıp verildiğini, taşıdığı askeri rütbe ile teğmen Tahsin Efendi'yi kandırarak Halil Hocayı (Halil Dural) da heyete dâhil ettiğini ve söz konusu heyetin Ödemiş'in bir an evvel işgal edilmesi için Yunan kuvvetlerini davet için gittiğini öğrenen Ali Orhan Bey, duruma çok üzülmüştür (F. A. Ö); Ayrıca Tahir Bey'in konu hakkında Ali Orhan Bey'e yazdığı cevabi mektup için bkz. İlkurşun, a. g. h, TİTE, K113G18B18-s. 201

³³⁰ Güneş, a. g. t, s. 35

³³¹ TİH, *Batı Cephesi*, c. 2, Kısım 1, s. 94

Tire'den olmak üzere bir alay gücünde bir kuvvetle taarruza geçtiler ve Türk birliklerini hazırlıksız yakalamış oldular.³³²

Ali Orhan Bey, hatıratında bu üzücü durumu ve yapmış olduğu planı şu şekilde anlatır:

“...biz askeri kışlası, Jandarma ve Adliye depolarından olmak üzere halka bine yakın bir silah dağıtmıştık. Ve en az (2000) kadar harp silahı da halk ve efeler elinde bulunduğu şüphe olmadığından (3000) den fazla silahlı bir kuvvet ile ilk savaşa girebileceğimiz kat' i idi. Bu hesaba göre cephece tasavvur ettiğin plan da şu mahiyette idi:

Düşmanı Derebaşı İstasyonunun garbındaki ovada silahla karşılayarak onu ovanın şimalinde bulunan ve üç tarafı dağlarla çevrili olan Dereköy çukuruna atmak ve hâkim bir durumda bulunan Kayaköy tepelerine yerleştireceğimiz kuvvetler ile harbi kabul ettirmektir. Tire ilçesi önündeki ovaya da (300) kişilik bir kuvvet gönderdikten sonra mütebaki kuvvetlerimiz ile kat' i savaşı arzettiğim Kayaköy tepelerinden itibaren şimendifer hattına kadar olan kısımda vermektir. Ve kuvvetlerin tahmin edildiği miktarı bulunduğu takdirde (500)ü Kayaköyünün Çeşmeli tepesinde ve (500)de Kumanda tepesi gerisinde olmak üzere (1000) kişi kadarını ihtiyatta bulundurmak ve bunları icabı hale göre kullanmaktır. 31/Mayıs/Cumartesi akşamı Tire ilerinde bulunan Zincirli kuyu nam mahallede Salih Vecdi Can ve Ahmet Şükrü Konuk komutalarında bir kuvvet de sevkolunmuştu. Lakin işe maalesef yukarıda yazdığım veçhile hıyanet karıştı. Düşmanın meçhulât içinde ne yapacağını bilemez durumda bulunduğu bir zamanda Bayındır'a gitmiş bulunan mahut heyet düşman komutanına Ödemiş'te Kuvayi Milliye teşekkül etti ise de halen pek zayıf bir halde bulunduğundan bu teşekkülün kuvvetlenmesine meydan bırakmamak için bir saat evvel Ödemiş'in işgal edilmesi lüzumunu bildirdi. Ve Yunanlıları davet etti. Düşman da 1/Haziran da 2 tabur Bayındır'dan ve bir tabur da Tire'den olmak üzere bir alay kuvvetinde bir kuvvetle taarruza geçtiği için Keles, Adagide ve Beydağ bucaklarının çıkardıkları güzide efradın bir kısmı Ödemiş'ten ve birçoğları da yollardan ve bucak merkezlerinden geri döndüler.”³³³

³³² İlkurşun, a. g. h, TİTE, K113G18B18-s. 2-3; Çakmak, a. g. e, s. 163

³³³ İlkurşun, a. g. h, TİTE, K113G18B18-s. 3

4.4.3. 1 Haziran Günü Yaşanan Çarpışmalar

31 Mayıs 1919 günü, Ödemiş Jandarma Komutanı Yüzbaşı Tahir (Özerk), sağında Hamit Şevket İnce, solunda Jandarma Teğmeni Ahmet Rıfat (Kemerdere) ve arkasında öğretmenler, zeybekler ve gönüllülerden oluşan bir de kafile ile Hacıilyas köyüne doğru yola çıktı.³³⁴ Ödemiş'in Yunan kuvvetlerine karşı savunulması için toplanan kuvvetlerin sayısı 300'ü geçmişti.

Poslu Mestan Efe'de kuvvetlerimize moral vermek için emrindeki 100 atlı ile buradaki cepheye kadar gelip bir geçit resmi yapmış daha sonra yeni kurulmakta olan Salihli cephesine gitmek üzere Ödemiş'e dönmüşlerdir.³³⁵ 31 Mayıs sabahı Hükümet binası önünde toplanan 50 efe ile 300 gönüllü Hacıilyas sırtlarına gitmek için hazırlanmışlarsa da, sonradan bundan vazgeçilmiştir. Ancak yine o gün Doktor Mustafa (Bengisu) Bey, bir sahra hastanesi kurarak cephe gerisinde önemli bir hizmeti yerine getirmiştir.³³⁶

4.4.3.1. Zincirlikuyu Muharebesi

Zincirlikuyu, Kahrat kasabası ile Tire arasında bulunuyordu ve yüz yıllık bir çınar ile bir kuyudan ibaretti.³³⁷

31 Mayıs gece yarısına doğru Yiğit Ordusu Komutanı Tahir Bey, yedek subay Ahmet Şükrü (Konuk) Bey'i yanına çağırarak Gökçen Hüseyin Efe ile mutabık kalındığını, Tire'ye Boynuyoğun köyünden sabah saat 06.00'da Gökçen Efe'nin baskın yağacağını 80 kişi ile Zincirlikuyu'ya giderek Tire'ye ovidan girilmesini istedi. Bu emir üzerine, birkaç saat Hacıilyas'ta alıkonulan bu kuvvet, gecenin geç vaktinde Yunan birliklerinin Tire tarafından yapacağı taarruzu karşılamak üzere Ahmet Şükrü (Konuk) ve Salih Vecdi komutasında, Tire ilçesi sınırında bulunan Zincirlikuyu mevkiine doğru yola çıktı.³³⁸

Müfreze efradı istenilen yere vaktinde yetişebilmek için üzerlerinden hiçbir giysilerini çıkarmadan Küçük Menderes nehrinden geçtiler. Fakat Tire'den gelen yol (Kahrat) ile Hacıilyas köylerinden gelen yolun birleştiği noktaya vardıklarında oralık

³³⁴ Güneş, *Ödemiş Cephesinde Atılan İlk Kurşun*, s. 27; Yavuz, *Ödemiş Tarihi*, s. 90

³³⁵ Güneş, *Ödemiş Cephesinde Atılan İlk Kurşun*, s. 27

³³⁶ Coşkun, a. g. e, s. 260 ve 273; Yavuz, *Ödemiş Tarihi*, s. 91

³³⁷ Yavuz, *Ödemiş Tarihi*, s. 91

³³⁸ İlkurşun, a. g. h, TİTE, K113G18B18-s. 217; Güneş, *Ödemiş Cephesinde Atılan İlk Kurşun*, s. 27; Coşkun, a. g. e, s. 279-280; Başaran, a. g. e, 38-39; Yavuz, *Ödemiş Tarihi*, s. 91

iyice ağarmaya başlamış üstelik Gökçen Efe'nin baskınını bekledikleri halde hiçbir silah sesi duyulmamıştı. Bunun için daha fazla ileri gitmeyi tehlikeli bulan Müfreze Komutanı Ahmet Şükrü (Konuk) Bey, vaziyeti bir rapor ile Kuva-yı Milliye Komutanı Tahir (Özerk) Bey'e bildirdi. Tahir Bey, baskının ertesi gün yapılacağını bulunulan yerde kalınmasını ve müfreze için erzak gönderildiğini yazan emri gönderdi. Bunun üzerine müfreze büyükçe bir çınarın altında gelecek bir emri beklemek üzere konakladılar. Ahmet Şükrü (Konuk) Bey, çınar ağacına etrafta bir tehlike olup olmadığını gözlemek için bir gözcü çıkardı.³³⁹ Ancak efradın içinden Ödemişli Pabuççu İbrahim adında biri, Giritli olduğundan Rumca bildiğini ve Tire'de bulunan Yunanlıların kuvvet durumları hakkında bilgi toplamak üzere vazife istediğini söyleyince kendisi bu iş ile görevlendirildi.³⁴⁰ Efrattan Dellal Kadir de Pabuççu İbrahim ile birlikte hareket etti. Fakat bunlar çok geçmeden önlerinde bir toz bulutunun yükselmekte olduğunu ve az sonra da Yunan kuvvetlerinin gelmekte olduğunu gördüler ve hemen geri dönerek, yerinde bir hareketle müfrezenin dikkatini çekmek için iki el silah attılar. Soluk soluğa, etrafi dikkatle gözetlemekte olan müfrezenin olduğu yere ulaşan bu iki kişi Yunan kuvvetlerinin gelmekte olduğunu, o iki el silahı tehlikeyi haber vermek için attıklarını, derhal mevzi almak gerektiğini bildirdiler.³⁴¹

İlk şaşkınlık geçtikten sonra Şükrü Bey 80 kişilik gücünü gruplara ayırarak Küçük Menderes ırmağı ile soldaki tepeler arasında yaydı ve emir verilmeden kimsenin ateş etmemesini söyledi. Yunan efonları iyice yaklaşınca Ahmet Şükrü Bey tarafından ateş emri verildi.³⁴²

1 Haziran 1919 Pazar günü, Tire'den Ödemiş istikametine gönderilen 2 Yunan efon bölüğü ve yerli Rumlardan atlara bindirilen 200 kişiden oluşan bir kuvvet ile Zincirlikuyu'daki kuvvetlerimiz arasında saat 08.30'da savaş başladı. Yunanlılar hem sayı hem de cephane bakımından oldukça üstün durumdaydılar. Burada iki saat süren şiddetli bir çarpışma yaşandı ve Yunanlılar epey zayıf verdiler.³⁴³

Bu şiddetli çarpışma Ali Orhan Bey'in hatıratında şu şekilde anlatılmıştır:

"...düşman süvari kıtası ileriye geçerek harp nizamını almış ve o esnada Ahmet Şükrü Bey'in sert komuta sesi yükselmiştir.

³³⁹ İlkurşun, a. g. h, TİTE, K113G18B18-s. 217; Coşkun, a. g. e, s. 281; Yavuz, *Ödemiş Tarihi*, s. 91

³⁴⁰ İlkurşun, a. g. h, TİTE, K113G18B18-s. 217; Yavuz, *Ödemiş Tarihi*, s. 91

³⁴¹ İlkurşun, a. g. h, TİTE, K113G18B18-s. 217

³⁴² Coşkun, a. g. e, s. 281; Yavuz, *Ödemiş Tarihi*, s. 92

³⁴³ Güneş, *Ödemiş Cephesinde Atılan İlk Kurşun*, s. 27-28

(ATEŞ.....)artık tetiklerde bekleyen seksen parmak bir anda ilk hareketini yapmış, patlayan tüfeklerin ilk kurşunları hedefini bulmuştur. Harp başlamıştı, düşman süvarisinin bir kısmı yere serilirken bir kısmı geriye püskürmüş ve onların boşalttıkları yerlere efonlar gelmiştir. Harekete geçmiş bulunan düşman piyadeleri iki efon bölüğü ile 200 den fazla ata bindirilmiş yerli Rumlar ve efonlardı. Bunlar açılıp yayılarak mevziye girdiler ve yakın mesafeden döğüş başladı biraz sonra makineli tüfeklerde harbe dâhil olduklarından düşman ateşi gittikçe şiddetleniyor, bilhassa sürek-ateş yapan makinalıların mermileri ile hendekler üzerindeki otlar ve çakırlık dikenleri orakla biçiliyor gibi müfreze efradının üzerlerine saçılıyordu.

On mislimizden fazla olan düşman sağ cenahları karşısında kurşun gelmemesinden cesaret alarak ilerliyor, bu suretle de müfrezemizin sol cenahından sarma hareketine geçmiş oluyorlardı. Vaziyetin bir çevirme hareketi halinde inkişaf etmekte olduğunu, çokları pek genç olan gönüllülerimizin bir kısmı birden bire anlayamadılar. İlerleyen o beyaz gömlekliler efonları her yıl memleketimize orta anadoludan gelen orakçılar zannettiler çünkü o vatandaşlar o zamanlarda beyaz dizlik ve beyaz gömlek giyerlerdi. Bunları anlayamamış olan gönüllüler bir taraftan harp ederlerken bir taraftan da böyle bir zamanda bu orakçılar, bu tehlikeli muntıkadan niçin “uzaklaşmıyorlar” diye konuşuyorlardı lakin onların yunan efonları oldukları ve çevirme hareketine geçtikleri yedek subaylar ile balkan harbine iştirak etmiş bulunan gönüllülerin gözlerinden kaçmadı. Böyle bir durum karşısında ricat etmek lazım geldiğini takdir ettilerse de o cihet de imkânsız bir hal alıyordu çünkü düz ovada atılan düşman mermileri mevzileri yalıyor ve hatta yerleri sürülmüş gibi kazıyordu. Gönüllülerimiz arasında (yandım) sesleri de gelmeye başlamıştı. Hamam mahallesinden halen ziraatla meşgul (İbrahim Saraç) ın elinin üstünden giren bir kurşun tüfenginin dipçiğini parçalayarak pazusunu da delip geçti. Yüzbaşı oğlu Akif de... ağır surette bacağında yaralanmış ve bazen sırta bindirilerek bazen de koltuklarından girilerek Ödemiş'e kadar getirilmiştir.

Savaş ölüm dirim mücadelesi halini almıştı müfreze büyük bir gayret sarfederek en şiddetli mukabelesini ve en şiddetli ateşini icra ederken kuvvetimiz üzerinde en çok baskıyı yapan düşman makineli tüfek erinin kollarını açarak arkası üzerine yere serildiği görüldü. Bunun üzerine de müfrezemiz çekilebilme imkânını buldu ve yarım

*saat kadar süren zincirli kuyu müsademesi de bu suretle nihayet bulmuş oldu. Müfrezenin bir kısmı Ödemiş üzerine bir kısmı da cenuptaki dağlara çekildi.*³⁴⁴

Yunan birlikleri Türk kuvvetleri geri çekildikten sonra takip etmemişlerdir. Yunan kuvvetlerinin burada çok telefata verdiği ve ölümlerini 14 araba dolusu geri götürdükleri o semt köylülerinin şahitlikleri ile sabit olmuştur.³⁴⁵ Yunanlılar arabalar içindeki ölümlerinin görülmemesi Türk halkı tarafından bilinmemesi için arabaların üzerlerini otlarla örtmüşlerdir.³⁴⁶ Bunun sebebi Türklerin maneviyatının yükselmesini önlemektir.

4.4.3.2. İlkurşun Muharebesi

1 Haziran 1919 günü saat 09.00 da bir tabur Yunan askerinin Bayındır yönünden avcı halinde ilerleyerek Hacıılyas sırtlarına doğru geldiği görüldü. Kayıkçı Molla Hüseyin komutasında ileri sürülen küçük bir müfreze Yunan avcı hatları önüne dikilerek ayakta ateşe başladı. Bu cüretkarane savaş karşısından Yunan kuvvetleri sollarına dönerek Derebaşı köyünün önündeki Dereköy çukuruna doğru kaçtılar.³⁴⁷ Yunan kuvvetlerinin buraya kanalize edilmesi, arazinin tabii savunma gücünden istifade edilerek yapılacak savunmayı daha da kolaylaştırmıştı.³⁴⁸

Bu sırada Ali Orhan Bey, yedek subay Mahmut Bey ile Kayıkçıoğlu Molla Hüseyin'in müfrezesine cephaneye yolladı.³⁴⁹ Harekât ve düşman saldırısı Kayaköy'ün egemen tepelerine yöneldi.³⁵⁰ Yunan kuvvetleri Koşu durağı ile Meşeliler tepesi arasında saldırıya geçti. Diğer bir Yunan birliği ise Derebaşı köyünün batısında toplu durumda ilerleyerek Meşeliler tepesine doğru yürüyüşe başladı. Böylece Yunan birlikleri iki yönden saldırıya geçmişti. İlk Yunan birliğinin saldırı yönü kuzeydoğu, ikincisinininki ise tam doğu yönüne doğruydü.

Muharebe Ödemişlilerin top gibi ses çıkaran martini tüfeklerini ateşlemesi ile başladı. Kuva-yı Milliyeciler hâkim tepeleri tutmuşlardı, Yunanlılar ovada ilerliyorlardı.

³⁴⁴ İlkurşun, a. g. h, TİTE, K113G18B18–s. 217–218; Ali Orhan Bey, hatıratında başka bir yerde savaşın bir saat kadar sürdüğü yazılmıştır. Bkz. İlkurşun, a. g. h, TİTE, K113G18B18–s. 3

³⁴⁵ İlkurşun, a. g. h, TİTE K113G18B18–s. 3; Ayrıca Behiç galip Yavuz'un eserinde ölü ve yaralıların 16 arabaya konularak Tire'ye taşındığı yazılmaktadır. Bkz. Yavuz, *Ödemiş Tarihi*, s. 92

³⁴⁶ Coşkun, a. g. e, s. 282; Yavuz, *Ödemiş Tarihi*, s. 92

³⁴⁷ İlkurşun, a. g. h, TİTE, K113G18B18–s. 3–4; Aydınel, a. g. e, s. 120; Coşkun, a. g. e, 283; Yavuz, *Ödemiş Tarihi*, s. 93

³⁴⁸ Aydınel, a. g. e, s. 120; Coşkun, a. g. e, 283

³⁴⁹ Coşkun, a. g. e, s. 283; Yavuz, *Ödemiş Tarihi*, s. 93

³⁵⁰ Aydınel, a. g. e, s. 120; Yavuz, *Ödemiş Tarihi*, s. 93

Sayılarının iki bin kadar olduğu bilinen Yunan birlikleri hafif ve ağır makineli tüfeklerle Ödemişlilerin ateşine karşılık verdiler. Sabah saatlerinde başlayan çarpışma ikinci vaktine kadar üstün bir Yunan taarruzu ile devam etti. Öğle vaktinde, Kuva-yı Milliye Komutanı Yüzbaşı Tahir Bey ile Avukat Hamit Şevket Bey yanlarında Çerkez Hasan çetesiyle beraber cepheye geldiler. Çerkez Hasan çetesi savaşa katılmakta nazlanıyordu. Hatta olumsuz davranarak cepheyi terk etti.

İkinci vakti Yunan kuvvetlerinin bir kısmı Ali Orhan Bey'in bulunduğu tepeye saldırdılar.³⁵¹ Buraya sonradan sevk edilen Çerkez Hasan ve arkadaşlarının muharebe meydanını terk ederek kaçmaları Yunan taarruzlarının inkişafını hızlandırdı.³⁵² Tüm bu olumsuzluklar nedeniyle Hacıilyas'daki direniş kuvvetlerimiz, cephaneleri de azaldığından ateşi yavaş yavaş azaltarak adım adım geri çekilmek zorunda kalmışlardır. Bu suretle Yunan kuvvetleri 1 Haziran 1919 günü akşama doğru Ödemiş'i işgal etmişlerdir.³⁵³

Yunan kuvvetleri kendi kaynaklarında burada 1 ölü ve 7 yaralı verdiklerinin kaydetmişlerdir. Türk kuvvetlerinin ise 1 şehit ve 20 yaralıdır.³⁵⁴ Bu konu hakkında Ali Orhan Bey'in hatıratında şöyle yazmaktadır:

"...Düşmanın Kayaköy dağlarındaki telefât miktarı belli değil ise de savaşa iştirak edenlerin ayrı ayrı verdikleri bilgilere göre burada da Yunanlıların telefâtı az değildir. Biz cephenin bu kısmında Mustafa Çavuş isminde bir şehit verdik. "Zincirli kuyu" savaşında da dört yaralımız vardı."

Ali Orhan Bey'in anlattıklarına göre burada da Yunanlıların kayıpları az olmamıştır ancak Yine Türklerin maneviyatını yükseltmek istemediklerinden ölü ve yaralı sayılarını tam olarak belirtmemiş olma ihtimalleri yüksektir.

Yunanlılar burada vermiş oldukları kayıpların acısını çıkarmak için daha sonra Çatal, Hacıilyas ve Kayaköy gibi yerleşimleri yakmışlardır.³⁵⁵

4.4.4. İlkurşun Direnişi'nin Tarihteki Yeri ve Önemi

Halkın silahlandırılarak Yunan kuvvetlerinin ileri harekâtına engel olmaları Yunanlıların işine gelmiyordu. İzmir'e yaptıkları çıkarma harekâtında olduğu gibi hiçbir

³⁵¹ Coşkun, a. g. e, s. 284–285; Yavuz, *Ödemiş Tarihi*, s. 93

³⁵² Aydın, a. g. e, s. 120

³⁵³ TİH, *Batı Cephesi*, c. 2, Kısım 1, s. 94; Çakmak, a. g. e, s. 165; Cevat Sökmensüer, *Milli Mücadelede Aydın-Nazilli Cephesi Hatıralarım*, Karınca Matbaacılık, İzmir, t.y, s. 31; Bengisu, a. g. e, s. 65

³⁵⁴ Coşkun, a. g. e, s. 285; Armağan, a. g. e, s. 228; Yavuz, *Ödemiş Tarihi*, s. 94

³⁵⁵ Çakmak, a. g. e, s. 165

yerde direnişle karşılaşmak istemiyorlar ve de ummuyorlardı. Yunanlıların karşısına ilk olarak İlkurşun'da milli bir kuvvet çıkmış ve canını dişine takarak topraklarını işgal ettirmemek kaygısıyla savaş vermiştir.³⁵⁶ Türk ulusunun işgale halk desteği ile katıldığı bir onur savaşı özelliği taşıyan Hacııyas Direnişi, kalabalık Yunan askerlerine karşı, asker, halk ve efe işbirliği olarak tarihe geçen şanlı bir direnme eylemidir.³⁵⁷

İstiklal Savaşı'nın ilk hamlelerini yapan kahramanlarımızdan Milli Ordu Müftüsü ve Sabık Aydın Milletvekili Sayın Esat İleri İlkurşun'un önemini şu şekilde vurgulamıştır:

*“Düşman kollarını sallaya sallaya her tarafı işgal etmişti. Yalnız, evet yalnız kahraman Ödemişliler bu zillete aziz vatana karşı itilaf devletlerinin o hainane hareketlerine ve İstanbul Hükümetinin bu işgale karşı göz yummasına tahammül edemediler. Haki pakine altı yüz yıl mukaddem aşağı İzmir kalesini zaptetmek için harp ederken şehit düşen Omurbey'in ve babasının ve kardeşlerinin metfun buldukları yerlere düşmanı ayak bastırmamak üzere ayaklanan Ödemiş evlatlarından Hamit Şevket, Ali Orhan ve jandarma Yüzbaşı Tahir gibi emsali nadir kahramanlar İlkurşun adı verilen Hacııyas civarından düşman kuvvetlerine karşı gelmişler, büyük kahramanlıklar göstermişler, milli tarihimize şerefli sahifeler açmışlardır.”*³⁵⁸

Ali Orhan İlkurşun ise Hatıratında bu olayın önemini şu şekilde yazmıştır:

“Bize ölüm, hakaret ve şenaatler getirmek cüretini gösteren küstahlar “Gelme kahpe düşman yakarım, efeler diyarında, yiğitler ocağında olduğunu unutma” diye yapılan ilk ihtardı.

Sanki orada ilahi bir sada ufukları durmadan çınlatıyor ve vatan aşkı ile çarpan tek mil kalplere şu şunları ilham ediyordu:

“ey... asırlara sığmayan büyük ulusun çocukları bu milli tarih sizden fedakârlık istiyor. Şan şeref ve şehamet meydanları sizi bekliyor ileri...”bu ruhi ilhamlar muhakkak ki sahasını genişletecek ve hiç şüphesiz bütün dimağlarda kıyametler koparacaktı.

*Ödemiş ovalarını inleyen gümüşlü martinlerin ilk kurşunları düşmanın kin ve habaset dolu bağırını yakar ve delerken oradan fıskırarak kıvılcımlar, istiklal savaşı ateşini tutuşturacak ve Türk milletinin bütün fedakâr çocukları birbirleriyle kahramanlık yarışlarına girişerek ve çaylar gibi kanlarını akıtarak gafil düşmanı diz çöktürünceye, yere serinceye ve boğuncaya kadar dögüşeceklerdi...”*³⁵⁹

³⁵⁶ Talat Yalazan, *Türkiye'de Yunan Vahşet ve Soykırımı Girişimi (15 Mayıs 1919-9Eylül 1922)*, ATASE Yayınları, Ankara, 1994, c. 1, s. 54

³⁵⁷ Armağan, a. g. e, s. 228

³⁵⁸ M. Esat İleri'den Ali Orhan Bey'e, İlkurşun, a. g. h, TİTE K113G18B18-s. 176

³⁵⁹ İlkurşun, a. g. h, TİTE, K113G18B18-s. 102

Aydın Milli cephesinde Milli Menderes Alayı Kumandanlığını yapmış bulunan Jandarma Albayı Nuri Vural Bey, Ali Orhan Bey'e yolladığı mektubunda şöyle demektedir:

*"...İstiklal savaşı ateşinin tutuşmasında ilk kibrit vazifesini kimin yaptığı ve nerede olduğu hakkındaki bilgilere gelince: Bu ateşin ilk fişkırmaya yerinin Ödemiş olduğu ve ilk kurşunun da Hacıılyas tepesinden atıldığı kanaatindeyim."*³⁶⁰

Albay Şefik (Aker) İlkurşun direnişi ile ilgili şunları yazmıştır:

*"...Teşkil edilen küçük bir gönüllü kuvvet ile Hacıılyas istasyonu civarında bazı zevat tarafından bir mukavemet gösterilmek istenilmiş ise de çok faik ve muntazam bir kuvvet bu mukavemetin tesiri olamayacağından iz'aç mahiyetinde kalmış ve mezkûr kuvvetin dağılmış olduğu haber alınmıştır. Ödemişliler bu hadiseyi "İlk kurşun" adı ile takdis ederler. Eğer bu kurşun Yunanlıların muadil veya daha zayıf bir kuvvetine atılıp muvaffak olursa idi çok kıymetli tesirleri görülecek idi. Ne olursa olsun kahraman Ödemişlilerin bu hareketi şayanı takdirdir."*³⁶¹

İlkkurşun savaşının tarihteki en büyük önemi şüphesiz onun halkın eseri olmasıdır. Milyonluk ordularla vukua getirilmiş değildir ancak asıl büyüklük tarihi hadiseyi yaratan kuvvetin taşıdığı gaye ve önlemeye çalıştığı felakettir. Bu açıdan bakılınca bu direnişle birlikte memleketin diğer taraflarındaki halk bunu haber almış ve direniş için ayaklanmışlardır. Yani diyebiliriz ki Kurtuluş Savaşı'nda halkın desteğinin sağlanmasında İlkurşun direnişinin büyük önemi olmuştur.

İzmir'in işgalinden sonra Yunanlılar karşı atılan ilk kurşunları karşılaştıracak olursak şöyle bir tablo ortaya çıkmaktadır: 15 Mayıs 1919 sabahı İzmir'in Yunanlılar tarafından işgal edildiği gün Hasan Tahsin, ilerleyen efzon alayının karşısına çıkarak revolverini ateşlemiş ve böylece ilk kurşun Hasan Tahsin Bey tarafından İzmir'de atılmıştır. Ancak bu yiğitlik ve kahramanlıkla vuku bulan bireysel bir başkaldırı örneğidir, yani bir halk hareketi olma özelliği taşımamaktadır.

Yunanlılara ikinci kurşun Ayvalıkta sıkılmıştır ancak, bu da bir halk hareketi değildir. Burada bulunan 172. Alayımız aldığı emir üzerine Yunanlılara direnmiştir. Yani bu da bir ordu birliği tarafından gerçekleştirilmiş bir eylemdir.

Üçüncü kurşun ise Ödemiş'te Hacıılyas sırtlarında sıkılmıştır. Direniş halktan gelmiş, Kuva-yı Milliye'nin ilk muharebesi üstün Yunan kuvvetlerine karşı burada

³⁶⁰ İlkurşun, a. g. g, 22 Haziran 1958, s. 4

³⁶¹ Aker, a. g. e, c. II, s. 28

verilmiştir. Bu örnekler ve tanıklıklar da göstermektedir ki, milli direnişin ilk çekirdeği burada yani Ödemiş'te atılmıştır.³⁶²

4.5. Ödemiş'in İşgali

Kuva-yı Milliyecilerin Hacıilyas tepesinden geri çekilişinden sonra Yunan ordu birlikleri yürüyüşe geçti. Yukarıda bahsedildiği gibi Ödemiş'e girmeden önce kendilerine direniş gösterilen Çatal, Hacıilyas ve Kayaköy'ü yaktılar. Buralarda yağma tahrip ve katliamda bulundular.³⁶³

Yerli Rumların kılavuzluğuyla Yunanlıların Ödemiş'e girmeleri ve kazayı işgal etmeleri daha kolay bir şekilde gerçekleşmiştir. Ödemiş Müftüsü Hacı Hüseyin Efendi ve Rum Papazı, gelen Yunan birliklerini Ödemiş'in çıkışındaki Hacı İbrahimoglu bahçesinin karşısında karşılayarak işgal komutanına "Ödemiş'te talan ve katliam olmaması" ricasında bulundular. Yunan taburu akşam ezanı zamanı Ödemiş'e girerek Rumların oturduğu, şimdiki Uzun Sokak denilen sokakta yerli Rumların "Zito: Yaşasın" nidaları içinde gösteri yaptılar ve eski Türk kışlasına yerleştiler.³⁶⁴ Karargâh binası ise Eski Zirai İdadi (eski ortaokul) binası³⁶⁵ yapıldı. Burada daha sonra yerli Rumlardan aldıkları ihbarları değerlendirip direnişe katılanları yakalayıp sorguya çekmişler, bazılarını sorgudan hemen sonra Bayındır'da kurdukları askeri mahkemeye sevk etmişlerdir. Ödemiş'te meşhur olmuş Rum doktoru Kontrilli, Doktor Mustafa Bey'in

³⁶² İlkurşun, a. g. h, K113G18B18-s. 104–105; Selek, a. g. e, c. 1, s. 201; Güneş, a. g. t, s. 37; Yavuz, *Ödemiş Tarihi*, s. 96

³⁶³ Güneş, a. g. t, s. 37; Coşkun, a. g. e, s. 285

³⁶⁴ Coşkun, a. g. e, 286; Çakmak, a. g. e, s. 165; Yavuz, *Ödemiş Tarihi*, s. 94

³⁶⁵ Balkan Savaşı sonrası 1913 yılında kaymakam Tefik Bey başkanlığında toplanan maarif komisyonunun çalışmalarıyla kazan-ıl musal'la (yazlık namazgâh) denilen yerde halkın bağışlarıyla şimdiki Ödemiş İlköğretim okulu binasının inşaatına başlanmıştır. İki yıl süren inşaat 1915 yılında eski binanın bitirilmesiyle tamamlanmıştır. 1 Eylül 1915 tarihinde binada Zirai idadi adında bir ziraat okulu eğitime başlamıştır. Zirai idadinin ilk öğretmen kadrosu şöyleydi: Müdür Çiftçi Necati Bey, Din Öğretmeni Sakızlı İhsan, Tabiat Ve Fen Bilimleri Öğretmeni Tefik Kocaman, Matematik Öğretmeni Çeşmeli Osman, Türkçe Öğretmeni Faik Uraz, Tarih Coğrafya Öğretmeni Lütfi, Fransızca Öğretmeni Ohannes, Resim İş Öğretmeni Bahur, Beden Eğitimi Öğretmeni İnceoğlu Hamit Şevket, Müzik ve İlk Kısım Baş Öğretmeni Halil Dural. Ziraat Okulu çeşitli müdür değişiklikleriyle 1922 yılına kadar eğitimini sürdürmüştür. Bu arada 1920 yılında müdür olarak atanan Nail adlı kişi Ödemiş'te "Yunan Dostları Cemiyeti" adlı bir dernek kurarak pek çok saf, temiz ve namuslu yurtseverin kanına girmiştir. Ve kurtuluş savaşı sonrası Yunan askerleriyle birlikte Yunanistan'a kaçmıştır. Okul ise Yunan işgali boyunca askeri karargâh olarak kullanılmıştır. (1919- 1922) Bkz. <http://www.turkkeyif.com/ilkogretim-ve-lise/38607-odemis-lisesi-ogrenci-ve-mezunlari-grubu.html>, 03.10.2009; 20 Haziran 1919 Cuma günü Yunan işgalinde bulunan Ödemiş, Yunan kuvvetlerinin yerleştirildiği Mekteb-i İdadi binasından ayrılmadıklarından öğrencilerin imtihanları yapılamamıştır. İlgililerin bu husustaki müteaddit müracaatlarına da Yunan makamları cevap dahi vermemişlerdir. Bkz. Coşar, a. g. g, 20 Haziran 1919; Mustafa Turan, a. g. e, s. 126; Yapıcı, a. g. e, s. 295

Ödemiş'e gelişinden endişelenmiş ve Yunan işgalini fırsat bilerek o da Doktor Mustafa Bey'i ihbar etmişti. Doktor, sorgusunun ardından serbest bırakılmıştır.³⁶⁶

İşgalin ilk üç günü Ödemiş'te büyük bir sessizlik hâkim oldu. Yunanlılar, kimsenin Yunan askerlerine karşı çıkmamasını telkin etmişti.³⁶⁷ Yunanlılar işgalin üçüncü günü yerli Rumların da kışkırtmalarıyla evlerde silah aramaya başladılar. Tanınmış kişileri toplayarak silahları teslim etmelerini söyleyerek ölüm durumuna getirinceye kadar dayak ve işkence uyguladılar.³⁶⁸ Silah aramak bahanesiyle evlere giren Yunanlılar, kaza halkından yüzden fazla kişiyi iplerle koltuklarının altından asarak dövmüşlerdir. Bu esnada yerli Rumlar da Yunanlıların bölgede yaptıkları işkence ve mezalimlere iştirak etmişlerdir. Yunanlılar, Rumların gösterdikleri Türklerin malına, canlarına, ırz ve namuslarına tecavüz etmişlerdir. İşgalden sonra Ödemiş'te Rumlar, rahat durmayarak çete faaliyetlerine girişmişlerdir. Bu Rum çeteleri Türklere yönelik yağma, hırsızlık ve katliam olaylarını sürdürmüşlerdir. Nitekim 57. Fırka Komutanı Şefik Aker, Harbiye Nezareti'ne gönderdiği 27 Mayıs 1919 tarihli şifreli telgrafta "*Ödemiş'teki Rum çetelerinin faaliyetlerinin durdurulmasını*" istemiştir.³⁶⁹ Yunan kuvvetleri ise işgali Ödemiş yöresi etrafına yaydıkça ele geçirdikleri köy ve kasabalarda yakaladıkları direnişçileri öldürdükleri gibi sivil halka da eziyet ettiler. Yunanlılar genellikle gizli öldürme siyaseti izlemişlerdir.³⁷⁰

Ödemiş'in işgalini takip eden günlerde, Yunanlılar Evzon taburunun bir bölüğü ile Adagide'yi, İzmir muhafız taburu ile de Birgi'yi işgal ve Aydın'dan gelen bataryayı iade ettiler.³⁷¹

Yunanlıların Ödemiş'e gelmesiyle buradaki yönetim de günlük yaşamda onların isteği doğrultusunda değişti. Kaymakam Bekir Sami Bey kasabayı terk ettiğinden halkın liderliğini Müftü Hacı Hüseyin Efendi üstlendi. Müftü Hüseyin Efendi, işgal komutanı ile görüşerek Ödemiş'in Müslüman halkına zulüm edilmemesi, ibadet serbestisi tanınması, günlük işlerine rahatlıkla gidebilmeleri konularında söz almıştır. Komutan bunun üzerine "herkesin serbestçe dışarı çıkıp dolaşmaları ve dükkânlarını açmaları" için ilanatta bulundu. Yunan askerlerinin güvenliğini sağlamak açısından her Müslüman

³⁶⁶ Bengisu, a. g. e, s. 66–67

³⁶⁷ Yavuz, *Ödemiş Tarihi*, s. 94

³⁶⁸ Coşkun, a. g. e, s. 286; Yavuz, *Ödemiş Tarihi*, s. 94

³⁶⁹ Çakmak, a. g. e, s. 165; Görüldüğü gibi, bu telgrafın tarihi Ödemiş'in işgalinden öncedir. Bu tarihte bile yörede çeteler nedeniyle yaşananlar o denli göze batmıştır ki Şefik Bey bu telgrafi çekmek lüzumunu hissetmiştir. Bu da daha sonraki olayların ne derece kötü olabileceğini tahmin edebilmemiz açısından önemlidir (F. A. Ö).

³⁷⁰ Yavuz, *Ödemiş Tarihi*, s. 95

³⁷¹ TİH, *Batı Cephesi*, c. 2, Kısım 1, s. 94

evinin kapısı üzerine lamba yakılması emredildi. Yunanlılar mahkemeler kurdular ve yarısı Türklerden, yarısı Ruumlardan hâkimler atadılar. Ancak Ödemiş halkı Yunanın işgaline engel olamasa da onları çiçeklerle karşılamamış, işgali kabul edip oturmamış ya da bir kurtarıcı beklememiş; bir süre sonra harekete geçerek Halkapınar, Bozdağ, Kaymakçı, Bademli, vb. yerlerde yeni cepheleler, yeni direniş kuvvetleri oluşturarak bu esarete karşı çıkmışlardır.³⁷²

Yunanlıların gelişiyle beraber bölgedeki hemen her şeyin kontrolü onların eline geçti. 18 Temmuz 1919'da İstanbul Hükümeti tarafından Ödemiş Savunması'nın gerçekleşmesinde büyük katkıları olan Ödemiş Kaymakamı Bekir Sami Bey azledilerek yerine Nif Kazası Kaymakamı Hikmet Bey getirilmiştir.³⁷³ İstanbul Hükümeti yine Mayıs 1920 yılında Bozkır Kazası Kaymakamı olan Abdullah Fevzi Bey'i Ödemiş Kazası'na Kaymakam olarak atamıştır.³⁷⁴

Yunan yönetimi ise bölgede kendi otoritesini yerleştirmek için yeni bir uygulamaya girişmişti. İzmir ve yakın çevresini içine alan Yunan işgal bölgesi, bir ay gibi kısa bir sürede sancak sınırlarının ötesine dek ulaşmıştı. Yunan yönetimi, Osmanlı mülki birimlerinin denetimi ve Türk halkıyla ilişkilerin düzenlenmesi gibi sadece İzmir'de uğraştığı sorunlarla artık taşrada da mücadele etmek durumundaydı. Birçok sorun acil çözümler beklemekteydi ve Yüksek Komiserliğin İzmir'den yüzlerce kilometre uzaktaki sorunların üstesinden sadece İzmir'de ve üstelik gelişim aşamasında bulunan "merkez örgütlenmesi" ile gelmesi beklenemezdi. Bu gerçeğin farkında olan Yunan Yüksek Komiseri Stergiadis, Yüksek Komiserliğin taşra örgütünü oluşturmak yolunda ilk adımını attı ve 1919 yazında İzmir dışındaki yerleşim birimlerinde "siyasi temsilcilikler" oluşturdu. Bu bağlamda Küçük Menderes'te de Yunan Siyasi Temsilcilikleri kurulmuş ve buralara siyasi temsilciler atanmıştır.

Yunanlılar siyasi temsilcilik için Ödemiş'e ilk olarak 01.08.1919 tarihinde Hristoforos Dardandis'i atamış; daha sonra yerine 15.03.1920'de Yoannis Argiropulos'u göndermişlerdir. Tire'ye ise bu göreve ilk olarak 25.09.1919'da Mihail Apostolidis gönderilmiş; 20.12.1919'da Yoannis Spatharis buraya atanmıştır. Apostolidis ise daha sonra Urla'ya nakledilmiştir. Tire'de siyasi temsilcilik olarak kullanılan binanın sahibi Ramiz Bey'dir ve kendisine bina için Kasım 1919 kayıtlarına

³⁷² Coşkun, a. g. e, s. 286; Yavuz, *Ödemiş Tarihi*, s. 95

³⁷³ Berber, *Sancılı Yıllar*, s. 291, dipnot.

³⁷⁴ Berber, *Sancılı Yıllar*, s. 293, dipnot.

göre ayda 70 drahmi kira verilmiştir.³⁷⁵ Bayındır'a siyasi temsilci olarak Yunanlılar 24.03.1920'de Yorgos Psarellis'i atamışlardır. Bu siyasi temsilciliklerde bazı Türkler de çalışmışlardır. Örneğin, Bayındır'daki Yunan Siyasi Temsilciliği'nde İbrahim Salih adlı vatandaşımız 150 drahmi maaşla "Kapıcı" olarak görev yapmıştır.³⁷⁶

4.6. Ödemiş'in İşgalinden Sonraki Olaylar ve Kurulan Cepheleler

4.6.1. Tire Cepheleleri

4.6.1.1. Uzgur (Temmuz 1919) Pususu

Uzгур, Tire kazasına bağlı bir köydür ve burada, Aydın hattından Akmesçit yoluyla gelmekte olan Yunan birlikleri ummadıkları bir pusu ile karşılaşmışlardır. Köyün girişindeki ormanda akşam karanlığı basarken, köye girmekte olan birlikler üzerine milli kuvvetler tarafından aniden ateş açılmıştır. Bu olayla, işgalci Yunan kuvvetlerine Güme Dağı'nda ilk kez ateş açılıyordu. Bu bağlamda Uzгур Pususu, Kuva-yı Milliye döneminde Aydın Dağlarının Tire tarafındaki ilk direniş hareketi olması açısından önem arz etmektedir. Pusuyu Durmuş Ali Efe'nin oğlu Durmuş Efe ve Musalarlı Ali Zeybek yönetmiştir. Çatışmalar yöredeki Kureyş Mezarlığı bölgesine kadar genişlemiştir. Yunan kuvvetleri bu çarpışmada önemli miktarda kayıp vermiş, bir hayli de hayvan ölmüştür. Bu çatışmada milis kuvvetlerin kaybı olmamış yalnızca efelerden Akmesçitli Çorbacı'nın Halil yaralanmıştır. Efeler karanlığın iyice basması nedeniyle geri çekilmişlerdir.³⁷⁷

4.6.1.2. Fata Baskını (16 Ağustos 1919):

Gökçen Hüseyin Efe Kuva-yı Milliye'ye katılımından sonra ilk baskın harekâtını, 16 Ağustos 1919 günü kendi köyü olan Fata'da bulunan Yunan karargâhına yaptı. Buradaki Yunanlıların, 50–60 kişilik bir kuvvetleri bulunuyordu. Gökçen Efe, baskından önce kendi aile efradını ve bazı arkadaşlarının ailelerini Fata güneyindeki güvenli bulduğu yaylalara getirdi.

³⁷⁵ Başaran, a. g. e, s. 34

³⁷⁶ Berber, *Sancılı Yıllar*, ss. 281–287

³⁷⁷ Armağan, a. g. e, s. 218–219

Gökçen Efe, uzun süredir köydeki habercilerinden Yunan askerleri ile ilgili bilgi topluyor, değişik kıyafetli şahıslarla en son bilgileri almak maksadıyla keşif yaptırıyor, uygun zamanı kolluyordu.³⁷⁸

Fata'nın stratejik önemini iyi bilen Gökçen Hüseyin Efe, buradan topladığı bilgileri Karaçamur Karargâhı'nda değerlendirerek Fata'ya yapacağı baskın için uygun zamanın gelmiş olduğuna karar verdi. Kızanlarıyla beraber Karaçamur'dan Peşrefli yakınlarındaki Üç Cevizler mevkiine geldi. Daha sonra buradan hareketle 60 kişilik gurubuyla gece geç vakit Peşrefli'ye girip, burada mevzilendi. Peşrefli'de köylüler kumanya hazırlayıp Gökçen Efe ve adamlarına ikramda bulundular.

Fata'ya kıyafet değiştirerek giren Bağrıaçıklar'dan Hasanoğlu ve Dereli'den Hasanoğlu Ali Efe, gerekli araştırmayı yaptılar ve durumun uygun olduğunu belirlediler. Yunanlıların buldukları yerler, kuvveti, emniyet düzenleri, ellerindeki silahlar gerek daha önceki bilgilerden, gerekse Hasanoğlu ve Hasanoğlu Ali Efe'den alınan istihbaratlardan detaylarıyla öğrenilmişti. Getirdikleri bilgiye göre Yunanlıların kuvveti, Fata'da jandarma karakolu ile köyün okul binasında bulunuyordu.

Hemen harekete geçildi. Osmancıklı Hocaoğlu Molla Mehmet ve iki arkadaşı Tire ve Ödemiş haberleşme hatlarını kestiler. Gökçen Efe kuvvetleri, altı guruba ayrıldılar, her birinin baskındaki görevleri, yaklaşma yolları, baskından sonra çekilme istikametleri ve toplanma bölgeleri tespit edilerek çok iyi bir plan yapıldı. Grupların başında bulunan efeler şunlardı:

1. Grup-Hacı Halil Efe,
2. Grup-Kara Hüseyin Efe,
3. Grup-Kemerdereli Molla Velioğlu Ali Efe,
4. Grup-Sartlı Halil Efe,
5. Grup-Kuru Hasan Efe,
6. Grup-Kemerdereli Ahmet Efe (Çete Ahmet)

Gökçen Efe, bu altı gruba kumanda etmekle beraber yanında kendi yanında on kişi bulunuyordu. Planlandığı üzere kıyafet değiştirilerek yani köylü kıyafetleriyle Fata köyü bütün giriş çıkış istikametlerinden ve stratejik yerlerinden kuşatıldı.³⁷⁹ Gökçen Efe kızanlarına kendisinden önce hiç kimsenin ateşe başlamamasını emretmişti. Kendisi orada bulunan çınar ağacı üzerinde bir silahlı Yunan gözcüsü olmasına rağmen yavaş yavaş “Koca Çeşme” yanında istirahat etmekte olan efzon askerine sokuldu. Çocukları

³⁷⁸ Aydınel, a. g. e, s. 262–263; Başaran, a. g. e, s. 41; Armağan, a. g. e, s. 219

³⁷⁹ Bayar, a. g. e, c. 7, s. 50; Aydınel, a. g. e, s. 263; Armağan, a. g. e, s. 219–220

ve Yunan askerlerini izlemekte olan Hacı Alilerin dilsizi İbrahim, Gökçen Efe'yi fark edince Efe, çocukları uzaklaştırması için ona işaret verdi. Dilsiz çocukları bölgeden uzaklaştırırken Gökçen Efe, paltosunun içindeki silahı çıkarıp müfreze komutanına doğrulttu ve komutanı vurarak öldürdü. Böylece Gökçen Efe'nin ateşiyle baskın 16.30 sularında başlamış oldu.³⁸⁰ Diğer zeybeklerinde ateşe başlamasıyla bir kısım Yunan askeri karargâhlarına sığındı ise de Hacı Halil Ağa tarafından karargâh ateşe verilince bu askerler de saf dışı bırakıldı. Diğer hedeflerinde teker teker vurulmasıyla saatler sonra tüm birlik imha edilmiş oldu. Yunanlılar bu ani baskın karşısında öyle şaşırmıştı ki, kaçarlarken ellerindeki silahları atıp iki elleriyle başlarını koruyarak denk geldiği ilk kuyu ya da çukura kendisini atıyordu. Baskın, 19.00 sularında bittiğinde Yunanlıların 3–4 yaralı dışında hepsi öldürülmüştü. Yunanlılar, Fata okulunun yanındaki küçük bir binayı cephane ambarı yapmışlardı. Baskında 30 tüfek, 2 otomatik silah ve önemli miktarda cephane ele geçirildi. Fakat bu çarpışmada Kahratlı Kocaoğlanoğlu Osman Efe (2.grup olan Kara Hüseyin Efe müfrezesinden) ve Adagümeli Mustafa Efe (Gökçen Efe'nin komuta ettiği 10 kişilik gruptan) çarpışma sırasında, yolda gözcü olan Adagümeli Hüseyin Efe de bir Rum evinden açılan ateşle şehit düşmüşler, Kemerdereli Ali Efe de yara almıştır. Fata Baskını, İlkurşun Direnişinden sonra elde edilen en önemli milis başarılarından biridir.

Tire'de Yüzbaşı Kokonesti'nin köşkü protokol makamı haline gelmiş mavi-beyaz bayraklarla donatılmıştı. İşgalin kabul edildiği, her şeyin sakin olacağı sanılırken Rum ve Yunanlılar, Fata baskını haber alınca adeta sarsıldılar.

4.6.1.3. II. Fata Baskını

Birinci Fata Baskını'ndan sonra şoka uğrayan Yunanlılar, baskının intikamını almak için hafif makineli tüfekle takviyeli, takriben bir takımılık bir kuvvetle Fata'ya geldiler.³⁸¹ Gökçen Efe'nin yaptığı baskın nedeniyle köylüler, gelebilecek tehlikelere karşı köyü boşaltmışlar, çevre köylere sığınmışlardı. Bu sebeple Yunan birliği boş halde bulunduğu Fata'ya yerleşti.³⁸²

³⁸⁰ Aydınel, eserinde bu saati 15.30 olarak yazmıştır. Bkz. Aydınel, a. g. e, s. 263

³⁸¹ Bayar, a. g. e, c. 7, s. 51; Aydınel, a. g. e, ss. 263–270; Başaran, a. g. e, s. 42; Armağan, a. g. e, s. 219–221

³⁸² Armağan, a. g. e, s. 221

Üçyol Muharebesi'ne katıldıktan sonra Gökçen Efe ve kızanları Mendegüme'ye çekilmişlerdi.³⁸³ Buradan kılavuzlar da kullanarak bilgi toplamakta ve ikinci bir baskın için zaman kollamaktaydı. Hüseyin Efe, nihayet beklediği an gelmiştir, Hacı Halil Ağa'nın kardeşi Mustafa Ağa, Fata'yı kuşattığı ve çabuk gelmesi yönünde Gökçen Efe'ye haber gönderir. Bunun üzerine Efe oraya gider ve uzun bir çatışmanın ardından Fata'yı tekrar ele geçirir.³⁸⁴ Yunanlılar yine büyük zayıat verdiler, ancak küçük bir kısmı kaçıp kurtulabildi. Oysa Yunanlılar Gökçen Efe'nin tekrar bir saldırı yapacağını düşünmemişti. Bu olay Yunan kuvvetlerinin işin ciddiyetini anlamalarına neden olmuştu. Fata'yı daha ciddi güçlerle ele geçirmek ve Gökçen Efe'yi saf dışı bırakmak için harekete geçtiler. Gökçen Efe köyde iki gün kaldı ancak, bu süre içerisinde Yunan İşgal Kuvvetleri Komutanı, Tire, Ödemiş ve Adagide üzerinden üç koldan Fata'nın kuşatılması emrini verir ve Gökçen Efe, üç koldan Fata'ya girmeye çalışan Yunan birlikleri tarafından sarılır. Maksatları Gökçen Efe'yi ölü ya da diri yakalamak ve kuvvetlerini imha etmektir. Yunanlılar bu planın başarıya ulaşacağından oldukça emin olduklarından "Gökçen esir edilmiştir" haberini her yana yaydılar. Tire Rumları bu haberi sevinçle karşılayarak törenler ve kilise çanlarıyla kutladılar. Hâlbuki Efe Fata içinde ihtiyat tedbirleri aldığı için daha onlar gelirken haberini almıştı. Gelen Yunan kuvvetlerinin üstünlüğü karşısında Efe çekilme kararı alır.³⁸⁵ Peşrefli Boğazı yoluyla Ovacık'a ve oradan da daimi karargâhın bulunduğu Karaçamur'a ulaşma planını değiştirdi ve ova yönünden kuşatmayı yarma planı ile çıkmaya karar verdi. Çünkü Gökçen Efe, çok iyi bir savaşçıydı ve Yunanlılar, milis kuvvetlerin serbest bir saha olan dağ yönünü tercih edeceğini hesaplayıp kuvvetlerini burada toplayarak milis güçlerini imha edebilirdi. Bu hesap ile Gökçen Efe, Yunanlıların ova yönünde hafif bir perde şeklinde yerleştiklerini düşünerek kuvvetlerini topladı ve ova tarafını gösterdi ve kuşatmayı yarararak çıkmayı başardı.³⁸⁶ Bunu yaparken eski düşmanı Çamlıcalı Hüseyin Efe de düşmanlığı bir tarafa bırakıp efe ve kızanlarıyla Fata'ya gelerek yardımda bulunmuştur.³⁸⁷ Yunan kuvvetleri arasından sıyrılıp geçmeyi başaran Gökçen Efe, bu kuvvetlerin arka tarafından geniş bir yay çizerek Ovacık Yaylasına varmayı başarmıştır.³⁸⁸

³⁸³ Aydınel, a. g. e, s. 270; Başaran, a. g. e, s. 42

³⁸⁴ Bayar, a. g. e, c. 7, s. 61; Sökmensüer, a. g. e, s. 60; Armağan, a. g. e, s. 221

³⁸⁵ Bayar, a. g. e, c. 7, s. 61; Aydınel, a. g. e, s. 270; Armağan, a. g. e, s. 221

³⁸⁶ Bayar, a. g. e, c. 7, s. 51; Armağan, a. g. e, s. 221-222

³⁸⁷ Başaran, a. g. e, s. 42; Armağan, a. g. e, s. 222

³⁸⁸ Bayar, a. g. e, c. 7, s. 51

Önemli bir fırsatı kaçıran Yunan birlikleri, Fata'yı yağmaladılar ve ardından boş olan köyün çevresinde ele geçirdikleri kimseleri şehit ettiler ve intikamlarını almak için köyü ateşe verdiler.³⁸⁹

Gökçen Efe, bu çarpışmadan sonra karargâhının bulunduğu Karaçamur'da birkaç gün istirahat ettikten sonra yeni kararlar aldı ve elindeki kuvveti sekiz-on kişilik müfrezeler halinde üç kısma ayırdı. Birinci müfrezenin kumandanlığını Hacı Halil Ağa'nın kardeşi Mustafa Ağa'ya, ikinci müfrezenin kumandanlığını çok güvendiği ve sevdiği Sartlı Halil Efe'ye, üçüncüsünün kumandanlığını ise Kara Hüseyin Efe'ye verdi. Bayar eserinde, bu sırada Gökçen Efe'nin arkadaşlarına hitaben söylediği şu sözleri nakletmiştir:

*“Dağa çıkmazdan önce verdiğimiz sözü, ettiğimiz yemini unutmayalım. Fata yandı diye, sıkılmayınız. Fata gibi köylerimiz, Tire gibi şehirlerimiz yanabilir. Bunlar vatan uğrunda çalışmamıza engel olamaz. Aksine, düşmanı kovmak için gayretimizi artırır. Durmayacağız. Ölürssek şehit, yaşarsak gazi oluruz. Yapacağımız vazife şimdilik şudur: Tire'den Fata'ya düşman erzak getirecektir. Kızılçeşmesi(Tire'ye yarım saat mesafededir) civarına ayrı ayrı pusu kurunuz. Ele geçireceğiniz erzak ve hayvanları Karaçamur'a getiriniz. Hüseyin Efe de Arıtepe'deki Yunan karakolunu basacaktır. Allah selamet versin arkadaşlar...”*³⁹⁰

Bu müfrezeler Ödemiş, Tire ve Adagide bölgesinde Yunan kuvvetlerinin ikmal yolları üzerinde pusular kurup karakolları basarak birçok yıpratma hareketi gerçekleştirdiler. Böylece Gökçen Efe, Kuva-yı Milliye'nin yapması gereken gerilla taktiğini en etkili biçimde uygulamış oldu. Bu da Yunanlılara kırsal kesimde oluşan milis güçlerini yok etmenin kolay olmadığını ve bu iş için daha güçlü bir oluşum ve hazırlık gerektiğini, gerek Tire'nin batısında gerekse doğusundaki kırsalda takviye edilmiş birliklere gereksinim olduğunu göstermiştir.³⁹¹ Bu nedenle Yunanlılar cephe gerisinde, geri emniyetlerini sağlamak için daha fazla kuvvet ayırmak zorunda kalmışlardır.³⁹²

³⁸⁹ Armağan, a. g. e, s. 222

³⁹⁰ Bayar, a. g. e, c. 7, s. 62; Aydınel, a. g. e, s. 270

³⁹¹ Aydınel, a. g. e, s. 270; Armağan, a. g. e, s. 222–223

³⁹² Aydınel, a. g. e, s. 270–271

4.6.1.4. Kız Çeşmesi (16 Temmuz 1919) Pususu

Gökçen Hüseyin Efe, bu olaydan bir hafta sonra bir istihbarat alır. Buna göre Tire'den Fata'ya asker ve yiyecek konvoyu gelecektir. Tire'nin çıkışında yer alan Kız Çeşmesi³⁹³ semtinde pusu kurma kararı alınır. İki bölük Yunan askeri, hem Fata karakolunda nöbetçi değişimi yapmak, hem de karakollara erzak dağıtmak üzere yola çıkarlar. Gökçen Hüseyin Efe, güçlü adamlarından Hacı Halil Efe'nin kardeşi Mustafa Ağa, Sartlı Halil Efe ve Kara Hüseyin Efelerin başkanlığında oluşturduğu üç müfrezeyi bu pusu için görevlendirir ve üçlü pusu çemberi oluşturulur.

Yunan birliği kurulan pusudan habersiz bir şekilde ilerlerken çeşme yakınında bulunan Sartlı Halil Efe ve Kemerdereli Ahmet Efe'nin menzili içine girerler. Pusuya düşürüldüklerini anladıklarında bozgun başlar ve dağılan Yunan askerleri rastgele sağa sola ateş etmeye devam ederler. Bu arada silah sesleri Fata'dan duyulur ve askerlerin pusuya düştüğünü anlayan Fata'daki birliklerden yardım gelir. Efeler gizlice pusu kurdukları yerden ayrılıp uzaklaşırlar. Durumdan habersiz olan Yunan birlikleri birbirlerini pusu kuran milis kuvvetlerinden sanarak saatlerce çatışmışlardır. Çatışmada Yunan askerleri ciddi kayıplar vermiş, efeler ise kayıp vermeden dönmüşler; içlerinden sadece Kemerdereli Ali Efe yaralanmıştır.

Yunanlılar II. Birgi Baskını'nda da aynı şekilde birbirlerini Türk milisleri sanarak kendi kuvvetleriyle çatışmışlardır. Aynı durum Pınarlı çatışmasında da görülmüştür.³⁹⁴

4.6.1.5. Çobanköy (1919) Pususu

Yunanlılar, Gökçen Efe'nin baskınlarından, pusularından, durup dinlenmeden kendilerine karşı gösterdiği faaliyetlerden sıkılmışlar ve ona karşı duydukları hiddet iyice artmıştı. Onu büyük bir tehlike olarak görüyorlardı ve bu tehlikeye bir son vermek gerekmekteydi. Bu amaçla harekete geçtiler ve yeni kuvvetlerden top, mitralyöz ve makineli tüfekler ile oldukça güçlendirilmiş bir piyade alayı hazırladılar. Gökçen Efe'yi imha etmek için hazırlanan bu alay, Fata ve Kemerdere üzerinden Karaçamur'daki

³⁹³ Bayar'ın eserinde Gökçen Efe'nin arkadaşlarına yaptığı konuşmada geçen Kızılçeşmesi olarak bahsedilmiştir. Bkz. Bayar, a. g. e, c. 7, s. 62

³⁹⁴ Armağan, a. g. e, s. 223–231

karargâha ulaşmak istiyordu.³⁹⁵ Çünkü Karaçamur bölgedeki en büyük milis karargâhıydı. Sunullah Efendi³⁹⁶ ve vatansever arkadaşlarından emlak memuru Ahmet necip Efendiler bu durumu bir mektupla Gökçen Efe'ye bildirdiler. Mektupta, Kemerdere yoluyla Gökçen Efe'nin karargâhı Karaçamur'a taarruz edileceği ve Sarı Kâhya Çeşmesi'ndeki milli kuvvetler üzerine de Yunan kuvvetlerinin Fata yoluyla yürümekte oldukları yazıyordu. Gökçen Efe, aldığı bu haber üzerine hemen tertibatını aldı.³⁹⁷

Gökçen Efe, Çobanköy içindeki vadinin en dar kesimi olan Karahalilli denilen yerde pusuya yattı. 800 kişilik Yunan birliği pusu menziline girince çatışma başladı.³⁹⁸ Milisler, Yunanlıların üstün kuvvetlerine karşı başarıyla karşı koydular ve Yunanlıları iki defa bozguna uğrattılar. Ancak her seferinde kendilerini toplayıp çatışmaya devam ettiler. Çobanköy'e en yakın Çamlıcalı Musaoğlu Hüseyin Efe olduğundan Yunanlıların ve cephenin durumu, kendisine bildirildi ve kumandası altındaki kuvvetlerle birlikte yardıma gelmesi istendi. Ancak Çamlıcalı Hüseyin Efe bu sefer yardıma gelmedi ve böylece başarı elde edilmesine engel oldu. Bu da Yunan birliklerinin tamamen imhadan kurtulmasına neden oldu ve Gökçen Efe, elde edilen bu kısmi başarıdan memnun kalmadı. Hatta bir ara tutsak düşme tehlikesi de yaşadı. Bu nedenle akşam karanlığında çarpışma devam ederken bir süvari Gökçen Efe'nin emrini getirdi. Gökçen Efe, Yunan kuvvetlerinin kendilerini bozduğunu söylüyor, esir olmak ihtimali olduğu için geri çekilmelerini istiyordu. Ancak Yunanlılar, burada efelerin şiddetli savunmasından ürkmüşler ve gece vakti topçu ateşi desteğiyle geri çekilmişlerdir. Çekilirlerken bakla

³⁹⁵ Bayar, a. g. e, c. 7, s. 62–63

³⁹⁶ Sunullah Efendi: Tire müftüsü Ahmet Şit Efendi'nin oğludur. İşgal öncesi Tire müftülüğü yapmış olan Sunullah Efendi, işgalle birlikte görevden alınmıştır. İşgalin başlayacağı günlerde Manisa Müftüsü Âlim Efendi, Kırkağaç Müftüsü Ahmet Hulusi Efendi, Burhaniye Müftüsü Mehmet Muhib Efendi ve Edremit Müftüsü Hafız Celal Efendilerle birlikte ortak bir fetva ile işgale karşı cihad ilan etmişlerdir. Karar vermede yetkin olan Sunullah Efendi ortak bir deklarasyonun hazırlanmasına öncülük etmesiyle Anadolu'da adını duyurmuş, yürekli ve aydın bir din görevlisidir. 56. Tümenden bazı erler başlarında Aziz Bey ile beraber Tire'ye geldiklerinde onları Sunullah Efendi karşılamıştır. Akif Bey ile birlikte Tire'de Kuva-yı Milliye hareketinin örgütlenmesini yapılandırmaya çalışmış, Tire Kaymakamı Servet Bey ve müftünün çekimser kalmasına karşın, yılmamış ve halkı örgütlemek için çalışmış, bunun için halkı protesto mitingine çağırarak vatanın savunulması gerektiği hakkında yaptığı konuşmadan sonra gözaltına alınarak İzmir'deki Divan-ı Harbe verilmiştir. Daha sonra serbest bırakılmış ve çalışmalarını gizli yürütmek zorunda kalmıştır. Sunullah Efendi, Kurtuluş Savaşı'nın zor koşullarında Kuva-yı Milliyecilere her türlü yardımı desteği vermiş; hatta cephedeki efelere yiyecek, giyecek ve para yardımının sağlanmasında bizzat görev yapmıştır. Sunullah Efendi, Rum nüfusunun oldukça yoğun bulunduğu Tire'de her türlü tehlikeye karşı vatani savunmak adına kurulan gizli bir örgüte başkanlık etmiş, türlü sıkıntılara rağmen yılmadan mücadele vererek tarihe geçmiştir. Bkz. Teoman Ergül, *Kurtuluş Savaşı'nda Manisa (1919–1922)*, İzmir, 1991, s. 25; Kadir Mısırlıoğlu, *Milli Mücadele'de Sarıklı Mücahitler*, İstanbul, 1992, s. 109; Recep Çelik, *Milli Mücadele'de Din Adamları*, Emre Yayınları, İstanbul, 1999, c. 1, s. 76–77; Armağan, a. g. e, s. 197–198

³⁹⁷ Bayar, a. g. e, c. 7, s. 63; Armağan, a. g. e, s. 223

³⁹⁸ Armağan, a. g. e, s. 223

tarlaları ve su arkları içinde birçok ölü bırakan Yunanlılar, yollarda rastladıkları hayvanları, malları toplamışlar, yağmaya koyulmuşlardır.³⁹⁹

Oldukça donanımlı ve üstün Yunan kuvvetleri bu çarpışmada büyük kayıplar verirken, Gökçen Efe'nin mükemmel pusu yeri seçimi sayesinde milis kuvvetlerden hiç kayıp verilmemiştir. Baskının ardından Gökçen Efe, akşama doğru adamlarıyla beraber Karaçamur'a çekilmiştir. Buradan da Büyük Menderes'i aşarak İtalyan işgal bölgesine geçmişlerdir.

Çatışmadan birkaç gün sonra sayıları oldukça kalabalık yeni Yunan kuvvetleri Çobanköy'e gelerek Osmancık, Yenişehir ve Eğridere'yi taramış ve buradaki halka bilgi alabilmek için işkence ettiler daha sonrada intikam için Çobanköy halkına ağır işkenceler ettiler ve sonrasında Çobanköy'ü yaktılar.⁴⁰⁰

4.6.1.6. Kemerdere Savaşı (1919)

Yunan birlikleri Kemerdere'ye ulaştılar ve köye girerek buradan Molla Veli oğlu Ali Efendi'nin kayınbabası Hacı, Topçuoğlu Mehmet, Kadir oğlu Ahmet Ağalarla köy hocasını kılavuz olarak yanlarına aldılar. Gökçen Efe ise orada pusuda beklemekteydi. Yunan kuvvetleri menzile girdiklerinde Efe, ilk silahı patlattı ve kızanlarıyla beraber saldırıya geçti. Baskınla şaşırıp kaçan ve dağılan birçok Yunan öldürüldü. Topçular da şaşırıp kaçmışlar ve sağa sola ateş etmeye başlamışlardı. Yunanlılar bir taraftan telefata veriyorlar öte yandan ilerleyerek çevirme hareketine geçmiş bulunuyordu. Ateşin yan taraftan da geldiğini anlayan Gökçen Efe durumun vehametini anlamıştı.⁴⁰¹ Bu sırada topçuların attığı toplar çok başarılı olamasa da Gökçen Efe'nin en sevdiği ve güvendiği kızanlarından Sartlı Halil Efe, Çeriközülü Çataloğlu Efe ve Fatalı Ramazanoğlu Mustafa efeleri şehit etmeye yetti. Karşılıklı ateş bu suretle öğlene kadar devam etti, Yunanlılar epeyce kayıp verdiler. Ancak Yunanlıların büyük kuvvetlerle başladığı çevirme hareketi ilerliyordu.⁴⁰²

Kemerdere Savaşı, Yunanlılara Karaçamur karargâhını basmaktan başka çare olmadığını gösterdi. Çünkü bu karargâh neredeyse çıkılmaz biz vadinin doruğunda bulunuyor ve tüm vadileri kontrol ediyordu. Karaçamur ayrıca efelere aylarca yetecek un, bulgur, pirinç ve tereyağı gibi yiyecek maddelerinin stoklanmış olduğu bir depoydu.

³⁹⁹ Bayar, a. g. e, c. 7, s. 64; Armağan, a. g. e, s. 224

⁴⁰⁰ Armağan, a. g. e, s. 224

⁴⁰¹ Sökmensüer, a. g. e, s. 61

⁴⁰² Bayar, a. g. e, c. 7, s. 64; Armağan, a. g. e, s. 225

Efeler burada yiyecek ihtiyaçlarını karşılayıp çevre pusulara gidiyordu. Buranın acil olarak ele geçirilmesi gerekiyordu. Donanımlı topçu birlikleri aldıkları hareket emriyle vadiyi sarmaya başladılar. Karaçamur karargâhında top bulunmuyordu ve Yunan kuvvetleri tarafından atılan bu toplara silahla karşılık vermek bir işe yaramıyordu.⁴⁰³ Bu nedenle etrafın sarıldığını gören Gökçen Efe, çekilme emri verdi. Yunanlılar, tüm dağı saracak şekilde Üçyol, Mendegüme, Karaçamur ve Koyuncu yaylasını ablukaya alıyorlardı. Katliam korkusu yüzünden can derdine düşen köylüler ve Yörükler arasında panik başladı. Nazilli ve çevresine sığınmak için binlerce köylü yollara düştü. Çünkü Yunan birlikleri köyleri yakıyor, hayvanları boğazlıyor önüne kim çıkarsa katlediyor, dağları da sarıyorlardı. Yunan tehlikesi yüzünden dağlarda barınmak güvenli değildi. Gökçen Efe, çevre köylerdeki ahaliyi toplayarak, Köşk'e, Arpaz'a ve Alhamur Çiftliği'ne yerleştirdi.

4.6.1.7. Sarısu Kavağı Baskını (12 Eylül 1919)

12 Eylül 1919'da Aydın İkizdere yoluyla Tire'ye uzanan Yunan kuvvetleri dağlarda devriye gezmekte, karakolları ve kontrol noktasındaki güçlerini beslemekteydi. Musalar-Arpadere-Palamut-Dündarlı kavşağında Yunan karakolları kurulmuştu. Burası stratejik yönden oldukça önemli bir noktaydı çünkü köylere dağılım noktasıydı ve yolların güvenliği buradan sağlanıyordu. Zaman zaman askerler buraya toplanıyor ve dağıtım buradan yapılıyordu.⁴⁰⁴

Milis güçleri, Yunanlıların askeri malzeme götürmek amacıyla kalabalık bir kuvvetle yola çıktığını öğrendiler ve pusu için çok uygun bir yer olan Sarısu Kavağı (Sarısu Kahveleri) mevkiinde mevzilendiler. Yunanlılar, Aydın hattından Tire'ye yöneldiler; buradan Sarısu Kavağı semtine geldikleri zaman milis kuvvetlerin menzillerine girmişlerdi ve aniden baskın başladı. Durmuş Ali Efe ve Musalarlı Ali Zeybek ve diğer efe gruplarının da desteğiyle öğle vaktinden akşam karanlığına kadar süren çatışma da efeler başarılı oldular ve Yunan kuvvetlerine önemli miktarda kayıp verdirdiler. Takriben 70–80 civarında ölü ve 100 den fazla yaralıları vardı.⁴⁰⁵ Bu

⁴⁰³ Bayar, a. g. e, c. 7, s. 64

⁴⁰⁴ Armağan, a. g. e, s. 225–226

⁴⁰⁵ Armağan, a. g. e, s. 226–227

baskında bol miktarda mühimmat, erzak ve hayvan ele geçirilmiş⁴⁰⁶ bir tane Yunan askeri de esir alınmıştır.⁴⁰⁷

4.6.1.8. Küçük Menderes Üzerindeki Demiryolu Köprülerinin Tahribi (22 Ekim 1919)

Çobanköy Pusu'sundan sonra Köşk'e gelen Gökçen Hüseyin Efe, bu pusudan beklediği sonucu alamamış olmaktan ve geri çekilmenin ardından köyün yakılması olayı yüzünden oldukça üzgündü. Yani mücadele hazırlığı için eksiklerini tamamladı. Ardından Gölcük'te ayrı merkezlerde çalışan Poslu Mestan Efe, Mursallı İsmail Efe ve diğer milli kuvvetlerin başında bulunan isimlerle Yunanlıların işgal hattı üzerindeki Üzümlü Deresi'ndeki cephede buluşarak bir toplantı yaptı. Gökçen Efe, bu toplantıda elbirliği ile çalışarak Ödemiş'e bir baskın yapılması ve bu sayede Yunanlılardan intikam alınması fikrini öne sürdü ve bu teklif diğer efelerce kabul edildi.⁴⁰⁸ Yapılacak bu baskın için Aydın ve Havalisi Kuva-yı Milliye Umum Komutanı Demirci Mehmet Efe'nin onayının alınması gerekiyordu. Kararı iletme ve onay almak üzere yola çıkan üç efeye onay verilmedi ve Aydın Cephesi'ndeki 57. Tümen Komutanı Şefik(Aker) Bey, bu baskının tehlikeleri arttıracaklarını ileri sürdü.⁴⁰⁹ Ancak Gökçen Efe'yi kırıp kaybetmemek ve mücadelenin devam ettiğini göstermek açısından 57. Tümen Komutanı Şefik Bey, bir plan gündeme getirdi. Muğla-Köyceğiz Limanı'ndan getirttiği iki mayını Hıfzı Bey adında bir istihkâm subayıyla Efe'ye gönderdi.

Yunan kuvvetlerinin en kayda değer ulaşım hattı demiryolu idi. Bu hat hem asker hem cephaneye hem de yiyecek sevki açısından büyük önem taşımaktaydı. Bu nedenle Tire-Ödemiş karakol ve karargâhlarının ihtiyaçlarının çok önemli bir bölümünü sağladıkları bu hattı kesmek, yapılan her türlü ikmal faaliyetini sekteye uğratmak için Ödemiş'e giden demiryolunun nehri kestiği iki yerde bulunan köprülere sabotaj yapılması gerekiyordu. Bu köprüler, Hacıilyas (İlkkurşun) köyü civarındaki Toyranlı (Doyrıanlı) Köprüsü ve Çıplak istasyonu civarındaki Uladı Köprüsü idi.

Gökçen Efe de bu iş için Mursallı İsmail Efe ve İlyas Çavuş'u görevlendirdi. İlyas Çavuş ve Mursallı İsmail Efe kuvvetlerinden bir subay emrinde sabotajı yapacak ekipte, ayrıca Bayındır Eski Belediye Başkanı Kara Ali Bey, Ali Efendi, Tahsildar Ali

⁴⁰⁶ Bayar, a. g. e, c. 7, s. 65

⁴⁰⁷ Bayar, a. g. e, c. 7, s. 65; Armağan, a. g. e, s. 227

⁴⁰⁸ Bayar, a. g. e, c. 7, s. 64-65; Armağan, a. g. e, s. 227

⁴⁰⁹ Armağan, a. g. e, s. 227

Efendi, Kutrabeci Hoca, Falaka'dan Tahir ve İbrahim Ağalar bulunuyordu. Yine sabotaj ekibinde Bayındır'dan toplanan önemli miktarda gönüllü de mevcuttu. İstihkâm subayı tahripleri hazırlarken Bayındır'dan gelen gönüllüler, onun emniyetini sağladılar. Mayınlar Tire, Ödemiş ve Bayındır halkını şaşkırtan büyük bir gürültüyle patladı. Böylece, adı geçen köprüler ve raylar ile burada bulunan telgraf hatları havaya uçurulup devre dışı bırakılmış oldu.

Burada yapılan tahribat, Yunanlılara maddi ve manevi olarak büyük zarar vermiş, geriden yapılacak olan ikmal faaliyetini sekteye uğratmıştı. Şu da önemli bir noktaydı ki, bu olay işgal altında korku ve ümitsizlik içinde yaşayan yöre halkına büyük bir teselli olmuştu. Bu olayın diğer bir önemli yanı ise Bayındır'dan mevki sahibi şahısların da fiilen tahrip işine katılmış olmalarıdır.⁴¹⁰

4.6.2. Bozdağ'ın Önemi ve Bozdağ Cephesi'nin Kuruluşu

Milli Mücadelede Bozdağ'ın mevki bakımından oldukça büyük bir önemi vardır. Yunanlıların Ödemiş-Bozdağ-Alaşehir üzerinden yapacakları herhangi bir taarruz, Batı Anadolu'nun doğu kısmının, hatta Anadolu içlerine kadar her yerin, Yunan tehdidi altında kalması anlamına gelmekteydi. Bu sebeple özellikle Ödemiş'in işgali üzerine, Bozdağ'da acilen bir cephe kurulması ihtiyacı doğmuştu. Çünkü Salihli'de kuruluş aşamasındaki kuvvetleri korumak, aynı zamanda Yunanlıların Kasaba ve Manisa'daki kuvvetleri ile Ödemiş ve Aydın bölgesinde bulunan birliklerine başarılı saldırılar düzenlemek ve geri hatların güvenliğini sağlamak ancak Bozdağ'a hâkim olmakla yani burada bir Kuva-yı Milliye Cephesi oluşturmakla mümkündü. Bozdağ Cephesi'nin oluşturulması, Batı Anadolu'da Yunan ilerleyişine karşı kurulan cephelerin bütünlüğünün sağlanması açısından da önemli bir işlevi yerine getirebilirdi.⁴¹¹

Bozdağ Yaylası Birgi'nin bir sayfiyesiydi, bu nedenle halkı da Birgiliydi. İzmir Redd-i İlhak Heyeti'nin 15 Mayıs 1919'da Birgi telgrafhanesine gönderdiği bir mesajla İzmir işgalinin acı haberi Birgi'ye de ulaşmış oldu.⁴¹²

Birgililer bu tarihi haber Birgi'ye geldiği zaman Aydınoğlu Ulu Camii'nde Belediye Başkanı Tevfik Bey başkanlığında bir toplantı yaptılar ve müdafaa etme fikrinde birleştiler. Bu toplantıya Poslu Mestan Efe de çağrılmıştı. Milli teşkilatlanma

⁴¹⁰ Bayar, a. g. e, c. 7, s. 65; Aydın, a. g. e, s. 276; Başaran, a. g. e, s. 43; Armağan, a. g. e, ss. 227-276

⁴¹¹ Salim Gökçen, *Bozdağ'ın İşgali ve Ali Rıza Paşa Hükümeti'nin İstifası*, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara, 2003, s. 30; Tekeli-İlkin, a. g. e, s. 130

⁴¹² İlkurşun, a. g. h, TİTE, K113G18B18-s. 81; Gökçen, a. g. e, s. 31

Poslu Mestan Efe'nin kazanılmasından sonra güçlendi. Salihli'den Alaşehirli Hüseyin Paşaoğlu Mutsa Bey, Bozdağ'a geldiler. 18 Temmuz 1919 Cuma günü Bozdağ Cephesi açılmış oldu.⁴¹³ Hacı Kara Ahmet oğlu Salih Özben, İzmir'de bulunan İtilaf Devletleri mümessillerine protesto telgrafi çekmeğe memur edildi. Salih Vecdi (Can) Bey ise Poslu Mestan Efe'nin danışmanlığı görevine atanmıştı.⁴¹⁴ Bu vazifenin amacı efeyi kötü propagandalardan korumak ve onu müdafaaya hazırlamaktı. Salih (Özben) Bey, İtilaf devletleri mümessillerine ulaşmak amacıyla telgraf çekmeye uğraştıysa da o gün sabahdan itibaren hat kesilmiş olduğu için, Aydın da dâhil olmak üzere Torbalı'dan ötesini çıkaramamıştır.

Salih Vecdi (Can) Bey, görevini yerine getirmek için Ödemiş'e gitmiş⁴¹⁵ ancak burada müspet bir fikrin henüz oluşmadığını da görmüş ve Birgi'ye geri dönmüştür.

Poslu Mestan Efe, hemen Bozdağ Cephesi'nin hazırlığına başladı. Daha sonraki günlerde Ödemiş'te Kuva-yı Milliye hazırlığına başlanmış olduğunu ve halka silah dağıtılacağını öğrenince bu çağrıya uyararak köylü, zeybek, eli silah tutan herkes Ödemiş'e silah almaya gitti. Bunlar arasında göze çarpan önemli isimler, Poslu Mestan Efe ve Adagide'den Ketendereli Mustafa idi. 30 Mayıs'ta Hastane Caddesi'ndeki askeri depodan, çevreden gelen herkese tüfek ve adam başına 100'er mermi verildi.⁴¹⁶

Salih (Özben) Bey, silah alma olayını Ali Orhan Bey'e yazdığı mektubunda şu şekilde anlatmıştır:

*“30 Mayıs'ta Ödemiş'te silah dağıtıldığını duyunca 180 kişi ile silah almak üzere (Poslu Mestan Efe) komutasında Ödemiş'e endik. Ve depodan silahsızlar için (143) adet borulu alaman tüfengi ve arzu ettiğimiz kadar da cephan aldık...”*⁴¹⁷

Ödemiş'te silah dağıtımı sırasında Poslu Mestan Efe'ye Bozdağ'da bulunmak ve Salihli yönünden gelecek Yunan kuvvetlerini durdurmak görevi verilmişti.⁴¹⁸ Kendisine danışman olarak da Yüzbaşı Rahmi Bey görevlendirildi.⁴¹⁹ Poslu Mestan Efe daha sonra Salihli'deki ulusal direniş hareketi içinde yer alacaktır. Ancak buraya gitmeden önce

⁴¹³ Mehmet Şefik Aker, *57. Tümen ve Aydın Milli Cıdali*, Askeri Matbaası, Ankara, 1937, c. 1, s. 166; Aydınel, a. g. e, s. 239; Güneş, a. g. t, s. 42

⁴¹⁴ İlkurşun, a. g. h, TİTE, K113G18B18-s. 81; Gökçen, a. g. e, s. 31; Yavuz, *Ödemiş Tarihi*, s. 106

⁴¹⁵ İlkurşun, a. g. h, TİTE, K113G18B18-s. 81; Yavuz, *Ödemiş Tarihi*, s. 106

⁴¹⁶ Gökçen, a. g. e, s. 31; Yavuz, *Ödemiş Tarihi*, s. 106

⁴¹⁷ İlkurşun, a. g. h, TİTE, K113G18B18-s. 81

⁴¹⁸ Gökçen, a. g. e, s. 32; Yavuz, *Ödemiş Tarihi*, s. 107

⁴¹⁹ Ancak Mestan Efe başlangıçta Birgili Rumların ve çevreden bazı kişilerin ayartıcı sözleri üzerine Milli Mücadele'ye katılmakta tereddüt göstermiştir. Bkz. İlkurşun, a. g. h, TİTE, K113G18B18-s. 82; Gökçen, a. g. e, s. 32; Yavuz, *Ödemiş Tarihi*, s. 107

kızanlarıyla beraber Hacııyas Köyüne giderek buradaki askerlerimizin maneviyatını yükseltmek için 100 atlısı ile bir geçit töreni yapmış, daha sonra geri dönmüştür.⁴²⁰

Ali Orhan Bey'in poslu Mestan Efe'nin ayartılması ile anlattıkları ise şöyledir:

*"...Birgi Rumları Poslu Mestan Efe'ye sokularak ekilmiş ve ekilecek bir kısım tütün yerleri göstermişler ve "efe, sana altın gibi tütün yetiştireceğiz, senin tütünün varken kimseye amele vermeyeceğiz, hepimiz senin tütününde çalışacağız, yapacağımız tütün baştanbaş olacaktır." gibi vaatler ile Posluyu iğfal etmişler ve elinde avucunda bulunan paraları da sarf ettirerek maddeten de kendilerine bağlamışlardır. O sıralarda tütün ziraatı bir sanat halinde Rumlara münhasır gibi idi. Rumların desiseleri, onunla da kalmamış Efe'yi Bozdağ'a kumandan tayin ettirmiş olduklarından Posluyu müdafaaya yanaştırmak işi oldukça güç olmuştur."*⁴²¹

Zaten daha Poslu Mestan Efe silah dağıtımı nedeniyle gittiği Ödemiş'ten ayrılmadan Hacı Arif'in Oteli altındaki kiraathanede otururlarken Muallim Duralı oğlu Halil Efendi yanlarına gelerek alay edip maneviyatı bozucu sözler söylemiştir. Daha sonra yolda giderlerken Çerkez Hasan ile karşılaşmışlar ve Çerkez, bunların boş işler olduğunu ve kendilerini öldürmek için bir komplo kurulduğunu, toplu tüfekli bir düşmanla harp olmayacağını söylemiştir. Bu olumsuz tavırlı kişiler ve söyledikleri Efe'nin maneviyatını bozmuştur. Hatta bu nedenle yolda giderlerken Yüzbaşı Rahmi Bey'e bir pusu kurulmuş ve kendisi türlü hadiselerden ve maceralardan sonra köylülerin yardımıyla hayata dönmüştür.⁴²²

Bu sırada Ödemiş'in işgali üzerine silahların büyük bir kısmı Yunanlılara teslim edilmişti; ancak Hacı Kara Ahmetoğlu Salih (Özben) Bey ve beş arkadaşı silahlarını teslim etmemişlerdi. Bunlar Bozdağ'a geldiklerinde, Salih Vecdi Bey'den, Kula ve Eşme'de Milli Teşkilat kurulduğunu ve silahlarını teslim etmeyenler varsa teslim etmeleri gerektiğini ifade eden bir mektup da almışlardı.⁴²³ Aynı mektup o sırada Tekke denilen bölgede bulunan Mestan Efe'ye de gelmişti⁴²⁴ ancak Hacı Kara Ahmetoğlu Salih ve arkadaşlarının ikna çabalarına rağmen Efe gene de inat etmiş ve Milli Mücadeleye katılmak hususunda tereddüt göstermiştir.

Salih Bey, Sarı Ahmetoğlu Mustafa Ali ve diğer arkadaşlarıyla Alaşehir'e gitmek üzere yola çıktılar. Alaşehir'de Yüzbaşı Tahir Bey: *"Afyonkarahisar'dan*

⁴²⁰ Coşkun, a. g. e, s. 279; Yavuz, *Ödemiş Tarihi*, s. 107

⁴²¹ İlkurşun, a. g. h, TİTE, K113G18B18-s. 82

⁴²² İlkurşun, a. g. h, TİTE, K113G18B18-s. 81-82; Ayrıca bkz. Gökçen, a. g. e, s. 32, dipnot.

⁴²³ İlkurşun, a. g. h, TİTE, K113G18B18-s. 82; Aydınel, a. g. e, s. 238-239

⁴²⁴ İlkurşun, a. g. h, TİTE, K113G18B18-s. 82

gelecek 600 silahtan 200 adedini size veririm. Keles'te Ali Orhan Bey cephe kurmaktadır. Siz de Bozdağ'a dönerek, Salihli'ye açılan bu önemli istikameti tıkayın. Subatan Yaylası'ndan hacı Alimoğlu İsmail Efe'ye de 73 silah verdim. Onlardan da istifade edersiniz.” dedi. Bu talimatı aldıktan sonra Bozdağ'a dönmek üzere yola çıkan Salih Bey ve arkadaşları yolda, Yunanlıların Mestan Efe'yi Bozdağ'a kumandan tayin ettikleri haberini aldılar. Ayrıca Birgi Rumlarından Mestan Efe'ye gönderilmek üzere olan bir mektup ellerine geçti. Mektupta; Birgi'ye bir İngiliz Subayının geldiği ve Mestan Efe'nin bu subayla birlikte kendilerini Bozdağ'a götürmesi istendiği yazıyordu.⁴²⁵

“...bahsedilen bu mektup Rumlardan Harlambo denilen bir adamın imzasını taşıyordu.”⁴²⁶

Bu gelişmeler Mestan Efe'nin Milli direnişe katılmayacağını göstermekteydi. Bu arada Poslu Mestan Efe'nin bir türlü Milli Mücadele'ye katılmaması bölgede bulunan efeleri oldukça rahatsız ediyordu. Bunun üzerine konuyu görüşen efeler Mestan Efe'nin öldürülmesini kararlaştırdılar ve görevi Mestan Efe'nin adamlarından İzmirli İsmail Efe'ye verdilerse de İsmail Efe bu görevi yerine getiremedi.⁴²⁷

Fakat Poslu Mestan Efe, daha sonra doğru yolun milli Mücadeleye katılmak olduğunu anlamıştır. Çünkü kendisine Rumlar tarafından yollanan mektubu alarak Birgi'ye gelen Poslu Mestan Efe burada iyi karşılanmamış, ayrıca Yunanlıların Müslüman halka yaptığı eziyeti görerek yanlış yolda olduğunu anlamıştı.⁴²⁸

“...Poslu bu defa Rum ve Yunanlılar tarafından eskisi gibi karşılanmadı. Onların bakışlarında kin ve sırtışlarında zehir sezdi. Rumlar yalnız buldukları bu Efe ile alay ediyorlar ve cinaslı sözler söylüyorlardı. Düşmanların o günlerde cür'etleri artmaya başlamıştı. İhtiyatkârlığa hiçte lüzum görmüyorlardı. Birgi, Ödemiş, Adagide, Bademye ve saire gibi yerlerde birçok cinayetleri alenen icraya koyulmuşlardı. Ve işkenceleri artmıştı. Poslu bu defa Birgi'de gördüğü o fena muamelelerden iyi bir ders aldı...”⁴²⁹

İzmirli İsmail Efe ve 27 arkadaşı ile birleşmeye karar veren Mestan Efe, Çerkez Hasan, Sabri Efe ile doğrudan bağlantı kurarak bunların da Kuva-yı Milliye'ye katılmaları hususunda girişimlerde bulundu. İzmirli İsmail Efe, durumu Salihli'ye

⁴²⁵ İlkurşun, a. g. h, TİTE, K113G18B18-s. 83; Aydınel, a. g. e, s. 238-239; Gökçen, a. g. e, s. 32-33

⁴²⁶ İlkurşun, a. g. h, TİTE, K113G18B18-s. 83

⁴²⁷ Aydınel, a. g. e, s. 238; Gökçen, a. g. e, s. 33

⁴²⁸ Gökçen, a. g. e, s. 33; Yavuz, *Ödemiş Tarihi*, s. 107

⁴²⁹ İlkurşun, a. g. h, TİTE, K113G18B18-s. 83-84

bildirdi. Aynı gün Salihli'den Alaşehirli Hüseyin Paşaoğlu Mustafa Bey, Eşme Müftüsü Hacı Nafiz Efendi ve beraberlerinde kırk kişi ile Bozdağ'a geldiler. Böylece 18 Temmuz 1919 Cuma günü Bozdağ Cephesi açılmış oldu.⁴³⁰

Bozdağ cephesi adı verilen bölge Birgi ile Salihli Arasındaki sahayı kapsamaktaydı. Burada Poslu Mestan Efe ve daha sonra katılan Sarı Efe Edip Bey⁴³¹ ile birlikte hareket eden Mursallı İsmail Efe ile keleş Efe'nin kuvvetleri bulunmaktaydı.

Poslu Mestan Efe milisleri Bozdağ'a yerleşince Gediz Vadisi'ndeki Çerkez Ethem Cephesi ile Demirci Mehmet Efe yöresi arasında "Balkan Akıncıları" adıyla yeni bir Kuva-yı Milliye oluşmuştu. Böylece Bozdağ cephesinde bunlarla beraber 600 piyade, 4 makineli tüfek ve süvarilerden oluşan bu birlikler hatırı sayılır bir kuvvet olarak buradaki yerini almıştır. Bu birlikler Bozdağ tepelerinde Akçakmak Gediği Gölcük hattını korumuşlardır. Burada dağlara kulübeler yapılarak zeybekler buraya yerleştirilmiş ve Birgi'ye baskınlar düzenlenmiştir.⁴³² Poslu Mestan Efe kumandasındaki Bozdağ Müfrezesi, Birgi'de bulunan Yunan birliklerine bu baskınlarıyla önemli kayıplar verdirerek başarılı olmuşlar ve bu surette bölgede büyük şöhret ve saygınlık kazanmışlardır.

I. II. ve III. Birgi baskınlarıyla Yunanlıların morallerinin bozan Bozdağ Müfrezesi'nin gösterdiği başarılar yöre halkına da moral olmuş ve Kuva-yı Milliye'ye olan inançlarını kuvvetlendirmiştir. Bu başarıların ardından çok kısa bir sürede Halkapınar Yaylası, Kemer yaylası, Balyambolu(Beydağ), Emirli Köyü, Bademiye, Üzümlü, Köseler ve Cevizalanı gibi köy ve kasabalarda yeni birlikler oluşarak cephele kurulmuştur.⁴³³

⁴³⁰ İlkurşun, a. g. h, TİTE, K113G18B18-s. 85; Aydınel, a. g. e, s. 238; Gökçen, a. g. e, s. 33; Yavuz *Ödemiş Tarihi*, s. 107

⁴³¹ Sarı Efe Edip Bey: Doğum tarihi bilinmemekte olan Sarı Efe Edip Bey, Mursallı İsmail Efe'nin oğlu Âlim Efe'nin eşi olan İstanbullu Muazzez Hanım'ın dayısıdır. Bu evliliğe de bizzat kendisi aracı olmuştur. İttihatçı iktidarlar döneminde Ege'de etkin biçimde eşkıya kovalayan bir jandarma yüzbaşısıdır. Daha sonra zeybekliğe merak salmıştır. I. Dünya Savaşı'na da katılan Edip Bey, gözünü budaktan sakınmayan cesur bir insandır. Daha Yunan işgalinden önce tehcir suçlusu olarak hükümetçe arandığından Celal Bayar ile gizlenmiş ve Ödemiş bölgesinde Kuva-yı Milliye'nin oluşmasında önemli rol oynamıştır. Gökçen Efe, Edip Bey'in etkin biçimde eşkıya kovaladığı günlerde yüze çıkmak isteyince 1914'te Celal Bayar aracılığı ve Yüzbaşı Edip'in rızası ile yüze çıkmıştı. Milli Mücadele sırasında da yaptığı baskınlarla Yunanlıların gözünü yıldırılmış, onlar üzerinde korku yaratmıştır. Daha önce Jandarma Yüzbaşısı olan Edip Bey, Sarı Efe olarak tanınmaktadır. Mustafa Kemal'e karşı olan grupta yer aldığı ve ona karşı düzenlenmek istenen İzmir suikastından haberdar olduğu halde hükümeti uyarmadığı gerekçesiyle suçunu kabul etmese de suçlu bulunarak idama mahkûm edilmiştir (1926). Bkz. Uykucu, a. g. a, s. 346; Gökçen, a. g. e, s. 34; Avcioğlu, a. g. e, c. 3, s. 1020-1021; 17.02.2008 tarihinde Mursallı İsmail Efe'nin torunu, Âlim Efe'nin kızı Sevim Efe tarafından verilen bilgilerden.

⁴³² Bayar, a. g. e, c. 8, s. 58; Gökçen, a. g. e, s. 34-35; Yavuz, *Ödemiş Tarihi*, s. 107; Yavuz, *Ödemiş Tarihi*, s. 107

⁴³³ Gökçen, a. g. e, s. 35

4.6.2.1. Birgi'nin Stratejik Önemi ve I. Birgi Baskını

Birgi, Bozdağların Güney eteklerinde ve çeşitli vadi ve sırtlar üzerine kurulmuş bir yerleşimdir. Etrafı sık ağaçlarla çevrilidir ve bu sebeple savunmadan daha çok taarruza elverişli bir yerdir. Akçakmak Gediği ile onun doğusunda yer alan Sarıyar Vadisi'nden başlayarak güneye doğru 6–7 km.lik mesafe ile uzanan sırtın son bulunduğu yer, Birgi'nin batısını kaplayan hâkim bir mevkidir. Burasının adı Topevi Tepesi'dir. Birgi mahallelerinin üçte bir kısmı da işte bu tepenin eteklerinde bir şerit halinde kurulmuştur. Sarıyar'dan gelen Birgi çayı sözü edilen bu birinci vadinin tam ortasından geçer.

Birgi Deresi adı verilen bu birinci vadiye paralel olarak uzanan ikinci bir vadi daha vardır ve yerleşimin büyük kısmı da bu iki vadi arasında bulunan büyük bir sırt üzerinde kurulmuştur. Tahminen iki bin metre kadar bir uzunluğu bulunan bu ikinci vadinin aşağı kısmına “Papaz Deresi”, orta kısmına “Tabakhane Deresi” ve yukarı kısmına “Bökenderesi” denmektedir.⁴³⁴

Bu iki vadi arasında uzanan Büyük sırtı yerleşimin yukarı kısmında ikiye bölen bir gedik ve bunun üzerinde bir su kemeri bulunur.⁴³⁵

Doğuda bu ikinci vadiye paralel olarak uzanan bir üçüncü vadi daha bulunmaktadır. Bunun adına ise Sasallı (Sasaeli) denmekteydi. Bu son iki vadi arasında yükselen “Eski Hisar”⁴³⁶ denilen hâkim nokta ise Eski Birgi şehrinin dış kalesinin devamı niteliğindedir ve çok sarp bir mevkiydi. Üç tarafı dik uçurumlarla çevrili bu hâkim noktada Yunan kuvvetleri bulunmaktaydı.⁴³⁷

Savaştan iki gün önce Yunan kuvvetlerinin Birgi'de bir bölük askeri olduğunu söyleyenler olduğu gibi bir tabur askeri bulunduğunu söyleyenlerde vardı. Savaştan iki gün önce yani Cuma günü Bozdağ Yaylası'ndan Kemer Yaylası'na gelmiş olan bir adam burada Bozdağ'da teşkilat yapıldığını ve bu kuvvetlerin Birgi'yi basacaklarını söylemişti. Bunu işiten Topal Hafız adında bir hain hemen Birgi'ye giderek bu bilgiyi Yunanlılara iletmişti. Bu nedenle Yunanlılar Ödemiş'ten takviye kuvvet istediler. Gelen

⁴³⁴ İlkurşun, a. g. h, TİTE, K113G18B18–s. 87

⁴³⁵ İlkurşun, a. g. h, TİTE, K113G18B18–s. 88

⁴³⁶ Eski Hisar: Ali Orhan Bey hatıratında burayı “Eskisarı” olarak yazılmışsa da bu adın Eski Hisar'dan gelmiş olduğunu belirtmiştir. Bu nedenle burada Eski Hisar ismini kullanmayı uygun buldum (F. A. Ö).

⁴³⁷ İlkurşun, a. g. h, TİTE, K113G18B18–88; Gerek Sasaeli Vadisi ve gerekse Eski Hisar ile onun güneyinde bulunan Taşpazar Mahallesi ve Taşpazar mezarlıkları İkinci Birgi baskınında Keles kuvvetleri tarafından zapt edilmiş ve bu alanlarda kanlı boğuşmalar yaşanmıştır

Kuvvet Ali Orhan Bey'in hatıratına göre bir taburdan fazlaydı ve savaş sırasında Yunanlıların bir bölük mitralyözü de bulunmaktaydı.⁴³⁸

Gelişen olaylar ve baskın planı Ali Orhan Bey'in hatıratında yer alan Salih (Özben) Bey'in ifadelerinde şu şekilde anlatılmıştır:

“18 Temmuz 1919 Cuma günü Bozdağ Teşkilatı yapıldığı zaman Akçakmak Gediği'ne bir müfreze gönderilmiş ve gece Çınarlı Medresesi'nde Birgi'nin basılmasına karar verilmişti. Ertesi gün yani cumartesi günü Birgi'den gelmekte olan bir Rum delikanlısı Akçakmak gediğine gelip de oradaki müfrezemizi görünce silah kullanarak kaçmaya koyulduğundan müfrezemiz tarafından öldürüldü ve bu hadise herhangi bir sebeple baskının birkaç gün daha geriye bırakılmasını imkânsız bıraktığından gece olunca Birgili, Bozdağlı ve Eşme ve Alaşehirli fedailerden teşekkül etmiş bulunan müfrezemiz Akçakmak gediği istikametinde yola koyuldu ki bu mevki yayla mıntıkasının tabii hududunu teşkil eder...

...Bozdağ'dan gelen müfreze gediğin 30–40 metre kadar mesafesinde ve yayladan tarafta bulunan üzeri toprak örtülü yol kahvesine indi. Oraya “Kel'in Ahmedin Kahvesi” derlerdi. Mühim günler görmüş, birkaç padişah devri yaşamış ve o zamanların kafalı adamlarından sayılmış İhtiyar Ahmet efe de sağdı. Kahveler içilmekte iken baskın planı da tertiplendi. Poslu Mestan efe Birgi'nin orta yerinde, çarşı kenarında düşmanın karargâh yaptığı “Hacı Osman Medresesine” saldıracak, Çerkez Hasan efe, Topevi tepesinden tecavüz edecek, İzmirli İsmail Efe “Çörek Baba” mahallesinde bulunan karakolu basacak, Genevli Sabri efe şehrin alt kısmında ve Ödemiş yolu üzerinde bulunan “Kızılmescit Mahallesinin” yanındaki fabrika tepesini tutarak düşmanın ödemiş ile olan irtibatını kesecek, Alaşehirli Mustafa bey ile Eşme Müftüsü Hacı Nazif efendinin müşterek kuvvetleri de ihtiyatı teşkil edeceklerdi. Kuvvetlerin yekünü 100 kişi kadardı ve vazifelerin ehemmiyetine göre beş kısma ayrılmış bulunuyordu.⁴³⁹

Plan yapıldıktan sonra Akçakmak kahvesinde kahramanlar helalleştiler beş kol üzerinden yola koyuldular. Gidecekleri yerlerin uzaklığına göre önden Sabri Efe, onun ardından Poslu Mestan Efe, Çerkez Hasan ve İzmirli İsmail Efeler onları takip ettiler. İhtiyatı teşkil eden Eşme Müftüsü Hacı Nazif Efendi ve Alaşehirli Mustafa Bey de hepsinin ardı sıra yola çıktılar. Çerkez Hasan ve İzmirli İsmail Efe'nin kuvvetleri yolda karşılaştılar bir müddet beraber ilerledikten sonra tekrar helalleşerek ayrıldılar ve

⁴³⁸ İlkurşun, a. g. h, TİTE, K113G18B18–s. 87

⁴³⁹ İlkurşun, a. g. h, TİTE, K113G18B18–s. 86

Çerkez Hasan yolu takip ederek kalabalık Yunan kuvvetleriyle karşılaşmış çetin bir savaşa girdi. İzmirli İsmail Efe Çerkez Hasan Müfrezesi'nden ayrılınca sola dönerek Çörekbaşa Mahallesi'ne indi. Ancak burada bulunması gereken Yunan kuvvetlerinin kaldırılmış olduğunu görünce güneşin doğuş vakti şehrin iç kısmına dağıldı. Ancak Ulu Cami karşısındaki "Kirase Çeşmesi" ne vardıkları zaman Yunan kuvvetlerinin "Hacıkuz Deresi" ile Topevi mevki arasında yerleşirmiş olduğu mitralyöz bunları ateş baskınına tuttuğu için İzmirli İsmail Efe Müfrezesi ikiye bölündü.⁴⁴⁰

*"İsmail Efe, yedi arkadaşı ve bir de kendisi olmak üzere Ulu Cami çarşısına sekiz kişi olarak geçebildi. "Acem Ali" denilen genci katmerci fırınının önünde nöbetçi bırakarak kendisi altı arkadaşı ile "Miskizade" medresesine girdi ve onun duvarlarını tuttu artık o da savaşmaya başlamıştı. Bu mevki Kirase önlerinden aşağı çarşıya kadar olan geniş sahayı eteği altında bulundurabildiği gibi Topevi tepesindeki kuvvetlerimizle savaşan düşman askerlerini arkadan kırmaya da müsait idi. Düşman Topevi tepesindeki kuvvetlerini takviye için bir bölük askerini hareket ettirmiş ve bu bölük müfrezemize yakın mesafeden arka vererek yola koyulmuş olduğu için İsmail efe Müfrezesinin attığı kurşunların bir tanesi bile boşa gitmiyor ve herhangi bir düşman erine saplanan kurşun önünde yürüyenleri de yere seriyordu... Yunanlılar bu müfrezemizin nerede olduğunu sezememiş oldukları için yapılan bu ateşler çok müessir oluyordu."*⁴⁴¹

Topevi Tepesi'nde ve Yunan karargâhında gerçekleşen çarpışmalarda cehennemî bir hal almıştı. Topal Hafız adlı kişinin hainliği yüzünden bir bölük kuvvetle savaşacağını sanan kuvvetlerimiz kalabalık Yunan birlikleri karşısında mücadele etmek zorunda kalmışlardı. Bu arada Çerkez Hasan bu ateş tufanına daha fazla dayanamayarak kaçtı. Bu kaçışını gören İzmirli İsmail Efe onu vurmak için ateş ettiyse de başarılı olamadı. Ancak Çerkez Hasan'ın kaçışı bir tek askerinin bile yerini terk etmesine neden olmadı. Bu hadiseyi gören Eşme müftüsü Hacı Nafiz Efendi ihtiyat mevkiinden koşup yetişerek Çerkez Hasan'ın boşluğunu doldurdu.⁴⁴²

Genevli Sabri Efe, milisleriyle batıdan saldırıya geçerek Kızılcemescit yöresine gelmiştir.⁴⁴³

Eski Hisar Tepesi'nde ise Yunan kuvvetleri bulunduğu için Poslu Mestan Efe çok zor şartlar altında savaşmaktaydı. Kuvvetlerin artmış olması da durumu büsbütün ağırlaştırmış olduğu için orada daha fazla vakit geçirmesi olanaksız hale gelmişti.

⁴⁴⁰ İlkurşun, a. g. h, TİTE, K113G18B18-s. 88-89

⁴⁴¹ İlkurşun, a. g. h, TİTE, K113G18B18-s. 89

⁴⁴² İlkurşun, a. g. h, TİTE, K113G18B18-s. 89

⁴⁴³ Yavuz, *Ödemiş Tarihi*, s. 108

Muvaffakiyet hâsıl olduğu için de daha fazla bekleyip tehlikeye atılmanın bir anlamı yoktu. Poslu Mestan Efe kızanlarını da alarak geri çekildi ve bir saat uzaklıkta bulunan Kemer Yaylası'na çıktı. Karargâhta silah seslerinin kesildiğini gören Eşme Müftüsü de komuta ettiği müfrezeleri geri aldı. İzmirli İsmail ise geri çekilmelerden haberdar olmadığı için çarpışmaya devam etti ancak öbür kuvvetlerimizin çekilmesi ile serbest kalan Yunan kuvvetleri bu müfrezemizin varlığını hisseder etmez bunları kurşun yağmuruna tuttuğu için zor durumda kalan İsmail Efe güçlüğü ve ancak arkadaşıyla beraber geri çekilebildi. İzmirli İsmail Efe'nin diğer üç arkadaşı kaçamayınca dağıldıkları evlerin tavanlarında gece oluncaya kadar saklandıktan sonra gece arkadaşlarının yanına dönmüşler, Acem Ali adındaki genç ise nöbet tutmak için beklediği fırının önünde şehit edilmiştir.⁴⁴⁴

Kemer Yaylası'na çekilmiş olan Poslu Mestan Efe, Birgi içinde hala çarpışmaların devam ettiğini duyarak arkadaşlarını kurtarmak için Birgi'ye yönelmiş ancak yolda silah seslerinin kesilmesi üzerine ya şehit olduklarını yahut çekilebildiklerini düşünerek tekrar Kemer Yaylası'na çekilmiştir.⁴⁴⁵

Üç saatlik bu baskın, milislerimizin üstün Yunan kuvvetleri karşısında geri çekilmesi ile sonuçlanmıştır. Şehitler 2 Eşmeli, 2 Birgili ve 1 Alaşehirli olmak üzere 5 kişi idi.⁴⁴⁶ Yunan kayıplarının sayısı tam olarak belli değildir.⁴⁴⁷

Bu baskın sonucunda Yunanlılar Birgi'deki güçlerini bir alaya çıkardılar. Bu alay emrine bir de efzon kıtası verdiler. Adagide (Ovakent)'ye bir piyade alayı ile bir de efzon kıtası gönderdiler.⁴⁴⁸ Bu iki bucak arasında bulunan Bezdegüme Tepesi'ni tahkim ederek oraya da bir kuvvet koydular. Bu tepenin beş kilometre gerisinde bulunan Ödemiş'e ihtiyat, piyade, süvari ve topçularını yerleştirdiler. Ödemiş'in üstünde bulunan "Arapkazıkları"na 4 adet yedi buçukluk, onun iki kilometre doğusunda bulunan "Ahrandı" burnuna da 2 on buçukluk top yerleştirdiler. İşgal ettikleri yerlerin hâkim noktalarında istihkâm grupları meydana getirdiler. Bölgedeki yerli Rumları da

⁴⁴⁴ İlkurşun, a. g. h, TİTE, K113G18B18-s. 89-90

⁴⁴⁵ İlkurşun, a. g. h, TİTE, K113G18B18-s. 90

⁴⁴⁶ Yavuz, *Ödemiş Tarihi*, s. 108

⁴⁴⁷ Ali Orhan İlkurşun'un hatıratında, Salih (Özben) Bey'in konu hakkındaki ifadesinde şu satırlara yer vermiştir: "*Eşme, Alaşehir, Birgi, Salihli ve Bozdağ'dan olmak üzere yedi sekiz kadar şehidimiz vardır. Düşmanın telefatının hakiki miktarını öğrenmek kabil olmamıştır, ancak bunların ölülerini kaldırmak işinde kullandıkları boşnak muhacirler, 400 kadar düşman ölüsünü kaldırdıklarını ve göremedikleri yerlerde ne miktar ölü bulunduğunu bilemediklerini söylemişlerdir. Türkler evlerinden çıkmaktan men edildikleri için gerek Topevi'nin cenubunda ve gerek karargâhta vuku bulan ölü miktarını öğrenmek kabil olmamıştır.*" Bkz. İlkurşun, a. g. h, TİTE, K113G18B18-s. 90

⁴⁴⁸ İlkurşun, Bkz. İlkurşun, a. g. h, TİTE, K113G18B18-s. 91; Yavuz, *Ödemiş Tarihi*, s. 108

silahlandırarak güçlerini takviye etmiş oldular. Bunların fırka karargâhları da Bayındır'da idi ki bu vaziyet Kaymakçı Çarpışması'na kadar devam edecektir.⁴⁴⁹

4.6.2.2. II. Birgi Baskını

25/26 Temmuz 1919 Pazar gecesi nahiye merkezine hareket ile sabaha karşı Birgi'nin doğu kıyılarına yanaştı.⁴⁵⁰ İzmirli İsmail Efe yönetiminde 100 milis, Sarı Ahmedoğlu Mustafa Ali yönetiminde 80 Bozdağlı milis, yedek subay Rıza Çetin yönetiminde 90 Birgili milisten oluşan milli kuvvetler bulunmaktaydı. Ayrıca Halıllı İzzet Bey, Musa ve Murat Bey müfrezeleri de bu kuvvetler içersindeydiler.⁴⁵¹ Musa Bey Müfrezesi, sağ cenah gerisinde Sasaeli Mahallesi ile Semit arasında kaldı. Hacı Ahmet Efe kuvveti merkezde Birgi'nin Taşpazar Mahallesi ve Eski Hisar karşısında, Murat bey Müfrezesi de Taşpazar mezarlıkları doğusunda mevki aldılar.⁴⁵² Alaşehirli Karaçavuş da otuz süvari ile Ödemiş'ten gelebilecek takviye Yunan güçlerini vurmak görevi ile kuvvetlerimizin sol cenah ilerisine geçerek mevzilendi.⁴⁵³ Yunan kuvvetleri ise Bozdağ'ın kahraman kuvvetleri tarafından daha önce indirilen darbenin verdiği korku ve heyecan içerisinde durmadan çalışıyor, bulunduğu yerleri güçlendiriyor ve gecelerini siperde geçiriyordu. Birgi'ye I. Birgi Baskını'ndan sonra gönderdiği piyade alayını bir efzon kıtası ve silahlandırdığı Birgi Rumları ile takviye etmişti. Piyade alayı üç tabur ve taburları birer tanesi makineli tüfek bölüğü olmak üzere dört bölükten oluşmaktaydı. Her bölüğünde dörder otomatik ve her mangasında birer bomba tüfeği bulunmaktaydı.⁴⁵⁴

II. Birgi Baskını olarak adlandırılan bu savaş, Sasaeli Vadisi, Eski Hisar, Taşpazar Mahallesi ve mezarlıkları bölgesinde gerçekleşti. Hacı Ahmet Efe'nin zeybek ve dağlılardan oluşan müfrezesi, şafakla beraber Sasaeli Vadisi'ni bir hamlede geçerek üç tarafı uçurumlarla çevrili Eski Hisar müstahkem mevkiine girdi. Korku içinde bulunan Yunan askerleri bu hâkim mevki bırakarak kendilerini Tabakhane Deresi'ne attılar. Hacı Ahmet Efe kuvvetinin bir kısmı da Taşpazar Mahallesi'ni geçerek Yunanlıların Taşpazar mezarlıklarına yerleştirmiş olduğu kuvvellerle 25–30 metrelik bir mesafeden karşı karşıya geldi. Halıllı İzzet Bey ve arkadaşları da sol taraftan

⁴⁴⁹ Bkz. İlkurşun, a. g. h, TİTE, K113G18B18–s. 91

⁴⁵⁰ Bkz. İlkurşun, a. g. h, TİTE, K113G18B18–s. 103a

⁴⁵¹ Yavuz, *Ödemiş Tarihi*, s. 108

⁴⁵² Bkz. İlkurşun, a. g. h, TİTE, K113G18B18–s. 103a

⁴⁵³ Bkz. İlkurşun, a. g. h, TİTE, K113G18B18–s. 103a; Yavuz, *Ödemiş Tarihi*, s. 108

⁴⁵⁴ Bkz. İlkurşun, a. g. h, TİTE, K113G18B18–s. 103a

ilerleyerek Taşpazar mezarlıklarının alt kısmından sokulmuş bulunuyorlardı. Öğle vakti yaklaşmakta, savaş hala devam etmekteydi ve gittikçe de şiddetleniyordu. Burada kanlı çarpışmalar yaşandı. Kelesliler adım adım ilerleyerek neredeyse her mermisiyle bir Yunan askerini deviriyordu. Yunan askerleri ise mezarların aralarına saklanarak, kendilerine siper ediyorlardı. Taşpazar mezarlıklarının ilerisindeki büyük vadiye indirilmiş bulunan bir Yunan bölüğünden bir tek asker bile kurtulamamış, mezarlıklardaki askerlerinde çoğu öldürülmüştür.⁴⁵⁵

Çarpışma devam ederken bu bölgelerle Birgi arasında uzanan Tabakhane Vadisi, geriye püsküren Yunan asker ve yaralılarıyla dolmuştu. Yerleşimden, biri Hacı Osman Mahallesi'nden Papaz Deresi'ne ve öbürü Küçük Avlu Mahallesi'nden Tabakhane Deresi'ne inen iki yol da kuvvetlerimizin karşısına geldiğinden Yunanlılar ne takviye getirebiliyor ne de yaralılarını alma imkânı bulabiliyordu. Yunan kuvvetleri ricat etmek için ağırlıklarını hayvanlara yüklemişlerdi. Lakin öğleye yakın Birgi'nin bir kilometre kadar güneydoğusunda "Akçeşme" denilen yerde bulunan bir Yunan kuvvetinin, Ödemiş'ten gelen diğer bir Yunan kuvvetiyle yanlışlıkla çarpışmaya girmesi ve o anda mahiyeti anlaşılamayan bu harbin sol cenah gerimize yakın bir yerde meydana gelmesi karşısında Keles kuvvetleri muntazaman geri çekilmişlerdir.⁴⁵⁶

Yunan kuvvetlerinin baskına hazırlıksız yakalanmış oldukları, kendilerine yardım için Ödemiş'ten gelen birlikle savaşa tutuşmalarından anlaşılabilir. Yunanlıların birbiriyle savaşması sıkça yaşanan örnekler olmuş ve daha sonrada görülmüştür.⁴⁵⁷

Altı saat süren bu çarpışmada Milli Kuvvetler 7 şehit vermişlerdir. Yunan kayıpları da yaklaşık 30 kişi olmuştur.⁴⁵⁸ Yunan ordu kaynakları bu çarpışmada 17 tane de tutsak verdiklerini yazmışlardır. Bu tutsaklar daha sonra kurşuna dizilmişlerdir.⁴⁵⁹

Bu çarpışma sonucunda Yunan kuvvetlerinin maneviyatı iyice bozulmuş ve Yunanlılar çetelerin kanunları olduğunu ve disiplinlerinin çok güçlü olduğunu düşünmeye başlamışlardır. Yunanlıların maneviyat bozukluğu milis cephelerimizin düşmesine dek devam etmiştir. İkinci Birgi Baskını'ndan sonra Yunanlılar hiçbir yere birer bölük ya da birer takımdan aşağı kuvvet gönderemez olmuşlardır.⁴⁶⁰

⁴⁵⁵ Bkz. İlkurşun, a. g. h, TİTE, K113G18B18-s. 103a; Bkz. İlkurşun, a. g. h, TİTE, K113G18B18-s. 92

⁴⁵⁶ Bkz. İlkurşun, a. g. h, TİTE, K113G18B18-s. 92

⁴⁵⁷ Armağan, a. g. e, s. 231

⁴⁵⁸ Bkz. İlkurşun, a. g. h, TİTE, K113G18B18-s. 92; Yavuz, *Ödemiş Tarihi*, s. 108

⁴⁵⁹ Armağan, a. g. e, s. 231; Bkz. Aynı kaynakta, Birgili Nafize Seyhun'un, tutsaklardan birinin götürülürken kendisini defalarca okşadığını, çünkü kendisine benzeyen kızını bir daha göremeyeceğini söylediğini aktardığı yazılmaktadır.

⁴⁶⁰ Bkz. İlkurşun, a. g. h, TİTE, K113G18B18-s. 92

4.6.2.3 III. Birgi Baskını

Bir süre sonra Birgi'ye bir baskın daha yapılmasına karar verildi. Yedek subay Rıza Çetin yönetiminde 80, poslu Mestan Efe yönetiminde 70, Mursallı İsmail Efe yönetiminde 60, Öğretmen Ali Cengiz Bey yönetiminde 50, Mustafa Ali yönetiminde 50, Poslu Mestan Efe'nin kızanı Karaerkek Efe ve Avcı Mustafa yönetiminde 30 ve Keles'ten 40 milis ve zeybekten oluşan kuvvetler Birgi'ye saldırıya geçtiler. Poslu Mestan Efe ve Ali Cengiz müfrezeleri Hacı Hasan Köyü yönünden, Keles müfrezesi Yunanlıların Taşpazar mevkiindeki birliklerine, Karaerkek Efe ve Avcı Mustafa müfrezeleri ile Mursallı İsmail Efe ve Rıza Çetin müfrezeleri Kocadöşemelik'teki Yunan birliklerine karşı saldırıya geçtiler. Altı saat süren çarpışma sonunda birliklerimiz, üstün Yunan kuvvetleri karşısında geri çekildiler. Milli kuvvetlerimizin 1 şehit ve 2 yaralı ile çarpışmadan çıkmasına karşın, Yunan kayıpları yaklaşık 80 kişi kadardı.⁴⁶¹

Birgi baskınlarının hepside Yunanlıları yıpratmak amacıyla gerçekleştirilmiş ve hiçbir zaman burayı geri almak fikri güdülmemiştir. Çünkü iki tarafını zeytin ormanları ve iki tarafını dağların çevirdiği bu yerleşimi muhafaza edebilmek için lazım gelen kuvvet ve araç bizim birliklerimizde mevcut değildi. Arazinin bu durumunun müdafaadan çok taarruza uygun olması sebebiyledir ki Birgi'nin işgali Yunanlılar çok pahalıya mal olmuştur.⁴⁶²

Birgi Baskınlarının halkta yarattığı moral sonucu çok kısa sürede yeni ulusal direniş birlikleri oluşarak yeni cepheleler açıldı. Tire yönünde de oluşan direniş mevzileri ile Ödemiş yöresindeki Yunanlıların 2. Piyade tümeni ulusal direnişçiler tarafından kuşatıldı.⁴⁶³

4.6.3. Alaşehir Kongresi ve Kongreye Ödemiş'ten Katılanlar

Alaşehir, eski bir Osmanlı kasabasıydı ve Gediz Vadisinin doğusunda, Afyon, Aydın ve Balıkesir için, yolların kavşak noktasıydı. Alaşehir'de kongre toplanması kararı, I. Balıkesir Kongresi'nde alınmıştı. Balıkesir'den gönderilen telgraflar Batı Anadolu'daki birçok mutasarrıflığa ve kaza merkezine ulaştırılmıştı. Bu nedenle, az

⁴⁶¹ Yavuz, *Ödemiş Tarihi*, s. 109

⁴⁶² Bkz. İlkurşun, a. g. h, TİTE, K113G18B18-s. 92

⁴⁶³ Yavuz, *Ödemiş Tarihi*, s. 109

sonra Dâhiliye Nezareti harekete geçmiş, kongreyi önlemek istemişti. Alaşehir Kongresinde görüşülmesi istenen maddeler, Balıkesir’de şekillenmiş ancak ilk on beş madde Akhisar’da kararlaştırılmıştır.⁴⁶⁴ Doğudaki Salihli ve Bozdoğan cephelerinin geride dayandığı merkez olarak yükselen Alaşehir’de, böyle bir kongre ancak 16–25 Ağustos 1919 arasında, yani Nazilli Kongresi’nin sona ermesinden bir hafta sonra toplanabildi.⁴⁶⁵ Bu kongre bir yandan doğudaki cepheler için bir yandan da Balıkesir ve Nazilli kongrelerinin kuzey ve güneydeki cepheler için gördüğü işlevleri yerine getirecekti. Diğer kongrelerin yöresel olma özelliğini aşarak, ona tüm Ege’deki bütünleştirme işlevi yükleyen, bir üst kongre olma özelliğine sahipti. Kongreye katılacaklar, Alaşehir’in daveti üzerine Heyeti Milliyelerce seçilmiştir. Kongre Başkanlığına Hacim Muhittin Çarıklı seçilmiştir.⁴⁶⁶

Kongre, 16 Ağustos 1919 günü saat 15.00’te Halil Hüseyin Paşazade Mustafa Bey’in evinin salonunda açıldığı zaman kongreye katılan kişi sayısı 34 iken Kongre kapandığında kararları imzalayanların sayısı 45’tir. Kongre dokuz gün süren çalışması sırasında bir yandan kararlar almış, bir yandan da etki alanını genişletme çalışmalarını sürdürmüştür. Kongre açıldığında Alaşehir, Eşme, İnegöl, ödemiş, Akhisar, Balıkesir, Buldan, Demirci, Soma, Sındırgı, Salihli, Uşak, Kasaba, Kula, Gördes ve Manisa temsilcileri bulunmaktadır. Kongre devam ederken bunlara, Ayvalık, Afyonkarahisar, Aydın, Denizli, Nazilli ve Sarayköy temsilcileri de katılmışlardır.⁴⁶⁷ Böylece kongre kapandığında, tüm Ege’deki direnişi temsil eden bir nitelik kazanmıştır ki bu da Alaşehir Kongresinin en önemli özelliklerinden biridir. Kongre Batı Anadolu’da meydana gelen direnişlerin son durumlarını değerlendirmek teşkilatlanmayı tamamlayabilmek amacıyla toplanmıştır. Amacı ve kararları sebebiyle mahalli bir kongre olmasına rağmen tarihi rolünü yerine getirmiş, bir süre sonra yapılacak olan III. Balıkesir Kongresi’ne de basamak teşkil etmiştir.⁴⁶⁸ Balıkesir ve Alaşehir Kongreleri sonucunda ise Batı Cephesi oluşturulmuştur. Ayrıca bu kongrede Yunan Ordusu’na karşı daha etkili mücadele kararı alınmıştır.

⁴⁶⁴ Enver Konukçu, *Alaşehir Kongresi (16–25 Ağustos 1919)*, Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara, 2000, s. 55–56

⁴⁶⁵ Konukçu, a. g. e, s. 55–56; Yücel Özkaya v.d, *Milli Mücadele Tarihi*, Atatürk Araştırma Merkezi, c. I, Ankara, 2005, s. 191; Yavuz, *Ödemiş Tarihi*, s. 110

⁴⁶⁶ Konukçu, a. g. e, s. 55; Tekeli-İlkin, a. g. e, s. 184–185; Özkaya v.d, a. g. e, s. 191; Yavuz, *Ödemiş Tarihi*, s. 110;

⁴⁶⁷ Tekeli-İlkin, a. g. e, s. 186; Özkaya v.d, a. g. e, s. 192; Konukçu, a. g. e, ss. 59–70; Yavuz, *Ödemiş Tarihi*, s. 110

⁴⁶⁸ Tekeli-İlkin, a. g. e, ss. 186–208

Kongreye Ödemiş yöresinden Kayıkçıoğlu Molla Hüseyin Efendi, Kaymakçı'dan Alaiyeli Ali Efendi, Çaylı'dan Şakiroğlu Mehmet Ağa, Kelas(Kiraz)'tan Müderris İbrahim Ethem Efendi, Birgi'den Saraçoğlu Salih Vecdi Bey, Birgi'den Saraçzade İsmail Hakkı Bey, Bozdağ Cephesi'nden Poslu Mestan Efe temsilci olarak katılmışlardır.⁴⁶⁹

Kayıkçıoğlu Molla Hüseyin Efendi: Ödemişlidir. Medreseye gittiği için Molla unvanı ile tanınmıştır. İlkurşun Direnişi'ne de katılan Molla Hüseyin Efendi, burada keşif görevi almıştır. Milisleriyle Derebaşı istasyonuna yerleşmiş, saldırıya geçen Yunan taburunu yan ateşe tutmuş, böylece Yunanlıların direnişçileri yandan çevirmelerine engel olmuştur. Cephede büyük çaba gösteren Molla Hüseyin Efendi hakkında fazla bilgi yoktur.⁴⁷⁰ Kendisi ayrıca Alaşehir Kongresine katılmış ancak, 17.08.1919'da Ödemiş'e dönmüştür.⁴⁷¹

Alaiyeli Ali Efendi: 1879'da Ödemiş'te doğmuştur ve Kaymakçılıdır. Mustafa Bey ve Rahime Hanım'ın oğlu olan Ali Efendi'nin ailesi, Alaiyeli olarak tanınmaktadır. Ayrıca aile Balcılar/Reis diye de bilinmektedir. 1927'de Kaymakçı Pazaryeri'nde toprağa verilmiştir.

Müderris İbrahim Ethem Efendi: Kendisi Ödemişli olmakla beraber doğum tarihi bilinmemektedir. İbrahim Efendi, Kelas(Kiraz)'ta ikamet etmekteydi. Dini eğitim görmüştü ve Arapça ile Farsça bilmekteydi. Kuva-yı Milliye çalışmalarını Kiraz halkıyla canlandırmış; Cumhuriyet döneminde Kiraz Müftüsü olarak görev almıştır. İbrahim Efendi, 28.02.1954'te Kiraz'da vefat etmiştir.

Saraçoğlu Salih Vecdi Bey: Birgilidir ve Ödemiş Kaymakamlık binasında direniş için namus sözü veren yedek subaylar arasında kendisi de bulunmaktadır. Ödemiş'te ilk kurşunu atan Ali Orhan, Tahir, Fethi Faik, Ahmet Şükrü (Konuk), Selim, Ahmet (Baydar) gibi Salih Vecdi Bey'de bu kutsal başlangıç ve şerefli kadroda yerini almış büyük bir vatanseverdir. Birgi'deki Ulu Cami'de yapılan toplantıya da katılmış, Birgi'yi üs yaparak, Ödemiş bağlantısını gerçekleştirmiştir. 1925'de Balkan Akıncı

⁴⁶⁹ Konukçu, a. g. e, s. 67; Tekeli-İlkin, a. g. e, s. 187; Özkaya v.d, a. g. e, s. 193; Albayrak, a. g. e, s. 141; Yavuz, *Ödemiş Tarihi*, s. 110

⁴⁷⁰ Yavuz, *Zeybekler*, s. 128

⁴⁷¹ Tekeli-İlkin, a. g. e, s. 187

Müfrezesi Komutanı olarak İstiklal Madalyası ile ödüllendirilen Salih Bey, Birgi’de talihsiz bir şekilde ölmüş ve yine burada gömülmüştür.

Saraçzade İsmail Hakkı Bey: Birgili olan İsmail Bey, Saraçzade ailesine mensuptur.⁴⁷²

Poslu Mestan Efe: 1893 doğumlu olan Poslu Mestan Efe’nin ailesi aslen Tire’nin Yeğenli köyünden olup daha sonra Ödemiş’in Gerçekli köyüne yerleşmişlerdir. Baba adı Ali Poslu’dur.⁴⁷³ Poslu Mestan Efe’de burada dünyaya gelmiştir. Milli Mücadeleye kazandırılmasında Birgi Belediye Başkanı Tevfik Bey’in önemli rolü olmuştur.⁴⁷⁴ Ödemiş Kuva-yı Milliyesinin oluşturulmasında da önemli rol oynayan Poslu Mestan Efe, özellikle sorumluluk alanı olan Bozdağlar’da Yunan birliklerine yaptığı baskınlarla tanınmış ve halk arasında daha saygın bir konuma yükselmiştir. İzmir’in işgali üzerine Birgi Ulu Camii’nde yapılan tarihi toplantıya kendisi de katılmıştır.⁴⁷⁵ Efe, Bozdağ, Mendegüme ve Aydın cephelerinde önemli hizmetler vermiş, Birgi baskınlarını hazırlamış, beraberindeki 100 kızarıyla beraber ayaklanmaların bastırılmasında etkili olmuştur. Düzcce ayaklanmasının yanı sıra Anzavur’a karşı yürüttüğü bastırma hareketleriyle Mustafa Kemal’in ve Ankara’nın dikkatini üzerine çekmiş, Poslu’ya özel ilgi gösteren Mustafa Kemal onu Ankara’da üç gün misafir etmiş, bu esnada bir gün boynundaki dürbünü çıkarıp Efe’nin boynuna asarak onu onurlandırmıştır.⁴⁷⁶ Ankara’dan dönüşünden bir hafta sonra 31 Haziran 1920’deki Nazilli Savaşı’nda Ayçukuru denilen yerde yaralanmış ve şehit düşmüştür.⁴⁷⁷ Cenazesi Denizli’de toprağa verilen Poslu Mestan Efe, Eski 57. Tümen ve İzmir Cephesi Kumandanlığı’nın 18–19 Nisan 1924 tarihli yazısı uyarınca İstiklal madalyası ile şereflendirilmiştir.⁴⁷⁸

Alaşehir Kongresine en çok delege Alaşehir ve Ödemiş’ten katılmıştır.⁴⁷⁹ Kelas Cephesi sınırları içinde olan Ödemiş, İzmir Sancağı’nın Batı Anadolu’da yapılan milli

⁴⁷² Konukçu, a. g. e, s. 67–68

⁴⁷³ Yavuz, *Zeybekler*, s. 124

⁴⁷⁴ Konukçu, a. g. e, s. 68; Armağan, a. g. e, s. 140

⁴⁷⁵ Konukçu, a. g. e, s. 68; Yavuz, *Zeybekler*, s. 124; Armağan, a. g. e, s. 140

⁴⁷⁶ Armağan, a. g. e, s. 140

⁴⁷⁷ Yavuz, *Zeybekler*, s. 125;

⁴⁷⁸ Konukçu, a. g. e, s. 68

⁴⁷⁹ Yavuz, *Ödemiş Tarihi*, s. 111

kongrelerden bazılarında (Alaşehir, Nazilli) delege gönderen tek kazasıydı. Bunda Kelas Cephesi'nin Yunan işgali altında kalmayışı etkili olmuştur.⁴⁸⁰

4.6.4. Nazilli Kongresi ve Ödemiş'ten Katılanlar

I. Nazilli Kongresi'nin 12. ve 17. maddeleri gereğince Nazilli'de ikinci bir kongre toplanmıştır. Kongre, Nazilli'de Ali Beyzade Ali Bey'in evinde, Antalya delegesi Nuri Bey'in başkanlığında toplanmıştı. Başkan yardımcılarını Denizli delegesi Helvacızade Mehmed Emin Bey ile Karacasu delegesi Müftü Hulusi Efendilerdi.

19–23 Eylül 1919 tarihlerindeki II. Nazilli Kongresi'ne Küçük Menderes'ten katılanlar, Balyambolu nahiyelerini temsilen İsmail Hakkı Efendi ve Abdullah Efendi, Bademiye'den Hacı İbrahim Efendi ile Ahmed Efendi olmak üzere dört kişidir.⁴⁸¹ Fakat burada Ödemiş'in savunmasıyla ilgili fazla bir etkinlik sağlanamamıştır.

Ödemiş kazası, 6 Ekim 1919'da toplanan III. Nazilli Kongresi'ne de bir delege göndermiştir. İzmir'den bu kongreye katılan kazalar sadece Ödemiş ve Kuşadası olmuştur. III. Nazilli Kongresi'nde Denizli, Isparta, Burdur, Antalya, Muğla ve Aydın illeri ile bu illere bağlı kaza ve nahiyelerdeki Heyet-i Milliyelerin gönderecekleri birer üyeden oluşan Heyet-i Merkeziye'de Ödemiş'in üyesi Aziz Abatlı Bey'dir.⁴⁸²

4.6.5. Ankara Hükümeti İle İlişkiler

19 Mayıs 1919'da Mustafa Kemal küçüklüğünden beri kafasındaki milli hedefe ulaşmak için Samsun'a çıkmıştı.

İzmir'i işgalinden sonra Osmanlı Devleti'nin sessizliğinden yararlanan ve büyük devletleri arkasına alan Yunanistan Anadolu içlerine yürümeye başlamış ve bu durum Anadolu halkını Milli Mücadele içine sokmuş, Batı Anadolu'nun çeşitli yerlerinde ilk kurşunlar atılmıştı. Ancak bu dağınık bir hareketti ve bu hareketi örgütlemek gerekiyordu. Mustafa Kemal Samsun'dan Erzurum'a geçerek 23 Temmuz 1919 tarihinde bir kongre topladı. Burada “Vatan bir bütündür, parçalanamaz.” İlkesi kabul edildi. Manda ve himayenin kabul edilemeyeceği, hemen geçici bir hükümetin ve milli

⁴⁸⁰ Berber, *Sancılı Yıllar*, s. 230, dipnot

⁴⁸¹ Esin Dayı, *Nazilli Kongreleri (1919)*, Atatürk Üniversitesi Yayınları, Erzurum, 1998, ss. 83–85; İlhan Tekeli-Selim İlkin, *Aydın Cenup Mıntıkası Heyet-i Merkeziyesi*, Uluslar Arası II. Atatürk Sempozyumu, Ankara, 1991, c. 1, s. 195; Yapıcı, a. g. e., s. 297

⁴⁸² Esin Dayı, a. g. e., ss. 109–111

meclisin kurulması çalışmalarına başlanması kabul edilen diğer önemli ilkelerdi. Ancak bu kongrede bütün Türkiye temsil edilememişti. Bu eksiği tamamlamak ve milli hükümeti acilen kurabilmek için 4 Eylül 1919'da Sivas'ta ikinci bir kongre toplandı. Burada ise Erzurum kongresi kararlarını kabul eden ve bütün milleti kapsayan bir cemiyet kuruldu: Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti. Cemiyetin en önemli uzvu kongresiydi. Ancak kongre toplantı halinde bulunmadıkça, cemiyeti Heyet-i Temsiliye yönetecekti, reisi ise Mustafa Kemal idi.

Kongreden hemen sonra cemiyetin bütün yurda yayılması için çabalar başladı. Mustafa Kemal okuldan ve askerlikten tanıdığı, güvendiği arkadaşlarına haber göndererek her yerde bu cemiyetin şubelerinin kurulmasını istiyordu. Mustafa Kemal'in bu gizli haberi Alaşehir'de Gureba Hastanesi'nde, Binbaşı olarak tabiplik yapan Dr. Mustafa Şevket Bey'e de ulaştı. Bunun üzerine doktor gizlice Alaşehir'den ayrılarak Yunan işgali altında bulunan Ödemiş'e geldi ve cemiyetin ilk tohumlarını atmış oldu.⁴⁸³

4.6.5. Köşeler Savunması (21 Ekim 1919):

Yunanlılar, tüm Ödemiş kazasında yayılmaya başlamışlar, Karadoğan ve Üzümlü köylerine ilerlemişlerdi.⁴⁸⁴ Yunan kuvvetlerinin Köşeler köyüne gireceğini sezen Gökçen Hüseyin Efe, buradaki kızanların başına İlyas Çavuş'u yerleştirmişti. İlyas Çavuş'un aniden hastalanması üzerine yerine Fatalı Mehmet Çavuş görevlendirildi. Mehmet Çavuş'a, Kemerdereli Ahmet Efe(Çete Ahmet) ve Ahmet Çavuş da katıldı.⁴⁸⁵ Bu sırada Köşeler köyünde Molla Hüseyin Efe'nin fikir ve önerileri ile Ömer Çavuş⁴⁸⁶ isimli Efe, 16 kişilik bir silahlı direniş gücü oluşturarak, Köşeler köyünün güneyinde, Karadoğan köyü üstündeki dağları kuşattı. Yunanlılar Karadoğan ve Üzümlü köylerini yakıp yıktıktan sonra bir birlikleriyle Köşeler köyü üzerine saldırıda bulundular. Ömer Efe, yöreyi iyi tanıdığı için Yunan saldırısını durdurdu ve

⁴⁸³ Bengisu, a. g. e, s. 77; 23 Nisan 1920'de kurulan ilk Türkiye Büyük Millet Meclisi de Mustafa Kemal'in yakın arkadaşlarından oluşmuş ve Mustafa Şevket Bey'de İzmir'i temsilen Mustafa Kemal Paşa tarafından davet edilmişti

⁴⁸⁴ Yavuz, *Ödemiş Tarihi*, s. 114

⁴⁸⁵ Armağan, a. g. e, s. 241

⁴⁸⁶ Ömer Efe: 1890 yılında Ödemiş'in Köşeler köyünde doğan Ömer Efe, I. Dünya Savaşı'na çavuş olarak katıldığı için Ömer Çavuş Efe olarak da bilinmekteydi. Köşeler köyünde genç direnişçilerle beraber Yunanlılara karşı uzun süre dayanmasıyla tanınmıştır. Aynı zamanda çevredeki çalıkakıcı ve çapulcu eşkiyaya karşıda mücadele etmiştir. Yunanlılar tarafından bağışlandığına ilişkin emir çıktığı halde tutuklanarak Atina'ya sürgüne gönderilen Ömer Efe, savaş sonunda tutsak değişimi ile Türkiye'ye dönmüş, 1969 yılında eceliyle ölmüştür. Bkz. Yavuz, *Zeybekler*, s. 123–124; Ayrıca Yavuz, *Ödemiş Tarihi*, s. 115

Yunanlıları üç kez geri püskürttü. Tüm bu çarpışmalar yaşanırken Kösel köyünün kadın ve çocukları direniş güçlerine yiyecek içecek ve cephan taşımışlardır.

Yunan birliğı köye girmek için gösterdiği direnişten vazgeçmedi. Ömer Efe de bu kuvvetlere direndi ve çarpışmalar 1920 yılına kadar yani bir yıl sürdü.⁴⁸⁷ Ömer Efe, geceleri Yunanlıların görebileceğı biçimde tüm tepelere ateş yaktırıp, kuvvetlerinin çok kalabalık olduğıu hissini vermeye çalışırdı. Köyde Molla Hüseyin Hoca'nın da yardımıyla direnişçiler için halktan yardım toplandı. Ömer Efe, ayrıca çevrede baskınlar da düzenlemiştir. Örneğın, Çatalköprü çevresinde 20 kişilik Yunan takipçilerini pusu kurdurup yok etmiştir.⁴⁸⁸

Bir yıl direnen kuvvetlere, Mursallı İsmail Efe 60 kişilik gurubu ile Kemerdereli Ali Efe de Tire gurubu olarak destek verince köyün çevresindeki Yunan askerleri tamamen sarıldı ve çatışma günlerce sürdü. Gökçen Hüseyin Efe de Üzümlü köyündeki karargâhından savunmayı takip etti. Bu işbirliğı başarı getirdi, Medekse(Ortaköy) Tepesi'nde bulunan Yunan topçusu çevre mevzileri topa tutması milislerin başarılı savunmasını kırmaya yetmedi. Yunan birliğı 100 den fazla ölü ve bir o kadar miktar da yaralı vererek geri çekilmek zorunda kaldı. Kösel Savunması, Kurtuluş Savaşı'nın Küçük Menderes Yöresi'ndeki en başarılı, en uzun soluklu savunması olarak tarihe geçmiştir.

Kösel Savaşı ardından Yunan birlikleri Karadoğan ve Üzümlü köylerini ateşe vermişlerdir.⁴⁸⁹

Yunan birliklerini bir yıl boyunca Kösel köyüne sokmayan Köselilerli genç direnişçilerin başında bulunan Ömer Efe'ye gelince, 1920 yılında Ödemiş İşgal Kuvvetleri Komutanlığı, savunmayı bırakırsa kendisinin affedileceğini bildirdi. Hemen arkasından bir yazılı emir çıkarılıp efenin yüze inmesi sağlandı. Ödemiş'e getirilip Yunan karargâh Komutanı ile görüşürüldükten sonra bir gece Ödemiş'te tutuklanarak Atina'ya gönderildi. Ancak savaş sonunda tutsak değışimi ile tekrar yurduna dönebildi.⁴⁹⁰

⁴⁸⁷ Yavuz, *Ödemiş Tarihi*, s. 114–115; Yavuz, *Zeybekler*, s. 123

⁴⁸⁸ Yavuz, *Ödemiş Tarihi*, s. 115

⁴⁸⁹ Armağan, a. g. e, s. 240–241

⁴⁹⁰ Yavuz, *Ödemiş Tarihi*, s. 115; Yavuz, *Zeybekler*, s. 124

4.6.6. Üzümlü Muharebesi:

Üzümlü köyü, Ödemiş'in 8–10 kilometre kuzeybatısında uzunca bir vadi içerisinde yer alır. Gökçen Hüseyin Efe, 1919 yılı Ağustos ayı başlarında karargâhını bu köye kurmuştur. Gökçen Efe burada 180 kişilik kuvveti için asker usulü bir mutfak kaynatıyordu. Bunun için kendisine Tire'den yardım gelmiş, Bakkal Osman eliyle teslim edilmişti.

Üzümlü köyü, İkinci Yunan Tümenine bağlı birliklerin geri çekilme ve ulaştırma yolu üzerinde bulunmaktaydı. Yunanlılar daha önceden Gökçen Efe ile kanlı çarpışmalar yaşamış olduklarından, kendileri için önemli ve tehlikeli olan bu yolu direnişçilerden temizlemek için bir fırsat beklemekte ve herhangi bir saldırıda bulunmamaktaydılar. Bu sebeple Gökçen Efe ve milisleri köyde hiçbir baskı ile karşılaşmadan rahatça oturmaktaydılar.

Köseler Savaşı'nın ardından 1919 Kasım ayı başlarında Yunanlılar topçu, ağır ve hafif makineli tüfeklerin de desteğiyle üstün kuvvetlerle Karadoğan ve Üzümlü köylerine saldırıya geçtiler.⁴⁹¹ Köseler gurubu ise Yunan birliklerinin peşini bırakmadı. Tire gurubundan Fatalı Mehmet Çavuş, Saruhanlı'dan Mehmet Ali Efe, Mevlütoğlu Mehmet Efe'ler de Köselerle Üzümlü sınırındaki üzümlü Deresi'nde pusu kurarak başarılı bir baskın düzenlediler ve efeler ciddi bir başarı kazandılar.⁴⁹²

Bozdağ'daki Balkan Akıncıları Müfrezesi'nden bir kısmı da Gökçen Efe'ye yardım için geldiler. Üzümlü köyü çevresinde iki gün kadar süren bir muharebe yaşandı. Yunanlılara çok kayıp verdirmesine rağmen, silah ve kişi sayısı bakımından yetersiz olan milli kuvvetler geri çekilmek zorunda kaldılar. Gökçen Hüseyin Efe, Üzümlü'den Kaymakçı'ya çekilmiş ve orada bir cephe oluşturmuştur. Üzümlü ve Karadoğan köyleri ise Yunanlıların eline geçmiş ve Yunanlılar buraları yakıp yıkmışlardır.⁴⁹³

⁴⁹¹ Yavuz, *Ödemiş Tarihi*, s. 113; Armağan, a. g. e, s. 240

⁴⁹² Armağan, a. g. e, s. 241

⁴⁹³ Yavuz, *Ödemiş Tarihi*, s. 113

4.6.7. Halkapınar Cephesi ve Mursallı İsmail Efe

Yunanlıların İzmir'i işgalinden birkaç gün sonra Mursallı İsmail Efe⁴⁹⁴, annesinin köyü olan Ödemiş'in Mursallı köyünde teşkilat oluşturur. Köyde toplantı yapılır. Toplantıya Köseler köyünden Osman Ağa, Gerçekli köyünden Poslu Mestan Efe, Mehmet Emin Ağa ve Fahri Beyler Katılırlar. Toplantıda Yunanlılar gelirse ne yapılacağı konuşulur. Mehmet Emin Ağa ve Fahri Beyler, bu toplantı da Kiraz'a gidilip orası ile de ilişki kurulmasını, Ödemiş'i basıp kaymakamlığı ele alma önerisinde bulundular.⁴⁹⁵

Daha sonra Ödemiş'te direniş için teşkilat oluşturma çalışmalarına başlanarak, askeri depodan silah dağıtılmaya başlandı.⁴⁹⁶ Mursallı İsmail Efe, Jandarma Mülazımı İbrahim Bey kanalı ile Ödemiş'ten 200 tüfek aldırdı. İlkkurşun Muharebesi sonucunda milis kuvvetlerimizin geri çekilmesi üzerine Mursallı İsmail Efe, kardeşi Ali, oğulları Âlim ve Hüseyin ile köyden dört kişiyi de yanına alarak Halkapınar Yaylasına çıkmış, burada büyükçe bir çınar ağacına bayrak asarak yöre halkını direnişe davet etmiştir.⁴⁹⁷ Mursallı, Dolaylar, Datbey (Günlüce), Çağlayan köylerinden eli silah tutanlar Efe'nin etrafında toplanırlar. İlkkurşun Direnişi'nden çekilen bazı milislerde bu guruba katılır. Direnişçilerden bazı yedek subaylar kolbaşı yapılır.⁴⁹⁸ Efe'nin çevresinde toplanan milislerin sayısı zamanla 1000 kişiyi buldu.⁴⁹⁹

⁴⁹⁴ Mursallı İsmail Efe: 1880 doğumlu olan efenin babası, Kaymakçılı Molla Mehmet Efendi, annesi ise Mursallı'dan Koca Mustafa'nın kızı Şerife Hanım'dır. Babası Ödemiş'e yerleştiği için sıbyan mektebine gidip okuma yazma öğrenmek fırsatını bulmuştur. Mursallı İsmail, I. Dünya Savaşı başlayınca asker olup Aydın'a gitmiş, sonra Ödemiş Askerlik Şubesine verilmiş, daha sonra da sivil jandarma olmuştur. Türk kadınlarının namusu ile uğraştıkları için Ödemiş'te tütüncülükle uğraşan Çolak Andon ve Angelaki isimli iki Rum'u öldürünce Mursallı köyü üstündeki dağa çıkmış, o zamanlar Zaptiye Subaylığı yapan Edip Bey(Sarı Efe) tarafından teslim olması için razı edilmiştir. Bunun üzerine teslim olan İsmail Efe'nin önce Ödemiş'te sonra İzmir'de yargısı olmuş, ancak 1918'de hükümet değiştiği için Sadrazam Ferit Paşa tüm efe ve yataklarını için af çıkardığından yargısı düşmüş ve tekrar Mursallı köyüne dönmüştür. Bu sıralarda İstanbul İngilizler tarafından işgal edilip eski İttihat ve Terakki Partisi ileri gelenleri tutuklandığından, İttihat terakki Partisi'nin İzmir'deki başkanı Mahmut Celal(Bayar), Sarı Efe Edip Bey ile beraber İzmir'den kaçarak Mursallı İsmail'in yanına gelmişlerdir. Efe, kendilerini korumuş ve daha o zamanda(Mart 1919) bölgede Kuva-yı Milliye örgütlenmesi oluşturma çabalarında onlara yardımcı olmuştur. İzmir'in işgalinden sonra Halkapınar Cephesi'ni oluşturan Efe, Yunanlılara karşı birçok başarılı çarpışmaya katılmıştır. TBMM'ye karşı çıkan ayaklanmaların bastırılmasında görev alan, daha sonra Sakarya Savaşı'na ve Büyük Taarruz'a katılan İsmail Efe, Cumhuriyetin ilanından sonra köyüne dönerek çiftçilikle meşgul olmuş ve 1943 yılında vefat etmiştir. Bkz. Yavuz, *Zeybekler*, ss. 111-113 İsmail Efe'nin torunları halen Ödemiş'te Bengisu Mahallesinde yaşamaktadır (F. A. Ö).

⁴⁹⁵ Yavuz, *Ödemiş Tarihi*, s. 115

⁴⁹⁶ Yavuz, *Ödemiş Tarihi*, s. 116

⁴⁹⁷ Gökçen, a. g. e, s. 33; Yavuz, *Ödemiş Tarihi*, s. 116; Yavuz, *Zeybekler*, s. 112

⁴⁹⁸ Yavuz, *Ödemiş Tarihi*, s. 116; Yavuz, *Zeybekler*, s. 112

⁴⁹⁹ Yavuz, *Zeybekler*, s. 112

Sarı Efe Edip Bey, Mursallı İsmail Efe'ye haber yollayarak kendisini aldirtmasını ister. Bunun üzerine İsmail Efe, derhal iki kişi göndererek Edip Bey'i aldirtır. Böylelikle Sarı Efe olarak tanınan Edip Bey de Halkapınar yaylasındaki mücadeleye katılmış olur ve burada karargâh kurar. Edip Bey, buradan 61. Fırka Kumandanı, Kazım (Özalp) Bey'e bir mektup yazarak, 4 top, 4 makineli tüfek, 20 sandık cephaneye, 200 mavzer temin etti. Karargâh komutanlığına Üzümlü köyünden Mustafa Bey getirildi.⁵⁰⁰

Bu sırada Yunanlılar Lübbey Yaylasına saldırırlar. Halkapınar cephesindeki direnişçiler Lübbey Yaylasını savunmaya girişirler. Yunan kuvvetleri ağır kayıplar verdirilerek bu bölgeden geri püskürtülür.⁵⁰¹ Demirci Mehmet Efe, Poslu Mestan Efe'ye emir vererek, daha önceden Edip Bey'in 61. Fırka Kumandanı Kazım Bey'e mektup yazarak getirtmiş olduğu 4 makineli tüfeği Bozdağ Cephesine aldirtır.⁵⁰²

İsmail Efe ve Sarı Efe Edip Bey buldukları bölgede 60 piyade, 65 süvari ve 2 makineli tüfekten oluşan bir kuvvet meydana getirmişler; bu kuvvete ise "Balkan Akıncıları" denmiştir.⁵⁰³

Demirci Mehmet Efe, Aydın yüzünde bir toplantı yapmak istedi ve bütün efeleri çağırıldı. İsmail Efe bu toplantıya kendisi gitmeyerek kardeşi Ali ve Gökçen Hüseyin Efe'nin gitmesini sağladı. Toplantıda ortaya konulan istek gayet önemliydi. Demirci Mehmet Efe, Poslu Mestan Efe'nin Birgi'den, Gökçen Hüseyin Efe'nin Yeniceköy'den, İsmail Efe'nin de Mursallı köyünden Ödemiş'e bir baskın yapmalarını ve Yunan kuvvetlerini kazadan sürüp çıkarmalarını istiyordu. Mursallı İsmail Efe bu isteği mermimiz az diyerek geri çevirmiştir. Gökçen Hüseyin Efe'de Mursallı İsmail Efe ile aynı görüşte birleşir. Bu sebeple Demirci Mehmet Efe'nin önerdiği saldırı gerçekleştirilemez. Daha sonra Mursallı İsmail Efe, yanına 60 kadar milisini alarak Üçüncü Birgi Baskını'na katılmıştır. Halkapınar Cephesi direnişçileri 1920 Şubatına kadar buldukları bölgeyi korumuşlar, Yunanlılara karşı düzenlenen saldırılara katılmışlardır. Ancak bu tarihte Yunanlılar yöredeki direniş yuvalarını yok etmek üzere büyük bir saldırı düzenleyince Mursallı İsmail Efe ve direnişçileri bölgeden çekilmek zorunda kalmışlardır. İsmail Efe ve milisleri daha sonra Türkiye Büyük Millet Meclisi'ne karşı çıkarılan ayaklanmaların bastırılmasında önemli rol oynamışlardır.⁵⁰⁴

⁵⁰⁰ Gökçen, a. g. e, s. 34; Yavuz, *Ödemiş Tarihi*, s. 116

⁵⁰¹ Yavuz, *Ödemiş Tarihi*, s. 116

⁵⁰² Gökçen, a. g. e, s. 34; Yavuz, *Ödemiş Tarihi*, s. 116

⁵⁰³ Gökçen, a. g. e, s. 34

⁵⁰⁴ Yavuz, *Ödemiş Tarihi*, s. 116-117

Örneğin Mursallı İsmail Efe, Bolu İsyanı'nın bastırılmasına katılmış daha sonra beş altı ay Düzce'de kalmıştır.⁵⁰⁵

4.6.8. Milne Hattı

Batı Anadolu'da Milne Hattı, 22 Haziran 1920 Yunan genel taarruzuna kadar, Kuva-yı Milliye harekâtına etki eden önemli bir faktör oldu.⁵⁰⁶

Bu hattın tespit sebebi ve başlangıcı şu şekilde idi: Aydın'ın Yunanlılar tarafından ele geçirilmesi, zaten var olan Yunan-İtalyan anlaşmazlığını iyice tırmandırdı. Paris barış Konferansında Yüksek Konsey, 18 Temmuz 1919 tarihinde Yunan ve İtalyan işgal kuvvetleri arasında bir hat tespit etmek ve Aydın'ı İtalyanlara terk etmek suretiyle bu anlaşmazlığı gidermek için bir formül ileri sürdü. Fakat Yunanlılar buna itiraz etti. Bunun üzerine Yüksek Konsey, bu defa Türkiye'deki Müttefik Kuvvetler İşgal Orduları Başkomutanı İngiliz Generali Sir George Milne'i, bu anlaşmazlığı gidermek ve işgal kuvvetlerinin ilerleyebilecekleri en ileri hattı tespit etmekle görevlendirdi.⁵⁰⁷ Temmuz 1919 sonlarında General Milne ve görevlendirdiği heyet üyeleri bölgeyi gezdiler. İncelediğimiz bölgede, Köşk Cephesi teşekkül ettiği zaman, Türk ve Yunan kuvvetlerinin buldukları mevzilerde ufak düzeltmeler yapılarak, tespit edilecek hattın kabul edilmesinin en uygun hal tarzı olacağını Konseye teklif ettiler. General Milne, bu konuda verdiği raporda "Türk kuvvetlerinin büyük kısmı eşkıya çetelerinden ibarettir. Bunlar Türk ordu birlikleriyle de gizlice takviye edildiklerinden çok kuvvetlidirler ve Yunanlıların ilerlemelerini önlemek kararındadırlar. Hükümeti emri altında bulunduran askeri otoritelerin, gizlice destekledikleri milli kuvvetler, gittikçe güçlenmekte ve gelişmektedir. Hükümet bu durumu önlemek kudretinde değildir" diyordu.

Bu rapor birçok gerçeği ortaya koymaktaydı. Kuva-yı Milliye'nin her geçen gün kuvvetlenmekte olduğu iyi teşhis edilmişti. Çok kuvvetli olarak görülmek bir bakıma Türklerin lehineydi. Fakat Türk birliklerinin eşkıya çetesi olarak kabul edilmesi yerinde değildi.⁵⁰⁸

⁵⁰⁵ Yavuz, *Zeybekler*, s. 112–113

⁵⁰⁶ Aydın, a. g. e, s. 251; Güneş, a. g. t, s. 42

⁵⁰⁷ Aydın, a. g. e, s. 252; Güneş, a. g. t, s. 42; Mustafa Turan, *İstiklal Harbi'nde Milne Hattı*, Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi, c. VII, S. 21, Temmuz 1991, Ankara, s. 151

⁵⁰⁸ Aydın, a. g. e, s. 252

General Milne, 10 Ağustos 1919 tarihinde Yunan Orduları Başkumandanlığı'na bir emir verdi ve işgalleri altında bulunan sınırdan ileri geçmemelerini istedi. Tayin edilen sınır, Yunan Zulümlerinin önlenmesi ve işgal sahasının sınırlandırılması amacıyla alınan bir önlem gibi görülmekteyse de, bu hatta Yunan ilerlemesi belki de uzun süreli durdurulmamaktaydı. Ancak Milne hattı denilen bu sınır, Aralık 1919'da Konferansça kesinleşmiştir.⁵⁰⁹

Milne Hattı'nın tespiti ve Konsey tarafından kabulü kolay bir süreç olmadı. Nihayet 3 Kasım 1919'da General Milne, Harbiye Nazırı Cemal Paşa'ya hattın tespit edildiği kararını tebliğ etti.⁵¹⁰ Bu hat, Salihli'nin batısındaki Sart'tan, güneye doğru Bozdağ-Bucak-Çaylı-Bademli-Musluca Çayı-Umurlu-B. Menderes Nehri'ni takip ederek, Söke doğusunda Kuşadası'na ulaşıyordu. General Milne, Konsey kararını tebliğ ederken: "Bu hattın batısının müttefik kıtaları (İngiliz, Fransız, Yunan) tarafından işgal edildiği zaman Türk askeri ve milli kuvvetlerinin Bademiye-Umurlu hattının 3 km doğusuna çekilmeleri gerektiğini" de bildirdi. Ancak, buna ne Harbiye Nezareti, ne de Kuva-yı Milliye komutanları riayet etmediler. Buna karşı Yunanlıların, Aydın ve İzmir'den çekilmeden mücadeleyi bırakmayacakları cevabını verdiler.

Bu hattın tespit edilmesindeki asıl maksat, İngilizlerin kışkırttıkları Yunanlıları Türk taarruzlarından koruyarak, işgal ettikleri yerlerde yerleşmelerini sağlamak ve daha sonra yapacakları genel taarruz için yığınak yapacak kuvvetlerini perdelemektir. General Milne de artık Anadolu'da yapılacak her türlü mücadelemize karışma hakkını da kendinde bulacaktı.⁵¹¹

General Milne, söz konusu hatta ne Türk nizamiye kuvvetlerinin yerleşmesine izin veriyor ne de hattın İtilaf Devletleri kuvvetlerince korunması teklifini kabul ediyordu.

Yunanlılar, sık sık tarafsız bölgeyi işgal ediyorlar ancak General Milne, onların taarruzlarına sessiz kalıp Kuva-yı Milliye'nin kendini savunmasına tepki gösteriyor, derhal tedbir alınması yolunda Hükümete notalar gönderiyordu.

Yunanlılar, Milne Hattı ile alakalı olan Ödemiş'in Kaymakçı köyü güneyindeki sınırları işgal için 21 Kasım 1919'da yaptıkları taarruz sırasında müsademe ile alakası olmayan Kızca, Ayasuluğ, Çaylı, Kaymakçıkebir, Uzundere, Gaziköy gibi yerleşimleri üç saat kadar top ateşine tutmuşlardır. Bu saldırıya maruz kalan köylerin halkı,

⁵⁰⁹ Mustafa Turan, *İstiklal Harbi'nde Milne Hattı*, Atatürk Araştırma merkezi Dergisi, S. 21, c. VII, Temmuz 1991, s. 152

⁵¹⁰ Mustafa Turan, *İstiklal Harbi'nde Milne Hattı*, s. 151

⁵¹¹ TİH, *Batı Cephesi*, c. 2, Kısım 1, s. 120-121; Aydın, a. g. e, s. 252-253; Güneş, a. g. e, s. 43

civardaki başka köylere ya da dağlara kaçmışlardır. Dağlara sığınan insanlardan bazılarının telef olduğu, kaçamayan bazı kimselerin katledildiği, kadın ve kızlara tecavüz edildiği Aydın ve Havalisi Umum Kumandanı Demirci Mehmet Efe'nin 30 Kasım, 1919 tarihli Erkan-ı Harbiye'ye gönderdiği raporunda ifade edilmektedir.

General Milne'in Yunan yanlısı bir politika izleyerek Osmanlı Hükümetine karşı tehditkâr bir tutum sergilemesinden cesaret alan Yunan kuvvetleri, Türk kuvvetleri tarafından sebebiyet verilmiş gibi gösterecek tahrik ile olay çıkarmaya yelteniyor ve böylece ilerleme maksatlarını icra etmeye çalışıyorlardı.

Bir çatışma çıkmaması için Kuva-yı Milliye ile Yunan kuvvetleri arasına İtilaf Devletleri kuvvetlerinin girmesini isteyen Damat Ferit Paşa Hükümeti, Milne Hattını memnuniyetle kabul ederken, Kuva-yı Milliye bunu kesinlikle reddetmiştir. Çünkü bu hat sadece Yunanlıların emellerini kolayca gerçekleştirmesine hizmet etmektedir.

Nitekim Yunanlılar, 22 Haziran 1920 tarihinde Milne Hattı'ndan genel bir taarruza geçerek isteklerinin bu hattın daha ilerisi olduğunu açık bir şekilde göstermişlerdir.⁵¹²

4.6.9. Kaymakçı Muharebesi ve Gökçen Hüseyin Efe'nin Şehit Oluşu:

Gökçen Efe, Ekim 1919 başlarında Ödemiş'in Üzümlü köyüne gelip cephe kurmuş, Yunanlıların Üzümlü'ye saldırmaları üzerine Kaymakçı kasabasına çekilerek burada tekrar bir cephe oluşturmuştu. Burası önemli bir noktaydı çünkü Yunanlıların doğuya doğru ovada yapacakları ileri harekâtın yolu üzerindeydi.⁵¹³

Kaymakçı Muharebesi'nden birkaç gün evvel Kör Bayram Efe (Mehmet Onbaşı olarak da bilinir) Bademiye'den Kazanlı'ya geldi ve orada Küçük Kozanlı'dan Süleymanoğlu Mehmet ona, Ödemiş Papazı'nın Ödemiş Müftüsü'ne Yunanlıların Cuma günü Kaymakçı ve Bademiye'yi işgal edeceklerini söylediğini ve müftünün de bunu kendisine ilettiğini ifade etti.⁵¹⁴ Haber çok önemliydi ve Kör Bayram Efe hemen bir mektupla bunu Gökçen Hüseyin Efe'ye bildirdi.⁵¹⁵ Gökçen Hüseyin Efe, haberi aldığı anda Kurucaova köyünde hasta yatmakta idi. Ama bu haber üzerine yanına Eskici Mehmet Efe'yi de alarak 146 Milis'i ile önlem alır. Kuvvetlerini Yunan kuvvetlerinin

⁵¹² Mustafa Turan, *İstiklal Harbi'nde Milne Hattı*, ss. 158–163

⁵¹³ Yavuz, *Ödemiş Tarihi*, s. 119

⁵¹⁴ Aydın, a. g. e, s. 278

⁵¹⁵ Aydın, a. g. e, s. 278; Armağan, a. g. e, s. 244; Yavuz, *Ödemiş Tarihi*, s. 119

ilerleyeceği noktalara, özellikle Kanlıkısık denilen anayol üzerindeki geçitten Kaletepe'ye doğru sırtlara yerleştirir.⁵¹⁶

Yunan kuvvetleri gerçekten de Kör Bayram Efe'nin mektubunda belirttiği Cuma günü yani 21 Kasım 1919 tarihinde Kaymakçı'ya Ödemiş'ten intikal ettirdiği piyade, topçu ve makineli tüfeklerden oluşan 5000 kişiye yakın bir kuvvetle taarruz etti.⁵¹⁷ Topçuları Bezdegüme (Yolüstü) tepesine bırakarak diğer kuvvetleriyle Bezdegüme'den Gereli köyüne doğru yürüyüşe geçtiler.⁵¹⁸ Yunan kuvvetleri, arkalarındaki topçu desteğiyle şiddetli bir taarruza geçmelerine karşın milis kuvvetleri mevzilerinde direnmeye devam ediyorlardı. Hatta bazen Yunan piyadeleri, şiddetli ateş karşısında geri çekiliyor sonra subaylarının zorlaması ile tekrar muharebeye katılıyorlardı.⁵¹⁹ Devam eden çarpışma sırasında çevre köylerdeki halk ve oralarda bulunan efeler Yunan kuvvetlerinin milislere nazaran oldukça üstün olduklarını görüp Gökçen Efe kuvvetlerini takviyeye başlamışlardır. Bunlar, Çaylılı Keleş Mehmet Efe, Koca Mehmet Efe, Küçük Hasan, Murat Bey, Umurköylü Hacı Ahmet Efe, Halil Onbaşı, Bakırlı Mehmet Efe ve Çavuşdağlı Halil Ağa müfrezeleridir. Çevreden yardıma gelen bu müfrezeler ile milis kuvvetlerin toplam mevcudu 800 kişiyi bulmuştu. Muharebe esnasında kadınlar da direnişçilere yardım ediyor, cephede savaşımlara su ve ekmek taşıyorlardı. Bunlardan taşıdığı testi şarapnel parçalarıyla ellerinde parçalananlar olduğu gibi şehitlik mertebesine erişenler de oluyordu.⁵²⁰

Bu sırada sırtları tutmuş olan direnişçilere Kışla Deresi'nden giderek saldırdılar. Muharebe neredeyse dağ çevresinin her tarafına yayılarak iyice kızıştı. Yunan birlikleri burada yaşanan şiddetli bir çarpışma sonucu geri çekilmek zorunda kaldılar. Tam bu esnada Bezdegüme tepesinde mevzilenmiş olan Yunan topçuları geri çekilen bu dağılmış Yunan taburunu milis güçleri zannederek top ateşine tuttular. Yunan çekilmesi adeta bir kaçışa dönüşmüştü ve bu olayla beraber ölü ve yaralı olarak ağır kayıplar verdiler. Ancak geride tekrar toplanarak hafif ve ağır makineli tüfeklerin de desteğiyle tekrar taarruza geçtiler. Topçu atışları da milis kuvvetleri üzerine yağmaya başladı. Direniş güçleri bu nedenle ağır kayıplar verdi. Gökçen Hüseyin Efe, Kurucaova köyünün kuzey taraflarındaki Sındırlı Deresi'nde bulunmaktaydı.

⁵¹⁶ Yavuz, *Ödemiş Tarihi*, s. 119

⁵¹⁷ Aker, a. g. e, c. III, s. 42; Aydınel, a. g. e, s. 278; Yavuz, *Ödemiş Tarihi*, s. 119–120

⁵¹⁸ Yavuz, *Ödemiş Tarihi*, s. 119–120

⁵¹⁹ Aydınel, a. g. e, s. 278–279

⁵²⁰ Aydınel, a. g. e, s. 279; Başaran, a. g. e, s. 44; Yavuz, *Ödemiş Tarihi*, s. 119–120

Bu arada cephede çok üzücü bir olay yaşandı. Bakırlı Efe, kendisine emanet edilen sağ cenahtaki en önemli mevkiilerden birini terk edip kuvvetleriyle kaçmaya başladı. Yunanlılar açık kalan bu büyük gedikten dalarak şiddetli bir ateşe başladılar.⁵²¹ Gökçen Efe, Yunan kuvvetlerinin açtığı bu şiddetli ateşin yerini terk ettiğinden haberinin olmadığı Bakırlı Efe müfrezesinden geldiğini zannederek kolunu kaldırarak “Bakırlı atma” diye bağırınca kendini hedef göstermiş oldu ve bir Yunan mitralyözünden çıkan mermilerle vurularak⁵²² ağır yaralandı. Kahyaoğlu Mustafa Efe, Gökçen Efe’yi kollarına alıp geri çekmek istediyse de çok kan kaybeden Efe, Boztepe, Sındırlı Deresi’nde Kahyaoğlu Mustafa Efe’nin kollarında şehit oldu.⁵²³ Bu olay nedeniyle moralleri bozulan kuvvetler dağıldı. Bu arada düşman taarruzu da şiddetlendiği için Gökçen Hüseyin Efe’nin cesedi gömülemedi ve altı ay kadar açıkta kaldı. Gökçen Efe’nin cephesi sekiz saat dayanabildi. Yunan kuvvetleri o gün Kaymakçı’ya girdiler. Yunanlılar Kaymakçı’yı işgal için giriştikleri bu savaşta 300 kayıp, 900 hafif ve ağır yaralı vermişlerdir.⁵²⁴ Bunlardan 6 tanesi subay, 22 tanesi ise astsubaydı.⁵²⁵ Yunanlılar, Kaymakçı’ya girdiklerinde halkın büyük bir kısmı önceden göç etmiş bulunuyordu. Ancak Kurucaova, Ayasuluğ, Uzundere, Çerkezköy (Ertuğrul) gibi birçok köy üç saat boyunca top ateşine tutmuş, Yunanlılardan kaçan kadın ve çocuklardan 30 kadarı donarak ölmüşlerdir. Yunan askerleri, kaçamayan ihtiyar, kadın ve çocukları öldürmüşler ya da işkence etmişlerdir.

Yetişen diğer müfrezelerle birlikte, Trablusgarplı Teğmen Ali (Gadban) Efendi kuvvetlerinin kahramanca savunması ile Yunan birlikleri durduruldu.⁵²⁶ Ancak Yunanlılar tekrar toparlanıp saldırıya geçtiler ve Kaymakçı’nın doğusundaki Eselli köyünü işgal ederek, Eselli sırtlarına yerleştiler. 2 Aralık 1919’da milli direnişçiler, Eselli sırtlarındaki Yunan kuvvetlerine saldırıya geçtiler. Yarım saat kadar süren şiddetli bir çarpışmadan sonra Yunanlılar, arkalarında 100 kadar ölü bırakarak geri çekildiler. Türklerden ise sadece 4 kişi hafif yaralanmıştır.

⁵²¹ Bayar, a. g. e, c. 7, s. 67; Yavuz, *Ödemiş Tarihi*, s. 120

⁵²² Aker, a. g. e, c. III, s. 42; Bayar, a. g. e, c. 7, s. 67 ve 69; Aydınel, a. g. e, s. 279; Başaran, a. g. e, s. 44; Armağan, a. g. e, s. 245; Yavuz, *Ödemiş Tarihi*, s. 120

⁵²³ Bayar, a. g. e, c. 7, s. 67 ve 69; Aydınel, a. g. e, s. 279; Armağan, a. g. e, s. 245; Yavuz, *Ödemiş Tarihi*, s. 120

⁵²⁴ Yavuz, *Ödemiş Tarihi*, s. 120–121

⁵²⁵ Yapıcı, a. g. e, s. 302

⁵²⁶ Aydınel, s. g. e, s. 279; Yavuz, *Ödemiş Tarihi*, s. 121

Gökçen Efe'nin cesedini altı ay kadar sonra kaçtıkları bölgeden geriye dönebilen yengesi ve dayısı silahı ve zeybek elbisesinden tanıyarak bulunduğu yere defnetmişlerdir.⁵²⁷

Gökçen Efe'nin vurulması ile müfrezesinin yönetimi komutasını çok sevdiği ve “Hacı emmim” dediği yiğit ve mert bir Yörük olan Hacı Halil Ağa üzerine aldı. Gökçen Efe'nin intikamını alırcasına bölgede Yunan kuvvetleriyle çatışarak onları sürekli baskı altında tuttu. Halil Ağa, müfrezesiyle birlikte, Büyük Millet Meclisi Hükümeti'nin düzenli orduları kurup milli kuvvetlerin, çetelerin kaldırılması kararı alınıncaya kadar faaliyet gösterdi.⁵²⁸

Kaymakçı muharebesi sırasında birçok köy Yunanlılar tarafından topa tutuldu. Yunanlıların top ateşlerine maruz kalan 12 köy halkı Keles ve Balyambolu'ya yerleştirildi.⁵²⁹ Top ateşine maruz kalan bu 12 köy şunlardı: Kaymakçı, Ayaklı, Çerkesköy, Ayasuluğ, Genev, Çaylı, Kışla, Alaşlı, Kızılcaavlu, Mezgitli, Kurucaova ve Balabanlı.⁵³⁰

Yunanlıların Kaymakçı muharebesinden sonra bölgede yaptıkları mezalim Demirci Mehmet Efe'nin İzmir'e doğru gazetesinde yayınlanan telgrafı ile anlatılmıştır.⁵³¹

Gökçen Hüseyin Efe'nin şehit olması olayını Nazilli'de haber alan Albay Şefik (Aker) Bey ve Demirci Efe, Gökçen Efe'nin şehit olduğu günün ertesi 200 atlı ile Kaymakçı yakınındaki Keles ilçe merkezine hareket ettiler.⁵³² Şefik Bey ve Demirci Efe, gece dağ yollarında Yunanlıların top ateşine tuttuğu köylerden kaçarak dağlara sığınmış olan çocuk ve kadınların donmuş cesetlerini gördüler.⁵³³

⁵²⁷ Yavuz, *Ödemiş Tarihi*, s. 120–121; Gökçen Hüseyin Efe, burada defnedildikten sonra aradan geçen yıllar boyunca gelip geçen köylüler Armağan, a. g. e, s. 240Sındırlı Deresi'nde bulunan bu mezar üzerine bir taş koymayı gelenek haline getirmişlerdi. Böylece mezarın üzerinde halk tarafından doğal bir anıt oluşturuldu. 1971 yılı Mayıs ayında Efe'nin cenazesi Kaymakçı Maşattepe'ye Kaymakçı Turizm Derneği tarafından yapılmış olan yapılan anıt mezarına taşınmış, anıt İzmir Valisi'nin de katıldığı bir törenle açılmıştır. Bkz. Yavuz, *Ödemiş Tarihi*, s. 121

⁵²⁸ Bayar, a. g. e, c. 7, s. 70; Aydın, a. g. e, s. 281; Yapıcı, a. g. e, s. 303

⁵²⁹ Aker, a. g. e, c. III, s. 42

⁵³⁰ ATASE, Klasör 404, Dosya 9, Dolap 7, Fihrist 28; Günver Güneş'in izniyle yayınlanmıştır.

⁵³¹ İzmir'e Doğru Gazetesi, 7 Aralık 1919

⁵³² Aydın, a. g. e, s. 280; Armağan, a. g. e, s. 245

⁵³³ Aker, a. g. e, c. III, s. 42; Aydın, a. g. e, s. 280

4.6.10. Keleş Mehmet Efe ve Çaylı Savunması:

Gökçen Hüseyin Efe'nin şehit olması ve kurduğu cephenin dağılmasından sonra Çaylılı Koca Mehmet Efe halkı güvenli bir yere göçe ettirme işiyle uğraştığından ovada Kaymakçı'nın doğusunda bulunan köyler savunmasız kalmıştı.⁵³⁴ Aslen Çaylılı olan ve bir zamanlar yanık Hail Efe'nin baş kızanlığını yapmış bulunan Keleş Mehmet Efe⁵³⁵ bu boşluğu doldurdu.

Kaymakçı'nın batısındaki cephe bozulunca Yunanlılar Kaletepe'ye karargâh kurdular. 24 saat sonra Kurucaova köyünün kuzey yönünden ilerleyerek Gacar'ın üstündeki Tilkiini Tepesi başına topçu birliklerin getiren Yunan kuvvetleri, Kurucaova ve Kaymakçı köylerini topa tuttular. Halk hayvanlarını ve mallarını alarak köylerini terk etti ve doğu tarafına çekilmeye başladı. Arkasından Yunan birlikleri, sadece ihtiyarların kaldığı Kurucaova ve Kaymakçı köylerine girdiler. Bu olaydan sonra Yunanlılar doğuya doğru ilerlediler. Eselli sırtlarına topçular yerleştirerek Çaylı köyüne doğru yürüdüler. Keleş Mehmet Efe, zeybekleri ve köylülerden eli silah tutan kimseler Yunanlılara karşı direnmeye hazırlandılar. Bu arada bu kuvvetler arasında bulunan Çaylılı Koca Mehmet Efe, halkını göçe zorlayarak daha güvende olacaklarını düşünerek Aydın'a gönderdi. Kardeşi Tahir ise halkın güvenle göç etmesini sağlayabilmek amacıyla Yunanlıların dikkatini kendi üzerine çekmek için bazı arkadaşlarıyla birlikte Keles (Kiraz) yönüne çekildi. Ancak bu yiğit, Yunanlıların attığı bir top ateşi ile şehit düştü.

Yunan birlikleri ilerlemeye devam etti ve Keleş Mehmet Efe direnişçileriyle Kaymakçı tepelerinde karşılaştılar. Ancak Yunanlıların üstün gücü karşısında çekilmek zorunda kalan Efe ve kuvveti, Kızılcaavlu ve Mai Tepesi'nde tutundular. Burada toparlanıp direnişe geçtilerse de sayıları üstün Yunan kuvvetlerine karşı çok az olduğundan tekrar bozuldular. Bu çarpışmalar sonucunda iki şehit verildi. Yörük Yusuf'un Halil adlı genç, bir topçu ateşi ile can verirken, Teğmen Ali Kaptan da Balanbirt Dağı'nda şehit oldu. Çaylı, Alaşarlı, Kızılcaavlu, Orhangazi gibi köyler de Yunan kuvvetlerinin eline geçti. Keleş Mehmet ise Çaylı'da Yunanlılarca tutsak edildi ancak daha sonra bir yolunu bulup ellerinden kurtulmayı başardı. Yunanlılar Aydın

⁵³⁴ Yavuz, *Zeybekler*, s. 116

⁵³⁵ Keleş Mehmet Efe: 1887 yılında Ödemiş'in Çaylı köyünde doğmuştur. Babası yine Çaylı'dan Mehmet adında biridir. Keleş Mehmet, Yanık Halil İbrahim Efe'ye zeybeklik etmiş ancak çevresine karşı çok sert ve öfkeli bulduğu efesi ile arasında tartışma geçince 1918 yılında Efe'nin diğer zeybeklerini de toplayarak yanından ayrıldı ve kendisi bu zeybeklerin başına geçti. Daha sonra bu zeybekler arasından Dıkileç Mustafa Efe ondan ayrılarak kendi grubunu kurdu. Keleş Mehmet Efe, Çaylı savunmasında savaştı ve sivil halkın güvenliğini sağlamak için çok uğraş verdi. 1919'da Balyambolu'nun Yağcılar köyünde bir husumet nedeniyle Uscu Mehmet adlı biri tarafından öldürüldü. Bkz. Yavuz, *Zeybekler*, s. 118

yöresine göç etmekte olan bazı köylülerin önlerini keserek kendilerine bir şey yapmayacakları konusunda teminat verip geri dönmelerini söylemişler, köylülerde yeniden köylerine dönmüşlerdir. Ancak Yunanlılar verdikleri sözü tutmamış, sonraları kaçan efe, zeybek ve diğer milislerin adlarını ve yerlerini öğrenebilmek için köylülere eziyet etmişlerdir.⁵³⁶

4.6.11. Bademiye (Bademli) Direnişi ve Kör Bayram Efe

1 Haziran 1919'da İlkurşun Cephesi'ndeki direnişçilerin çekilmesinden bir süre sonra bir Yunan birliği Adagide(Ovakent)'yi işgal etti⁵³⁷ ve buraya bir karargâh kurdu. Aynı günlerde Yunanlılar bir takım efzon askeriyle Bademiye'ye de girdiler. Yunanlılar Ödemiş Askerlik Şubesi kayıtlarını incelemişler ve buradan Bademiye'ye silah verildiğini öğrenmişlerdi. Bunun üzerine muhtara halkı toplamasını ve konuşma yapacaklarını söylediler. Muhtarın çağrısı üzerine halk Yenikahveönü denilen yerde toplandı. Silahlı efzonlar hemen köy halkının etrafını çevirdiler ve Yunan subayları halkı silahlar için sorguya çekip tehdit ettiler. Bu esnada korkanlar hemen silahlarını getirip Yunan kuvvetlerine teslim etti, korkmayan ve direnmek isteyen kişiler ise silahlarını alıp çete olmak amacıyla dağlara kaçtılar. Ancak Yunanlılar silahların ancak üçte ikisinin teslim edildiğini anlayınca hemen Uyuzoğlu Mehmet Bey başta olmak üzere ileri gelen kimselere eziyet etmeye başladılar. Yenikahveönü denilen yerde bulunan çınar ağaçları ileri gelen kimselerde 5–10 tanesini asarak altlarında tütsü yaktılar ve bu yolla halkı bezdirip silahların kimlerde olduklarını öğrenmeye çalıştılar. 300'e yakın genci toplayarak her birine 5–6 tüfek verdiler ve buradan ayrılıp Adagide'ye giderken bu silahları onlara taşıttılar. Efzonlar Adagide'ye vardıklarında da bu gençlere dayak attılar.⁵³⁸

⁵³⁶ Yavuz, *Ödemiş Tarihi*, s. 122; Yavuz, *Zeybekler*, s. 116–117

⁵³⁷ Adagide, Küçük Menderes Havzasının birinci dereceden önemli bir noktasıydı. Çünkü Adagide, gerek Ödemiş, gerek Tire ve gerekse Aydın hattının önemli bir kavşağıydı. Bu yerleşim, Aydın Dağları'nın kuzey sırtlarındaki vadileri, geçitleri ve Yunan ordusunu zorlayan doğal yapısıyla kanlı çarpışmaların ve pusuların yoğun yaşandığı bir coğrafya olmuştur. Stratejik öneme sahip bu yerleşim hem Yunanlılar hem de Kuva-yı Milliyeciler için vazgeçilemez bir yerdi ve bu nedenle burada sık sık kanlı çarpışmalar yaşanmıştır. Yunan İşgal Kuvvetleri Komutanı bazen bir tümenle buraya saldırıyor bezen de daha küçük birliklerle yoklama harekâtında bulunuyor ama her halükarda sürekli burayı kontrol ediyordu. Bkz. Armağan, a. g. e, s. 230–231

⁵³⁸ Yavuz, *Ödemiş Tarihi*, s. 123

Kör Bayram Efe⁵³⁹, bu olaydan sonra zeybekleriyle beraber Bademiye'nin Tolman Dede ve Asargedığı adlı bölgesinde cephe kurarak Yunan kuvvetlerinin tekrar Bademiye'ye girmesini engellemeye çalıştı. Yunanlılarla yaptığı çarpışmalarda Koca Hasanın Hüseyin ve Külâhın Hasan adlı kızanlarını kaybetmiştir. Birkaç ay içinde yöreden çeşitli zeybekler ve bazı köylüler gelip cepheye katılmışlardır. Mendegüme'den Kel Ahmedin Abdi Efe ve zeybekleri, sonradan Aydın'da cephe tutup Yunan'a karşı savaşan Yörük Ali Efe ve zeybekleri, Beydağ Halıköy'den Dıkileç Koca Mustafa Efe ve zeybekleri, Adagide'den Kâhya Hasan'ın Mustafa Bey ve diğer köylüler birleşmişler ve Eylül 1919'da Asar Tepesi'nde bulunan Yunanlılara karşı taarruza geçtiler. Dıkileç Koca Mustafa Efe zeybeklerinden biri yaralanınca çarpışmadan çekildi. Daha sonra Kâhya Hasanın Mustafa Bey ile Yörük Ali Efe de cepheden çekilerek Aydın tarafına gittiler. Kör bayram Efe 15–20 zeybeği ile Yunanlılara karşı tek kaldı ama çekilmeyerek çarpışmaya devam etti. Bu çarpışmanın üzerinden çok geçmeden Nazilli'nin Sinekçiler köyünden Dokuzun Hasan Hüseyin Efe 35 zeybeğiyle gelerek bu cepheye dâhil oldu ve yönetimi ele aldı.⁵⁴⁰ Kör Bayram Efe ile Dokuzun Hasan Hüseyin Efe, beraber Kasım 1919 başlarında 24 zeybek ile Küçük Menderes nehrinin Adagide yolu ile kesiştiği yere yakın bir alanda Adagide'den gelen 500 kişilik Yunan kuvvetine saldırmışlar ancak Yunanlılar topçu ateşine başlayınca geri çekilmek zorunda kalmışlardır. Burada yaşanan çarpışmada Yunanlılar 2 subaylarıyla birlikte 40 da erlerini yitirmişlerdir.

Aralık 1919'da Adagide yöresine Türk nizami askeri teşkilatı geldi. Bu zeybek müfrezesi ve piyade birliği 175. Alay'a bağlı idi ve başlarında komutan olarak Teğmen Kazım Bey bulunuyordu. Kazım Bey, birlik karargâhını Bademiye'nin Yakaçelebi Mahallesi'ne kurdu. Bademiye Ketendere mezarlığından, Karıncalık Aktaş Tepesi'ne kadar olan alanda cephe tuttu. Yunanlıları topları, makineli tüfekleri ve ağırlığı Asar Tepesindeydi. Türk birlikleri ve Yunanlılar arasında şiddetli çarpışmalar oldu ve bu sırada Yunanlıların attığı bir top mermisiyle Bademiye Korga Camii minaresi yıkılınca

⁵³⁹ Kör Bayram Efe: Asıl adı Mehmet olan Kör Bayram Efe, 1888 yılında Bademiye'de doğdu. Babası Bademiye'den Çınarlının Bayram'dır. Askerde onbaşı olması ve gözlerinin şaşı olması nedeniyle Kör Bayram Mehmet Onbaşı olarak anılırdı. Bir ara işlediği bir suçtan dolayı yargılanmış ve hapsedilmişti. Yunanlılar efzon askerleriyle Bademiye'ye girip halka eziyet ettikten sonra tekrar Adagide'ye döndükleri zaman Efe, Yunanlıların bir daha Bademiye'ye girmesini önlemeye çalıştı. 19 Mart 1920'de Teğmen Kazım Bey ile beraber savaşarak Yunanlıları Bademiye'ye sokmadılar. Daha sonra Aydın'a geçerek Yunanlılara karşı savaşını orada sürdürmüştür. Kör Bayram Efe, 3 Şubat 1967'de 79 yaşında eceliyle vefat etmiştir. Bkz. Yavuz, *Zeybekler*, s. 119–120

⁵⁴⁰ Asaf Gökbel, *Milli Mücadele'de Aydın*, Aydın, 1964, s. 296; Güneş, a. g. t, s. 45; Yavuz, *Ödemiş Tarihi*, s. 124; Yavuz, *Zeybekler*, s. 120

Türk topçusu da Adagide'deki Rum kilisesine ateş etti ve kiliseyi yıktı. Bu olay üzerine iki taraf arasında kutsal mekânlara dokunulmayacağına dair bir anlaşma oldu.

Yunanlılar'ın Asartepe'deki topçu birliği Kör bayram Efe'nin saldırılarından oldukça rahatsız bir haldeydi. Bu sebeple gelişigüzel ateşlerle sık sık Bademiye'ye gözdağı veriliyordu. Sonunda 19 Mart 1920'de Yunanlılar topçu ateşinin de desteğiyle Bademiye'ye saldırdılar. Bademiye Yakınında bulunan Teğmen Kazım Bey, Bayram Efe'nin çağrısıyla Bademiye'ye gelerek savunma hattı oluşturdu. Yunanlıların ağır topçu ateşi Teğmen Kazım Bey ve Kör Bayram Efe'nin savunmasını kırmaya yetmedi ve bu şiddetli savunma üzerine Yunanlılar Bademiye'den çekilmek zorunda kaldılar.⁵⁴¹

1920 yılı Haziran ayında bu cephedeki askeri birlikler ve zeybekler Nazilli yönüne çekilince Bademiye ikinci kez Yunan işgaline altına girdi. Halk Yunanlıların gelişiyle birlikte bölgeden göç ettilerse de dört ay kadar sonra tekrar geri dönüp yerleştiler.⁵⁴²

Bademiye'deki işgal ve direniş hakkında Albay Şefik Aker şunları yazmıştır:

*“...General Milne'nin çizdiği sınıra (Hududa) göre Yunanlılarda kalması icap ediyordu. Yunanlılar da bu köyü elde etmek için saldırım yaptılar. Hatta köyün camisini, evlerini, topçu ateşile tahrip ettiler. Yunanlılar köyün kenarlarına kadar ilerlediler. Fakat muannidane bir müdafaa neticesi köy tamamen elimizde kalmıştı. Bademiye köyünün muannidane müdafaaasında kıymetli faaliyet ve cesaret gösteren alay 135, bölük kumandanlarından Mülazım Kazım, son taarruzlara kadar bu parçanın kumandanı bırakılmıştı.”*⁵⁴³

4.6.12. Üçyol Muharebesi

Üçyol, stratejik açıdan Tire ve Ödemiş'i Aydın'a bağlayan bir güzergâhta bulunuyordu ve Adagide-Mendegüme hattının bu sarp vadisi Yunan tümeninin uğrak noktası haline gelmişti. Çünkü Aydın dağlarının kontrolü için çok önemli bir mevkiydi. Bu geçitten sağlanan Ödemiş ve Tire bağlantısı haberleşme ve lojistik destek açısından önem taşımaktaydı. Milis kuvvetleri içinde önemli olan bu bölge Karaçamur karargâhına çok yakındı. Efeler giyecek, yiyecek, hayvan, silah ve cephane gibi ihtiyaçlarını buradaki stoklardan sağlıyorlardı. Stratejik konumu bakımından önemli

⁵⁴¹ Yavuz, *Ödemiş Tarihi*, s. 124; Yavuz, *Zeybekler*, s. 120; Armağan, a. g. e, s. 246

⁵⁴² Yavuz, *Ödemiş Tarihi*, s. 124–125

⁵⁴³ Aker, a. g. e, c. III, s. 156

olan bu bölgede birçok kanlı çarpışma yaşanmıştır ve Üçyol'a giriş kapısı niteliğindeki Adagide bu konumundan dolayı çok yıpratılmıştır.

Yunan işgal kuvvetleri, bu güzergâhın Nazilli, Sultanhisar, Köşk, Aydın, İncirliova ve Germencik dağlarındaki milis güçlerin barınma yeri olduğunun farkındaydı. Burada oluşan ve gelişen gücü bir an önce kırmak gerekiyordu.⁵⁴⁴ Yunanlılar bu sebeplerle bu bölgeyi hiç boş bırakmıyorlardı. Milis kuvvetleri de Yunanlıların, Mendegüme üzerinden Aydın yüzüne akabilecekleri bu bölgede güçlenmesine olanak vermemek için harekete geçmeye karar verdiler.⁵⁴⁵ Ağustos ayının ilk günleri tüm hazırlıklar gözden geçirildi. Gökçen Efe, kızanlarıyla birlikte Mendegüme'de, komutanlığını Mümtaz Bey'in yaptığı Kuva-yı Milliye gönüllülerinden oluşan Denizli grubu ile görüştü. Sayıları 200 civarında olan bu grup, diğer kuvvetlerde eklenerek büyütüldü. Cephede epeyce önemli isim mevcuttu. Gökçen Hüseyin Efe, Dıkıleç Koca Mustafa Efe, Kâhya Hasan Efe, Kelahmetoğlu Abdi, Tekeli İsmail Efe, Kelahmetoğlu Emin, Çayırlılı Mehmet Efe, Kalek Mehmet Efe ve Keleş Mehmet Efe yanlarında kızanlarıyla beraber Yunanlılarla çarpışmak için burada toplanmışlardı. Bu çarpışmada milis güçlerine destek olmak için Mendegüme köylüleri de seferber oluyor, harekâta cephenin en sarp yerlerine dahi su ve ekmek taşıyarak destek veriyorlardı.⁵⁴⁶ Bu çatışmalar akşama kadar devam etti. Daha sonra bir durum değerlendirmesi yapılarak bir plan düşünüldü. Yapılan planda 27 Ağustos 1919 sabahı tüm grupların içinden gönüllü seçilerek bir müfreze oluşturulmasına ve başlarından Yedek subaylardan Hüseyin Bey, Mustafa Turgut ve Arap Selim Beylerin bulunacağı bu müfrezenin Mendegüme'de kalacak olan Yunan istihkâmlarında pusu kurmasına karar verilmişti. İlk atış ve saldırı Keleş Mehmet Efe ve Dıkıleç Koca Mustafa Efe'den başlayacaktı. Fakat efeler, saldırıyı planlanan saatte başlatmadıkları için diğer kuvvetler de saldırıya gecikmeli olarak başlayınca Yunan kuvvetleri zaman kazanıp önlem aldılar. Bu saldırı akşama dek sürdü. Kısmi bir başarı elde edilse de yapılan imha planı gerçekleşemedi. Bu çatışmalarda milis kuvvetlerden Ahmet Efe şehit olmuş, ihtiyat subayı ve pusu komutanı Hüseyin Bey ile Küçükkemerdereli Keloğlanoğlu Çakır Efe de yara almışlardır.⁵⁴⁷

Bu çarpışmadan istenildiği gibi bir sonuç alınmadığı için Gökçen Hüseyin Efe, Hacı Halil Efe ve Çamlıcalı Hüseyin Efe, durumu değerlendirdiler ve gelişmeleri

⁵⁴⁴ Armağan, a. g. e, s. 234–235

⁵⁴⁵ Yavuz, *Ödemiş Tarihi*, s. 125

⁵⁴⁶ Yavuz, *Ödemiş Tarihi*, s. 126; Armağan, a. g. e, s. 236

⁵⁴⁷ Armağan, a. g. e, s. 236

aktarmak için Köşk'e doğru yola çıktılar. Köşk'te bölgenin en büyük toplantısı yapıldı ve bu toplantıya, Milis Kuvvetleri Komutanı Albay Şefik (Aker) Bey de katıldı. Genişletilmiş toplantı da Demirci Efe, Yörük Ali Efe, Gökçen Hüseyin Efe ve Celal Bayar yardımcıları ile bulunuyordu. Bu isimler geç saatlere kadar durumu değerlendirdiler ve yapılması gerekenleri konuşarak belli bir plan üzerinde anlaşma sağladılar. Buna göre Üçyol ana cephe olacak, Aydın Cephesi bir süreliğine bırakılacak ve Üçyol Cephesi geniş bir şekilde güçlendirilecekti. Çarpışmada kullanılmak üzere cepheye iki top getirilecek ve bunu Hacı Halil Efe yapacaktı. Yapılan plana uygun olarak cephe yerleşiminin ne şekilde olacağına da karar verildi. Aktaş semti ana yerleşim planına alındı. Sağ, sol ve orta da mevzilenen kuvvetler kararlaştırıldı. Buna göre:

Sağ Tarafta: Yörük Ali Efe, Kılıoğlu Hüseyin Efe, Gökçen Hüseyin Efe, Sancaktarın Ali Efe, Kâhya Hasan Efe, Çamlıcalı Hüseyin Efe, Milli Aydın Alayı Komutanı Zekai Bey, Binbaşı Salih Bey, Şerafettin Bey, Teğmen Nemci Bey ve Çavuş İbrahim Efe bulunuyordu.

Ortada: Hacı Hail Efe, Kemerdereli Ali Efe (Molla Velioğlu), Kemerdereli Kara Ahmet Efe (Çete Ahmet), Tekeli İsmail Efe, İhtiyat Subayı Hüseyin Yılmaz, Keleş Mehmet Efe, Dıkıleç Koca Mustafa Efe, Kara Erkek Mehmet Efe, Kör Bayram Efe, Danişmentli İsmail Efe ve Poslu Mestan Efe mevzilenmişti

Sol Tarafta: Kuva-yı Milliye komutanları Mümtaz Bey ve Akçaköylü Halil İbrahim, Yanık Halil İbrahim Efe, Sarı Efe (Değirmencioğlu), Hesapçioğlu Şeh Mehmet Efe grupları yerleşmişti. Yüzbaşı Yakup Bey de dağ topçu taburu ve makineli tüfek ile katılmıştır.

Cephelerin ve ayrılan birliklerin genel komutası Binbaşı Hacı Şükrü Bey'e verildi.

1 Ekim sabahı, herkes bulunması gereken yerde mevzilendi ve çarpışma başladı.⁵⁴⁸ Her şey planlandığı gibi giderken akşam doğru durum değişti ve Yunanlıların topçu desteği ve makineli tüfekleri mevzilere büyük zararlar verdi. Bu arada cephenin orta tarafında mevzilenmiş olan Danişmentli İsmail Efe ve Sağ kanatta bulunan İbrahim Efe önemli kayıplar verdiler. Öyle ki İbrahim Efe'nin 160 kişilik ekibinden 100 kişi şehit düşmüştü. Bu durum İbrahim Efe'nin moralini çökertmişti ve geri kalan milislerini yine sağ kanatta mevzilenmiş bulunan Gökçen Efe'nin kontrolüne bıraktı.

⁵⁴⁸ Armağan, a. g. e, s. 236–237

Yunanlıların top ve makineli tüfeklerine ve tahkim edilmiş mevzilerine karşı, mavzer ve daha ilkel silahlarla karşı koyamaya çalışan, ayrıca Yunan kuvvetlerinden sayı bakımından oldukça yetersiz bulunan milis kuvvetlerimizin verdiği bu önemli çarpışma genel olarak başarısız geçmiş, bu dağlar Yunan kuvvetlerinin denetimine geçmiştir.⁵⁴⁹

Üçyol Savaşları, binlerce Yunan askerine ve onların üstün silahlarına karşı Kuva-yı Milliye'nin Aydın, Ödemiş ve Tire güçlerinin ortaklaşa hareketi olması ve adeta bir meydan savaşı özelliğini taşıması bakımından önemlidir.⁵⁵⁰

4.6.13. 20 Şubat 1920 Demiryolunda Sabotaj

Kuva-yı Milliye kuvvetleri Ödemiş ve Hacılyas arasındaki tren yolu hattında pusuya yatarak Seyrekli'de, trenle bölgeye gönderilen Yunan birliklerine karşı mücadele etmişlerdir. Burada yaşanan çarpışmaya Kâhya Hasan, Hasan Hüseyin Efe, Kör Bayram Efe, Kuşaksız Mehmet Efe ve Emin Efe gibi önemli efeler katılmıştır. Burada raylar üzerinde dinamitler patlatılmak suretiyle tren, içindeki 300 askerle birlikte havaya uçurulmuştur.⁵⁵¹ Demiryolu tahrip edilmiş, kısa süreli bir çatışma yaşanmış ve Yunanlılar epeyce kayıp vermişlerdir.⁵⁵²

20.02.1920'de 2. Kolordu Kumandanlığı'na gönderilen raporda, bir akıncı kolunun Ödemiş ovasında şimendifer hattını tahrip ettiğini ve bir treni tamamen havaya uçurduğu yazmaktadır.⁵⁵³

28.02.1920'de 2. Kolordu Kumandanlığı'na gönderilen vukuat raporunda, "22.02.1920 tarih ve 627 numaralı vukuat raporunun ikinci maddesinde Ödemiş mıntikasında havaya uçurulduğu bildirilen askeri trende üç yüz kadar asker ile iki fırka kumandanı bulunduğu ve askerden hayli kayıp ve yaralı olduğunu Yunan esirlerinin ifade etmiş olduğu" yazmaktadır.⁵⁵⁴

Cevat Sökmensüer, eserinde bu olayı şöyle anlatmıştır:

"Tire'de Gökçen Hüseyin Efe'nin ufak ufak baskınlarından ve Ödemiş'teki zeybeklerin ara sıra görünmelerinden korkmuş olan işgal kumandanı, bir miktar askerin

⁵⁴⁹ Yavuz, *Ödemiş Tarihi*, s. 125–126; Armağan, a. g. e, s. 237–238

⁵⁵⁰ Armağan, a. g. e, s. 238

⁵⁵¹ Aker, a. g. e, c. III, s. 45–46; Armağan, a. g. e, s. 246

⁵⁵² ATASE, Klasör 702, Dosya H-1, Dolap 12–103 Adagide Dağ Cephe Komutanlığı (26.2.1920), Günver Güneş'in izniyle yayınlanmıştır; Güneş, a. g. t, s. 48; Gökbel, a. g. e, s. 296

⁵⁵³ TİTE, K317B31

⁵⁵⁴ TİTE, K317B4

Ödemiş'e takviye olarak yollanmasını İzmir'deki Birinci Kolordu Kumandanı General Diyanis'e devamlı yazıyordu. Nihayet bir miktar askerin Ödemiş'e geleceğini duyan 57. Tümen Kumandanı Albay Şefik Bey, Ödemiş hattına bir tahrip müfrezesinin yollanmasını uygun görmüştü. O sıralarda İstanbul'dan kaçıp gelen Yedek Teğmen Ragıp Bey, Albay Şefik bey'den vazife isteyince tahrip müfrezesi kumandanlığını bu teğmene vermişti ve o civarı bilen Hasan Hüseyin Efe, Ragıp Beyle maiyetindeki efratla birlikte münasip dağa yollarından Ödemiş tarafına inmişlerdi. Yollarda birçok müşkülâtle karşılaşan bu kahraman genç subay hiç yılmadan arzusuna nail olmuştu. Çünkü yüksek rütbeli bir subay kumandası altında bir tabur askerin trenle Ödemiş'e geleceğini haber almışlardı. Ödemiş ile Hacıilyas istasyonları arasında dinamitlerin yerleştirilmesi uygun görülmüştü. Tren saati malum değil iken beklenen askeri tren görünmüş idi. Tepelerden tarassut eden Ragıp Bey'in sevincinden dili tutulacaktı. Dürbün ile trenin gelişi görünüyordu. Nihayet tren dinamitlerin yerleştiği yere gelince dinamitler patlamış ve askeri tren devrilmişti. O esnada hat boyuna hücum edilerek kaçamayan askerler esir edilmiş ve birçok Yunan subay ve eri telef olmuştu. Üçte bir nispetindeki yaralılarından da hayır kalmamıştı.⁵⁵⁵

4.6.14. Bozdağ'ın İşgali

Yunanlılar kendileri için çok önemli olan Bozdağ Cephesi'ni imha ederek burayı Türk milis kuvvetlerinden temizlemek amacındaydı. Çünkü burada mevzilenen Türk birlikleri kendilerine çok büyük zayıat verdirmişler, maddi ve manevi olarak da oldukça zarar görmüşlerdi. Stratejik açıdan da büyük bir öneme sahip olan bu bölge geri hatların güvenliğini sağlamak açısından da çok gerekliydi.⁵⁵⁶

Küçük Menderes ve Gediz Vadisi'ni birbirinden ayıran hâkim bir bölge olan Bozdağ'da bulunan efe müfrezeleri 13. Yunan Tümeni'nin güneyindeki ve Ödemiş bölgesindeki 2. Yunan Tümeni'nin kuzeyindeki kuvvetlerine sürekli baskınlar düzenleyerek taciz etmekteydi.⁵⁵⁷ Bu sebeple Yunanlılar 1920 başından itibaren Bozdağ'daki birlikler üzerine çeşitli saldırılar düzenlemişlerdir.

13 Ocak'ta işgalleri altında bulunan Adagide Gediği üzerinden saldırıya geçen Yunan birlikleri yoğun topçu ateşi neticesinde Tüfengli köyünün yanmasına neden

⁵⁵⁵ Sökmensüer, a. g. e, s. 57-58

⁵⁵⁶ Gökçen, a. g. e, s. 66

⁵⁵⁷ Aydınel, a. g. e, s. 294; Gökçen, a. g. e, s. 66

oldular. Kaymakçı'da da bir kısım halkı evlere toplayarak bunları katlettiler. 18 Ocak sabahı ise Salihli Cephesi'nden saldırıya geçtiler. 19 Ocak'ta akşama kadar süren çatışmada burada bulunan Kapanca Çiftliği, Yunan kuvvetleri ve milis güçleri arasında birkaç kez el değiştirmiştir. 21 Ocak'ta Yunan kuvvetleri yeni bir saldırı düzenlediler ancak, 18 saat süren bir çarpışmadan sonra kuvvetlerini geri çekmek zorunda kaldılar. Yunan kuvvetleri, 11 Şubat'ta Sart İstasyonu'nun batısından bulunan Kapanca Çiftliği civarından tekrar bir saldırıya geçti fakat Kuva-yı Milliye güçlerinin kuvvetli karşı saldırısı ile çekilmek zorunda kalmıştır.⁵⁵⁸

Yunanlılar gerek Bozdağ ve gerekse Halkapınar cephelerini çökertip dağıtmak, buraları kendilerini baskınlarla huzursuz eden ve önemli kayıplar verdiren Türk birliklerinden arındırmak amacıyla gerekli hazırlıkları yaptılar. Gediz Vadisi'ndeki 13. Tümenden ve Küçük Menderes Vadisi'ndeki 2. Tümenden oluşturdukları iki alaylık bir kuvveti Gölcük Gölü-Lübbey Yaylası bölgesini ele geçirmekle görevlendirdiler ve 2 Mart 1920'de Albay Kandilis komutasında saldırıya geçtiler. Ödemiş'ten Datbey (Günlüce) köyüne ilerleyerek bazı güçsüz direnişçileri bastırmak suretiyle Bozdağ'ın güney yamaçlarındaki Lübbey Yaylası'na doğru ilerlediler. Burada kuzeydeki Ahmetli ve Çaypınar'dan gelen bir Yunan müfrezesi ile buluştular. Yunanlılar bundan başka Küçük Menderes Vadisi'nden Bozdağ'a doğru iki saldırı daha yaptılar. Bunlardan ilki, Birgi yönünden Gölcük'e oldu. Direnen bazı kuvvetlerle karşılaştıktan sonra Bozdağ'a taarruz ettiler. Burada Lübbey Yaylası'ndan gelen iki müfreze ile takviye edildiler.⁵⁵⁹ Böylelikle 2 Mart 1919'daki Yunan saldırısı başarılı oldu ve Türk birlikleri üstün kuvvetler karşısında geri çekildiler.⁵⁶⁰

Mestan Efe, Yunanlıların bu son saldırısı üzerine müfrezesini dağıtarak bölgeyi güçlendirmeye başladı.⁵⁶¹ Bu önemli bölgenin elden çıkmaması gerekiyordu. Aksi halde buradan kuzeye ilerleyecek bir Yunan taarruzu, Alaşehir ve Salihli'deki kuvvetlerimizin gerisini kesebilir ve yok edilebilirdi. Bu durumun doğmaması için 3 Mart 1920'de Alaşehir'deki 68. Alay'ın 1. Taburu ile bir hücum bölüğü ve iki makineli tüfek Yarbay Arif komutasında Salihli güzergâhıyla Bozdağ Cephesi'ne gönderildi.⁵⁶²

Birkaç gün içinde milli kuvvetlerde savunma mevziini kuvvetlendirmeye başlayıp bir denge kurulduysa da 7 Mart 1920'de Yunanlılar tekrar taarruza başladılar.

⁵⁵⁸ Gökçen, a. g. e, s. 66–67

⁵⁵⁹ Gökçen, a. g. e, s. 68; Yavuz, *Ödemiş Tarihi*, s. 128

⁵⁶⁰ Aydınel, a. g. e, s. 295; Süvari Yüzbaşı Ahmet, a. g. e, s. 96

⁵⁶¹ Gökçen, a. g. e, s. 68

⁵⁶² Aydınel, a. g. e, s. 295

Aslen Poslu Mestan Efe'nin kızanı olan ve ona bağlı olarak Gölcük'te cephe tutmuş bulunan Kara Erkek Mehmet Efe Müfrezesi'ne dört top desteğiyle saldırdılar. Ellerinde ilkel silah ve mermiden başka bir şey bulunmayan milli kuvvetler, bir çarpışmadan sonra mecbur olarak geri çekildiler. Topçu ateşinden destek alan Yunan kuvvetleri milli kuvvetlerin üzerine akın akın ilerlediler. Milli kuvvetler gece olunca Bozdağ köyüne yakın bulunan Yediler Tepesi'ne baskın yaptılar ve buradaki Yunan birliğini geri püskürttüler. Kayıplar vererek çekilen Yunanlılar, Bozdağ köyünü yaktılar. Bu müfreze gündüz Gündalan Yaylası'na geldiğinde Yunanlılar yeniden taarruz ettiler ve milli kuvvetleri dağıttılar.⁵⁶³ Yarbay Arif Bey, bu kötü olay üzerine müfrezesini Alaşehir istikametinde geri çekmek zorunda kaldı.

Yunanlılar bir taraftan da Salihli istikametine taarruz ediyorlardı. Başlangıçta buradaki Çerkez Ethem kuvvetleri direndilerse de Yarbay Arif'in kuvvetlerinin Alaşehir istikametinde geri çekilmeleri üzerine art taraflarının kuşatılacağını düşünerek⁵⁶⁴ 23. Tümen komutanı Aşir Bey'in "*Salihli boşaltılmayacak*" kesin emrine karşın, Ethem Bey, yinede kuvvetlerini Salihli'nin doğusuna geri çekti.⁵⁶⁵ Böylece Yunan kuvvetleri 8 Mart'ta Salihli'ye ilerleyerek Sart köyünü hiçbir direnişle karşılaşmadan işgal ettiler.⁵⁶⁶

Bozdağ'daki çarpışmalardan sonra Yunanlılar Bozdağ'ı aşan geçitleri kontrolleri altında tutarak, Küçük Menderes Vadisi'ndeki Türk sivil direnişçilerinin saldırılarına son vererek Küçük Menderes ile Gediz Vadisi arasındaki ulaşımı sağladılar.⁵⁶⁷

4.6.15. Beydağ Cephesi

22 Haziran 1919 tarihinde Yunanlıların Nazilli'den çekilmeleri üzerine Beydağ gönüllüleri ve halk işgal korkusu ile Nazilli tarafına göç etmeye başlamışlardı. Buradan Kuyucak, Denizli köylerine, Karacasu ve Bozdoğan'a göç ettiler. Köylerde sadece uzun yola dayanamayacak kimseler bırakılarak halk çoğunlukla Beydağ'dan ayrılmıştı. Göç çok zorluydu ve bu zorlu süreçte açlıktan, yorgunluktan, hastalıktan hayatını kaybeden kişiler olmuştu. Bir süre sonra Yunanlılar, göç etmiş olanlara esir aldıkları Yağcılar köyünden Hüseyin adlı birini göndererek bir zarar verilmeyeceğine dair teminat

⁵⁶³ Gökçen, a. g. e, s. 69; Yavuz, *Ödemiş Tarihi*, s. 128–129

⁵⁶⁴ Aydın, a. g. e, s. 295; Gökçen, a. g. e, s. 69

⁵⁶⁵ Çerkez Ethem'in verilen bu kesin emre rağmen kuvvetleriyle beraber bulunduğu yeri terk etmesinin sebebi, kendisine emir verilmesinin maneviyatına yaptığı tesirden dolayıdır. Bkz. Süvari Yüzbaşı Ahmet, a. g. e, s. 96

⁵⁶⁶ Aydın, a. g. e, s. 295; Gökçen, a. g. e, s. 69; Süvari Yüzbaşı Ahmet, a. g. e, s. 96

⁵⁶⁷ B. O. A. DH-KMS 52–5/57; Güneş, a. g. t, s. 49; Gökçen, a. g. e, s. 70; Yavuz, *Ödemiş Tarihi*, s. 129

vermişlerdir. Kadı Hakkı Efendi'nin de "evlerinize gelin" diye haber göndermesi ile muhacir olan köylüler tekrar köylerine geri dönmüşlerdir. Döndüklerinde göç edemeyecek halde oldukları için bıraktıkları yakınlarına Yunanlıların ve çalıkakıcı çetelerin eziyet etmiş olduklarını görmüşlerdir. Yaşlı, sakat, güçten düşmüş bu insanlar buldukları ot vb. şeylerle karınlarını doyurabilmişlerdir. Halk göçten döndüklerinde Yunanlıların, incir bahçelerini başkalarına kiraya vermiş olduğunu görmüşlerdir.

23 Haziran 1919 günü Beydağ birinci kez Yunan işgaline uğradı. Beydağ'a ilk gelen Yunan askerlerinin çoğu efzonlardan oluşuyordu. İşkenceler daha çok bu birinci işgal döneminde yapılmıştır.

30 Haziran 1919 Pazartesi günü Ödemiş ovasından Nazilli kuzeyindeki Beydağ üzerinden Ovacık istikametine bir Yunan yürüyüş kolunun ilerlemekte olduğu bildirilmişti. Demirci Mehmet Efe ilk iş olarak asayiş temin etmek gereğini duymuş ve Nazilli ile Ödemiş arasındaki Beydağ eteklerini koruması altına almış, Nazilli-Beydağ arasına telefon hattı döşetmiştir. Dıkıleç Koca Mustafa Efe'ye de Beydağ yöresinin komutanlığı görevini vermiştir.⁵⁶⁸

İşgalden sonra bölgedeki önde gelen kişiler tarafından Kuva-yı Milliye Heyeti oluşturulmuştur. Bu Heyette, Avuncular köyünden Şahbaz, Nuri Tabak, İbrahim Pulcu, Ahmet Kiremitçi (Hafız Çavuş), Tabaklar köyünden Hacı Hüseyinoğlu Molla Ahmet, Abdullah Efendi, Erikli köyünden İsmail Hakkı gibi kişiler bulunmaktaydı. Bunlardan Hacı Hüseyinoğlu Molla Ahmet tanıkların ifadesine göre Kuva-yı Milliye reisliği yapmıştır.

6 Ağustos 1919'da Nazilli Kongresi'nin 1.si gerçekleştirilmiştir. Kongreye, Aydın çevresinde savaştan 10 ilçe ve 11 bucaktan delegeler katılmışlardır. 23 Eylül 1919 günü yapılan Nazilli Kongresi'ne Balyambolu (Beydağ)'dan Balyambollu İsmail Hakkı ve Abdullah Efendiler katılmışlardır.

Yunan işgali sürecinde Balyambolu köylerinde Yunan devriye birlikleri dolaşarak asayiş temin amacıyla köylülerin hareketleri kontrol altında tutuluyordu. Devriye birlikleri bu görev sırasında köylüleri huzursuz eden davranışlarda bulunmuşlardır. Zeybek baskınları yüzünden zarar görüp kayıp verdikçe köylüler üzerindeki baskı iyice artmış, köylerde halk sorguya çekilip dövülmüştür.⁵⁶⁹

Daha öncede belirttiğimiz gibi Aydın civarında meydana gelen olaylardan sonra Commodore Fitzmaurice, General Nider ve Yüksek Komiser Sterghiades ile

⁵⁶⁸ Yapıcı, a. g. e, s. 295-317

⁵⁶⁹ Yapıcı, a. g. e, s. 297-301

görüştükten sonra Amiral Calthorpe'a 2 Temmuz 1919'da gönderdiği telgrafla Yunan işgal bölgesini sınırlandırması istenince buna göre İzmir'deki İngiliz temsilcisi Morgan da Yunanlıların İzmir Sancağına çekilmesini istedi. Yunan askerleri bir süre sonra Beydağ ve Kiraz'dan çekilmişler, ancak bu sadece 23.06.1920 ye dek sürmüştür.⁵⁷⁰

Beydağ cephesinde Dıkıleç Koca Mustafa Efe, Yunanlılara karşı savaşmıştır. Efe, Üçyol muharebesine katıldıktan sonra buradan ele geçirdiği silahları gençlere vererek, onları silahlandırarak, Beydağ'ın batısındaki Emirli (Maden) Köyü'ne yolladı. Karargâh merkezi Beydağ olan cephe Emirli köyünde kurulmuş oldu. Yunanlılar Adagide ve Bademiye taraflarında yerel başarılar elde edince Beydağ cephesine saldırmışlardır. Sayıca az olan milisler Yunanlılara karşı akıncılık yapmakta olan Tekeli İsmail Efe, Beydağ'da milis kuvvetlerin baskı altında olduğunu haber alınca direnişçilere katılmıştır. Milis kuvvetler cepheye yaklaşınca borazanlarına sahte bir hücum borusu çaldırmışlar; Yunanlılarda güçlü Türk düzenli birlikleri tarafından etraflarının sarıldığını sanarak kaçmışlar, bu esnada ağır kayıplar vermişlerdir.⁵⁷¹ Bu konuda köylülerden birinin ifadesi şöyledir:

“Bir bölük Yunan askeri Çarkbaşı'nda⁵⁷², yemek için toplanmış. Yemek kazanları ocakta bulunduğu sırada, aniden bir boru sesi çalıp kaçmışlar. Yemek kazanlarını devirip gitmişler. Bu arada dağdan silah sesleri duyulmuş.”⁵⁷³

01.05.1920'de Balyambolu Cephesinde keşif kolu çarpışması olmuştur. Yunanlılara ait bir uçak Ödemiş'ten kalkarak Balyambolu mevzileri üzerinde bir müddet dolaştıktan sonra geldiği yere dönmüştür.

Büyük ve Küçük Menderes arasındaki dağların (Beydağ ve Cevizli Dağları) platosuna topçu bataryalarını çıkarmak için bir araba yolu inşasına başlandı ve Nazilli ve civarındaki halk bu hizmetle mükellef tutuldu. Buna Balyambolu haklıda katıldı ve Nazilli-Sinekçiler-Beydağ yaylasına halkın yardımı ile yapılan bu yol, 12.06.1920'de tamamlandı. Daha sonra halk topları canlarını dişerine takarak çıkardı. Bu toplar kullanılmış ancak yeterince faydalanılamamıştır.

22.06.1920 günü Yunan orduları, Başkumandan Paraskevopulos emri ile Milne Hattı üzerinde ileri harekâta başladılar. Bu Yunan taarruzu ile Beydağ halkı ikinci kez muhacir oldu ve Denizli ve Karacasu taraflarına göç etmeye başladılar. Yunanlıların

⁵⁷⁰ Mustafa Turan, a. g. m, s. 151; Yapıcı, a. g. e, s. 315

⁵⁷¹ Yavuz, *Ödemiş Tarihi*, s. 127-128

⁵⁷² Çarkbaşı: o zamanlarda Beyköy'ün Mahkeme Mahallesinin çarşısı durumunda idi. Kahveleri, bakkal dükkânı, mescidi, un değirmeni vardı. Işık Çayı'nın kenarında bulunuyordu. Bkz. Yapıcı, a. g. e, s. 300

⁵⁷³ Yapıcı, a. g. e, s. 299-300, Beydağ'dan Nuri Aydoğdu (İşgal zamanını yaşamış olan babası, Hacı Ömeroğlu Mehmet Aydoğdu'nun anılarını nakletmiştir.) ile yaptığı görüşmeden.

Milne Hattı'ndan taarruza geçmeleri üzerine, Keles (Kiraz) istikametinden sızmaya çalışan düşmana karşı, Mülazım Fuat Bey, Alaşehirli 30–40 jandarma ile son dakikaya kadar savundu, askerinin geri çekilmesini önledi. Ancak, Kaymakçı bozgunundan sonra 23.06.1920'de Yunanlılar Beydağ'ı ikinci kez işgal ettiler.⁵⁷⁴

Ödemiş'teki Yunan kuvvetlerinin Beydağ'ı aşacağına ihtimal verilmediği için Balyambol Cephesi zayıf bırakılmıştı. Refik Şevket Bey, el altından gizli planlar yaparak halkı uyarıyor ve birçok yere yardım göndermek için plan yapıyordu. Refik Şevket Bey, Nazilli'deki Milli Mücadele teşkilatı içinde birçok yardım planı hazırlamış ise de Kaymakçı'nın, Beydağ birliklerinin harekâtını ayarlamak için Kaymakçı'ya fazla önem vermesi nedeniyle burası zayıf bırakılmış ve Beydağ üzerinden Nazilli tarafına gidecek yardımların gelmesine engel olmuştur.⁵⁷⁵

Yunanlılar yaptıkları keşif taarruzları ile Beydağ'ın zayıf bırakıldığını hissettiler Balyambolu (Beydağ)'daki kuvvetlerimize karşı bir piyade bir süvari birde topçu alayı ile taarruza geçmişlerdir. Balyambolu Cephesi Kumandanı Yüzbaşı Manastırlı Rıfat Bey'dir.

Yunan kuvvetleri 23.06.1920'de Balyambolu- Adagide-Aydın cephelerine bir fırka asker ile taarruz ederek Adagide'deki Cekidem Dağı'nı işgal etmiştir. Sağ taraf 5 km. geri çekilmiştir. Aynı gün Milli Kuvvetler 1. Kolordu, 1. Fırka Köşkderesi, Balyambolu hattında taarruza geçmiş ve 2. Fırkanın yanını temin etmiş; 2. Fırka ise Keles-Dereköy-Alaşehir hattını tutarak taarruz hareketlerinde bulunmuştur. Yunan kuvvetlerinin taarruzu karşısında Türk kuvvetleri çok kayıp vermişler; askerler arasında panik başladığı için bir kısım er kaçmıştır. Geri kalan askerler topları yürütecek durumda olmadıkları için cephe komutanı, Sökeli Ali Efe'den yardım istedi. Bunun üzerine zeybekler topları Yunan kuvvetlerinden korumuşlar, böylece bu toplar daha sonra kesin zaferde de kullanılmışlardır. Ancak makineli tüfeklerin bir kısmı kayba uğramıştır.

24/25 Haziran 1920 gecesi Adagide cephesinin topları, efrat ve zeybek müfrezesi Sökeli Ali Efe komutasında Nazilli'ye geldi. Aynı gece Yunan kuvvetleri Balyambolu ve Keles doğusuna kadar ilerlemişler, buradaki halk da Nazilli, Sarayköy ve Karacasu istikametinde göçe devam etmişlerdir. Bu durumda Miralay Şefik Bey, Balyambolu cephesinde kumandanlık yapmakta olan Yüzbaşı Rıfat Bey ve Teğmen Fazıl Efendi'yi Denizli'de görevlendirmiştir. 3 Temmuz 1920'de bütün Büyük ve

⁵⁷⁴ Yapıcı, a. g. e, s. 306–309

⁵⁷⁵ Sökmensüer, a. g. e, s. 50 ve 67

Küçük Menderes bölgeleri Yunanlıların eline geçmiş, bir süre sonra TBMM’de alınan kararla, Milli ordunun kurulmasına kararlaştırılmış ve hemen faaliyete geçilmiştir.

İşgal sürecinde Balyambolu’nun merkezi olan Pazaryeri’nde Beyköylü Tahir Ağa’nın evini Yunan Kumandanı’nın evi olarak kullanmışlardır. Yunan Karargâhı olarak Şahbaz’ın evinin kuzeyinde bulunan Keçecilerin Hanı kullanılırken, Osman Ağaların Hanı da Yunanlılar tarafından kışla olarak kullanılmıştır.

Türk Ordusunun Büyük Taarruz’dan sonra Yunanlıları takip harekâtı başlayınca Yunanlılar diğer yerlerde olduğu gibi Küçük Menderes’ten ve dolayısıyla Beydağ yöresinden de kaçmaya başlamışlardır. Ancak Türk Ordusu birlikleri bir yandan Alaşehir-Kiraz yönünden gelerek Ödemiş istikametinde ilerledikleri için; diğer yandan Denizli yönünden gelerek Nazilli-Sinekçiler-Ovacık Yaylası-Bıçakçı-Adagide-Gereli-Tire yolunu takip ettiklerinden Balyambolu’ya uğramamışlardır.⁵⁷⁶

Kiraz’da bulunan Yunanlıların bir bölümü, fırkanın üzerlerine geldiğini haber alarak, Ödemiş istikametinde geri çekilmiştir. Geri çekilen bu birlikten bir müfreze yolunu şaşırması ve Küçük Menderes’i takip ederek Balyambolu’ya çok yakın bir yer olan Tokatbaşı⁵⁷⁷ adlı yerde Zeybek Zülamoğlu çetesi tarafından görülüp teslim alınarak Balyambolu’ya getirilmiştir. Ancak geldiklerinde Balyambolu’nun yandığı görülmüş, Yunanlıların gittiği o zaman anlaşılmıştır. Böylece Yunanlılar Eylül’ün 2. günü gibi Beydağ’ı terk etmişlerdir.⁵⁷⁸

4.6.16. Kiraz Cephesi

Kiraz, Küçük Menderes Havzası’nın doğu uç noktasındadır. Bu kesimin kontrolde tutulmak istenmesinin nedeni Alaşehir-Salihli hattına hâkim durumda oluşudur. Yunan işgal kuvvetlerinin Küçük Menderes’teki son durakları olan Kiraz ve Beydağ yöresi, bu bölgedeki en son işgal edilen yerlerdir.⁵⁷⁹ Kiraz’ın işgali Beydağ ile aynı zamanlarda olmuştur ve Yunanlılar buraya da iki kez girmişlerdir. Yunanlıların ilk

⁵⁷⁶ Yapıcı, a. g. e, s. 296–313

⁵⁷⁷ Tokatbaşı: Beydağ’da çok yüksek olmamakla birlikte, hâkim bir yerde bulunur ve buradan ova gözetlenebilir. Eskiden bu yerde kır bekcilerinin (deşteban) barınacağı, başıboş dolaşan hayvanları getirdiklerinde muhafaza edebilecekleri damlar bulunmaktaydı. Yörede bulunan köylerde “tokat” bekcilerin yakaladıkları hayvanları kapattıkları yerlere denmektedir. Tokatbaşı imside buradan gelmektedir. Bkz. Yapıcı, a. g. e, s. 78

⁵⁷⁸ Yapıcı, a. g. e, s. 315–316

⁵⁷⁹ Armağan, a. g. e, s. 247

giriş 23 Haziran 1919 tarihine rastlar, ikinci kez ise 23 Haziran 1920’de işgal edilmiştir.⁵⁸⁰

Aydın civarında meydana gelen olaylardan sonra Commodore Fitzmaurice, General Nider ve Yüksek Komiser Sterghiades ile görüştüktan sonra Amiral Calthorpe’a 2 Temmuz 1919’da gönderdiği telgrafla Yunan işgal bölgesini sınırlandırması istenince buna göre İzmir’deki İngiliz temsilcisi Morgan da Yunanlıların İzmir Sancağına çekilmesini istedi. Yunan askerleri bir süre sonra Beydağ ve Kiraz’dan çekilmişler, ancak bu sadece 23.06.1920 ye dek sürmüştür.⁵⁸¹

Kiraz’da da diğer yerlerde olduğu gibi bir Kuva-yı Milliye cephesi oluşturulmuş ve Yunanlılara karşı vur-kaç taktiği kullanılmıştır. Buradaki cephenin oluşumunda Ali Orhan (İlkkurşun) Bey’in önemli katkıları olmuştur. Uzun süre Alaşehir hattıyla Keles boşluğunun doldurulması amacıyla Teke Yaylasında (Kendisi hatıratında Tekke Ormanı olarak yazmıştır) karargâh kuran Ali Orhan Bey, Alaşehir Kuva-yı Milliyesinden silah ve cephane yardımı da görünce, milis gücünü arttırdı. Başta Murat Bey olmak üzere bölgenin güçlü efeleri Kara Ahmet Efe (Hacı Ahmet Efe) ile Musa Bey’i üç koldan harekâta hazır hale getirmiştir. Ali Orhan Bey, Yunan ileri harekâtının sonuna dek karargâhını Teke (Tekke Yaylası) Yaylasında kurmuş, işgal güçleri bölgeden çekilmeye başlayınca Karaburç köyüne yerleşmiştir.⁵⁸²

O sıralarda Aydın havalisinde Salihli’de olduğu gibi milli bir cephe kurulmuş ve Aydın’ı işgal etmiş olan Yunan kuvvetlerine taarruz ederek Aydın’ı geri almışlardı. Ancak Yunanlılar Ödemiş havzasında bütün hareketlerinde serbest kalmıştı ve bu milli kuvvetlerin genel durumunu tehdit ediyordu. Ödemiş’teki Yunan kuvvetlerinin Kiraz bucağı yolu ile Alaşehir’e ya da Beydağ üzerinden Nazilli’ye sarkması durumunda Salihli ve Aydın’ın Umurlu cepheleri tek bir silah atmadan düşebilirdi. Bu suretle de her iki taraftan da düşmana doğu yolu açılmış olur ve vaziyet daha kötü bir hal alırdı. Ali Orhan Bey tüm bu ihtimalleri dikkate alarak Alaşehir Kuva-yı Milliye Mevki Komutanlığı’na bir yazı gönderdi. Ali Orhan Bey, bu yazı ile Ödemiş-Keles cephesini açmaya hazır olduğunu bildirmiş, şart olarak da Osman Nuri Bey’in Afyonkarahisar’dan İngilizlerin elinden kaçırıp getirmiş olduğu 200 Alman muaddel tüfeğini istemişti. Bu rica kabul edildi ancak Yunanlıların Salihli önlerine kadar gelmek suretiyle yaptığı bir taarruz sonucu bu durumu ıslah için Ali Orhan Bey’e vaat edilen

⁵⁸⁰ Aydınel, a. g. e, s. 334; Tekeli-İlkin, a. g. e, s. 313; Armağan, a. g. e, s. 248

⁵⁸¹ Mustafa Turan, a. g. m, s. 151; Yapıcı, a. g. e, s. 315

⁵⁸² Armağan, a. g. e, s. 247

silahlarla Kasabalı Rıza Çetin komutasında bir müfreze oluşturmak zorunda kalındı ve bu müfreze Salihliye sevk edildi. Bu nedenle Keles cephesinin kurulması için yeniden silah temin etmek gerekiyordu.⁵⁸³

Bozdağ Cephesi kurulup milis kuvvetler Birgi'ye baskınlar yaparak Yunanlıları sıkıştırmaya başlarken, Yunan kuvvetlerinin Kiraz Ovasından da Alaşehir'e inme tehlikesi artmıştı. Kiraz dolaylarında ünlü efeler vardı ve daha önceden milli kuvvetlerle birlikte hareket edeceklerine dair kendilerinden söz alınmıştı. Bu nedenle bölgeye yedek subaylardan İsmail Hakkı Bey gönderilmişti. İsmail Hakkı Bey, efeleri komutası altında toplayarak Yunanlılar üzerine baskınlar yapacak ve Yunan kuvvetlerinin Alaşehir'e girmesine engel olacaktı.⁵⁸⁴ Ancak İsmail Hakkı Bey genç ve tecrübesiz bir subaydı. Kendisinden yaşça büyük efelere er gibi emirler vermek isteyince efeler kendisine kızmışlar ve İsmail Hakkı Bey zor bir durumda kalmıştı. İyi niyetli Kirazlılar acilen durumu Alaşehir'e bildirmişlerdi. Bunun üzerine bir emirle İsmail Hakkı Bey, Kiraz'dan çekildi. Kiraz'da kendi başlarına kalan efelerin Yunanlılar tarafından kandırılabilme ihtimali vardı. Böylelikle kolayca Alaşehir'e inebilirlerdi. Bu nedenle Kiraz boş bırakılmazdı ve birini göndermek gerekiyordu. Süleyman Sururi Bey, kimi göndermesi gerektiğini konusu üzerinde düşünüyordu.⁵⁸⁵

Süleyman Sururi Bey'in bu konu hakkında nasıl karar verdiği Ali Orhan Bey'e göndermiş olduğu mektupta şu şekilde anlatılmıştır:

“ Bu sıralarda gece yarısı Keles'ten bir adam çıkageldi. Orada ileri gelenlerden birisinin mektubunu getirmişti. Bu mektupta bir Yunan alayının Keles üzerine yürümekte olduğunu, bu kuvvete karşı koymak için Kuvayi milliyeden kuvvet gönderilmesini istiyorlardı.⁵⁸⁶ Bu mektubu aldıktan sonra bizi düşünce aldı. Bu haber doğrumuydu? Akif Bey Keles'i çok iyi tanıdığından mektubu getireni ona gönderdim. Uzun boylu sorguya çekti. Mektubu gönderen zatın emniyetli olduğuna kanaat getirdik. Fakat kimi gönderelim. Ne gönderelim? Elimizde avucumuzda ne varsa ileri göndermiştik. Karargâhta iki yedek subay ve birkaç nefer vardı. Bu Yedek subaylardan Selim⁵⁸⁷ genç, tecrübesiz bir delikanlıydı. Ali Orhan daha tecrübeli, savaşlarda bulunmuş halinden duruşundan akla gelmeyecek durumlarda insiyakile iş görecekti

⁵⁸³ İlkurşun, a. g. h, TİTE, K113G18B18-s. 7

⁵⁸⁴ İlkurşun, a. g. h, TİTE, K113G18B18-s. 96

⁵⁸⁵ İlkurşun, a. g. h, TİTE, K113G18B18-s. 97

⁵⁸⁶ Bu mektubu Keles bucağından Omurköylü Hacı Ahmet Efe göndermişti. Mektupta bir Yunan piyade alayının, yanında süvari ve topçular olduğu halde Keles üzerine gelmekte olduğu yazıyordu. Bkz.

İlkkurşun, a. g. h, TİTE, K113G18B18-s. 7

⁵⁸⁷ Selim Örsel

hepsinden üstün olarak yillanmış, feleğin çemberinden geçmiş efeleri komutası altında toplayıp idare edebilecek mi.

Gözüm Ali Orhan'da kafamda bunun gibi birçok sorular birbirini kovalıyor. Bu mühim işi bu gence verirsem muvaffak olabilir mi? Vatanın kurtuluşu için yerinde bir iş olur mu diye düşünüyorum.

Ali Orhan'ı tecrübe etmiştim. Durum çok nazikti. Karar vermek zorunda idim. Karar vermek zorunda idim... Ali Orhan'ı Keles bölgesi Kuvayi milliye komutanlığına tayin ettim.

Şimdi ikinci bir mesele kalıyordu. Bu delikanlıyı yalnız başına göndermek olmazdı. Köylüler yanında kendi emrinde bir kuvveti olması gerekti. Efeleri o kuvvet etrafında toplayabilirdi. Ne çare ki elimizde kuvvet yoktu.

Nihayet karargâhta bulunan on eri yanına verdim. Ali Orhan bu kuvvetle gidecek, Keleslilere Kuvayi milliye komutanının fazla kuvvet göndermeye ihtiyaç görmediğini, Keleslilerin bu işe yeterliğini söyleyecekti.

Ali Orhan Alaşehir'deki durumumuzu biliyordu. Kuvvet Keles'ten çıkarılacaktı. Bu işin başarılması ona verildi. Yola çıkarken ona şu sözleri söylemiştim: Efeler ve Keles halkı bir kuvvettir. Bunlardan istifade etmek senin dirayetine kalmıştır. Yerli halkın mizaçlarını daima göz önünde bulundur. Onların sevgi ve itimatlarını kazan şimdiye kadar efelerin başına onları düşünen kimse gitmemiştir. Onların dertlerine ortak olmamışlardır. Efeler karşılarında mert insan görürlerse her tehlikeye karşı ona kalkan olurlar seve seve ölüme atılırlar. Bizim kuvvetimiz inancımızdır.

Nihayet Ali Orhan Keles'e gitti. Uzun süre kendisinden ses işitilmedi. Sonraları ümidimiz üstüne bir varlık yarattı. Bütün Keleslileri ardından sürükledi. Meğer Ali Orhan alâyiş gösteriş bilmeyen, içinden konuşan bir yiğitmiş! Ali Orhan'ın sevk ve idare ettiği Keles bölgesi bizim için önemli bir varlık oldu. ⁵⁸⁸

Süleyman Sururi Bey, Ali Orhan Bey'e vermek üzere çoğu vazife sahibi kişilerden alınmak üzere 25 adet Alman muaddel silahı temin etmişti. Ayrıca Süleyman Sururi Bey'in 25 dağlı arkadaşı ile Kozlucaköylü Maksut Hoca yolda Ali Orhan Bey'in emrine girecekti. Ali Orhan Bey, Elli kişilik kuvvet ile 11/12 Temmuz 1919 gecesi Kiraz'ın Mezargedigi⁵⁸⁹ istikametinde yola çıkmıştır. Maksut Hoca da yolda kendisine

⁵⁸⁸ İlkurşun, a. g. h, TİTE, K113G18B18-s. 97-98

⁵⁸⁹ Mezargedigi: Bozdağ'ın doğu kısmını teşkil eden bu tepede yaz günlerinde ovalara bol bol kar yetiştiren kuyular bulunmaktaydı. Tepenin üzerinde soğukluğundan içilemediği için "Aç öldüren" diye anılan meşhur bir çeşmesi vardı. Mezargedigi ismi, bu yüksek tepenin soğuk mevsimlerde üzerinden

katılmıştır. Oldukça yorucu bir yürüyüşten sonra şafaktan önce Bozdağ'ın doğu kısmını teşkil eden⁵⁹⁰ Mezargedigi'ne varıldığında Hacı Ahmet Efe 60 kadar kızanı ile Ali Orhan Bey'i beklemekteydi. 14 kişilik Korga çetesi de orada bulunmaktaydı. Bunlarla beraber Keles cephesini oluşturacak kuvvetlerin sayısı 120 kişiyi bulmuştu. Sonrasında olanları ve Teke Yaylası'na yola çıkılmasına karar verilmesini Ali Orhan Bey, hatıratında şu şekilde anlatmıştır:

“Üzerinde kar kuyuları bulunan bu yüksek dağ başında kurulmuş yegâne bir ev olan siyah bir kıl çadıra alındım. Burada milli kuvvete iltihak müzakereye iştirak eden fedakâr elemanların isimlerini saygı ile yâd edeyim: Hacı Ahmet ve Çavuşdağlı Kemik Mehmet Efeler, Omur köylü Hacı Ali, Kozluca köylü Maksut Hoca, Taşlyataklı Mehmet Çavuş, Tombullar köylü Hacı Hüseyin, Örenli Halil Ağa ve çadırın sahibi Çandır oğlu Halil İbrahim⁵⁹¹. Bu fedakâr ve kahraman zatlar ile yapılan müzakere neticesinde Tekke yaylası ormanının⁵⁹² daha elverişli olduğu anlaşıldığından oraya hareket edildi.”⁵⁹³

Yunan kuvvetleri Beydağ'da bulunmaktaydı ve geceyi orada geçirip sabahında Kiraz'a girmek için hazırlanıyorlardı. Etrafta Yunan kuvvetlerinin Alaşehir'e geçecekleri söylentileri dolaşıyordu. Yunan kuvvetleri bunu yapacak olursa geçebilecekleri yollar Mezargedigi, Ovacık, Ozan Yaylası ve Teke Yaylasıydı. Ali Orhan Bey ve efeler arasında yapılan müzakerede Yunanlıların Teke ya da Ozan yaylalarından geçmesi ihtimalinin daha yüksek olduğu düşünülmüştü. Teke Yaylası ormanına gitme kararı bu sebeple alınmıştı.⁵⁹⁴

Karar verildikten sonra Ali Orhan Bey, orada bulunan efelere içinde bulunulan vaziyet hakkındaki düşüncelerini anlattı:

“...düşmanın maksadı Alaşehir'e ya da Dereköyüne inerek Salihli cephesini tek bir silah atmaya mahal bırakmadan dağıtmak ve bu suretle de henüz teşekkül etmekte bulunan Kuvayi milliyeyi devirmektir. Kuvvetlerimiz, Kula ve Poyraz cihetine çekilseler de bunların hiçbir kuvvet ve ehemmiyetleri kalmaz çünkü şark istikameti düşmana açık

geçen insanları dondurup öldürmesinden ve buranın onlara mezar olmasından gelmekteydi. Bkz. İlkurşun, a. g. h, TİTE, K113G18B18-s. 26

⁵⁹⁰ İlkurşun, a. g. h, TİTE, K113G18B18-s. 26

⁵⁹¹ Çandır oğlu Halil İbrahim Cerit aşiretine mensuptur. Bkz. İlkurşun, a. g. h, TİTE, K113G18B18-s. 26

⁵⁹² Tekke (Teke) Ormanı: Bu orman Keles bucak merkezinin üç saat kadar kuzeydoğusunda ve Bozdağ üzerine sıralanmış bulunan on üç yaylanın batıdan itibaren on ikincisini teşkil eden Tekke Yaylasıdır. Bu orman Keles ile Çavuşdağı vadilerine ve Alaşehir'e giden bütün yollara ve boğazlara hâkim olduğu gibi Ödemiş ovası ile Keles ovasını birbirlerinden ayıran Göcen Dağları'nı ve Beydağ nahiyelerini de uzaktan göz önünde bulundurması bakımından çok önemli bir mevkidir. Bkz. İlkurşun, a. g. h, TİTE, K113G18B18-s. 41

⁵⁹³ İlkurşun, a. g. h, TİTE, K113G18B18-s. 7-8

⁵⁹⁴ İlkurşun, a. g. h, TİTE, K113G18B18-s. 26-27

*kalır ve bu vaziyetler karşısında hâsıl olan bu büyük açıklığı kapamak ta kolay olmaz. Beydağı yoluyla Nazilli'ye sarkarsa Aydın cephesi de aynı feci akıbeta mahkûmdur. İşte bu vaziyetler düşünüldüğü için beş altı gün evvel Keles cephesini açmak üzere Salihli cephesinde vuku bulan mühim bir sarsıntı her şeyi alt üst etti. Burası için ayrılan silahlar ile teşkil edilen müfreze, Salihli cephesine gönderildi ve o felaket de o suretle önlenmiş oldu. Lakin düşman, Keles üzerine yürümesi ile bu cephe için yeniden hazırlanmamıza zaman bırakmadı ise de yine çok şükür şu elli kişilik kuvvetle yetişebildik. Yetmiş kişi de burada bulunduğuna göre eğer düşmanı şu dağlık arazide yakalayabilirsek başka bir kuvvetimiz yetişmese de ona iyi bir darbe indirebiliriz ve herneye mal olursa olsun düşmanı "Keles ve Balyambol" bölgelerinden defetmek mecburiyetindeyiz."*⁵⁹⁵

Daha sonra Teke ormanına varıldı ve Ali Orhan Bey efelerle beraber Keles ovasını gözlediler. Dürbünle bakınca Keles nahiye merkezine yakın bulunan vakıflar arazisinde ve Şemsiler köyünde siyah lekeler halinde Yunan kıtaları görülmekteydi. Bu sırada ormanda bir hareketlenme başladı. Ellerinde tek tüfekleri, çifteleri, martin ve mavzerleri, hatta tabanca ve palaları bulunan dağlılar büyük kabileler halinde yanlarına gelmişlerdi. Çetelerin yiyecek ihtiyacını karşılamak için de kadınlar erkeklerin ardından ellerinde hamur leğenleri, oklava ve su testileriyle küme küme geliyorlardı. Gelenlerin yarısından fazlası kadınlar ve çocuklardan oluşuyordu. Kesilmek üzere de koyun, kuzu, oğlak ve danalar sürüler halinde getirilmişti. Tekke harabesinin içinde adeta bir mutfak oluşturmuşlardı. Üç direkli küçük bir siyah kıl çadır getirilerek çeşmenin başına kuruldu ve bu çadıra karargâh adı verildi.⁵⁹⁶

Ali Orhan Bey burada bulunduğu sürede eşkıyalık yapan birçok zeybek çetelerine ve milli kuvvetler meydana getirerek mühim işler görece derecede nüfuzlu şahsiyetlere mektuplar yazıyor ve bunları gönderilmek üzere Hacı Ahmet Efe'ye teslim ediyordu.⁵⁹⁷ O da hususi adamlarla ilgili köylere ve efelere gönderiyordu. Bu mektuplarda Yunanlılara silah teslim eden veya milli kuvvetlere iltihak etmeyen kimseleri idamla tehdit eden paragraflar mevcuttu.⁵⁹⁸ Ali Orhan Bey'in yazdığı bu mektuplar çok işe yaramış Teke ormanında buldukları süre içinde birçok kişi gelip kuvvetlere katılmıştır.

⁵⁹⁵ İlkurşun, a. g. h, TİTE, K113G18B18-s. 27

⁵⁹⁶ İlkurşun, a. g. h, TİTE, K113G18B18-s. 31; İlkurşun, a. g. h, TİTE, K113G18B18-s. 8

⁵⁹⁷ İlkurşun, a. g. h, TİTE, K113G18B18-s. 33

⁵⁹⁸ İlkurşun, a. g. h, TİTE, K113G18B18-s. 8; İdamla tehdit olayının nedeni, o sırada Kamil adında birinin köy köy dolaşarak ahaliye ellerindeki silahları Yunanlılara teslim etmeleri için tebligatta bulunduğu haber alınmasıydı. İlkurşun, a. g. h, TİTE, K113G18B18-s. 40

Ali Orhan Bey, lüzum hâsıl olduğu için Yunanlılara kendi kuvvetlerini fazla göstermek amacıyla Elbi köyündeki Rum bahçıvanlara da birer mektup yazdı ve günde biner okka sebze hazırlanmasını istedi.⁵⁹⁹ Bunun üzerine bu köyden “Cinci” denilen bir şahıs hemen Kiraz’daki Yunan kuvvetlerini bu durumdan haberdar etti. Haberi alan Yunan kuvvetlerinin komutanı hemen Ödemiş ile telefon görüşmesi yaparak durumu bildirdi ve kuvvetler derhal geri çekildiler. Milli kuvvetler ricat olayından ancak bir gün sonra haberdar oldu ve Ali Orhan Bey, silahları harp için uygun olmayan kişileri köylerine geri yolladı.⁶⁰⁰

Kuvvetler daha sonra karargâhlarını Kiraz nahiye merkezinin on kilometre kadar kuzeydoğusunda ve Teke Yaylası yolu üzerinde bulunan Karaburç köyüne nakletmişlerdir.⁶⁰¹ Ali Orhan Bey, burada bulunduğu sırada kendi yanında bulunan efelerden Hacı Ahmet Efe’nin hasmı olan Koca Kulak Hüseyin Efe’yi razı ederek ikisini barıştırmış ve Koca Kulak Hüseyin Efe’yi de kızanlarıyla beraber Milli Mücadele’ye kazanmıştır.⁶⁰²

Milli müfrezenin Karaburç köyüne yerleşmesi üzerinden çok zaman geçmeden Ali Orhan Bey’e üzerinde “Tekke Yaylasındaki Kuvvetlerin Zabıtine” ifadesi yazılı olan bir mektup geldi. İçinde:

*“Biz bütün tepe ve gedikleri tuttuk. Kuvvetlerimiz Nazilli’de bulunan Dokuzun kızanlarının emrindedir. Sizinle irtibat almak istiyoruz. Görüşmek için bizi Gökgedik’teki çınarın altında bulabilirsiniz.”*yazmaktaydı.

Yoktan kuvvetler oluşturmaya çalışılarak Alaşehir ve Nazilli yolunu Yunanlılara kapamak için geceli gündüzlü çalışıldığı bir zamanda bu haberin gelmesi Ali Orhan Bey’i çok sevindirmiş, bir pusu olup olmadığını araştırdıktan sonra görüşmek için söylenen mevkiye gitmiştir.⁶⁰³ Orada dağlıların gönderdiği bir heyet kendisini beklemekteydi. Bu heyet Ali Orhan Bey’e Keles’e bakan dağların önemli yerlerini işgal etmiş olduklarını, Alemgediği’nden Gökgedik’e kadar olan mühim noktaların

⁵⁹⁹ Ormandaki kalabalık ve gürültülerden ürken iki kurt gece vakti inlerinden fırlayıp kaçmaya başlamışlar ve bunun üzerine korkarak bu kurtlara ateş edilmişti. Görünüşte çok basit olan bu hadise aslında çok önemliydi çünkü milli kuvvetleri buradaki mevcudiyetinden Yunanlıların haberi olmaması gerekiyordu. Ancak patlayan silahlar yüzünden çıkan gürültü o kadar yüksekti ki oavadan duyulmuş olmalıydı. Bunun üzerine Ali Orhan Bey, kuvvetleri çok göstermek için bu tedbiri düşündü ve Elbi köyündeki Rum bahçıvanlara yazdığı mektupları götürmek görevini 60 yaşındaki Pastavoğlu Molla Hüseyin’in talip olması ile ona verdi. Molla Hüseyin Rum bahçıvanlara karşı rolünü güzel bir şekilde yaparak geri döndü ve bu taktiğin işe yaramasıyla Yunanlılar bölgeyi terk ettiler. Bkz. İlkurşun, a. g. h, TİTE, K113G18B18-s. 33

⁶⁰⁰ İlkurşun, a. g. h, TİTE, K113G18B18-s. 33

⁶⁰¹ İlkurşun, a. g. h, TİTE, K113G18B18-s. 43

⁶⁰² İlkurşun, a. g. h, TİTE, K113G18B18-s. 45

⁶⁰³ İlkurşun, a. g. h, TİTE, K113G18B18-ss. 43-48

tutulduğunu bildirdi. Ayrıca mühim olan bu noktalara 10–15 kişilik müfrezeler konulduğunu, bunların başlarında onbaşılık ya da çavuşluk yapmış dirayetli kişilerin bulunduğunu ve bunların iaşesinin sağlanması için bazı ihtiyarların görev yaptıklarını söyledi. Ancak başlarında hepsini idare edecek bir kumandan bulunmadığını ve her bir müfrezede harp için sadece iki mavzer bulunduğunu, gerisinin ise ağızdan dolma çifte ve ekseriyetle tek tüfek olduğunu da ilave etti.⁶⁰⁴

Ali Orhan Bey, durumu anladıktan sonra onlara “...biz ilerledikçe sizde ilerler, irtibatı kesmezsiniz... İnşallah ileride daha çok görüşürüz .” dedikten sonra yanlarından ayrılmıştır. Beş-on gün kadar sonra Ali Orhan Bey, cephelelerini Kiraz ve Beydağ bucaklarının ilerisinde kurduğu zaman, 70 kişi kadar olan bu kuvvet Nazilli Derebaşı köyünden Kırlioğlu namında yetmiş beş yaşlarındaki tecrübeli bir ihtiyar önderliğinde cepheye katılmıştır.⁶⁰⁵

14 Temmuz günü ise Teke Yaylası ormanında yaşanan manzara tekrar yaşanmış ve yüzlerce insan yine aynı şekilde Milli Mücadele’ye katılmak için ellerinde tüfekleriyle Karaburç köyüne dolmuşlardır.⁶⁰⁶ Burada birbirine düşman olan birçok efe barışmıştı. Barışma merasiminden sonra Ali Orhan Bey ile bir arada oturan efeler şunlardı: Çavuşdağlı Mehmet Efe, hacı Ahmet, Sarıkayalı Kara Erkek Mehmet Efe, Nasuh, Çömlekçili Mustafa, Bakırlı Süleyman, Korgalı Süleyman, Hüseyin, Karaburçlu Zeybek Molla Hasan, Süslü Mehmet, Deli İsmail, Hekimoğlu Hacı Mehmet, Örenli Halil ve Mehmet Çavuş, Taşlıyataklı Mehmet Çavuş, Omurköylü Hacı Ali, Kozlucalı Maksut, Halırlı İzzet, Sofuoğlu Hacı Hüseyin, Yeniköylü Celil ve Hacı Kepçenoğlu Molla İbrahim, Helvacıoğlu Molla Hüseyin, Çulhamurlarlı Hacı Mehmet, Koca Kulak Hüseyin Efeler ve Ağalar.⁶⁰⁷

Burada bu efe ve ağalarla yapılan toplantı sonunda Yunanlılara teslim olup Beydağ’da halktan zorla silah toplayan Dıkileç Koca Mustafa Efe’nin öldürülmesine karar verildi ise de Dıkileç Koca Mustafa Efe’nin bu olaydan iki gün sonra Kuva-yı Milliye’ye katıldığını bildiren bir mektup gönderdiği için bu karardan vazgeçildi.⁶⁰⁸

⁶⁰⁴ İlkurşun, a. g. h, TİTE, K113G18B18-s. 49

⁶⁰⁵ İlkurşun, a. g. h, TİTE, K113G18B18-s. 50

⁶⁰⁶ İlkurşun, a. g. h, TİTE, K113G18B18-s. 51

⁶⁰⁷ İlkurşun, a. g. h, TİTE, K113G18B18-s. 52

⁶⁰⁸ İlkurşun, a. g. h, TİTE, K113G18B18-s. 53–54

O günlerde Yunan kuvvetlerinin Karaburç köyü üzerine doğru gelmekte olduğunu bildiren bir telgraf alınca kuvvetler tedbir almaya başlamışlar ancak haber asılsız çıkmıştır.⁶⁰⁹

Ali Orhan Bey Karaburç köyüne toplanan halktan elinde harp silahı olmayanları tehlikeden korumak için Teke Yaylasında yaptığı gibi köylerine geri yolladı. Osmanlı, Rus ve Alman tüfekleriyle silahlı olup da Ali Orhan Bey ile birlikte kalan miktarı 300'e yakındı ve bunlar kısmen zeybek, kısmen de zeybek takibinde bulunmuş tecrübeli kişiler olduklarından bu yeni kimselerle birlikte daha güçlü bir kuvvet olunmuştu. Ancak o günlerde en çok sıkıntısı çekilen şey silahtı ve tecrübeli kişiler geldikçe daha az tecrübeli olanlardan silahlar alınarak yeni gelenlere veriliyor çok az olan silahlar bu şekilde pay ediliyordu.⁶¹⁰

19 Temmuz günü Bozdağ Yaylasından Sarıahmedoğlu Mustafa Ali bir haber getirdi. Eşme Müftüsü hacı Nazif Efendi ile Alaşehir'den Hüseyin Paşa oğlu Mustafa Bey'in Salihli Cephesi'nden Bozdağ'a geldiklerini ve o gün Poslu Mestan Efe ile Birgi'yi bastıklarını ve kendilerinden de yardım istediklerini bildirdi. Ayrıca Alaşehirli, Eşmeli, Bozdağlı bu kuvvetlerin 100 kişi kadar olduğunu ve Yunan kuvvetlerinin de Birgi'den kaçtığını ilave etti.

Karaburç köyünde kalınan süre içerisinde müfrezenin nakliye kolları teşkilatı ile meşgul olunmuş ve bunlardan mühimmat kolu komutanlığına Alaşehir'in Kozluca köyünden Maksut Hoca, iaşe kolu komutanlığına da Suludere köyünden Helvacıoğlu Molla Hüseyin tayin edilmişti. Eldeki cephanelerden başka on sandık cephaneye palamut ormanlarıyla kaplı bir dere içinde beş altı evden ibaret bulunan Çelebiler Mahallesi'ne konulmuş, yirmi sandık dağın kuzey yamacında bulunan Alaşehir'e bağlı Osmaniye köyüne indirilmişti.

Kuvvetler daha sonra yolu koyuldular. Milli kuvvetler Keles'e varınca orada hemen 12 kişiden oluşan bir Kuva-yı Milliye Heyeti teşkil edildi ve başlarına da Müderris İbrahim Efendi konuldu. Heyet dört şubeye ayrılıyordu:

1. Şube: İdare ve asayişten
2. Şube: İaşeden
3. Şube: Mühimmat celp ve naklinden
4. Şube: Efrat celp ve teçhizinden, sorumlu oldu.⁶¹¹

⁶⁰⁹ İlkurşun, a. g. h, TİTE, K113G18B18-s. 56

⁶¹⁰ İlkurşun, a. g. h, TİTE, K113G18B18-s. 59

⁶¹¹ İlkurşun, a. g. h, TİTE, K113G18B18-s. 72-73

Heyetin ilk işi ise icap edenlere ayakkabı temin etmek oldu. Daha sonra o günlerde İtalyanların beşer lira karşılığında silah vermekte oldukları söylentisi yayıldı ve cephaneleriyle birlikte 200 silah almak için Halil Bey oğlu Ahmet Bey ve Kolsuz Ethem Çavuş Kuva-yı Milliye Heyeti'nin ortak kararıyla Nazilli istikametine doğru yola çıktılar.⁶¹² Ali Orhan Bey, bu işlerle uğraşırken bir saat kadar bir zaman geçmiş, bu arada çarşının geniş ve uzun caddesi, silahlı insanlarla dolmuştu. Ali Orhan Bey'in 300 kişilik kuvveti ancak bu kalabalığın arasında açılan dar bir yoldan tek bir sedaları ile Birgi'ye doğru yola çıktı.⁶¹³

Yolda Gedik köyü Camisi önündeki meydanlıkta duran Ali Orhan Bey, yeni ve eski kuvvetler arasında esaslı bir teşkilat yapmak istiyordu. Çete reisleri üçe ayrıldı ve efelerin çoğu Hacı Ahmet Efe'nin yanına geçti. Murat ve Musa Beyler de ayrı ayrı durmuş olduklarından onların yanlarına da ayrılanlar oldu. Kendiliğinden ayrılan teşkilat neticesinde kuvvetler üç kısma ayrılmış oluyordu. Ali Orhan Bey kendi muhafız kıtasına da Bayındırlıları ayırdı. Bunun sebebi atlı olan Bayındırlıların posta işlerine uygun olmaları ve aydın insanlar oldukları için kendilerinden daha fazla faydalanılabileceği düşüncesiydi. Kaymakçı Harbi'nin ardından Ali Orhan Bey'in müfrezesi "Keles Milli Taburu" adını aldı ve genel çekilişe kadar esasını muhafaza etti.⁶¹⁴

20/21 Temmuz gecesi Birgi'nin Semit köyü yakınlarına varıldı. Derinden derine kısa aralıklarla atılan top ve mitralyöz sesleri gelmekteydi. Ancak daha sonra alınan haberlere uymayarak Yunanlıların Birgi'den kaçmadığı ve Bozdağlıların yeni bir baskınından huylandığı için ateşe hala devam ettiği öğrenildi. Ali Orhan Bey, güçlü bir darbe vurabilmek için Yunan kuvvetlerinin uyutulması gerektiği ve bunun için daha ilk anda geri çekilip gitmek doğru olmayacağı için Cevizalanı tepelerine çıkmayı uygun gördü.⁶¹⁵ Dört tarafına hâkim bulunan kanatlara 30–40 kişilik zeybek kuvvetleri

⁶¹² Bu kişiler birkaç gün sonra dönerek söylentinin asılsız olduğu haberini getirmişlerdir.

⁶¹³ İlkkurşun, a. g. h, TİTE, K113G18B18-s. 73–74

⁶¹⁴ İlkkurşun, a. g. h, TİTE, K113G18B18-s. 75

⁶¹⁵ Batısına ve güneydoğusuna çok hâkim bulunan bu arazinin sağ kanadını Erenler Tepesi, sol tarafını da Cevizalanı tepelerinin kuzeybatısındaki tepeler oluşturuyordu. Cevizalanı işte bu tepelerin güneye eğik düzlüğü üzerinde yukarıdan aşağıya doğru uzunlamasına kurulmuştu. Basamak basamak yükselen bu tepeler birbirlerini koruma altında tutabilecek bir durumda olmalarından dolayı kuvvetler için uygun bir yerdi. Buraya yerleşecek birkaç kişilik bir çete bile kendisinden on kat fazla bir kuvvetle kolayca başa çıkabilirdi. Yörede yaşayan halk ve askerler buranın hâkim durumunu oraları görüp bildiği için değil, yaşanmış bir örnekten biliyorlardı. Çakırcalı üst üste birkaç baskın yediği bir gün, takip kuvvetlerini buraya çekmiş ve onlarla sabahtan akşama kadar buralarda savaşmıştı. Bu örnek Ali Orhan Bey'e fikir vermiş ve burada mevzilenmişlerdi. Toprak örtülü 50–55 kadar evden oluşan bu yerleşimin halkı ise Saçlı aşiretindendi ve kışlarını avcılık yaparak geçirdiklerinden son derece iyi silah kullanıyorlardı. Bkz. İlkkurşun, a. g. h, TİTE, K113G18B18-s. 76

ayırdıktan sonra elde kalan kuvvetle yapılacak bir savaş Yunanlılara çok büyük bir darbe vuracağından heyecanla Yunanlıların yapacağı taarruz hareketi bekleniyordu.⁶¹⁶ Ancak üç gün üç gece beklendiği halde Yunan kuvvetleri Ali Orhan Bey müfrezesi üzerine bir taarruzda bulunmadı.⁶¹⁷ Bunun üzerine kuvvetler Kiraz'a çekildiler.⁶¹⁸

Ali Orhan (İlkkurşun) Bey komutasındaki Keles (Kiraz) Milli Taburu, daha sonra buraya gelen 68. Alay 1. Taburdan bir nizamiye bölüğü ve Yüzbaşı Yusuf Ziya komutasındaki Dinar Milli Müfrezesi çeşitli zamanlarda burada Yunanlılarla çarpışmaya girmişlerdir.⁶¹⁹ Bunlar, Kurucaova Çatışması, Köfündere-Musa Bey Dağı Çatışması ve Karakoyun Savaşı'dır.

4.6.16.1. Kurucaova Çatışması

Kiraz'a uzanan yol üzerinde önemli bir nokta olan Kurucaova-Ayasurat (Türkönü) hattı, adeta Kiraz'ın giriş kapısının eşiği niteliğindedir. Milli direnişçilerden Musa ve Murat Beyler bu hattın önemini bildiklerinden burada Yunanlılarla saatlerce süren bir çatışma yaptıktan sonra üstün Yunan kuvvetleri karşısında geri çekilmek zorunda kaldılar. Milis kuvvetler burada yaşanan çatışmada bir şehit verirlerken, Yunanlıların kayıpları bilinmemektedir.⁶²⁰

4.6.16.2. Köfündere-Musa Bey Dağı Çatışması (4 Ocak 1920)

Kurucaova çatışmasından sonra yaşanan önemli bölgesel çatışmalardan biri de Köfündere ile Musa Bey dağı arasında kesiminde gerçekleşmiştir. Bu çatışma halk arasında genellikle Musa Bey Dağı Çatışması olarak anılmaktadır⁶²¹ ve bu çarpışma, 4

⁶¹⁶ Bkz. İlkkurşun, a. g. h, TİTE, K113G18B18-s. 76; Ali Orhan İlkkurşun, aslen Birgili olduğu için de burasının işgal altında bulunuyor olması kendisini çok üzüyordu ve bu yüzden burada yapılacak çarpışma Ali Orhan Bey için daha büyük bir önem taşımaktaydı. Bkz. Bkz. İlkkurşun, a. g. h, TİTE, K113G18B18-s. 76-77

⁶¹⁷ Ali Orhan Bey müfrezesi içinde bulunan efelerden Çavuşdağlı Mehmet Efe, Ali Orhan Bey ile yaptığı bir konuşmada Yunanlıların kendilerine taarruz etmeyeceklerini düşündüğünü çünkü yerli Rumların onları böyle bir hareketten alkoyacağını söylemişti. Bkz. Bkz. İlkkurşun, a. g. h, TİTE, K113G18B18-s. 77

⁶¹⁸ Bkz. İlkkurşun, a. g. h, TİTE, K113G18B18-s. 80

⁶¹⁹ Tekeli-İlkin, a. g. e, s. 313

⁶²⁰ Armağan, a. g. e, s. 247-248; Milli kuvvetler ve Yunanlılar arasında yaşanan çarpışmalardan sonra Yunan kuvvetleri bu esnada yaralananları kendi bölgelerine taşıdıkları gibi, çoğu zaman ölümlerini de toplayıp götürdüklerinden Yunanlıların verdikleri kayıp sayısı genelde tahmini rakamlarla ortaya konmuştur. Bu sebeple birçok eserde bu sayı farklılık gösterir. Bkz. Armağan, a. g. e, s. 223, dipnot.

⁶²¹ Armağan, a. g. e, s. 248

Ocak 1920 tarihinde Keles (Kiraz) bölgesinde Yunanlıların Milne hattı ilerisinde hâkim arazi kesimlerini ele geçirmek maksadıyla yaptıkları mahdut hedefli bir taarruzdur.⁶²²

Köfündere’de gerçekleşen bu çatışmada Murat ve Musa Beylerden başka Kara Ahmet Efe (Hacı Ahmet Efe), Sökeli Ali Efe, Şükrü Bey ve bazı ihtiyat subayları da bulunmaktaydı. Saatler süren çatışmada Yunan kuvvetleri 20’ye yakın kayıp vermişlerdir.⁶²³ Milis kuvvetlerden Kaymakçı çarpışmalarında müfrezesiyle yetişip gelerek büyük yararlılık gösteren ve Yunanlıları durduran⁶²⁴ Trablusgarplı Teğmen Ali Gadban şehit olmuş ve bu olay herkesi çok üzmüştür. Ayrıca direnişçilerden Ali Kaptan da şehit verilmiştir. Kuvvetlerimiz bu çarpışma sonucu mevzilerin terk ederek daha doğuya çekilmek zorunda kalmışlardır.⁶²⁵

Kuva-yı Milliye zabitlerinden Muhtar Bey⁶²⁶, o gün yaşanan çarpışmayı ve Ali Gadban’ın şehit olmasını hatıratında şu şekilde not etmiştir:

“Bu gün, sabahtan saat on bire kadar cephemiz sükûnetle geçti. Saat on birde düşman taşlı sırtı almak için hücum etti. Mülazım Ali Gazban⁶²⁷ Efendi, derhal tepedeki askerine yetişerek hücumla kalktı. Düşmanın bütün taarruzları Ali Gazban Efendi’nin dilarane müdafaası sayesinde akim kalmıştır. Fakat düşmanın makineli tüfengi nasılsa zavallı Ali Gazban’ın göğsüne isabet etmesiyle göğsünden yedi sekiz kurşun birden yemesiyle zavallı Ali Gazban şehit düştü. Şehidin naşını düşmana bırakmayarak yapılan iki üç hücumla naşı alınmıştır.”⁶²⁸

“Ali Gazban’ın ölüsünü almak için beni memur ettiler. Bölüğümle hücum ettim; dört saat muharebeden sonra zavallı sevgili Ali’yi aldık.”⁶²⁹

⁶²² Aydın, a. g. e, s. 291

⁶²³ Armağan, a. g. e, s. 248

⁶²⁴ Aydın, a. g. e, s. 279; Yavuz, *Ödemiş Tarihi*, s. 121;

⁶²⁵ Aydın, a. g. e, s. 291; Armağan, a. g. e, s. 248

⁶²⁶ Muhtar Bey: Yunanlıların 15 Mayıs 1919’da İzmir’i işgalleri ve arkasından işgal sahalarını Akhisar, Salihli, Nazilli, Ödemiş, Aydın gibi Batı Anadolu’nun bazı şehir ve kasabalarına genişletme çabaları üzerine Aydın Heyeti Milliyesi’nin davetine uymuş ve Süvari zabiti olarak Milli Mücadele’ye katılarak Milas’tan Nazilli’ye gelmiştir. Nazilli, Ödemiş, Beydağ, Çaylı yani Küçük Menderes’in hemen her tarafında teşkil edilen cephelerde Yunanlılarla savaşmıştır. Muhtar Bey’in günlüğü 1919 senesi Ocak ayının yirmilerine kadar adı geçen cephe kuşağında Yunanlılarla yapılan çarpışmaları anlatır. Bkz. Muhtar Bey, *Bir Kuva-yı Milliyecinin Günlüğü “Defteri Hatırat”*, Haz. Ali İhsan Gencer, Murat Cebecioğlu, ATASE Yayınları, Ankara, 1993

⁶²⁷ Muhtar Bey, “Gadban” adını hatıratında “Gazban” olarak yazmıştır (F. A. Ö).

⁶²⁸ Muhtar Bey, a. g. e, s. 46, 5 Ocak 1336(1920) tarihi altında not edilmiştir.

⁶²⁹ Muhtar Bey, a. g. e, s. 46, 7 Ocak 1336(1920) tarihi altında not edilmiştir.

4.6.16.3. Karakoyun Savaşı (23 Haziran 1920):

Yunanlılar Kiraz'a girmekte kararlıydı.⁶³⁰ Milisler böyle bir saldırıyı beklemekte olduklarından gerekli mevzileri tutmuşlardı. Buna göre milislerin bir kısmı Veliler köyünde bir kısmı da Karakoyun'da mevzilenmişlerdi. Milislerin başında Yüzbaşı Yusuf Ziya Bey ve Dinar Bölüğü yer alıyordu. Yerel kuvvetler olarak da Ali Orhan Bey'in komutasındaki Keles Milli Taburu bulunuyordu.⁶³¹ Kuvvetlerin hepsi 750 kişi kadardı ve bunların dört tane de ağır makineli tüfekleri vardı. İki alay gücündeki bu kuvvet ayrıca iki topçu grubunca desteklenmiştir.⁶³²

Keles Milli Taburu içinde, Keles Bucak Müdürü Lütfi Bey, iâşe subayı Naci Bey ile Hesap Memuru Nuri Bey de cephede idi. Murat Bey birliği ile Musa Bey süvari birliği de cephe genişliği sağlıyorlardı. Yağmurlu bir havada yapılan bu çarpışma geç saatlere kadar sürdü. Havanın yağmurlu olması savunmayı güçleştirmekteydi. Yunan 34. Alayın saldırıları özellikle Kaymakçı kesiminde şiddetli oluyordu. Milli kuvvetler Yunanlıların kuşatma hareketi ile çok zor bir duruma düştüler ve çekilmek zorunda kaldılar. Teğmen Niyazi ve Murat Bey'e bağlı güçler Halılar köyüne doğru çekilirken kuzeydeki kuvvetler Bozdağ'a çekildiler. Birliklerin geri kalan kısmı ise Çal'a doğru çekildi. İlk saldırıda Dinar Müfrezesi geri çekilmesi önlenemedi. Yüzbaşı Yusuf Ziya Bey de, kuvvetlerini mecburen Kiraz'ın doğusundaki yeni bir savunma mevziine yani çekmek durumunda kaldı.

Yunan birlikleri bu çarpışmadan sonra akşama doğru Kiraz'ı işgal etmişlerdir.⁶³³ Kiraz'ı işgal eden Yunan kuvvetleri buradan kaçmaya çalışan bir göçmen kafilesini de katletmişlerdir.⁶³⁴

⁶³⁰ İtilaf Devletleri, Türkiye ile yapacakları barışın koşullarını 18–26 Nisan 1920 arasında San Remo'da hazırlanırken, temel bir sorunla karşı karşıya gelmişlerdir. Bu sorun, Ankara'da yeni bir Meclis açılması ve Anadolu'da bir direnişin örgütlenmiş olmasıdır. İtilaf Devletleri bu koşullarda, hazırlanan barış antlaşmasını Türklere nasıl kabul ettirecekleri konusunda telaşlanmışlardı. Özellikle Lloyd George bu konuda oldukça endişeliydi ve Mustafa Kemal'in başardığı işler karşısında Müttefiklerin işi sıkı tuttuğunun Türklere kanıtlanması gerektiği düşünülmekteydi. Bu düşüncelerle, 20 Haziran günü Venizelos'a Bandırma'ya doğru ilerleme izni verilmişti. Bunun üzerine Venizelos da General Paraskevopoulos'a bir telgraf çekmiş ve ilerlemesi emrini vermişti. İlerleme emri verildiğinde, batı Anadolu'da cephede beş tümen, yedekte bir tümen ve süvari tugayından oluşan bir Yunan kuvveti vardı. 21 Haziran'da yapılacak Yunan ileri harekâtına yönelik hazırlık düzenine göre, 1. Tümen, Aydın'ın doğusundaki ve kuzeyindeki bölgede saldırıya hazırlanıyordu ve saldırı yönü Umurlu-Köşk-Nazilli doğrultusuydu. 2. Tümen, Küçük Menderes ile Birgi arasındaki yörede bulunuyordu ve bu birliğe verilen saldırı yönü Ödemiş-Keles (Kiraz)-Alaşehir doğrultusuydu. Bkz. Tekeli-İlkin, a. g. e, ss. 308–310

⁶³¹ Armağan, a. g. e, s. 248

⁶³² Tekeli-İlkin, a. g. e, s. 313

⁶³³ Aydın, a. g. e, s. 334; Tekeli-İlkin, a. g. e, s. 313; Armağan, a. g. e, s. 248

⁶³⁴ Tekeli-İlkin, a. g. e, s. 313

V. BÖLÜM

YUNAN İŞGALİNİN KÜÇÜK MENDERES BÖLGESİNDE YARATTIĞI TAHRİBAT

5.1. Yunanlıların Bölgede Yarattığı Tahribat

Yunanlılar tarafından işgal ettikleri topraklarda yaşayan Müslüman halkın katledilmesi, soygunculuk, yağma ve intikam duygularını tatmin etmek için yapılan acımasız bir eylemdi. Şehir ve kasabalar yakılmadan evvel halk mutlaka sorguya çekiliyor ve değerli olan ne varsa alınıyordu. Gizlenmiş altın ya da paraları olduğunu haber aldıkları ya da şüphelendikleri Müslüman halkı türlü işkencelerle sorguya çekiyorlar, istedikleri şeyi veremeyen halkı acımasızca öldürüyorlardı. Soygunlardan sonra evler, içindekilerle beraber ateşe veriliyor ve buradan kaçmaya çalışanlar kurşunlanıyordu. Bazı camiler de köy halkı içine doldurularak, bu şekilde yakılmıştı. Yine bazı yerlerde yapılan dövme, işkence, tecavüz ve yağma olayları bölgede yapılan katliam ve hicret olayları sebebiyle tespit edilememiştir.

İşgali takip eden günlerde Ödemiş'ten ve diğer yakın kasabalardan toplanan yerli Türk halkı 500'den fazlaydı. Bu kimseler Kuva-yı Milliye'ye yardım edecekleri bahanesiyle tutuklanmışlardı.⁶³⁵

Yunanlılar halkın cebindeki parasını, evindeki değerli gördüğü eşya ve mallarını, tarladaki ürünlerini ve hatta giysilerini dahi gasp ediyorlardı. İşgal süresince Yunanlılar yüzünden tarım ve hayvancılık önemli bir darbe yemişti. Yunan ordusunun üç yıldan fazla bir zaman Türklere verdiği maddi zarar küçümsenemeyecek boyutlardaydı.

Yunan kuvvetleri girdikleri her yerleşim ve köyde kadınların bilezik, gerdanlık, küpe gibi takılarını zorla gasp ediyor direnenleri ise ölümle cezalandırıyordu. Yunan

⁶³⁵ Yalazan, a. g. e, c. 1, s. 53; Bu konuda Heyeti Temsiliye namına Mustafa Kemal, Harbiye Nazırı Cemal Paşa'ya bir şifre göndererek, şifrede: Uşak Kuva-yı Milliye Kumandanlığı'ndan gelen raporda bu olayın bildirildiğini, işgal bölgesinde Müslüman halk aleyhine yapılan yolsuzlukların devam etmesi halinde karşılık vermeye mecbur kalınacağını ve tevkif edilen Müslümanların tahliyesinin istendiğini belirtmiştir. Bkz. Askeri Tarih Belgeleri Dergisi, Yıl. 41, S. 93, Ocak 1992, s. 109

jandarmaları, maaşlarını alamadıkları zaman ise Türklerin sahip oldukları dükkânları zorla açarak soyuyorlardı.⁶³⁶

Yakaladıkları kadınların, genç kızların hatta küçük yaştaki çocukların bazen ailelerinin gözleri önünde ırzlarına tecavüz ediyorlar, bunlardan bazılarını daha sonra öldürüyorlardı.

Müslümanlar için kutsal olan yerler yakılıp yıkılıyor hatta oralarda ahlaksızca eylemlerde bulunuluyordu. Örneğin, köydeki erkekler camilere doldurulup öldürülürken, kadınlara tecavüz etmek için de köy mezarlığı seçiliyordu. Böylece Yunanlılar yaptıkları türlü eziyet ve katliamlarla en kutsal değerlerden başlıcaları olan, yaşama hakkı, inancını yaşama hakkı, ölümlere saygı, namus gibi değerleri hiçe sayıyorlardı.⁶³⁷

Yunanlıların dayanılmaz baskı ve eziyetlerinden kaçmaya çabalayan birçok insan bilmediği yerlere doğru zorlu göçleri göze alarak, bazıları yollarda soğuktan bazıları da hastalanarak yaşamlarını yitirmişlerdir.

5.1.1. İşgal Sürecinde Yaşananlar

İzmir'in işgaliyle ve işgalin genişlemeye başlamasıyla Yunanlılar hesabına çalışan Rum propagandacılar yaşanan olayların lehlerine gelişmesinden cesaret bularak bölgede panik havası yaratmaya çalışıyorlar, yaydıkları söylentilerle halktaki karşı koyma gücünü tamamen söndürmeye uğraşıyorlardı. Bunlara göre kıtal ve yağmanın tek sebebi halkın Yunan ordusuna karşı koymasıydı, direniş olmadığı takdirde kimsenin burnu dahi kanamayacaktı. Bu Rum propagandasının etkisi altında kalan bazı kimseler ise “*Yunanlılara karşı silah kullanmazsan, İttihatçı değilsen korkma! Bir şey yok...*” diyorlardı.⁶³⁸ Oysa Yunanlıların işgal siyaseti bu ibarenin tam tersine, korkmayı gerektirecek cinstendi. Bunu daha iyi bir şekilde ortaya koymak için, Aydın vilayetinde işgalci devletlerin, işgal süresince izledikleri siyasete göz atmak gerekir ki, İngiliz ve Fransızlar daha çok hakaret türünde davranışlar göstermiş, İtalyanlar zulüm ve baskıdan uzak, halka ve mülki idareye serbestlik tanıyan yumuşak bir siyaset izlemişlerdir. Yunanlılar ise Megali İdea'yı gerçekleştirmek için işgal ettikleri yerlerde Türkleri göçe zorlamak ve imha etmek yoluna giderek adeta bir haçlı zihniyetiyle

⁶³⁶ Yalazan, a. g. e, c. 2, s. 173

⁶³⁷ Armağan, a. g. e, s. 267–268

⁶³⁸ Bayar, a. g. e, c. 6, s. 71

hareket etmişlerdir.⁶³⁹ Bu nedenle Yunan işgal bölgesinde bulunmak, yaşanacak olan felaketlerin garanti olması demektir ve Küçük Menderes yöresi de maalesef bu sahada yer almaktaydı.

Bununla birlikte yine çeşitli sebeplerle bazı yerlerde bir grup halk ilk anda durumun ciddiyetini kavrayabilmiş değildi. Buna Birgi’de yaşananları örnek verebiliriz. Yunanlıların bölgeyi işgal edeceği haberi Birgi’ye ulaştığı zaman Türkler “*Ne olacak canım, zaten birlikte yaşıyoruz.*” demişler ve ilk anda tehlikenin boyutlarını anlayamamışlardı. Bunda etkili olan en önemli faktör işgale kadar Rumlarla Türklerin dostluk içerisinde yaşamış olmalarıdır ki bu, halkın kafasını karıştırmakta, olanlara anlam verebilmelerini güçleştirmekteydi. Tehlike giderek yaklaşmaya başladığında ve Yunan birliklerinin halka yaşattığı eziyet ve katliamlar duyulduğunda Birgi halkı da durumun farkına varmıştır.⁶⁴⁰

Yunanlılar geldikten sonra önceden işgale karşı olanlar da dâhil olmak üzere çoğu Rum kendisini milliyetçilik duygusu ve coşkuya kaptırarak Yunan birliklerini sevinçle karşılayacaktı. Genç Rumlar ise İzmir’deki soydaşları gibi bu olaya ilk andan beri sevinmekteydiler. Bir diğer taraftan Kralcı-Venizelosçu çatışması da yerli Rumları ikiye bölmüş durumdaydı. Rumların bir kısmı (bu sayı çok fazla değildir) Müslüman halk ile ilişkilerini eskisi gibi devam ettirmeye çalışırken bir kısmı da Yunan idaresi ve jandarmasına güvenerek taşkın ve şımarık hareketlerde bulunmaktaydılar.⁶⁴¹

Anadolu’daki birçok Rum için özgürlük demek “Büyük Yunanistan” hayalinin gerçekleşmesi demektir. Onlara Yunanistan’ın bağımsızlığı yetmiyordu. Hürriyet demek, üzerinde yaşadıkları toprakların Yunan Devleti’ne katılmasıydı. Onları bu hayale âşık eden ise Venizelos idi.⁶⁴²

İzmir’e Yunan’ın çıkmasıyla birlikte, yapılan katliamı haber alan halk, yakın ilçelere doğru göçe başladı. Ödemiş, Nazilli ve Akhisar’ın işgaliyle birlikte, on binlerce kişi kitleler halinde daha güvenli buldukları yerlere göç etmek mecburiyetinde kaldılar.⁶⁴³ İlkurşun Cephesi’ndeki direniş kuvvetleri Yunanlılar karşısında geri çekilmek zorunda kalınca halkın bir kısmı yanına alabileceği kadar yiyecek alarak daha

⁶³⁹ Mustafa Turan, *Yunan Mezalimi (İzmir, Aydın, Manisa, Denizli-1919-1923)*, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara, 2006, s. 53

⁶⁴⁰ Firdevs Gümüşoğlu, *Birgi’de Toplumsal Yaşam ve Değişim*, Bağlam Yayıncılık, Ankara, 2008, s. 84, Gümüşoğlu’nun çok sayıda yaşlı Birgili ile yaptığı görüşmelerde sıkça yinelenmiş bir bilgidir.

⁶⁴¹ Gümüşoğlu, a.g.a, s. 67

⁶⁴² Parlak, *Yunan Ege’ye Nasıl Geldi*, s. 99-100

⁶⁴³ Sarısır, a. g. e, s. 168; Mesut Çapa, *Anadolu’da Yunan İşgali’nin Sebep Olduğu İç Göçler*, Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi, c.X, S. 29, Temmuz 1994, s. 379

korunaklı buldukları bölgelere, genellikle dağlara çekilmişlerdir. Emniyet garantisi verilene kadar çaresiz halk orada kendini korumaya çalışmıştır.

“O gün, İlk Kurşun (günü) cephe bozuldu. Biz o gün, camızlarımız vardı, araba, kağıdı vardı. Onun içine somunları, ekmekleri doldurduk, bütün her şeyimizi bıraktık gittik. Yani kapıları kapattık, bıraktık gittik. Dağ orası, oraya kaçtık. Ertesi gün Yunan kumandanı garanti verdi herkese, evine gelsin, kimsenin burnu kanamayacak... Neyse geldik, hayvanlar birbirine girmişler, hayvanlar bomboş, aç.”⁶⁴⁴

Yunanlılar işgali kolaylaştırmak, milli direnişi kırmak, milli mücadelenin lojistiğine darbe vurmak vb. nedenlerle sistemli bir şekilde sürgün politikası uygulamaktaydı ve bu politika büyük oranda işe yaramıştı. İnsanlar yüzyıllardır yaşadıkları toprakları mezalim korkusu yüzünden terk ediyordu. Yunan ordusunun katliam yapacağı korkusunun yanı sıra genç kız ve kadınların tecavüze uğrama endişesi de köylerin boşaltılmasına ve toplu göçlere neden olan bir diğer etkendi.⁶⁴⁵ Bu da işgalci kuvvetlerin işini oldukça kolaylaştırıyordu. Yunanlılar, çatışma alanı dışında olmasına rağmen uluslararası savaş hukukuna aykırı davranıyorlar ve Ödemiş’te bazı köyleri top ateşine tutarak canını kurtarmak için köylülerin aceleyle boşalttıkları köyleri hiçbir çatışma yaşamadan, kolayca işgal ediyorlardı.

Halkı yıldırma, direnişi önlemek için uygulanan birçok yöntem mevcuttu. Psikolojik savaş bunlardan biriydi, kitlelerin psikolojisini etkilemeye yönelik bu girişim de önemli ölçüde başarılı olmuştur.

Korku stratejisi yıldırma için uygulanan bir başka yöntemdi. Yunan birlikleri henüz bölgeye gelmeden, yörede yaşayan bazı yerli Rumlar Yunan ordusunun geçtiği yerlerde yaptığı zulüm ve kırımını abartılı bir şekilde anlatarak halkın korkuya kapılıp paniklemesini ve kaçmasını sağlamaya çalışmaktaydı.

Eziyetler halkın sosyal yaşamını fazlasıyla etkiliyor halk evini yurdunu terk etmekten başka bir çare bulamıyordu. Örneğin zulüm ve soygunculuktan usanan Tire ve Torbalı halkı 26 Ekim 1919’da perişan bir şekilde göç etmek durumunda kalmışlardır.

Yunan işgali öncesi ve işgal süreci boyunca Yunanlıların izledikleri planlı uygulamalarla göç sürekli devam etmiş, halk bu dönemde sürekli yer değiştirip güvenli yerlere giderek canlarını kurtarmak kaygısına düşmüşlerdir.

⁶⁴⁴ Böke, a. g. e, s. 156–157, 9 Mayıs 1999’da Ödemiş-Seyrekli Köyü’nden Recep Yılmaz ile yapılan görüşmeden.

⁶⁴⁵ Armağan, a. g. e, s. 265

Göçler çok çeşitli yerlere yapılmıştır. Yunan işgaline uğrayan yerlerden göç etmek zorunda kalanların önemli bir kısmı, Denizli, Afyon, Kütahya ve Konya’da bulunuyordu. İşgal nedeniyle göç etmek zorunda kalan ve Yunanlıların sürgün ettikleri sivillerin can havliyle sığındıkları yerlerden biri de İtalyan işgal bölgeleri olmuştur. Ayrıca bu sebeple Rodos’a toplanan bir hayli insan arasında da Ödemiş’ten gelenler bulunmaktaydı.⁶⁴⁶

Bu göçler sırasında yaşananlar da bir trajedydi. Koca ova toz toprak içinde kaynıyor, her yandan kadın ve çocuk feryatları işitiliyordu. Bu akış ve heyecanlı göç sadece yollardan değil, bahçelerden, bayırlardan, tarlalardan ve her yerden yapılmaktaydı. Eşya yüklü kağnılar çok ağır yürüyor, gelişigüzel sarılmış merkep ve beygirlerden yükleri devrilenler oluyordu. Ağır eşyalar yüklenmiş kadın ve çocuklar ağlaşarak ilerlemeye çalışıyor, üç dört yaşlarındaki çocuklar annelerinin ardından düşme korkusuyla yürümeye çalışıyorlardı. Kalabalık içerisinde yetim kalmış olanlarda canlarını ve namuslarını kurtarmak uğruna ellerinde kalan eşya ve hayvanlarını alarak sonunu bilmedikleri bu yolculuğa katılmışlardı.⁶⁴⁷

Beydağ halkı da göç etmek zorunda kalanlardandı. Buradan göç, Nazilli’nin boşalmasından daha önce göçe başlamış, uzun yola dayanamayacak olanlar köylerde kalmışlardı. Göç çok zor ve çileli geçmiş, yöre halkı işgal sona erdikten sonra dahi bunu dilinden düşürmemişti. Buna göre, Beydağ’dan göç edenler arasında bulunan bir eskici göç sırasında çocuğunu taşıyamayacak kadar halsiz düşmüş ve onu çaya atmış, sonra da gözü kör olmuştu. Yöre halkı bu hadiseyi, “çocuğunun kahrından, karısının ahından gözü kör oldu” diye nakletmişlerdir.⁶⁴⁸

Göçlerde yolculuk gece başlıyor, gizli bir şekilde kaçmak gerektiğinden hayvanların ayaklarına keçe bağlanarak sessizlik sağlanmaya çalışılıyordu. Ancak bu yolculukta tek tehlike Yunanlılar değildi ve göç sırasında özellikle yaşlılar ve çocuklar soğuktan donarak yaşamını yitirmekteydi. Örneğin 57. Tümen Komutanı Şefik Aker ve Demirci Mehmet Efe, göç sırasında Kiraz Dağları’nda bu sebeplerle yaşanan ölümlere tanık olmuşlardır. Göç nedeniyle yaşanan felaketlerden biri de Menderes’in güneyine göç edenlerin başına geliyordu. Buraya göç eden insanların büyük bir çoğunluğu sıtma

⁶⁴⁶ Sarısır, a. g. e, s. 173–213; Ayrıca İtalyan işgal bölgesine göç için bkz. Bayar, a. g. e, c. 7, s. 97

⁶⁴⁷ İkkurşun, K113G18B18–s. 226

⁶⁴⁸ Yapıcı, a. g. e, s. 295

hastalığına yakalanarak yaşamını yitiriyor, sıtma hastalığı göçmen kayıplarında en etkili nedenlerden biri oluyordu.⁶⁴⁹

Göç bazı yerlerde iki sefer yaşanmıştır. Örneğin Beydağ halkı, 22.06.1920 Salı günü Yunanlıların Milne hattından taarruza geçmeleri üzerine ikinci kez Denizli, Karacasu taraflarına göç etmek zorunda kalmışlardır.⁶⁵⁰

Öte yandan işgali kolaylaştırmak, bölgede Yunan yönetimini yerleştirmek için çeşitli faaliyetler sürmekteydi. Rum cemaati, papazları, öğretmenleri, tüccarları ve bütün mensupları ile çeşitli kesimlere değişik vaatlerde bulunuyor, onları yanlarına çekmeye çalışıyorlardı. Zeybeklere itibar ve mevki, zenginlere emniyet ve asayiş, fakirlere ise servet vaat ediliyordu. Kandırabilecekleri bazı kimseleri Yunanlıları kasabaya davete alet olarak kullanmayı planlamışlar, bunun için şehir içinde Müslüman komşularıyla anlaşmaya çalışmışlardır.⁶⁵¹

İşgali başladığı ve her türlü denetim ve gözetimin Yunanlılarca sıkı bir şekilde işlemeye başladığı zaman kentlerdeki işgal kadroları önce devlet memurlarını işten uzaklaştırarak yerine kendi kadrosunu yerleştirmiştir. İşgalci kuvvetleri oluşturduğu bu kadro çeşitli önlemler almaya başlamış kentin giriş ve çıkış noktalarında denetim ve gözetimi sağlamak amacıyla birimler oluşturmuştur. Buna göre halkın kente girip çıkışı izinle olurken, kırsal kesimdeki tarlasına çalışmaya gidecek olanlar belge almak zorunda tutuluyordu. Kent çevreleri tellerle çevrilip bu tellere keçi çanları takılarak, akşamları dışarı çıkma yasağı uygulayarak, birkaç kişinin bir araya gelmesi önlenerek güvenlik uygulamaları arttırılmaya çalışılıyordu. O dönemde bu güvenlik uygulamasının görüldüğü yerlere Tire, Birgi, Aydın ve Ödemiş gibi önemli yerleşimleri örnek verebiliriz. Ayrıca Yunan idaresi camilerden sürekli silah araması yapılacağı ve elinde silah bulunduran varsa teslim etmesini duyuruyor; bu nedenle sık sık halk evlere zorla girilip silah aranıyor. Yunanlıların kendi yapısını yerleştirmek ve herhangi bir sorunu önlemek için yaptığı eziyet ve zorlamalar sosyal hayatı kötü bir şekilde etkilemiş, halkta rahat ve huzur kalmamıştı ve can güvenliği yoktu.

İşgalin başlamasıyla yerli Rumların ve Ermenilerin askere alınmaları dil sorununu ortadan kaldırıyor, Yunan birliklerinin iletişimde yaşayacağı sıkıntı böylece giderilmiş oluyordu. Öte yandan bölge coğrafyasını ve halkını çok iyi tanıyan bu yerli Rum ve Ermeniler askeri hareketlerde öncülük ve rehberlik ediyor, soygunlar açısından

⁶⁴⁹ Armağan, a. g. e, s. 272

⁶⁵⁰ Yapıcı, a. g. e, s. 309

⁶⁵¹ Bayar, a. g. e, c. 6, s. 71

da önemli bir tehlike arz ediyordu. Bu nedenle onların askere alınması Türkler için felaketi ikiye katlar nitelikteydi.⁶⁵² İşgal süreci boyunca sözde düzeni sağlamaya çalışan Yunanlılar, Türklerin elinde tabanca, bıçak hatta silah olarak kullanılabilen en küçük şeyi dahi yasaklarken yerli Rum ve Ermeni kesimi içerisinde bulunan bazı işsiz güçsüz gruplar, silahlar hatta bombalarla teçhiz edilmiş durumdaydı. Bunlar istedikleri zaman Müslüman halka eziyet edebiliyor ve bölgede rahatça soygunculuk yapabiliyorlardı. Şehir ve kasabalarda çete adı altında zulüm yapan bu kimseler Yunan ordusunun himayesindeydi ve haklarında Yunan Jandarma Komutanlığı'na yapılan şikâyetler sonucu hiçbir cezaya maruz kalmadıklarından kötü eylemlerini sürdürüyorlardı.⁶⁵³

Yunan askerleri, Ermeni ve Rum çetelerinin korkusu yüzünden köylüler pazar yerlerine bile gidemez olmuşlardı. Sürekli yollarını kesen bu çeteler köylülerin üzerinde kıymetli gördükleri ne varsa soyup götürüyorlardı.⁶⁵⁴

İşgal zamanı bazı istisnalarda olmuş ve azınlıklardan bazıları Müslüman halka yardımda bulunmuştur. Beydağ'da yaşayan bir Ermeni, işgalden önce iyi ilişkiler içinde bulunduğu Türk halkını işgal zamanı da Yunanlıların eziyetlerinden korumaya çalışmıştır:

“İşgalden önce Balyambol'da(Beydağ) cavur vardı. Kasap Şakirlerin Nuri'nin fırını Acuk cavurundaydı. Acuk cavırı, Ermeni cavırı idi. Kahvecilik yapardı. Görünen işi oydu. Zeybeklere silah temin ederdi. Onun sayesinde Yunan cavurunun hışmından kurtulanlar olmuştur.”

Yine Beydağ'dan buna dair başka bir olay ise şöyledir:

*“Şahbaz'ın yer evindeydim. Ermeni bir cavur vardı.-Osman buradan kaç, burayı Yunanlılar basacak-dedi. Ben o cavurun yanında tütün işliyordum. Kaçtım kurtuldum.”*⁶⁵⁵

Küçük Menderes Havzası'nda bulunan diğer kentlere göre Tire'nin yerli Rumların davranışları açısından özel bir durumu vardı. 1914'te oluşturulan “Amele taburları” nedeniyle Rumlar arasında erkek nüfus iyice azalmış kadın çoğunluğu ortaya çıkmıştı. Erkeksiz yılların yalnızlığı ve acısının sona erdiğine ve özgürlük anının geldiğine inanan Rum kadınlar coşku içerisinde eski günlerin acısını Tire halkından çıkarmaya çalışıyorlardı. Özellikle Amele Taburları'ndan dönenler daha hırslı ve

⁶⁵² Armağan, a. g. e, s. 265

⁶⁵³ Halide Edip, Yakup Kadri, Falih Rıfkı, Mehmet Asım, *Yunan mezalimi*, Osmanlıcadan Çev. Hüseyin Fevzi Ayberk, Yeni İstanbul Yayınları, İstanbul, 1970, s. 16

⁶⁵⁴ Halide Edip ve diğerleri, a. g. e, s. 17

⁶⁵⁵ Yapıcı, a. g. e, s. 299-300

heyecanlıydılar, adeta diğer Rumları onlar yönetiyorlardı. Bu durum da tire’de yapılan eziyet ve katliamları arttıran sebeplerden biridir.

İşgal sürecinde yaşanan sıkıntılar bunlarla da kalmıyordu. Tarım, hayvancılık ve ekonomi de bundan payını almış, Üç yıldan fazla bir süre boyunca halkın yiyeceği, parası, hayvanı, nesi varsa çetelerin ve Yunanlıların da ortak malı olmuştu.

Askerler yiyecek gereksinimlerini işgal süreci boyunca halktan karşılamışlardır. İstedikleri hayvanları zorla alıp, kesip yemekte, hayvansal ürünleri toplayıp köylüyü ürünsüz bırakmaktadırlar.⁶⁵⁶ Aşağıdaki satırlar bunu en iyi şekilde anlatmaktadır.

“(Bir gün) karakolun önünden geçiyoruz. Nenem tavukları doldurdu, sadeyağ doldurdu. Tam o çınarın dibinde gidiyoruz böyle. Dur dedi, durdu nenem. Böyle tavukları, bacaklarını tuttu, irilerini etlilerini aldı, sadeyağ kesti, çökeleğin yarısını kesti. Bros dedi. 50 kuruş (vermek) dahi yok. Üç karakolu biz besledik burada. Velhasıl çok çektirdiler bize.”⁶⁵⁷

“Kapının başında oynuyorduk. Arkadan bir tabur cavur çıktı. Kapı açıldı, doldu içeri. Geldiler cavurlar, içeri girdiler. Bende arkasından koştum. Baktım avludan tavukları tutuyorlar, çantanın içine (atıyorlar). Bende gittim tavukları kovaladım temelli temizlerler diye, dama soktum. Cavurlar ordan iki tokat vurdular bana, tavukları ne kovalıyorsun diye. Ben ses çıkarmadım...”⁶⁵⁸

“Yaşım o zaman çok küçük. Geleni geçeni seyredirdim. Bizim kapının önünden geçerlerdi yunan askerleri. Hangi horoz, gözlerine ilişiyor çattatırak (vururlardı).”⁶⁵⁹

“Annem suya gitmiş, bende damda bir inek var onu almışım gitmişim aşağıya. O Yunan askerleri içeri girmişler, soymuşlar. Benim bir bohçanın içerisinde azcık öteberim var, onu almışlar... Damın içerisinde tavuklar var, onun içine dalmışlar. Anam sudan geliyor (o sırada), anamı dövmüşler... İki günde, üç günde bir gelirlerdi buraya. Kumanya, avga (yumurta), tavuk verirdik, salardık onları. Ne parası! Sokakta horozlar varsa, bizim kendi horozlarımızı tak vuruverirler götürürler, alırlar. Sen bir şey diyemezsin hiç. Öyleydik.”⁶⁶⁰

Beydağ’da da yine benzer olaylar yaşanmıştır:

⁶⁵⁶ Armağan, a. g. e, s. 88–267

⁶⁵⁷ Böke, a. g. e, s. 125–126, 9 Mayıs 1999’da Ödemiş-Seyrekli Köyü’nden Recep Yılmaz’la yapılan görüşmeden.

⁶⁵⁸ Böke, a. g. e, s. 130, 8 Mayıs 1999’da Ödemiş-Zeytinlik Köyü’nden Mustafa Dalgın ile yapılan görüşmeden.

⁶⁵⁹ Böke, a. g. e, s. 130, 22 Şubat 1998’de Bayındır-Yakapınar Köyü’nden Cemal Sabancı ile yapılan görüşmeden.

⁶⁶⁰ Böke, a. g. e, s. 131, 22 Şubat 1998’de Bayındır-Kızılcaova Köyü’nden Emine Kılıçlı ile yapılan görüşmeden.

“Cavurun(Yunan) ilk gelişinde tütün çapasındaydık. Tarihini bilemiyorum. Alakeçili köyüne geldiler. Hayvanlarımızı, tüfeklerimizi topladılar. Konu komşuda tavuk kalmadı. Yakaladıkları tavukları torbalarına dolduruyorlardı.”⁶⁶¹

Tanıklıklardan da anlaşıldığı gibi halkın elinde bulunan az miktarda gıda maddesine Yunan kuvvetleri tarafından keyfi zamanlarda el konulmuş ve halk korkusundan buna ses çıkaramamıştır.

Tire kazasının kapsadığı küçük alanda İngiliz kayıtlarına göre, Yunan askerlerinin saldırısına uğrayıp soyulan köylerin sayısı 32’ye ulaşmaktaydı; bunlardan birçoğu, iki aylık bir dönem içinde, birden çok kez saldırıya ve talana uğramıştı. Türk köylerinde talan edilmiş olan eşyalar Rumlarca, Ödemiş pazarında açıkça satılmıştı.⁶⁶²

Yörük yerleşimleri de yapılan bu soygundan nasibini almıştır. Örneğin Tire’nin Dereli Köyü sırtlarında yaşayan Ortaburun Yörükleri Yunan birliği tarafından sarılarak tulumlardaki peynirler, yağlar ve bir kısım hayvanlar bu insanların elinden alınmıştı.⁶⁶³

Halk bulabildiği ne varsa onunla yaşamaya çalışıyor, satabileceği ne elde ederse onu satarak geçinmeye çabalıyordu.

“Ödemiş’te yerli cavurlar bulunuyordu. Yerlilerden biri odun satmaya geldimiydi buralara, Yunan halkı bekleyekorlardı... Biz odunu sattığımız gibi kaçardık oralardan. O sıralarda böyle kumpir (patates) yoktu ki, odun satıyorduk. Kim vardıysa (ona) satardık; gâvurlar, Ermeniler. Gâvur mahallesi çok oralarda.”

Bu işle meşgul olan kişi sayısı çok fazla olmasa da dönemin bir başka geçim kaynağı da kahvecilik yani kahvehane işletmeciliğiydi.

“Meyhane (Boğazı’nda), halamın kocası orda kahveciydi. Şerbet yapar onu satardı. O zaman buzdolabı yoktu, haftada hiç olmazsa on sefer yaylaya giderdik. (Ona) buzluk kar getirirdik.”⁶⁶⁴

Tüm bu sıkıntıların yanında birde çekilen eziyetler vardı. Halk sadece Yunan kuvvetlerinden eziyet çekmiyordu. Çeteler Yunan Karakolu’nu basıp jandarmalardan birini öldürürse bunun cezası köylüye veriliyordu.

Beydağ köylerinde dolaşan Yunan devriye birlikleri asayişini temin etmek amacıyla köylülerin hareketlerini kontrol altında tutuyorlar, bunu yaparken de köylüleri tedirgin edici davranışlar sergiliyorlardı. Zeybeklerin Yunan kuvvetlerine yaptığı

⁶⁶¹ Yapıcı, a. g. e, s. 299

⁶⁶² Justin McCarthy, *Ölüm ve Sürgün*, Çev. Bilge Umar, İnkılâp Kitabevi, İstanbul, 1998, 314

⁶⁶³ Armağan, a. g. e, s. 337

⁶⁶⁴ Böke, a. g. e, s. 144, 8 Mayıs 1999’da Ödemiş- Zeytinlik Köyü’nden Muammer Dalgın ile yapılan görüşmeden.

baskınlar onları rahatsız ediyor ve bu vur-kaçlar kayıp vermelerine neden oluyordu. Böyle bir durumda köylüler sorguya çekiliyor ve dövülüyordu. Beydağ halkı, bir yandan zeybeklerin ihtiyaçlarını karşılarken, diğer yandan Yunanlı kuvvetlerin baskısı altında ezilmekteydiler.⁶⁶⁵

Bazı köylerde halkı dövmekten başka daha ağır bir ceza daha uygulanmaktaydı ki bu da köyleri yakmaktı. Bu ceza, halkı dövmekten çok daha yıkıcı bir uygulamaydı.

*“Çeteler bastı burayı, bir jandarmasını öldürdüler Yunanlıların. Hamit Efe. Ondan sonra biraz işkence yaptılar, köylüyü camiye doldurdular, bir hafta on gün hapsettiler... Köyde evler yandı ya, Yunanlılar yaktı, daha 1,5 sene durdular yaktıktan sonra. Hamit Efe birisini vurdu ya, emir geldi yaktılar. Hiç kimsenin evi kalmadı.”*⁶⁶⁶

Bu uygulamanın yapıldığı köyler daha çok baskın yenilen yere yakın köylerdir. Yunanlılar bu baskın ya da pusu olayına köylülerin de destek verdiğini ve yardım ettiğini düşündükleri için bu yöntemle köy halkını cezalandırma yoluna gitmiştir. Hatta bazı köyler iki ya da üç kez yakılmış, her defasında evini yeniden inşa etmek zorunda kalan halka bu şekilde işkence yapılmıştır. Küçük Menderes Havzasında birkaç kez yakılan bu köylere Tire’de Akmescit (3 kez), Ödemiş’te ise Birgi’yi(2 kez) örnek verebiliriz.

Bu acımasız uygulama ile halkın efelere yardım ve desteğini yıldırma politikasıyla engellemek amacı güdülmüş ayrıca şüphe altındaki köylerin yaşamak zorunda kaldıkları eziyetlerin diğer köylere ibret olması amaçlanmıştır.

Burada şuna da değinmek gerekir ki. Gerek yakma olaylarının gerekse tecavüz ve işkence olaylarının cami, mezarlık gibi kutsal mekânlarda yapılması, bu iğrenç uygulamalar için bu mekânların seçilmesi bir tesadüf değildi. Bu, Yunanlıların Müslüman halka dininden dolayı duyduğu köksel bir kinin belirtisiydi. Bu nedenle insanların en kutsal hakları ve değerleri hiçe sayılmış, eziyet ve katliamlar da halkça manevi değeri en yüksek olan bu gibi yerlerde gerçekleştirilmiştir.⁶⁶⁷ Yine Müslümanların kutsal bayramlarında da Yunanlılar halka ve kutsal günlerine saygı göstermemişlerdir. Örneğin, Hacı Şükrü Bey’in Harbiye Nezaretine gönderdiği şifrede bildirdiğine göre, Kurban Bayramı olmasına rağmen 6 Eylül 1919 Cuma günü Umurlu’nun kuzeyindeki Terziler Köyü, Ödemiş’in doğusundaki Birgi,

⁶⁶⁵ Yapıcı, a. g. e, s. 301

⁶⁶⁶ Yapıcı, a. g. e, s. 122-121, 17 Aralık 1996’da Torbalı-Dağkızılca Köyü’nden İbrahim Kozan ile yapılan görüşmeden.

⁶⁶⁷ Armağan, a. g. e, s. 267-273

Adagide(Ovakent)'nin doğusundaki Bademye Yunan kuvvetleri tarafından topa tutulmuştur.⁶⁶⁸

5.1.2. Yunan Birlikleri Çekilirken Yaşananlar

Sakarya Savaşı'nın ardından Yunan askerleri ve yerli Rumlar arasında başlayan umutsuzluk havası Anadolu'yu terk ettikleri ana dek son bulmadı. Yunan birlikleri çekilirken olaylar kontrolden çıktı.⁶⁶⁹ Ancak çekilme esnasında uygulanan zulüm her yerleşimde aynı şiddette tatbik edilmemiştir. Afyon'dan İzmir'e kadarki çekilme sahasını bu bakımdan ikiye ayırmak gerekir. Çünkü Afyon'dan Uşak'a kadar olan ilk çekilme safhasında diğer kısma oranla yangın tahribatı daha azdır. Uşak'tan İzmir'e kadar olan ikinci kısımda ise yangın ve tahribat aşırı derecede fazladır. Yunanlılar askeri yöntemlerle üstünlük sağlayamayacaklarını anlayınca çekildikleri alanları tahrip etme kararı almışlar ve en ağır şekilde uygulamışlardır.⁶⁷⁰ Türk ordusu önünden kaçan ezon askerleri yaşlı, kadın, çocuk demeden önüne geleni öldürmüşler, bazı yerlerde köyleri ateşe vermişler, yenilginin acısını yine savunmasız halktan çıkarmışlardı.⁶⁷¹ Küçük Menderes Havzası da tahribatın yoğun bir şekilde yaşandığı ikinci kısımda yer aldığı için çekilme sürecinde Yunan askerlerinin bazı yerli Rumların da yardımıyla planlı bir şekilde yaptığı katliam ve eziyetlerden payını almıştır.

Burada şu nokta çok önemlidir ki, Türk birliklerinin Yunanlıların umduğundan daha hızlı bir şekilde hareket etmesi, Yunanlıların çekilirken bölgede yaptıkları tahribatın daha kötü sonuçlanmasını önlemiştir. Örneğin, dağlara kaçarak canını kurtarmaya çalışan Müslüman ahaliyi takip ve imha etmek için görevli kuvvetler, bu amaçlarını gerçekleştirilmeden kaçmak zorunda kalmışlardır.⁶⁷²

Çekilme sürecinde Müslüman halk ta, bazı yerli Rumlar da paniğe kapılmışlardı. Türk askeri geliyor söylentileri Müslüman halkı sevindirirken, aynı zamanda ordunun önünden kaçan Yunanlıların yaptıkları endişeye yol açıyordu. Öte yandan bazı yerli Rumlar üç yıl boyunca çekilen sıkıntıların acısının çıkarılacağını biliyor korkuya boğulmuş bir halde ne yapacaklarını düşünüyorlardı. Sonuçta, yaşanan

⁶⁶⁸ Yapıcı, a. g. e, s. 301

⁶⁶⁹ Armağan, a. g. e, s. 351

⁶⁷⁰ Halide Edip ve diğerleri, a. g. e, s. 14

⁶⁷¹ Armağan, a. g. e, s. 351

⁶⁷² Halide Edip ve diğerleri, a. g. e, s. 24

olaylar Rum ve Türk halkını birbirine iyice düşman etmiş, iki tarafta büyük acılar yaşamıştır.

Bazı Rumlar o korku ve panik havası içinde bile hala Türklere karşı Yunan propagandası yapmaya devam edip halkı korkutma çabalarını sürdürmekteydiler. Örneğin, 1922 yılı 2 Eylül günü Ödemiş Camii Kebir Mahallesindeki Rumların kira olarak tutup işlettikleri fırında Rum fırıncı, komşularından biri olan Nuri Efendi'ye "Bugün fırında kuzu kellesi kızartıyoruz, yarın insan kellesi kızartacağız" demiştir. Ertesi gün Nuri Efendi ve ailesi kalktıklarında fırın tezgâhında bir kilo kadar bamyanın üçte birinin doğranmış halde bırakılmış olduğunu görüp Rum komşunun ve ailesinin kaçmış olduğunu öğrendiler.⁶⁷³

Yunanlılar tarafından, kaçışları esnasında yakılan şehir ve kasabaların hepsinde ortak bir olay yaşanmıştır. Bu olay şudur ki, yangından iki üç gün önce çeteci, çapulcu ve kaçmaya bir engeli olmayanlardan başka ne kadar yerli Rum ve Ermeni varsa mevcut servetleriyle bazı önemli eşyalarını alarak İzmir'e doğru hareket etmişlerdir. Bu olay yangın ve katliam faaliyetlerinin sadece Yunan ordusunun mahsulü olmadığını, facianın yerli Rum ve Ermeniler tarafından da bilindiğini ve onaylandığı gösterir.⁶⁷⁴

Yerli Rum ve Ermenilerin kaçış sebebi sadece Yunanlıların hâkimiyeti kaybetmesi ve işgalle elde edilen toprakların yitirilmesi değildir. Yunanlılar tahrip ve imha planlarını gayrimüslimlere ifşa etmişler, onlarda kiliselerinde bu konuyu müzakere ederek çoğu bu karara katılmışlardır.⁶⁷⁵ Zaten kurulu sofralarını bile ortada bırakarak gizlice kaçıp gitmeleri yapılacaklardan haberleri olduğunu ortaya koyan bir başka örnektir.

Yunan ordusunun yaklaşması ve kaçarken yaptıkları mezalimin duyulması, Türkleri kaçıp saklanmaya teşvik etmişti. Silahsız halk tek çareyi ailesini ve değerli bulduğu birkaç eşyasını alarak bulabildikleri güvenli bir yere saklanmakta bulmuştur.

*"Ne zaman Kasım geldi, bir haber geldi. Kaçın Yunan geliyor, önüne geleni kırıp geçermiş, kesiyormuş, öldürüyormuş. Kadınlar bağıştıllar mağrıştıllar ne oluyoruz (diye). İşte Yunan geliyormuş Ödemiş tarafından... Çocuğunu kapam eline, iyi bir eşyası olan aldı, kaçtık... gari bir haber daha geldi, hey millet çıkın, Yunanlılar dökülmüş, denize dökülmüş diyerekten. Döndük geldik geriye."*⁶⁷⁶

⁶⁷³ 10 Şubat 2009'da Ödemiş-Bölge Küçük Menderes Gazetesi Başyazarı Mustafa Erdal'ın anlattıklarından. Nuri Efendi, Mustafa Erdal Bey'in babasıdır.

⁶⁷⁴ Halide Edip ve diğerleri, a. g. e, s. 18

⁶⁷⁵ Halide Edip ve diğerleri, a. g. e, s. 19

⁶⁷⁶ Böke, a. g. e, s. 182, 22 Şubat 1998'de İzmir-Bayındır'dan Mehmet Çokal ile yapılan görüşmeden.

Kaçıp saklanan yalnızca Türkler değildi. Yerli Rumlar onca zaman Türklere çektirilen eziyetlerin cezasını çekeceklerinden korkarak ya gizlice İzmir'e doğru kaçmışlar ya da kaçarken karşılaştıkları engeller nedeniyle dağlara gizlenmişlerdir.

“Yunanlılar kaçarken bir kıyamet(koptu). Biz sabahlan duyuyoruz, Allah Allah Yunan kaçıyormuş diye. İlkurşun (köyü) tarafına kaçıyormuş. Zeybekler önlerine bekliyorlar, biraz da ateş ediyorlar. Kimisinin paralarını aldılar, kimisini hapis etmişler, kalanları öldürdüler... Daha sonra, altı ay (sonra) yerli cavurlar çıktı, saklanmışlar dağlarda. (Bizim) karılar görüyor, cavurlar var burada diye. Hep buldular bunları. Bizim yerliler öldürdüler onları gari. Hatta ardıç tohumu çıktı çantalarından yemek için. Onlarla besleniyorlarmış.”⁶⁷⁷

Burada görüldüğü gibi işgal sırasında müslüman halkın canını ve namusunu kurtarmak için sığındığı dağ ve ormanlar, Yunan birlikleri çekilirken yerli Rumlara sığınak olmuştur. Ancak üç yıldan fazla bir süre sadece askerlerden değil daha önce barış ve huzur içinde yaşadıkları Rum ve Ermeni komşularından da zulüm ve eziyet gören yerli halk ve de eziyetlerin bizzat şahidi olan efeler kaçanlardan bazılarını öldürmüşlerdir.

Yunanlılar gittikten sonra yıllardır yokluk çeken halk, Anadolu'nun birçok yerinde olduğu gibi onların bıraktığı eşyaları, yiyecek, giyecek ve malları yağma etmek zorunda kalmıştır.

“Ödemiş'i yağma ettiler. Ne varsa, iki balya tütün, kumaş. Topunlan kumaş vardı, birimiz aldı onu eve getirdi, öyle gösterdi bize. Beline sarmış getirdi. Çok anafoli yaptılar o zamanlarda. Eşya çalmak (yani). Evlerde ne varsa soydular. (Rumlar) bıraktılar kaçtılar, onların her şeyi kaldı.”⁶⁷⁸

5.1.3. Katliam, Öldürme ve Yakma Olayları

5.1.3.1. Torbalı ve Çevresi

Yunanlılar gerek işgal zamanı gerekse çekilirken Müslüman halka türlü işkenceler yapmışlardır. Örneğin işgal devam ederken Torbalı'da şu olay gerçekleşir: Yunan askerleri bir köyü (adı saklı) basarlar. Karşılarına sekiz aylık hamile bir kadın

⁶⁷⁷ Böke, a. g. e, s. 182–183, 8 Mayıs 1999'da İzmir-Ödemiş'ten Muammer Dalgın ile yapılan görüşmeden.

⁶⁷⁸ Böke, a. g. e, s. 204, 8 Mayıs 1999'da Ödemiş-Zeytinlik Köyü'nden Muammer Dalgın ile yapılan görüşmeden.

çıkar. İki asker aralarında iddiaya tutuşurlar. Kadının karnındaki çocuk kız mı yoksa oğlan mı diye. Kadın vurulur, karnı süngü ile deşilir. Rahimden çocuk çıkartılır ve çocuğun erkek olduğu görülür.⁶⁷⁹

Hüseyin oğlu Yusuf ve kardeşi ile Urlalı Kasap Hüseyin, Urla ile Seferihisar arasında paralarına tamahen 5–6 Yunan askeri tarafından öldürülmüşlerdir.⁶⁸⁰

Afyon bölgesindeki cepheleri bozulunca geri çekilmeye başlayan Yunanlılar'ın bu ricatı çabuk duyulur ve yerli Rumlar da geri çekilen kuvvetlerle beraber Müslüman halka zulüm yapmaya başlarlar. Aydın bölgesinden geri çekilen 18 Yunan Süvari Alayı, geçtiği köyleri ateşe vermektedir. Köylerde akıl almaz vahşet ve katliamlar yaşanır.⁶⁸¹

Torbalı'da Arıkbaşı, Çırpıköy, Ormanköy gibi köylerde ahali camilere doldurulduktan sonra buralar ateşe verilmiştir. Ayrıca Dağkızılca yakılmış, yangını söndürmek isteyenlerden bir genç ve bir kadın öldürülmüştür.* Halk, yaşadığı korkudan dolayı dağlara sığınmaya çalışmıştır. Yunanlıların burada çıkardıkları yangın ise iki gün sürmüştür.⁶⁸²

Dağkızılca köyü ateşe verilmeden önce Yunanlılar bir jandarmalarının eşkiya tarafından öldürülmesini bahane ederek köyü ablukaya aldılar ve bütün köy halkının parasını gasp ettikten sonra Ahmet Ağa adında eşraftan birinin kafasını keserek süngüye takmak suretiyle köy köy dolaştırdılar. Köy bu olaylardan sonra ateşe verilmiştir.⁶⁸³ Dağkızılca köyünün yakılmasının nedeni görgü tanığı bir köylü tarafından şu şekilde anlatılmıştır:

*“(Köyde) evler yandı ya, Yunanlılar yaktı, daha 1,5 sene durdular yaktıktan sonra. Hamit Efe birisini vurdu ya, emir geldi yaktılar. Hiç kimsenin evi kalmadı...”*⁶⁸⁴

Dağkızılca köyü gibi Tulum köyü de “Türlklere hizmet ediyorsunuz” bahanesiyle yakılmıştır.

Sağlık istasyonu yakıldığı gibi istasyon memurlarına mahsus 15 lojman da Yunanlılar tarafından kül edilmiştir.

⁶⁷⁹ Çetin, a. g. m, s. 3; Yunanlılar çekilirken bu vahşeti gerçekleştiren askerlerden biri yakalanır. Bu asker Çaybaşı yolu üzerinde bir ağaca canlı olarak ayaklarından çengelle asılır. Kasaplık hayvan gibi parça parça kesilerek gelene geçene parçaları dağıtılır. Bkz. a. g. m, s. 5; Çetin, a. g. b, s. 15

⁶⁸⁰ Yalazan, a. g. e, c. 2, s. 173; Özcan, a. g. e, s. 80

⁶⁸¹ Çetin, a. g. b, s. 13–14; Çetin, a. g. m, s. 4

* Yakalanıp Karakuyu köyüne getirilen Yunan esirlerden iki tanesinin Dağkızılca vahşetini gerçekleştirenlerden oldukları kendilerini tanıyan ve burada yakınlarını kaybeden kişiler tarafından tanınarak, hemen orada bağ testeresiyle boğazlanmışlardır. Bkz. a. g. b, s. 15; Çetin, a. g. m, s. 5

⁶⁸² Çetin, a. g. b, s. 14; Çetin, a. g. m, s. 4

⁶⁸³ Yalazan, a. g. e, c. 2, s. 173

⁶⁸⁴ Böke, a. g. e, s. 121; 17 Aralık 1996'da Torbalı-Dağkızılca köyünden İbrahim Kozan ile yapılan görüşmeden.

Şehitler köyünde odun kesmek için ormana giden 12 kişi Yunan askerleri tarafından durdurulup 12'si de orada katledilmiş, cesetleri yol üzerinde bırakılan kişilerin hayvanları gasp edilerek götürülmüştür. Kırklar köyünde de 2 kişi feci şekilde öldürülmüştür.⁶⁸⁵

8 Eylül 1922 günü Şirince Rumlarını ve Yunan askerlerini taşıyan bir tren gelir. Trendekiler geçtikleri yerleri ateşe verirler. Bu eylem sonucunda Tepeköy ve Torbalı da yakılır.⁶⁸⁶ Aydın tarafından trenle gelen bu kişiler Torbalı ve çevresindeki tahribatta büyük rol oynamışlardır.

Yunanlılar Torbalı Çaybaşı'ndan 8, Ahmetli'den 6, Kuşçu'dan 4 kişiyi katletmişlerdir. Bu bölgede Yunanlılar bir hangara 23 kişiyi soktuktan sonra burayı ateşe vermiştir.⁶⁸⁷

Torbalı Nahiyesi'nde Hükümet Konağı, 2 okul, 2 medrese, 1 cami, fabrika, 562 hane, 2 han, 28 dükkân, 5 çiftlik yakılıp tahrip edilmiştir. Yine Dağkızılca'da 8 okul, 3 cami, 2 fabrika, 1 tekke, 208 hane, 2 han yakılmış ve tahrip edilmiştir.⁶⁸⁸

İzmir valisinin 1. Ordu Komutanına göndermiş olduğu yakılan köyleri bildiren 30 Ekim 1922 tarihli raporunda: Torbalı'nın Ahmetli, Çaybaşı, Kuşçuburun köyleri bildirilmiştir.⁶⁸⁹

5.1.3.2. Bayındır ve Çevresi:

Bayındır'da Yunanlılar öldürme ve yaralama gibi olaylar gerçekleştirmişse de bunların tam sayısı meçhuldür.⁶⁹⁰ Bu yerleşimle ilgili sadece birkaç olay bilinmektedir. Bayındır'ın Elifli köyünde Bilal adındaki bir şahıs, hiçbir sebep olmadığı halde evinden alınarak köy kahvesi önüne getirilmiş ve burada bıçakla kesilmek suretiyle katledilmiştir.⁶⁹¹

Pınarlı (Burgas) köyüne ilerleyen bir Yunan birliğinin ön saflarındaki bir Yunan subayının, Küçük Mezarlık mevkiinde mevzilenen bir delikanlı tarafından öldürülmesi Pınarlı köyü halkının eziyet görmesine sebep olur. Köylüleri köy camiine dolduran askerler, onları burada katletmek niyetindeydiler. Ancak köy muhtarı Müezzîn Osman

⁶⁸⁵ Yalazan, a. g. e, c. 2, s. 173

⁶⁸⁶ Çetin, a. g. b, s. 15; Çetin, a. g. m, s. 4

⁶⁸⁷ Yalazan, a. g. e, c. 2, s. 173; Özcan, a. g. e, s. 80

⁶⁸⁸ Özcan, a. g. e, s. 153–154

⁶⁸⁹ Yalazan, a. g. e, c. 2, s. 177

⁶⁹⁰ Hocaoğlu, a. g. e, s. 209; Mustafa Turan, a. g. e, s. 140

⁶⁹¹ Yalazan, a. g. e, c. 2, s. 177; Özcan, a. g. e, s. 81

Efendi'nin subayı öldüreni bulacağına dair söz vermesi üzerine köylü büyük bir katliamdan kurtulmuştur. Fakat saatler geçtiği halde Yunan subayını öldüren kişinin bulunmaması ve köy gençlerinin sanığı ele vermemesi üzerine Yunanlılar şüphelendikleri 18 kişiyi sorguya çekmişler, ardından bir urgana bağlayarak köy meydanına getirmişlerdir. Yunanlılar burada köylü kadınlara çocuklarının ya da kocalarının yanacağı ateş için odun ve çalı toplattırılmışlar daha sonra da etraflarında daire şeklinde dizdikleri odun ve çalıları ateşleyerek, onların gözleri önünde topluca yakarak şehit etmişlerdir. Pınarlı şehitleri şunlardır:

- 1- Memişoğlu Hüseyin
- 2- Hacı Mehmetoğlu'nun amcası İbrahim
- 3- Hacı Yusuf'ın İbrahim
- 4- Yavuzoğulları'ndan Koca Halil
- 5- Kırılı Manav
- 6- Kurular'ın Osman
- 7- Kırılıoğlu Ali
- 8- Ali Yavuzoğlu
- 9- Manav Hüseyin (Sertkol)
- 10- Kel Bekir'in oğlu
- 11- Memişoğlu Hasan (Lapoğlu)
- 12- Gökdellilerin babası (Kuru)
- 13- Debrelili Hasan'ın babası (Ali Kalmaz'ın dedesi)⁶⁹²

Yunan ordusu Bayındır'ı boşalttığı gün Köy Muhtarı Hüseyin Cansız'ın eline bulunması gereken kişilerin listesini vermiş ve aranan kişileri bir bir toplamaya başlamışlardır. 4 Eylül günü yatsı vakti Bayındır'dan ayrılma hazırlığındaki birlikler, Çırpıköy ve Arıkbaşı çevresinde topladıkları köylüleri, Çırpıköy Karakolu önündeki eski bir depoya doldurmuşlar, kaçmaya çalışan 4 kişiden ikisini vurmuşlar diğer ikisi kaçmayı başarmıştır. Daha sonra Yunanlılar bu eski depoyu ateşe vermişler ve yaralı olarak kurtulan iki kişi hariç 18 kişi yanarak ölmüştür. Çırpıköy şehitlerinden adları belirlenebilenler şöyledir:

- 1- Hacı Sofu Mustafa (Akyavaş)
- 2- Şerif Ali (Yeşilkayalı)

⁶⁹² Armağan, a. g. e, s. 302–303; Burada gençler yanarken etraflarında zevkle onların yanışını seyreden Yunan askerlerinden biri, ateşi beslemek için odun atarken gruptaki Memişoğlu Hüseyin tarafından kendisiyle birlikte ateşin içine çekilmiş, Yunan askerleri olayı zevkle seyredelerken kendi arkadaşlarının da ateşin içinde kaldığını görerek şaşkınlık içinde kalmışlardır. Bkz. Armağan, a. g. e, s. 339–340

- 3- Hacı Veliler'in Ali
- 4- Helvacı Köyü'nden Oduncu
- 5- Mantarlar'dan Kadir Hüseyin
- 6- Ali Hancı (Hacı Ahmetoğlu)
- 7- Hatipoğlu Mustafa
- 8- Canlı beldesinden Hasırcı
- 9- Tahsildar Şevki'nin babası Salih
- 10- Berber Mehmet Bakış
- 11- Muhtar Kemal Varolsan'ın dedesi
- 12- Canlılı Oduncu (Adı belirlenememiştir.)⁶⁹³

İzmir valisinin 1. Ordu Komutanına göndermiş olduğu yakılan köyleri bildiren 30 Ekim 1922 tarihli raporunda: Bayındır'ın Sarıyurt, Burgas, Çenikler(bu köylerden 25 ev yakılmıştır) köyleri bildirilmiştir.

5.1.3.3. Tire ve Çevresi:

Yunanlılar Zincirlikuyu'da baskına uğrayınca bir sorumlu aramışlar ve olaylardan habersiz Konya'dan mevsimlik işçi olarak çalışmaya gelen 7 kişiyi Zincirlikuyu yolu üzerindeki tarlada çalışırken kurşuna dizmişlerdir. Bu olay Küçük Menderes Havzasındaki ilk toplu öldürme ve katliam olayıdır. Yine aynı bölgede yakaladıkları Kürdüllülü Hacı ve Tire'nin Karacaali Mahallesi'nden Hasırcı'yı katletmişlerdir.

Gökçen Efe'nin Fata baskını sonrasında köylüler köyü boşalttıkları için Yunanlılar dağlara top ateşinde bulunmuşlar ve köy çevresinde ele geçirdikleri kişileri öldürmüşlerdir. Fata (Gökçen) şehitleri şunlardır:

- 1-Kürelî İbrahim
- 2- Anamalsı Molla Halil
- 3- Topal Hasan (Yaşa)
- 4- Adagümeli Hüseyin
- 5- Kocaoğlan Mehmet
- 6- Saruhanlı Çolak Mıstan
- 7- Halil Ağa'nın Mustafa⁶⁹⁴

⁶⁹³ Armağan, a. g. e, s. 303–304

⁶⁹⁴ Armağan, a. g. e, s. 284

Büyükkale köyünde Yunan askerleri Yunan işbirlikçisi Tekkeli Arap Ali'yi köy meydanında öldüren Gökçen Efe hakkında bilgi almak için Büyükkale'ye girmişler ve burada halka türlü eziyetler etmişlerdir. Bu esnada Yunan askerleri ile çatışmaya giren ve ikisini öldürüp birini de yaralayan Tahir Çomuk adlı genç, bu olaydan sonra öldürülmüştür. Bazı köylüler olayların büyüyeceğini sezerek çevre köylere kaçmışlardı. Köyde önce muhtar yakalanarak ibret olsun diye köy meydanında işkence yapıldıktan sonra öldürülmüş bağırsakları yine ibret olsun diye köyde dolaştırılmıştır. Daha sonra Abdullah Dağlı ağır işkenceler içinde, dişleri sökülmüş ve gözleri oyularak feci şekilde öldürülmüştür. Köyde yakalayabildiklerini de köy camiine toplayıp kurşuna dizmişlerdir. Kurşuna dizilenler köyde erkek kalmadığı için kadınlar tarafından gömülmüştür. Büyükkale şehitleri şöyledir:

- 1- Deli Mehmetoğlu Halil (Köy Muhtarı)
- 2- Abdullah Dağlı
- 3- Hasan Dağlı
- 4- Tahir Çomuk
- 5- Tahir Çomuk'un oğlu Yusuf
- 6- Mehmet Çomuk
- 7- Kurular'ın Ali (Tezcan)
- 8- Tireli Mehmet'in kayını Mustafa
- 9- Mustafa Gülcü
- 10- Haliloğlu Ahmet'in babası Ahmet (Yavaşoğulları)
- 11- Dona Halil'in anası Fatma
- 12- Dona Halil'in kızı Hasibe
- 13- İslam Kıvrak'ın kayını
- 14- Çolak İsmail'in babası Kara Hasan
- 15- Yörük Sinan
- 16- Karaçocukoğlu Mehmet⁶⁹⁵

Tire'nin Dereli sırtlarında yaşayan Ortaburun Yörükleri Yunan birliği tarafından sarılmış ve tulumlardaki peynirleri, yağları ve bir kısım hayvanları ellerinden alındıktan sonra giderlerken çadırlara yayılım ateşi açılmış ve bu esnada çocuğunu emzirmekte olan Hasancılar'ın gelini vurularak ölmüş, kucağındaki 8 aylık bebeği Mehmet (Soylu)'ya bir şey olmamıştır.⁶⁹⁶

---

⁶⁹⁵

⁶⁹⁶ Armağan, a. g. e, s. 285–286–337 ve 342

Tire Kaymakamlığı'nın 26 Ağustos 1919 tarihli yazısına göre, 6'sı kadın olmak üzere 59 Türk öldürülmüştür. Ayrıca 4 Türk diri diri yakılmıştır.⁶⁹⁷ Bu olayda 13 kişi de yaralanmıştır. Yine bu yazıya göre, Yunan askerleri iki köyü yakmışlar, ürünlerini tahrip etmişlerdir.⁶⁹⁸

Dağdere değirmende gizlenmiş bir silah bulan Yunanlılar, oraya unlarını almaya gelen köylüleri yakalayıp urgana bağlayarak Dağdere köyü içine getirmişler buradan yakaladıklarını da yanlarına katarak Musalar köyüne gelmişler, burada da köylülerden yakalayabildiklerini alarak Akmescit çıkışındaki Yaren Kavağı denilen yere getirmişler ve kurşuna dizmişlerdir. 19 kişi ölmüş, katliamdan ancak iki kişi kurtulabilmiştir. Şehitler şunlardır:

- 1- Hacı Mustafa oğlu İslam (Dağdere)
- 2- Arif Sert (Dağdere)
- 3- Değirmenci Hacı Ali (Dağdere)
- 4- Hacı Alioğlu Ali (Dağdere)
- 5- Hacı Alioğlu Halil (Dağdere)
- 6- Hacı Mustafa (Dağdere)
- 7- Yetim (Dağdere)
- 8- Mehmet (Dağdere)
- 9- Koca Mehmetoğlu Mehmet (Musalar)
- 10- Mustafa Ali'nin dedesi Mustafa Ali (Musalar)
- 11- Karahasanoğlu Şerif Ali Kaya (Musalar)
- 12- Durmuş Aktavşan (Musalar)
- 13- Hacı Osmanoğlu Şerif Ali Girgin (Musalar)
- 14- Paşa Ergün (Musalar)
- 15- Koca Hasan'ın Çolak Erol (Musalar)
- 16- Hasanoğlu Hasan Yetimoğlu (Musalar)
- 17- Koca Mehmet Erdal (Musalar)
- 18- Osman Özkan (Akmescit)
- 19- Osman Özkan'ın karısı (Akmescit)⁶⁹⁹

28 Nisan 1920 günü Tire'nin Büyük Kadife köyü, bir Yunan müfrezesi tarafından abluka edilerek, Muhtar Deli Mehmetoğlu Halil ve köy bekçisi Çobanoğlu

⁶⁹⁷ Mehmet Hocaoğlu, *Belgelerle Yunan Barbarlığı*, Berekat Yayınevi, İstanbul, 1985, s. 207; Özcan, a. g. e, s. 83

⁶⁹⁸ Hocaoğlu, a. g. e, s. 207; Mustafa Turan, a. g. e, s. 139

⁶⁹⁹ Armağan, a. g. e, s. 293–294

Hüseyin aracılığıyla toplayabildikleri 12 köylüyü cami avlusuna toplayarak, bomba ve mitralyöz ateşiyle hepsini öldürmüşlerdir. Giderken yolda rastladıkları Karaçocukoğlu Mehmet'in kafasını dipçikle parçalamışlardır.⁷⁰⁰

Bölücek Çeşme (Kuruçeşme) yakınına habercilikle suçlanarak ellerinden bağlı ve urgana dizili bir şekilde getirilen 20 kişilik grup burada kurşuna dizilmiş, bu katliamdan sadece iki kişi ağır yaralı olarak kurtulabilmiştir. Burada katledilenlerden dördü köylerden olduğu için köylülerince ayrı mezarlara diğerleri ise topluca bir yere gömülmüşlerdir. Toplu mezarda yatanların kim oldukları bilinmemekte ancak köylerden olduğu için diğer dördünün adları bellidir: Bunlar şöyledir:

- 1- Akyurtlu Abdil (Şenler)
- 2- Akyurtlu Hamza (Şenyurt)
- 3- Akçaşehirli Hacı Hafız
- 4- Ümmet Alioğlu⁷⁰¹

Yunanlılar Tire yöresindeki Uzgur'da kadın, çocuk, ihtiyar demeden 45 kişiyi acımasızca katletmişlerdir. Ayrıca köyün en yoksul ailelerinden birinin kızı olan Şefika adındaki genç kız, bir atın arkasına bağlanarak saatlerce yerde sürüklenerek katledilmiştir. Uzgur (Başköy) şehitleri şunlardır:

- 1- Cemal Hüseyin
- 2- Salihoğlu İsmail (Muhtar)
- 3- Hacı Kuruoğlu Mehmet
- 4- Karakulakoğulları'ndan Molla Halil
- 5- Karakulakoğulları'ndan Molla Halil'in karısı
- 6- Karakulakoğulları'ndan Molla Halil'in oğlu Osman
- 7- Karakulakoğulları'ndan Molla Halil'in oğlu Şerif Ali
- 8- Karakulakoğulları'ndan Mustafa
- 9- Durmuşoğlu İbrahim
- 10- Durmuşoğlu İbrahim'in karısı Hatice
- 11- Molla Osmanoğlu İsmail
- 12- Molla Osmanoğlu İsmail'in oğlu Mehmet
- 13- Molla Osmanoğlu İsmail'in diğer oğlu
- 14- Molla İbrahim
- 15- Molla İbrahim'in kardeşi Mestan

⁷⁰⁰ Mustafa Turan, a. g. e, s. 139

⁷⁰¹ Armağan, a. g. e, s. 286–287

- 16- Molla İbrahim'in karısı Fatma
- 17- Molla İbrahim'in karısı Ayşe
- 18- Molla İbrahim'in ikizlerinden kızı (Bir yaşında)
- 19- Molla İbrahim'in ikizlerinden oğlu (Bir yaşında)
- 20- Molla İbrahim'in kardeşi Ali
- 21- Körpeoğullarından Şefika (Şengül)
- 22- Hüseyin kızı Emine
- 23- Hasanoğlu Mehmet
- 24- Arap Hüseyin
- 25- Ali'nin kızanlarından Ali
- 26- Ali'nin kızanlarından Ali'nin kızı Alime
- 27- Ali'nin kızanlarından Ali'nin oğlu Osman
- 28- Ali'nin kızanlarından Ali'nin oğlu Ali
- 29- Ali'nin karısı Emine
- 30- İsmailoğullarından İsmail
- 31- İsmail'in karısı Emine
- 32- İsmailoğullarından İsmailoğlu Mehmet
- 33- İbrahimioğlu Çolak Osman
- 34- İbrahimioğlu Çolak Osman'ın oğlu İbrahim (11 yaşında)
- 35- İbrahimioğlu Çolak Osman'ın diğer oğlu Mehmet (9 yaşında)
- 36- Hüseyin kızı Fatma
- 37- Hüseyin kızı Kezban
- 38- Molla Mehmet oğlu Ali'nin karısı Hatice
- 39- Molla İbrahim'in kardeşi Mestan'ın karısı Hatice
- 40- Molla İbrahim'in kardeşi Ali'nin karısı Mükmine
- 41- Hüseyinoğlu Mehmet
- 42- İsmail karısı Emine
- 43- Kara Ahmetoğullarından Ahmet'in karısı Meryem
- 44- Hacı Mustafaoğlu Durmuş
- 45- Alikızı Kezban⁷⁰²

Yunanlılar Tire-İncirliova hattı arasında kalan Arpadere adlı yerleşimde de ele geçirdikleri ve genellikle kadın ve çocuklardan oluşan 55 kişiyi Hacı Mehmet adlı

---

⁷⁰² Armağan, a. g. e, ss. 288–290

kişinin evine doldurmuşlar ve daha sonra burayı ateşe vermişlerdir. 55 kişi burada feci şekilde can verirken, köyü de ateşe vermişlerdir. Bir kişi de köy içinde ayrı olarak öldürülmüştür. Burada ölen 56 kişiden 12'si yaşlı erkek, 19'u kadın ve 25'i de çocuktur. Arpadere katliamı şehitlerinden evde yakılanlar şunlardır:

- 1- Koca Mehmet
- 2- Köşkdereli Durmuş
- 3- Koca İbrahim
- 4- Kırılıoğlu Ali
- 5- Kırılıoğlu Ali'nin oğlu (9 yaşında)
- 6- Yörükoğlu Hüseyin
- 7- Cami İmamı
- 8- Yüssüoğlu kızı Küçük Fadime
- 9- Garibin Durmuş
- 10- Yüssüoğlu Mehmet
- 11- Yüssüoğlu Ali
- 12- Kırılı Hasan Kaya
- 13- Tulum Ayşe'nin oğlu
- 14- Deli Mehmet'in Hüseyin
- 15- Köşkdereli Karısı
- 16- Koca Ayşe
- 17- Köşkdereli Durmuş'un karısı
- 18- Hacı Ali'nin anası Hasibe (Kıllıbaş)
- 19- Hacı Ali'nin karısı Dudu
- 20- Yörükoğlu Hüseyin'in kızkardeşi Hatice
- 21- Has Süleymanlar'dan Koca Mustafa'nın karısı Hatice
- 22- Has Süleymanlar'dan Küçük Hasan'ın karısı Dudu
- 23- Has Süleymanlar'dan Hasan'ın kızı Hacer (5 yaşında)
- 24- Has Süleymanlar'dan Koca Mustafa Ali'nin karısı Emine
- 25- Fadime'nin oğlu (13 yaşında)
- 26- Fadime'nin kızı (10 yaşında)
- 27- Fadime'nin kızı (6 yaşında)
- 28- Fadime'nin oğlu (4 yaşında)
- 29- Fadime'nin kızı (2 yaşında)
- 30- Şerif Ali'nin karısı Medine

- 31- Palamutlu Ayşe
- 32- Kastar'ın karısı Cennet
- 33- Cennet'in kızı Havva (10 yaşında)
- 34- Cennet'in kızı Sultan (12 yaşında)
- 35- Cennet'in oğlu (4 yaşında)
- 36- Cennet'in oğlu (7 yaşında)
- 37- Cennet'in kızı (2 yaşında)
- 38- Koca İbrahim'in karısı Hörü
- 39- Hörü'nün kızı (14 yaşında)
- 40- Hörü'nün oğlu (10 yaşında)
- 41- Koca Meryem
- 42- Koca Meryem'in kızı (8 yaşında)
- 43- Koca Meryem'in kızı (15 yaşında)
- 44- Kayıtsız Hasan'ın kızı Sultan
- 45- Sultan'ın kızı (7 yaşında)
- 46- Sultan'ın oğlu (3 yaşında)
- 47- Sultan'ın oğlu (5 yaşında)
- 48- Kırlı karısının gelini Teslime
- 49- Kırlıoğlu Ali'nin anası
- 50- Ali'nin Fadime
- 51- Ali'nin kardeşinin çocuğu Sultan (16 yaşında)
- 52- Karadağlıların Fadime
- 53- Karadağlıların Dudu
- 54- Dudu'nun kızı (11 yaşında)
- 55- Dudu'nun oğlu (15 yaşında)
- 56- Şerif Ali (Köy içinde ayrı öldürülmüştür.)

Tire'nin Akmesit köyünün Gözkayası mevkiine Akmesit çevresinde yakalanan köylüler getirilmiş ve derileri yüzülmek suretiyle işkence yapılmaya başlanmıştır. Köylülerin kurşunlanmak için yalvarmaları üzerine Yunanlılar onları kurşuna dizmişlerdir. Bu olaydan ölümlerin altında kalarak yaralı halde, bir kişi kurtulabilmiştir. Bu olayda adları belirlenebilen şehitler şunlardır:

- 1- Mehmet Salık
- 2- İzan Mehmet'in Mustafa
- 3- İbrahim Akbaş

- 4- Kör Ali
- 5- Çolak'ın Yusuf (Eryılmaz)
- 6- Hacı Mustafa oğlu Koca Mehmet
- 7- Durmuş Özak
- 8- Meşeli'den Halil (Karakuş)⁷⁰³

Yunan askerleri, geri çekilişleri sırasında Tire merkezini genel olarak yakmaya fırsat bulamamışlar ancak bazı köyleri yakarak yerleşime zarar vermişlerdir. Anadolu Ajansı'nın resmi tahkikat istatistiğine göre, Tire kazasında 3 okul, 1 cami, 91 hane ve 1 mağaza yakılmıştır.⁷⁰⁴

İzmir valisinin 1. Ordu Komutanına göndermiş olduğu yakılan köyleri bildiren 30 Ekim 1922 tarihli raporunda: Tire'nin Arapdere, Palamut, Toparlar Tekfur, Bozköy, Topalak, Yemişler, Ortaköy, Dereli, Çiniyeri, Çobanköy, Hasançavuşlar, Hisarlık, Dağkızılca, Gedik, Arappınarı, Bağcıboğazı köyleri bildirilmiştir.⁷⁰⁵

5.1.3.4. Ödemiş ve Çevresi:

1 Haziran 1919 tarihinde Hacıilyas'ta Yunan kuvvetleriyle yaşanan çarpışmadan sonra milli kuvvetler üstün Yunan kuvvetleri karşısında geri çekilmek durumunda kalmışlardır. İlk kez böyle bir direnişle karşılaşan ve önemli miktarda kayıp veren Yunanlılar, Çatal, Hacıilyas, Kozluca, Sarılı ve Kayaköy'ü tamamen yakmışlardır.⁷⁰⁶

Kayaköy'de öldürülenlerden adları belirlenebilenler şöyledir:

- 1- Nebi'nin Hüseyin
- 2- Kerim Çavuş
- 3- Öksüz Mehmet
- 4- Ali Çavuş

Kayaköy'ü yakmadan önce burada katliam yapmışlar ve bunu iki türlü gerçekleştirilmiştir. Köyde bazı kişiler kurşunlanarak öldürülürken, 8 kişi de baltayla kesilerek katledilmiştir. Üstelik bu işi kendi köylüleri olan Bedel Ali adlı bir şahsa zorla yaptırmışlardır. Kayaköy Katliamından yaralı kurtulabilenler şöyledir:

- 1- Gaz Ahmet (Mustafa Şenol)
- 2- Hacı Ahmet (Dündar)

⁷⁰³ Armağan, a. g. e, s. 290–295

⁷⁰⁴ Mustafa Turan, a. g. e, s. 139

⁷⁰⁵ Yalazan, a. g. e, c. 2, s. 177

⁷⁰⁶ Yalazan, a. g. e, c. 1, s. 53; Mustafa Turan, a. g. e, s. 123–124

- 3- Halil Çorak (Deppek)
- 4- Ali Sever (Samit Alisi)
- 5- Yeni Ali
- 6- Mustafa Yaman (Merden)⁷⁰⁷

Denizli Mutasarrıflığı'nın 4 Haziran 1919 tarihli şifresinde, Ödemiş'te Yunan askerlerine mahalli kuvvetler tarafından karşı konulmuş olduğunu ve önceden geriye kaçan Yunanlıların daha sonra yardım alarak geri geldikleri ve Ödemiş'e girdikleri, çarpışmanın yaşandığı alanda birçok köyü ve kaza merkezindeki birçok evi ateşe vererek, ele geçirdikleri Müslümanları şehit ederek mallarını yağmaladıkları, bunun üzerine bir kısım halkın göç etmeye başladığı yazmaktadır.⁷⁰⁸

Ödemiş ilçesinin Mezarbaşı Mahallesi'nden Şükrü adında bir şahsın bekâr kızı, hiçbir kabahati olmadığı halde Yunanlılar tarafından öldürülmüştür. Aynı bölgede Deveci Bekir adındaki şahıs da yine hiçbir suçu olmadığı halde feci bir şekilde katledilmiştir. Başka bir olay da yine aynı semtte gerçekleşmiş, Ali adındaki bir şahıs Yunanlılar tarafından öldürmek maksadıyla önce kuyuya atılmış, burada ölmediği görülünce çıkarılıp süngü ile işkence etmek suretiyle öldürülmüştür. Sekiköy halkından ve eşraftan Mustafa Bey ve Hasan adında bir kişi de yine aynı usulle öldürülmüşlerdir.⁷⁰⁹

I. Dünya Savaşı'nda güya göç ettirilen Rumların intikamını almak iddiasıyla Yunan ordusunun eline düşen elli kadar genci ipe elleri ve boyunları birbirine bağlanıp süngü tehdidiyle yaya olarak yola çıkarılıp, kesilerek, hendeklere ve çukurlara atılmak suretiyle telef edilmiş bunlardan ancak 10 tanesi İzmir'e ulaşabilmiştir.⁷¹⁰

Yunanlılar, Ödemiş civarında Kuva-yı Milliye tarafından istila edilen köylerden kaçışları sırasında yanlarında götürdükleri çocuk ve kadınlardan oluşan birçok Türk'ü Kaymakçı köyünde bir eve doldurarak evi bombalamak suretiyle, hepsini feci bir surette öldürmüşlerdir.⁷¹¹

Yunan askerleri, Deveci Benli adlı bir şahsın develerinden birinin çanını alarak yük katarına takmışlardır. Deveci Benli'nin bu olay üzerine Yunan Kumandanına

⁷⁰⁷ Armağan, a. g. e, s. 295

⁷⁰⁸ BOA. DH. KMS. 52-2/21; *Arşiv Belgelerine Göre Balkanlar'da ve Anadolu'da Yunan Mezalimi*, Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı Yayınları, Ankara, 1996, s. 37-38; Güneş, a. g. t, s. 58

⁷⁰⁹ Yalazan, a. g. e, c. 2, s. 174; Özcan, a. g. e, s. 80

⁷¹⁰ Mithat Sertoğlu, *Anadolu Hakkında Yunanlıların Düşünce ve Emelleri*, Belgelerle Türk Tarihi Dergisi, Nisan 1969, S. 19, s. 20-21; Güneş, a. g. t, s. 57

⁷¹¹ Yalazan, a. g. e, c. 1, s. 55; Mustafa Turan, a. g. e, s. 127; Özcan, a. g. e, s. 83; Armağan, a. g. e, 302

şikâyeti üzerine çanı iade etmişler, ancak ertesi gün çanı iade eden askerler Benli'yi takip ederek bahçede yakalamışlar ve süngüyle öldürdükten sonra dilini de kesmişlerdir.

Yeniceköy'den Hasan adlı bir genç Ödemiş'e giderken, önüne çıkan Yunan askerleri tarafından zorla 50 lirası alındıktan sonra kafasına bir kurşun sıkılarak öldürülmüştür.⁷¹²

22 Haziran 1919'da Taşpazar Mahallesi'nden Lazoğlu, sebepsiz yere Yunan askeri tarafından kurşunlanarak öldürülmüştür.⁷¹³

26 Haziran 1919 tarihinde bir Türk bölüğü, Ödemiş civarında 200 kadar Yunan süvari kuvveti tarafından taarruza uğramış, asker ve halkın bir kısmı esir alınmış, bir kısmı da katledilmiştir. Bu olaya yerli Rumlar da katılmışlar ve Türk cesetleri sokakta bırakılmışlardır.

Bademiye beldesinde Bademiye-Adagide arasındaki Asar Gediği'ne yerleştirilen Yunan topçularının ara sıra korku salmak ve halkı sindirmek için attığı toplardan biri Bademiye'de Kurbancı Osman'ın evine isabet ederek, beşikte uyumakta olan bebek top mermisi yüzünden şehit olmuştur.⁷¹⁴

Havulcuk-u Sagir karyesi ahalisinden Hacı İbrahim bahçede çalışırken birkaç ay önce Yunan askerleri tarafından götürülerek uzun süre kendinden haber alınamamış, sonra bedeni ikiye ayrılmış bir şekilde bulunmuştur.⁷¹⁵

17 Temmuz 1919 tarihinde Birgi'yi basan Milli kuvvetler, Yunanlılara epey bir kayıp verdirerek çekilmişlerdi. Bu olaydan sonra Yunan askerleri bunun intikamını suçsuz halktan almaya girişmiştir. Bunun sonucu olarak mısır tarlasını sulamakta olan Azmanoğlu İsmail'i, yine tarlasında çalışmakta olan Apsıralıoğlu Şerif'i ve evinde oturmakta olan Ahmet Bey'i öldürmüşlerdir.⁷¹⁶

Efelerin baskınları yüzünden kızgın olan Yunanlılar her bahaneden halka eziyet ediyorlardı. Birgi'de sık sık uygulanan evden çıkma yasağı kitlesel katliam dışında, bireysel öldürmelere uzanıyordu. Evlerin kapılarının aralanması dahi bazen ölümlere sebep olmuştur. Örneğin: Birgili Nafize Seyhun'un teyzesi Yunanlılar tarafından bu şekilde öldürülmüştür. Ayrıca Yunanlılar etrafta birçok yere keskin nişancılar

---

⁷¹²

⁷¹³ Mustafa Turan, a. g. e, s. 125–128; Özcan, a. g. e, s. 84

⁷¹⁴ Armağan, a. g. e, s. 338

⁷¹⁵ B. O. A, DH. KMS. 52/4–48

⁷¹⁶ Mustafa Turan, a. g. e, s. 129; Özcan, a. g. e, s. 84

yerleştirmişlerdi. Sokağa çıkma yasağı uygulanırken, bunlar hedeflerine giren Türkleri bir bir öldürüyorlardı.⁷¹⁷ Birgi Yunanlılar tarafından iki kez yakılmıştır.⁷¹⁸

Öskesler Mahallesi'nden Hasan Çavuş'un, Hacı Mehmet ile Hacı Salihoğlu Abdullah'ın evleri Yunan askerleri tarafından yakılmış; söndürmeye çalışanlara engel olunmuştur. Aynı mahalleden Velioğlu Mehmet'i dört Yunan askeri birçok işkenceden sonra öldürmek istemişler ancak Mehmet kaçarak ellerinden kurtulmuştur. Yunanlılar İmamı Birgivi'nin mezarını da yıkmışlardır.⁷¹⁹

Birgi'de Yunanlılar çekilmeden önceki son anlarında katliam yaparlarken Soğancı Hafız Necip, karısı Ayşe ve biri 8 diğer 3 yaşındaki çocukları ile kaçarlarken akıllarına evde kalan altınları gelmiş ve geri dönmüşlerdi. Bu sırada aileyi yakalayan Yunanlılar aileyi eve götürürlerken çocuklar sokakta yalnız kalırlar. Gitmemekte direnen Ayşe yolda kurşunlanarak öldürürken Hafız Necip de evde altınların yerini gösterdikten sonra öldürülmüştür.⁷²⁰ Birgi şehitlerinden adları tespit edilebilenler şöyledir:

- 1- Mehmet Çoban'ın ninesi Hamide Gani
- 2- Kahveci Erdoğan'ın babası Emin Atik
- 3- Kuru Halil'in oğlu
- 4- Yeğenoğlu Halil İbrahim
- 5- Hacı İbrahim'in Tahir'i
- 6- Soğancılardan Hafız Necip
- 7- Hafız Necip'in karısı
- 8- Hafız Necip'in anası Refika
- 9- Fırıncı Şevket (Eski Belediye Başkanı)
- 10- Sakal'ın Koca Mustafa
- 11- Berber Çakır
- 12- Berber Çakır'ın oğlu
- 13- Kahveci Emin'in dedesi Hacı Salih
- 14- Kahveci Emin'in babası Sabit
- 15- Kahveci Emin'in anası
- 16- Hancı Hafız'ın oğlu
- 17- Hancı Hafız'ın kızı

⁷¹⁷ Armağan, a. g. e, s. 296

⁷¹⁸ Armağan, a. g. e, s. 269

⁷¹⁹ Mustafa Turan, a. g. e, s. 129–130; Özcan, a. g. e, s. 155

⁷²⁰ Armağan, a. g. e, s. 338

- 18- Malım İsmail
- 19- Koca Hüseyin'in kızı Fadime
- 20- Kasap Azman Mehmet'in babası İsmail
- 21- Hıdırlıklı Kör Dudu (Çaprazlı)
- 22- Halil İbrahim Demir'in amcası
- 23- Cumbalı
- 24- Kara Ali'nin Kardeşi
- 25- Asıralıoğlu Şerif
- 26- Ahmet Bey
- 27- Lazoğlu
- 28- Taşpazarlı Bedeller'in Şerif
- 29- Malım İbrahim
- 30- Soğancılar'ın Binnaz
- 31- Hacı Hasanoğulları'ndan Şerif Ali
- 32- Terzi Tahir'in dayısı
- 33- Terzi Tahir'in kayınpederi⁷²¹

Yunanlılar, Küçük Menderes ve Gediz Havzası arasında bağlantıyı sağlayan stratejik bir bölge olan Bozdağlar'a ve Birgi çevresine çok önem veriyorlardı çünkü bölgenin yapısı baskın ve pusular için oldukça uygundu. Bu nedenle burada ele geçirilen köylüler suçlu suçsuz ayrımı yapılmadan haberci olarak nitelenmiş ve öldürülmüştür. Bunlardan adları belirlenebilenler sadece 10 kişidir. Bunların adları şöyledir:

- 1- Çömlekçi Köyü'nden Ebioloğlu Hüseyin
- 2- Hacı Mustafaoğlu Mustafa
- 3- Semit Köyü'nden Beşincioğlu Mehmet
- 4- Semit Köyü'nden İsmailoğlu Raşit
- 5- Kuşenoğlu Ali
- 6- Celilağaoğlu Ali
- 7- Çulhamurlar Köyü'nden Ali Çavuşoğlu Hacı Mehmet
- 8- Eşmeli Velizade Ali
- 9- Yefes Köyü'nden Helvacıoğlu Hüseyin
- 10- Birgi'den Muhittinzade Ahmet Ziya⁷²²

⁷²¹ Armağan, a. g. e, s. 297

⁷²² Armağan, a. g. e, s. 298–299

Ödemiş çevresinde yaşanan katliamların en büyüklerinden biri de Yunanlıların Mendegüme’de yaptıkları katliamdır. Efelerin karargâhı olan Karaçamur ve Ovacık bu yerleşime yakın olduğu için hemen her pusu sonrası hedef haline gelmiştir. Üçyol çarpışması boyunca milis kuvvetlere yardıma koşan köy halkından, çarpışmadan sonra Yunan kuvvetleri kayıplarının intikamını aldı. Kontrolden çıkmış birlikler beş mahalleden oluşan Mendegüme’nin Hamamköy, Demirdere, Küçükören, Çayır, mahallerinden Cuma namazına gelen köylüleri, Hamamköy meydanında toplamışlar ve kurşuna dizmişlerdir. Bu gruptan ayrı olarak getirilen üç kişilik bir aile üzerine de ateş edilmiş, bunlardan Devletioğlu Mustafa dereye atlayarak kaçarken karısı Şerife de kucağında bebeği ile kaçmaya çalışırken vurularak darı tarlasına savrulmuştur. Annesinin kucağında darı tarlasına savrulan kundaktaki Mustafa(Yay) Yunanlılar gittikten üç gün sonra köye dönebilen babası tarafından canlı bulunmuştur. Yunanlılar etrafta da katliam yapmaya devam etmişler, ancak Türk kuvvetlerinin geleceği haberini aldıklarından acele ile köydeki bazı binaları ateşe vererek ve yanlarına köylü kadınlardan rehin alarak Aydın yönüne çekilmişlerdir.

Buradaki katliamda 40 kişi hayatını kaybetmiş, Tomanlar’dan Ali(Nar) ağır yaralı olarak kurtulabilmiştir. Bu toplu katliamda hayatını kaybedenler şunlardır:

- 1- Tellikızı Fatma (Hamamköy)
- 2- Yahyakızı Hatice (Hamamköy)
- 3- Mustafakızı Şerife (Hamamköy)
- 4- Mehmetoğlu Mustafa Ali (Hamamköy)
- 5- Ali Mustafa Oğlu Ali (Hamamköy)
- 6- Mehmetoğlu İsmail (Hamamköy)
- 7- Mehmetoğlu Mehmet (Hamamköy)
- 8- Necipoğlu İsmail (Hamamköy)
- 9- Mustafaoğlu Necip (Hamamköy)
- 10- Yahyaoğlu İsmail (Hamamköy)
- 11- Yahyaoğlu Yakup (Hamamköy)
- 12- Şerifoğlu Süleyman (Hamamköy)
- 13- Şerifoğlu Mehmet (Hamamköy)
- 14- Mehmetoğlu Mehmet (Hamamköy)
- 15- Mehmetoğlu Süleyman (Hamamköy)
- 16- Mehmetoğlu Şakir (Hamamköy)
- 17- Çakıroğlu Salih (Hamamköy)

- 18- Hacı Hasanoğlu İbrahim (Hamamköy)
- 19- İsmail oğlu İbrahim (Hamamköy)
- 20- Arifoğlu İsmail (Hamamköy)
- 21- Yahyaoğlu Ahmet (Hamamköy)
- 22- Mehmet Mustafaoğlu Ali (Hamamköy)
- 23- Süleymanoğlu Şakir (Hamamköy)
- 24- İsmailoğlu Süleyman (Hamamköy)
- 25- Mehmetoğlu Hüseyin (Küçükören)
- 26- Mehmetoğlu Mehmet (Küçükören)
- 27- Mustafaoğlu Mehmet (Küçükören)
- 28- Mustafaoğlu Mehmet (Demirdere)
- 29- Mustafaoğlu Salih (Demirdere)
- 30- Alioğlu Abdullah (Demirdere)
- 31- Abdullahoğlu Halil İbrahim (Demirdere)
- 32- Abdullahoğlu Ali (Demirdere)
- 33- Ekinoğlu İsmail (Demirdere)
- 34- İsmailoğlu Raşit (Demirdere)
- 35- Hüseyinoğlu Yusuf (Demirdere)
- 36- Ömeroğlu Mustafa (Demirdere)
- 37- Hüseyinoğlu Şakir (Demirdere)
- 38- Tahtalioğlu Mustafa (Çayır)
- 39- Salihoğlu Ali (Çayır)
- 40- Süleymanoğlu Mehmet (Çayır)⁷²³

31 Ekim 1919 gecesi, 1500 kişilik Yunan piyade kuvveti, Ödemiş'in Üzümlü köyünde Gökçen Hüseyin Efe'nin 60 kişilik müfrezesi üzerine taarruz etmiş, müsademedden sonra Türk kuvveti Üzümlü'yü terk etmek durumunda kalmıştır. Bunun üzerine Yunanlılar intikam almak için köyü yakmışlardır.

Ödemiş Çamlıca köyü ile diğer bazı köylerde yaşayan Türklerin evlerinin kapılarının geceleri kırıldığı, erkeklerin karakola götürülmek bahanesiyle köylerin dışarısında öldürüldükleri esir edilen Yunan askerlerinden Yorki'nin rızasıyla verdiği ifadesinden anlaşılmıştır.

⁷²³ Yavuz, *Ödemiş Tarihi*, s. 126–127; Armağan, a. g. e, ss. 299–301

Yunanlılar, Ödemiş çevresinde Üzümlü'den sonra, Hacıilyas ve Nervan köylerine taarruz ederek bu köyleri de yakmışlardır. Halkının bir kısmını süngüledikleri bir kısmının da kaçtığı, Salihli Cephesi Kuva-yı Milliye Kumandanlığı'nın 6 Kasım 1919 tarihli yazısında ifade edilmiştir.⁷²⁴ Buradan kaçabilenlerin sayısı 85'tir.⁷²⁵ Buradan kurtulan 85 kişi hiçbir şeyleri olmadan, sefil bir vaziyette Salihli kasabasına iltica etmişlerdir.⁷²⁶

Daha önce belirtildiği gibi Ödemiş'te Kasım 1919'da gerçekleştirdikleri ileri harekât esnasında, müsademe ile alakası olamayan Ayasuluğ, Hassalık, Çaylı, Kaymakçıkebir, Uzundere ve Çerkezköy gibi yerleri topa tutmuşlar ve kaçamayan halkı öldürmüşlerdir.⁷²⁷ KüçükKaymakçı köyündeki evlerin büyük kısmı da yakılmıştır.⁷²⁸

2 Mart 1920'de Kaymakçı tarafında, bir saat kadar devam eden Yunan topçu ateşi, Kaymakçı'ya yakın bir köyün yanmasına neden olmuştur.⁷²⁹

Ödemiş Kaymakamlığı'nın 18 Ağustos 1919 tarihli raporda Yunanlıların 16 Türk'ü şehit ettikleri bildirilmiştir.⁷³⁰

Sındırgı Belediye Reisi adına, Arif Bey, 5 Mart 1920 tarihinde Harbiye Nezaretine bir telgraf çekmiş ve bu telgrafta, Yunanlıların Ödemiş bölgesinde yaşayan halkı göçe zorladıklarını, kaçamayanları ise öldürdüklerini ifade etmiştir.⁷³¹

Salihli Kaymakamı da Yunanlıların Ödemiş'e bağlı dört köyü yaktıklarını ve tahrip ettiklerini, pek çok kişinin kaçarak Salihli'ye sığındığını Mart 1920'de hükümete bildirmiştir.⁷³²

Yunanlılar bozgun sebebiyle, kaçarken Ödemiş'i yakmaya fırsat bulamamışlardır.⁷³³ Ancak işgalden çekilinceye kadar Yunanlıların Ödemiş'te yapmış oldukları hasar ve zulümler çok ağır olmuştur. Ödemiş Kaymakamlığı'nın, Ödemiş'te meydana gelen hasar, yangın ve yıkıntılar nedeniyle açıkta kalan halkın barınabilmesi ve hasarın onarımı için Garp Cephesi Komutanlığı'na vermiş olduğu rapor şu şekildedir:

⁷²⁴ Mustafa Turan, a. g. e, s. 126–127; Özcan, a. g. e, s. 84; Sarısır, a. g. e, s. 193

⁷²⁵ Sarısır, a. g. e, s. 193

⁷²⁶ BOA. DH. KMS. 52–5/9; *Arşiv Belgelerine Göre Balkanlar'da ve Anadolu'da Yunan Mezalimi*, s. 80–83

⁷²⁷ Yalazan, a. g. e, c. 1, s. 54; Mustafa Turan, a. g. e, s. 125; Özcan, a. g. e, s. 83; Mustafa Turan, *İstiklal Harbi'nde Milne Hattı*, s. 158; Yavuz, *Ödemiş Tarihi*, s. 121

⁷²⁸ Özcan, a. g. e, s. 155

⁷²⁹ Mustafa Turan, a. g. e, s. 127

⁷³⁰ Hocaoğlu, a. g. e, s. 209

⁷³¹ Mustafa Turan, a. g. e, s. 130; Özcan, a. g. e, s. 84

⁷³² Mustafa Turan, a. g. e, s. 130; Özcan, a. g. e, s. 155

⁷³³ Mustafa Turan, a. g. e, s. 128

“Bugün vilayet makamına gönderilen defterde gösterildiği gibi Ödemiş’te 2060 ev, 28 cami ve mescit, 4 okul, 2 hükümet konağı, 6 medrese, 10 salhane(mezbaha), 3 iaşe ambarı, 500 bağ ve bahçe kulübeleri ile 479 dükkân ve mağaza yıkılmış olup, burada bu defa en ziyade zulüm yapılan, evleri yakılan Birgi bucağı halkıdır. Burada düşmandan kalmış portatif baraka ve oluklu çinko olmadığı için çatı örtüleri bulunmadığı cihetle bucak halkı Ödemiş’e göç ederek burada teşkil olunan “Muhacereyn Komisyonu” marifetiyle mümkün mertebe iaşeleri temin olunmaktadır. Tahribatın onarımı için 500 ameleye lüzum görülmüştür. Ancak burada usta ve yapıcı bulunmadığından gönderilecek amele arasında oldukça sanat ehli ustaların da bulunması konusunda emir sizindir.”⁷³⁴

İzmir valisinin 1. Ordu Komutanına göndermiş olduğu yakılan köyleri bildiren 30 Ekim 1922 tarihli raporunda: Ödemiş’in Bengi, Balabanlı köyleri yazılmış; işgal sırasında yanan köyler ise Mendegüme, Sarıpınar ve Emirli köyleri bildirilmiştir.⁷³⁵

5.1.3.5. Kiraz-Beydağ Kazaları ve Çevresi

Yunanlıların Çaylı, Kaymakçkebir, Uzundere, Çerkezköy gibi yerleri top ateşine tuttuktan sonra kendilerini kurtarmak için doğuya kaçan köy halkını gören ve telaşa kapılan Balyambolu (Beydağ) ve Keles (Kiraz) bucak ve köylerinin çaresiz kalan ahalisinden bazıları Beydağlarında donarak ölmüşlerdi. Fahrettin Paşa bunları bizzat gözleriyle gördüğünü ve Yunanlıların sırf Kaymakçı sırtlarını ele geçirmek için yapmış oldukları taarruzla hiçbir ilgisi olmadıklarını, ancak halkını kaçırmak ve ölüme terk etmek için civar köyleri de topçu ateşi altına almış olduklarını belirtmiştir. Ayrıca Yunanlıların köylerini terk etmek gücüne sahip olamayan halkı da köylere girerek alçakça ve utanç verici muamelelerle çoğunu öldürdüklerini raporuna eklemiştir.⁷³⁶

Beydağ’da Çarkbaşı’nda Yunanlılar 12 kadar kişiyi feci bir şekilde dövmüşler, Dolapçı Osman’ın babası bu şiddetli dayak yüzünden ölmüştür.⁷³⁷

⁷³⁴ Yalazan, a. g. e, c. 2, s. 173–174; Askeri Tarih Belgeleri Dergisi, Yıl. 41, S. 93, Ocak 1992, s. 193

⁷³⁵ Yalazan, a. g. e, c. 2, s. 177

⁷³⁶ Yalazan, a. g. e, c. 1, s. 54

⁷³⁷ Yapıcı, a. g. e, s. 299

5.1.4. Yaralama, İşkence, Tecavüz, Gasp ve Yağma Olayları

5.1.4.1. Torbalı ve Çevresi

Torbalı'yı işgal eden Yunanlılar ilk önce yumuşak bir işgal siyaset izlemişler daha sonra yaptıkları baskı ve şiddete dönüşmüştür. Özellikle Hortunalı Hamit Efe'nin Yunan karakollarını basması Yunanlıların halka baskısını arttırmış, gündüz evlere gelip çeteleri soran Yunan askerleri halka eziyet etmişlerdir.⁷³⁸ Torbalı ve köylerinde, silah aramak bahanesiyle pek çok kimse dövülmüş, türlü hakaret ve işkencelere maruz kalmışlardır. Halkın eşya ve paraları ile hayvanları gasp edilmiştir. Ayrıca halkın tarladaki mahsulleri de mahvedilmiştir.⁷³⁹ Ayrıca Hortunalı Hamit Efe'ye yardım ve yataklık yaptığını tespit ettikleri kişilere işkence etmişler; dövme, kadınlara tecavüz, eziyet etme gibi vakalar günlük olaylar haline gelmiştir. Rum çocukları dahi Türk çocuklarını aşağılamakta “kopsi kefali”⁷⁴⁰ sözleriyle onurlarını kırmaktadır.⁷⁴¹

Torbalı'nın Arslanlar köyü basılarak birkaç kişi yaralanmıştır.⁷⁴²

Yunan kuvvetleri geri çekilirken girebildikleri her köyde katliam yaptıktan sonra ardından yağmaya girişmişlerdir.⁷⁴³

Dağkızılca halkından Ahmet Ağa'nın evine giren Yunan askerleri ve Rumlardan oluşan bir çete, karısı ve oğlu ile bir adamını yaralamışlar, kıymetli eşyaları ile paralarını gasp ettikten sonra kaçmışlardır. Durum Yunan Kumandanlığı'na bildirilmişse de bir sonuç alınamamıştır.⁷⁴⁴

Dağkızılca köyü ateşe verilmeden önce Yunanlılar bir jandarmalarının eşkiya tarafından öldürülmesini bahane ederek köyü ablukaya aldılar ve bütün köy halkının parasını gasp ettiler.

Torbalı Şehitler köyünde odun kesmek için ormana giden 12 kişi öldürüldükten sonra hayvanları Yunan askerleri tarafından gasp edilmiştir.⁷⁴⁵

Torbalı Nahiyesi Müdüriyeti vasıtasıyla Tahkik Heyeti'ne gönderilen dilekçe de Yunan işgal kuvvetlerinin Torbalı'ya gelmesinden sonra, bir Rum çetesi, Binbaşı köyünü basarak, halkın bir miktar hayvanı ile parasını aldıklarını belirtmiştir.⁷⁴⁶

⁷³⁸ Çetin, a. g. b, s. 13; Çetin, a. g. m, s. 1–2

⁷³⁹ Özcan, a. g. e, s. 153

⁷⁴⁰ Kopsi kefali: “kafanızı koparıyoruz” anlamında Yunanca ifade.

⁷⁴¹ Çetin, a. g. b, s. 13; Çetin, a. g. m, s. 3

⁷⁴² TİTE, K18B64-s. 1

⁷⁴³ Çetin, a. g. b, s. 13

⁷⁴⁴ Özcan, a. g. e, s. 147

⁷⁴⁵ Yalazan, a. g. e, c. 2, s. 173

5.1.4.2. Tire ve Çevresi

Yunanlılar Tire’de de Türk halkına yaralama, gasp ve işkencelerde bulunmuşlardır.

Tire köylerinden birinde bir Türk’ün 200 lirasını zorla aldıktan sonra kendisini hapsedmişlerdir.⁷⁴⁷

Tire Kaymakamlığı’nın 26 Ağustos 1919 tarihli yazısına göre, Yunan askerleri tarafından 15.151.471 kuruş değerinde eşya gasp ve yağma edilmiştir. Yunan askerleri yakmış oldukları iki köyün ürünlerini tahrip etmişler, meyve ağaçlarını kesmişlerdir. Yine birçok köyün halkını dövmüşlerdir. Dayağın tesiriyle bazılarının kaburga kemikleri kırılmıştır. Ayrıca 199 at, 8 koyun, 518 sığır ve öküz, 1 deve, 3 merkep gasp etmişlerdir. 32 kişi sebepsiz yere hapsedilmiştir. Ayrıca 4 Müslüman kızın da ırzına tecavüz etmişlerdir.⁷⁴⁸

13 Eylül 1919 Cumartesi günü, Tire kazasının Arapçılar köyünde bir şahsın 3 yaşında bir oğlu, 8 ve 16 yaşlarında da iki kızı olmak üzere 3 çocuğu köylerinde bahçe işleriyle uğraşırken, oradan geçmekte olan iki Yunan askeri silahla tehdit ederek kızlardan büyüğünü ele geçirmek istemişlerdir. Çok kötü bir olayla karşılaşacağını anlayan 16 yaşındaki genç kız kaçarak kurtulmuş, fakat Yunan askerleri bu defa şaşkınlıktan kaçamayan 8 yaşındaki kız çocuğunun üzerine atılarak tecavüzde bulunmuşlardır. Yaşanan bu acı olay Aydın Valisi Talat Bey tarafından Tahkik Heyeti Türk Temsilcisi Yarbey Kadri Bey’e duyurulmuş ve çocukların bu gibi tecavüzlere korunması için emin ve sakin bölgelere göç etmek zorunda kalacaklarının bildirilmesi ve Tahkik Heyeti’nin de dikkatinin çekilmesi istenilmiştir. Ayrıca tecavüze uğrayan 8 yaşındaki kız çocuğunun kötü durumunu belirten belediye tabibinin raporu da ekli olarak Tahkik Heyeti’ne gönderilmiştir.⁷⁴⁹

Demirci Mehmet Efe’nin 17 Kasım 1919 tarihinde İtilaf Devletleri temsilcilerine bir muhtıra göndermiş, burada: Yunanlıların, Ödemiş ve Tire’den İzmir’e naklettikleri, biri hoca olmak üzere 22 Türk’ü süngüler altında 9 Kasım 1919 tarihinde Atina’ya götürdükleri belirtilmekte ve bunların iadelerinin sağlanması istenmiştir.

Tire Jandarma komutanı Mehmet Emin Bey ile birlikte Tire halkından on kişi Kuva-yı Milliye’ye yardım ediyor iddiası ile idama mahkûm edilmişlerdir. Ancak

⁷⁴⁶ Özcan, a. g. e, s. 153

⁷⁴⁷ Mustafa Turan, a. g. e, s. 139

⁷⁴⁸ Hocaoğlu, a. g. e, s. 207; Mustafa Turan, a. g. e, s. 139; Özcan, a. g. e, s. 157 ve 244

⁷⁴⁹ Yalazan, a. g. e, c. 1, s. 31

Osmanlı Jandarma Müfettişi'nin itirazı üzerine, idam kararı tehir edilmiş, yılbaşında tahliye olacakları bildirilmişken, Yunanistan'a sürülmüşlerdir. Müdafaa-i Hukuk-ı Milliye namına Murtaza Bey, 7 Ocak 1920 tarihinde Mustafa Kemal Paşa'ya bu hadiseyi bildirmiş ve bu kimselerin götürüldükleri yerlerde işkence ile imha edilmelerinin ihtimalden uzak olmadığından süratle teşebbüste bulunulmasını istemiştir. Bunun üzerine Mustafa Kemal Paşa, 9 Ocak 1920 tarihinde, olayı Harbiye Nezaretine bildirmiş ve teşebbüste bulunulmasını istemiştir.⁷⁵⁰

28 Nisan 1920'de Kadife köyünde yapılan katliamdan sonra Yunanlılar buradan toplayabildikleri kadar hayvanı da alıp beraberlerinde götürmüşlerdir.⁷⁵¹

Yunan birliklerinin Ovacık yaylasına tırmanışları sırasında Yörük yerleşimleri büyük zarar görmüştü. Tire'nin Dereli sırtlarında yaşayan Ortaburun Yörükleri Yunan birliği tarafından sarılmış ve tulumlardaki peynirleri, yağları ve bir kısım hayvanları ellerinden alınmış giderken de çadırları üzerine yaylım ateşi açılmış, daha önce bahsedildiği gibi bu sırada emzikli bir kadın hayatını kaybetmiştir.⁷⁵²

Yunanlılar Büyükkale katliamından sonra köydeki kadın ve çocuklara işkence etmek amacıyla Tire'ye kadar aç susuz 17 km yürütülmüşler ve burada iki gün sorgulandıktan sonra 30–40 kişilik bu grup yine yaya olarak geri götürülmüştü.⁷⁵³

1922 yılında, Akyurtlu Cansız Mehmet adındaki köylü, odun kesmeye giderken bir bölük Yunan askeri ile karşılaşmış ve sorguya çekildikten sonra kolu kesilerek bırakılmıştır.⁷⁵⁴

5.1.4.3. Bayındır

Bayındır Kaymakamı'nın 22 Ağustos 1919 tarihli yazısına göre, Yunan askerlerinin gasp ve yağma ettikleri eşyanın değeri tespit edilememiştir. Yalnız birkaç kişinin zararı 61.920 kuruştur. Yine bu yazıya göre, Yunanlılar pek çok Türk'ü dövmüşlerdir. Bunlardan 6 kişi ağır durumdadır. Bütün memurlarla halktan pek çok kimse hapsedilmiştir. Bayındır Kaymakamının bu yazısına göre tecavüz edilenlerin sayısı da belli değildir.⁷⁵⁵

⁷⁵⁰ Mustafa Turan, a. g. e, s. 138–139

⁷⁵¹ TİTE, K18B18-s. 4; Mustafa Turan, a. g. e, s. 139

⁷⁵² Armağan, a. g. e, s. 337

⁷⁵³ Armağan, a. g. e, s. 342

⁷⁵⁴ Armağan, a. g. e, s. 286

⁷⁵⁵ Mustafa Turan, a. g. e, s. 140; Özcan, a. g. e, s. 158 ve 244

5.1.4.4. Ödemiş ve Çevresi

Yunanlılar Ödemiş'te de bu gibi faaliyetlerde bulunmuşlar. İşgalin üzerinden çok zaman geçmeden halka eziyet etmeye başlamışlardır.

Haziran 1919'da silah aramak bahanesiyle eşraftan, memurlardan ve halktan 100'den fazla kişi iplerle koltuklarının altından asılarak, feci surette dövülmüşlerdir.

Yunanlılar, Ödemiş'te silah aramışlar ve Belediye Kâtibi'ni bacağından asmışlardır.

Adaköylü Nuri Ağa o kadar şiddetli dövülmüştür ki bundan dolayı kolları kırılmıştır.

Molla Osmanoğlu İsmail, tarlasında çalışan işçilere ekmek götürürken yolda Yunan askerleri kendisini yakalayıp üzerindeki parayı almışlar ve Hacı Abbas Usta'nın bahçesindeki kuyuya atmışlardır. Molla Osmanoğlu İsmail Efendi daha sonra buradan kurtulmuştur.

Karasulu Ali, çarşıdan eve giderken, Mezarbaşı'nda iki Yunan askeri önüne geçerek üzerinde bulunan parasını zorla almışlardır. Üzümlüden Hacı Karaoğlan ve Değirmenci Veli Hasan, Ödemiş'ten köylerine dönerlerken iki Yunan askeri tarafından üzerlerinde bulunan paraları gasp edilmiştir.

Üçelloğlu Süleyman, Balyambolu'ya kira ile un götürmek üzere, Ödemiş'ten yola çıkmış, Yunan askerleri kendisini Kuva-yı Milliye'ye erzak götürmekle suçlanarak dört gün hapsedmişler ve her gün feci şekilde dövmüşlerdir. Postacı Mustafa, Kuva-yı Milliye'ye yardım ediyor gerekçesiyle bir aydan daha fazla hapsedilerek her gün dövülüp işkencelere maruz bırakılmıştır.⁷⁵⁶

İşgalin başında, Birgi civarında bulunan meyve, mısır gibi ürünler Yunan askerleri tarafından tamamen toplandığı için yöre halkı aç kalma tehlikesiyle karşı karşıya kalmışlardır. 20 Haziran 1919'da Saatçi İsmail Efendi'nin hanesi, Bozdağ'da imamlık yaparken yağma edilmiştir. 22 Haziran 1919'da silah aramak bahanesiyle Birgi halkı ayaklarından ipe asılarak dövülmüştür. 23 Haziran 1919'da İsmail Efendi'nin evi karakol yapılarak, içinde bulunan bütün eşyası gasp edilmiştir.⁷⁵⁷

Ödemiş'in Müslüman halkı Yunanlılar tarafından engellenmek suretiyle on dakikalık mesafedeki tarla ve bahçelerine vesikasız gidemez olmuşlar ve vesika almak için günlerce uğraştıkları halde vesikalarıyla bahçelerine gitmeye çalışanlar Yunan

⁷⁵⁶ Mustafa Turan, a. g. e, s. 125–126

⁷⁵⁷ Mustafa Turan, a. g. e, s. 128; Özcan, a. g. e, s. 155

devriyelerince geri çevrilmiştir. Bu sebeple mahsulât yağmaya uğramış, bağ kulübeleri tahrip edilmiştir. Ödemiş'e gelen halk yollarda Yunanlılar tarafından soyulmuş, haftada bir kere kurulan Pazar bu sebeple terk edilmiş ve halk açlık tehlikesiyle karşı karşıya bırakılmıştır.⁷⁵⁸

16 Temmuz 1919'da Arap Ayşeoğlu Mehmet, karısı ile bağda iken Yunanlılar tarafından feci şekilde dövülmüş, karısı ise süngü ile yaralanmıştır.

17 Temmuz 1919'da Birgi baskınından sonra Yunanlılar halktan birkaç kişiyi öldürdükten sonra Birgi'de bulunan evlerden üçünü yağmalamışlardır. Evlerin yağması bittikten sonra çarşının yağmasına başlamışlardır. Yağmaya Birgi Papazı da omzunda silahıyla iştirak etmiştir. Yine baskının intikamını almak üzere bazı evlerdeki kadınları döverek teşhir etmişlerdir.⁷⁵⁹

Birgi baskınının intikamını almak için 17 Temmuz 1919'da gerçekleşen bir diğer olayda şudur: Hamitbaba Köyü'ne giren Yunan askerleri, bu köyden bazı kadınların ve kızların ırzlarına tecavüzde bulunmuşlardır.⁷⁶⁰

Yunanlılar yine baskının intikamını almak için 50'den fazla Türk'ü tutuklayarak Ödemiş, Bayındır ve Torbalı hapisanelerine götürmüşler ve çeşitli işkencelere tabi tutmuşlardır.

31 Ekim 1919 gecesi Gökçen Efe ile yaptıkları Üzümlü'de yaptıkları çarpışma sonucu kayıplarının intikamını almak için yaktıkları Üzümlü köyünün mallarını da gasp etmişlerdir.⁷⁶¹

Kasım 1919 sabahı Kaymakçı'ya yaptıkları saldırının ardından civar köyleri top ateşine tutan Yunanlılardan kaçan ve daha çok kadın ve çocuklardan oluşan köy halkından kaçamayanları yakalayıp kadın ve kızların ırzlarına tecavüz edilmiştir.⁷⁶² Altı Yunan askeri bir şahsın kızına tecavüz etmişlerdir. Dört Yunan askeri ise Teke Mahallesi'nden 13 yaşındaki bir kızın ırzına tecavüz etmiştir.

Boşnak köyü de tamamen yakılmış ve bazı kadınların ırzlarına tecavüzde bulunulmuştur. 13 yaşlarındaki bir kıza çok Yunan askeri tecavüz etmiş; kız daha sonra vefat etmiştir.⁷⁶³

⁷⁵⁸ BOA. DH. KMS. 52-5/24; *Arşiv Belgelerine Göre Balkanlar'da ve Anadolu'da Yunan Mezalimi*; s. 83-84

⁷⁵⁹ Mustafa Turan, a. g. e, s. 129; Özcan, a. g. e, s. 155

⁷⁶⁰ Mustafa Turan, a. g. e, s. 129; Özcan, a. g. e, s. 243

⁷⁶¹ Mustafa Turan, a. g. e, s. 127-129

⁷⁶² Mustafa Turan, a. g. e, s. 127; Özcan, a. g. e, s. 243

⁷⁶³ Özcan, a. g. e, s. 243

Esir alınan Yunan askerlerinden Yorki'nin ifadesinden Ödemiş'in Çamlıca köyünde yaşayan Türklerin gece evlerinin kapıları kırılıp erkekleri karakola götürme bahanesiyle köy dışında öldürülürken, kadınlara tecavüz edildiği de öğrenilmiştir.

Yunanlılar Birgi'de bulunan üç tarihi Büyük Cami'nin seccade, kilim vs. eşyalarını yağmalamışlardır.⁷⁶⁴

Emekli hâkimlerden Tahir Bey'i sırtına yaralı bir Yunan askeri yükleyerek Ödemiş'e iki saat uzaklıktaki bir mesafeye yürüten Yunan askerleri, yolda kendisini dövmüşler, daha sonra da Ödemiş'e götürerek orada hapsedmişlerdir. Hasat zamanı gelen sebze, meyve, ekin ve diğer mahsuller köylülerin Yunan korkusu yüzünden civardaki köylere kaçmış oldukları için toplanamayınca bundan istifade eden Yunanlılar köylülerin tüm ürünlerini toplamışlardır.

Ödemiş Kaymakamlığı'nın 18 Ağustos 1919 tarihli raporuna göre, Yunan askerleri 2.637.450 kuruş değerinde eşya yağmalamışlar veya gasp etmişlerdir. 16 Türk'ü dövmüşler ve 4 Türk'ü de yaralamışlardır. Birçok köy halkı Yunanlılar tarafından dövülmüştür. 2 Türk kızının da ırzına tecavüz etmişlerdir.⁷⁶⁵

12. Kolordu Kumandanı Miralay Fahrettin Bey, I. Kolordu Kumandanlığı'na, Yunanlıların Ödemiş bölgesinde Türk köylülerinin koyun ve sığırlarını zorla götürmekte olduklarını ve tesadüf ettikleri evleri soyduklarını 57. Fırka Kumandanlığı'ndan aldığı bilgilere atfen bildirmiştir.⁷⁶⁶

Ödemiş'te zeybek elbisesi giyen Yunan askerlerinin soygun yaptıkları, Ödemiş'in Baybanlı Köyü'nün⁷⁶⁷ Yunanlılar tarafından yakılıp tahrip edilerek, köylünün bütün yiyeceğinin toplanıp götürüldüğü 8 Mart 1920'de 12. Kolordu Komandan Vekili Hayri Bey tarafından rapor edilmiştir.⁷⁶⁸

Ödemiş civarında, evvelce Yunanlılar tarafından işgal edilmiş olan, ancak daha sonra Türk kuvvetleri tarafından istirdad edilen köylerden kaçan Yunanlıların, halktan çoğu çocuk olan bir kafileyi beraberlerinde götürdükleri Demirci Mehmet Efe tarafından Erkânı Harbiye Umumi Riyaseti'ne bildirilmiştir.

Yunanlılar Küçük Menderes'te de işgal ettikleri diğer yerlerde olduğu gibi Müslümanlarda silah bulundurmamaya önem verirlerken, yerli Rumları

⁷⁶⁴ Mustafa Turan, a. g. e, s. 127–130; Özcan, a. g. e, s. 155

⁷⁶⁵ Mustafa Turan, a. g. e, s. 130; Özcan, a. g. e, s. 156 ve 243

⁷⁶⁶ Mustafa Turan, a. g. e, s. 128; Özcan, a. g. e, s. 154

⁷⁶⁷ Kaynaklarda bu isimle geçen köyün Balabanlı köyü olması muhtemeldir (F. A. Ö).

⁷⁶⁸ Mustafa Turan, a. g. e, s. 128; Özcan, a. g. e, s. 155

silahlandırmaktaydılar. Böylece Rumlar da Yunanlıların yaptıkları mezalime katılarak önceden birlikte yaşadıkları Müslüman halka acımasızca zulmetmişlerdir.⁷⁶⁹

5.1.4.5. Beydağ ve Çevresi

Balyambolu (Beydağ) işgal edildikten sonra köylerde asayişi temin etmek amacı altında dolaşan Yunan devriye birlikleri köylüleri bu şekilde kontrol etmeye çalışmışlar, bu sırada da köylüleri huzursuz edici davranışlarda bulunarak halkı tedirgin etmişlerdir.⁷⁷⁰

Beydağ halkı birinci kez göç ettikten bir süre sonra dönmüşler ve döndüklerinde incir bahçelerinin Yunanlılar tarafından başkalarına kiraya verilmiş olduğunu görmüşlerdir. Yine halk göçten döndüğünde Yerli Rumlar onlara rahat vermemişler, halktan biri inek satsa gelip parasını gasp etmişlerdir.⁷⁷¹

Yunanlılar tarafından Beydağ'da gerçekleştirilen bir dayak olayı, o vakayı yaşayan kişinin oğlu tarafından şu şekilde anlatılmıştır:

“...Yunan cavuru bir gün ne olmuşsa babamı, Dolapçı Osman'ın babası, Koca Saraç ve dokuz kişiyi Çarkbaşı'nda dövmüşler. Osman'ın babası dayanamamış ölmüş. Babamı çivili moralya ile dövmüşler, her yanını kan revan içinde bırakmışlar. Babamı sıcak deriye sarmışlar, neler ettilerse etmişler 6 ay yatıp iyileşmiş. Koca Saraç'ın göbeğine kızgın yağ dökülmüş, taş altına bastırılmış, üç gün böylece bırakıldıktan sonra gece alıp gitmişler.”

Yunanlılar Alakeçili köyüne gelerek burada bulunan tüfekleri halktan zorla topladıktan sonra evlerde ne kadar tavuk varsa hepsini alıp torbalara doldurarak götürmüştür.⁷⁷²

5.1.5. Yunan İşgalinin Yarattığı İç Göç Olayı ve Muhacir Meselesi

15 Mayıs 1919 günü İzmir'de başlayan Yunan işgali ve aynı gün İzmir'de başlayan mezalimin rüzgârı Batı Anadolu ve diğer işgal sahalarında büyük bir göç yaşanmasına neden olmuş, Anadolu halkı batıdan itibaren güvende olabileceği yerlere doğru göçe başlamıştı.

⁷⁶⁹ Mustafa Turan, a. g. e, s. 128–129

⁷⁷⁰ Yapıcı, a. g. e, s. 300–301

⁷⁷¹ Yapıcı, a. g. e, s. 300

⁷⁷² Yapıcı, a. g. e, s. 299

İşgalle birlikte Küçük Menderes Havzası'ndaki köylerde huzur ve güvenlik kalmamıştı. İzmir'deki Yunan mezalimini haber alan halk yakın ilçelere doğru göçe başlamışlardı. Ödemiş, Nazilli ve Akhisar'ın işgaliyle göçmenlerin sayısı iyice arttı. On binlerce kişi kitleler halinde İtalyan işgal bölgesine sığınmıyordu.⁷⁷³

Yunanlıların 1920 Haziran'ından itibaren Milne Hattı'ndan taarruza geçmesi ile birlikte yerlerini yurtlarını terke edip gidenlerin sayısı kat be kat artmıştı.⁷⁷⁴

Milis kuvvetler ile çatışmaların başlamasıyla köyler baskı altında kalmış, özellikle dağ köyleri olmak üzere çetelere yardım etmek, onlara haber götürmek, vb. bahanelerle suçlanan halk türlü eziyet ve işkenceler görmüştür. Gittikçe artan dayanılmaz baskılar sonucunda birçok köylü yaşadığı yeri bırakarak yanına alabileceği kadarını alarak civar köylere ve dağlara sığınmışlardır. Bazı köylerin halkı çareyi işgal bölgesi dışına çıkmakta bulmuş, bunun için uzun ve eziyetli yolculuklar yapmışlardır. Bu göçler sadece göç edenleri değil, göç edilen yerlerdeki halk da sıkıntı çekmiştir. Göçmenlerin ihtiyaçlarının karşılanması konusunda uzun süre sorunlar yaşanmıştır. Küçük Menderes bölgesindeki dağ köylüleri Alaşehir, Kula, Afyon, Dinar, Kütahya hatta Konya'ya dek uzayan göç kuyrukları oluşturmuşlardır.⁷⁷⁵ Zorlu göç yolculuğuna ya da hava şartlarına dayanamayan yüzlerce kişi yollarda hayatını kaybetmişlerdir.⁷⁷⁶ Yunan kuvvetlerine yakalanmamak için geceleri ve gizli bir şekilde başlayan göçler sırasında ses çıkmasını önlemek için hayvanların ayaklarına keçe ve bezler bağlanmıştır.⁷⁷⁷

Torbalı'da Yunan işgali eziyete dönüşmeye başlayınca halk o kadar korkmuş ve huzursuz olmuştur ki bazı köylerde çareyi Nif Dağı gibi yerlere kaçmakta bulmuşlar, ancak buralara kaçanlar bir süre sonra geri dönmek zorunda kalarak aynı hayatı sürdürmek zorunda kalmışlardır. İşgal başladığında bazı Yörükler çadırlarını ve hayvanlarını alarak Yunan işgal bölgesi dışına özellikle de Afyon yöresine gitmişlerdir. Bunlar işgal ilerleyince buradan da ayrılarak İtalyan işgal bölgesine sığınmışlar, işgal bittikten sonra geri dönmüşlerdir.⁷⁷⁸

9 Mayıs 1921'de işgal sahasından çoğu kadın ve çocuk olmak üzere 230 kişilik bir kabile Aydın ve Koçarlı'ya göç ederek buralara sığınmıştır. Alınan son bilgilere

⁷⁷³ Çapa, a. g. m, s. 379; Sarısır, a. g. e, s. 169

⁷⁷⁴ Çapa, a. g. e, s. 383-384; Sarısır, a. g. e, s. 169

⁷⁷⁵ Armağan, a. g. e, s. 271-272

⁷⁷⁶ Mustafa Turan, a. g. e, s. 125; Armağan, a. g. e, s. 272

⁷⁷⁷ Armağan, a. g. e, s. 271-272

⁷⁷⁸ Çetin, a. g. m, s. 2

göre, Tire yöresini yakıp yıkmakta olan Yunanlılar bütün vahşetini göstermekte olup, dağlara sığınan Müslüman halkı aramaktadırlar.⁷⁷⁹

Yunan kuvvetleriyle Kuva-yı Milliye arasında cereyan eden savaştan hemen sonra Yunanlılar Hacıilyas, Kayaköy, Çatal gibi yerleşimleri yaktığı ve mallarını zapt ettiği için halk çevrede güvenli bulunduğu yerlere göç etmeye başlamıştır.⁷⁸⁰ Ödemiş bölgesinde halkın emin bulunduğu çevre köy ve kazalara yaptığı göçler işgal süresi boyunca devam etmiştir.⁷⁸¹

Küçük Menderes bölgesinde yaşanan göç olaylarının en bariz örneklerden biri Yunanlıların Ayasuluğ, Hassalık, Çaylı, Kaymakçıkebir, Uzundere ve Çerkezköy'e yaptığı top atışları yüzünden halkın civar köylere göç etmesi ve dağlara sığınmasıdır.⁷⁸²

Yine Kasım 1919'da Kaymakçıya saldıran Yunanlılar çevre köyleri top ateşine tutmuşlardır. Genellikle kadın ve çocuklardan oluşan köy halkı dağlara kaçmışlardır.⁷⁸³

Yunanlılar, Ödemiş çevresinde Üzümlü, Hacıilyas ve Nervan köylerine taarruz ederek bu köyleri yakmışlardır. Halkının bir kısmını süngüledikleri bir kısmının da kaçtığı, Salihli Cephesi Kuva-yı Milliye Kumandanlığı'nın 6 Kasım 1919 tarihli yazısında ifade edilmiştir.⁷⁸⁴

Ödemiş'in Çamlıca köyü halkının Yunan mezaliminden dolayı göç etmeye başladıkları 8 Mart 1920'de 12. Kolordu Komandan Vekili Hayri Bey tarafından rapor edilmiştir.⁷⁸⁵

Sındırgı Belediye Reisi adına, Arif Bey, 5 Mart 1920 tarihinde Harbiye Nezaretine bir telgraf çekmiş ve bu telgrafta, Yunanlıların Ödemiş bölgesinde yaşayan halkı göçe zorladıklarını, kaçamayanları ise öldürdüklerini ifade etmiştir.⁷⁸⁶

Beydağ halkı Yunan tehlikesinin yaklaştığını öğrendiği zaman Nazilli tarafına göçe başlamışlardır. Köylerde sadece, yaşlılar, sakatlar ve göçe dayanamayacak kişiler bırakılmış, ancak Yunanlılar geldiklerinde köylerinde kalan bu kişilere eziyet etmişlerdir.⁷⁸⁷ Göç sırasında Beydağlılar çok sıkıntı çekmişler yorgunluk, yokluk, açlık, sefillik ve hastalık yüzünden bazı kişiler yollarda hayatını kaybetmişlerdir. Halk o kadar

⁷⁷⁹ Yalazan, a. g. e, c. 2, s. 175

⁷⁸⁰ Mustafa Turan, a. g. e, s. 124-125

⁷⁸¹ Mustafa Turan, a. g. e, s. 130

⁷⁸² Mustafa Turan, a. g. e, s. 125; Özcan, a. g. e, s. 154; Sarısır, a. g. e, s. 193

⁷⁸³ Özcan, a. g. e, s. 154

⁷⁸⁴ Mustafa Turan, a. g. e, s. 127; Özcan, a. g. e, s. 84

⁷⁸⁵ Mustafa Turan, a. g. e, s. 128; Özcan, a. g. e, s. 155

⁷⁸⁶ Mustafa Turan, a. g. e, s. 130; Özcan, a. g. e, s. 84

⁷⁸⁷ Yapıcı, a. g. e, s. 309

zor şartlarda göç etmiştir ki bu sırada bir eskici, çocuğunu taşımaktan halsiz düşmüş ve onu çaya atmıştır.⁷⁸⁸

22 Haziran 1920’de Yunanlılar ikinci defa Beydağ’ı işgal etmeye hazırlanırken, bu sırada halk ikinci kez evini, malını, mülkünü bırakarak muhacir olmuş ve Denizli Karacasu taraflarına göç etmiştir. Zorlu göç yolculuğunda yine çok sıkıntı çekilmiş ve kayıplar verilmiştir.⁷⁸⁹

5.2. İşgalin Sona Ermesi ve Yunanlıların Bölgeden Temizlenmesi

Sakarya Savaşı’ndan sonra Yunan Ordusu’nun maneviyatı çökmüş ve sonun başlangıcı olan bu önemli olay sonrası çözülme başlamıştır. Bu savaşın Yunan askeri ve yerli Rumlar arasında meydana getirdiği panik ve umutsuzluk Anadolu’yu terk etmelerine kadar silinmedi. Bu süreçte artık olaylar kontrolden çıkmış ve panik havasının daha da körüklediği birçok acı olay yaşanmıştır. Yunan askerleri geri çekilirken hiçbir suçu olmayan sivil halk da nasibini almış ve katliama uğramıştır. Yunanlıların gerçekleştirdiği eylemler duyuldukça sivil halklar da karşı karşıya gelmiş ve üzücü olaylar meydana gelmiştir.

Sakarya Savaşı ile başlayan çöküş adeta bütün Ege’yi sarsmış, işgal bölgesi yeniden şekillenmeye başlamıştı. Küçük ve Büyük Menderes havzalarından çekilen Yunan kuvvetleri ve Rumlar yolları üzerinde bulunan köyleri yakıyor, katliamlar yapıyor, ellerinde tutamadıkları topraklarda kalan ne varsa yıkıp harap ediyorlardı. Tren istasyonları kaçmaya çalışan Yunan askerleri ve yerli Rumlarla doluydu. Trene binemeyen kimseler ve dağ yollarına çıkıp İzmir’e ulaşmaya çalışan askerler av haline geliyordu. Ödemiş, Kiraz, Tire, Aydın yolları bir an önce tren istasyonlarına ulaşmaya çalışan insanlarla doluydu.⁷⁹⁰

1922 yılının 3 Eylül günü Yunanlılar, Ödemiş’i yakmak için hazırlık yapmışlar, kentin güney yönüne 20 civarında gaz tenekesi koymuşlardı. Fakat Rum papazı, Müftü Hacı Hüseyin Efendi’ye bunu haber verince alınan önlemler sonucu planladıkları olayı gerçekleştiremediler.⁷⁹¹ Aynı gün yerli Rumlar ve Yunanlılar Ödemiş çevresindeki köyleri yakarak kadın ve erkekleri öldürerek panik halinde kaçıyorlardı. Adagide’den

⁷⁸⁸ Yapıcı, a. g. e, s. 295 ve 308

⁷⁸⁹ Yapıcı, a. g. e, s. 309–310

⁷⁹⁰ Armağan, a. g. e, s. 351–352

⁷⁹¹ Güneş, a. g. t, s. 53; Yavuz, *Ödemiş Tarihi*, s. 131

kaçan Yunanlıların durumları Ödemiş'te büyük bir gerilime neden oldu.⁷⁹² Yunan Ödemiş Bölge Komutanı bir Türk Birliğinin yöreye gelmesinden tedirgin olup durumu Başkomutanlık Karargâhına bildirmiş, dağınık birliklerin Ödemiş ve Bayındır'da toplanmasını önermişti.⁷⁹³ Ancak kendi derdine düşen Genel Karargâh Ödemiş'ten gelen bu isteğe cevap bile vermedi. 3 Eylül günü akşama doğru Yunan askerleri istasyona gelerek trene bindiler ve yerli Rumların çoğunu orada çaresiz bırakarak Yunan komutanı Fifi'nin verdiği emirle tren hareket etti.⁷⁹⁴ Bu olay görgü tanıklarının ifadesi ile şu şekilde gerçekleşmiştir:

*“Buradan giderken şey yaptılar Yunanlılar, trenler odunlan yanıyor, olduğu gibi Ödemiş'in cavuru trenin içine bindi, tepesine kadar. Bu sefer Yunan askeri de var. Yunan kumandanı kurnaz, ormanlık bir yer var, orada bir panik yaptırdı, zeybek bastı burayı (diye). Akşam namazıydı, biz ne oluyoz diyoruz. Asker dolduruyor, kendi askerlerini bindirdi, uyanık tabii. Kaldı hepsi (yerli cavurların), temizledik burada, biz de burada olanın hepsini öldürdük. Bir tane bırakmadık, hepsi öldü.”*⁷⁹⁵

3 Eylül 1922 gece yarısı “Yunanlılar gitti” diye Küçük Cami minaresinden sela verilerek halka duyuruldu. Ödemişliler sevinçle evlerinden dışarı çıktılar. Geceleyin Birgi yönünden gelen zeybekler Ödemiş'e girerek işgal ettiler. 5 Eylül günü Yörük Ali Efe ve emrindeki zeybek müfrezesi Keles (Kiraz)'e girdiği zaman her tarafa bayraklar asılmıştı. Yörük Ali Efe birliği Ödemiş'e doğru giderken yolda köylüler davul ve zurnalarla önlerini keserek koçlar kurban ediyorlardı. Zaferin sevinci Küçük Menderes'in her yanını sarmıştı. Yörük Ali Efe müfrezesi aynı gün Ödemiş'e girmişlerdir. Efe müfrezesini Belediye önüne dizerek halka balkondan bir konuşma yapmış, Ödemişliler Efe'yi işgalden kurtulmanın verdiği sevinç ve coşku ile çılgın bir şekilde alkışlamışlardır. Yörük Ali Efe'ye Kurmay Vasıf Bey ile birlikte Tire'nin işgali görevi verildiğinden Efe ve müfrezesi yola çıktılar, Tireyi kolayca işgal ettikten sonra ardından Torbalı'ya girdiler.⁷⁹⁶

Yörük Ali Efe'nin Ödemiş'ten yola çıkışı olayı görgü tanıklarından birinin ifadesine göre şu şekilde gerçekleşmiştir:

⁷⁹² Güneş, a. g. t, s. 53

⁷⁹³ Parlak, *Yunan Ege'den nasıl Gitti*, s. 257; Güneş, a. g. t, s. 54

⁷⁹⁴ Yavuz, *Ödemiş Tarihi*, s. 131

⁷⁹⁵ Böke, a. g. e, s. 183–184, 8 Mayıs 1999'da Ödemiş Seyrekli Köyü'nden Recep Yılmaz ile yapılan görüşmeden.

⁷⁹⁶ Yavuz, *Ödemiş Tarihi*, s. 131–132

“...O anda oranın ağası, Ödemiş'in zenginleri Yörük Ali'ye yemek verdiler. Torbalı'ya gelmiş gâvur, orada bir çatışma (olmuş). Yemek yemeden hadi yallah, Yörük Ali bıraktı yemeği, yallah oraya. Yunan'ı orada bitirdiler, Torbalı'da.”⁷⁹⁷

Yörük Ali Efe'nin Yunanlılar çekilirken onlarla savaşmasını Tireli bir görgü tanığı şu şekilde anlatmıştır:

“Hasan Çavuş var, Yörük Ali (filan), haber almışlar bunlar, pusu tutmuşlar Çayırılı'da. Hiçbiri kurtulamıyor, 100 tane cavur askeri, hepsini kırmışlar orada. Burada subaşı var, o vakit bozmuşlar demiryollarını. Çoğu kaçamadılar yerli cavurların.”⁷⁹⁸

Bu arada cephe ve ordu kumandanlığı her yerde 3. Süvari Tümenini aramaktaydı.⁷⁹⁹ 1. Ordu ve Batı Cephesi Komutanlıkları, 3. Süvari Tümeninin 27–28 Ağustos 1922 gecesi yazdığı rapordan başka tümendenden hiçbir haber ve bilgi alamamışlardı. Tümenin nerde olduğunu ve ne yaptığını bilmiyorlardı. 1. ordu Komutanı, 1. ve 2. Kolordularla Menderes Bölge Komutanlığı'na: “demiryolu kuzey ve güneyinde bu tümenin aranmasını ve halktan da sorularak yerinin öğrenilip orduya bildirilmesini, tümende ordunun sol yanında mevki alması gerektiği bilgisinin ulaştırılmasını” emretmişti. Ancak tümen bulunamadığı için bu emrin iletilmesi mümkün olmadı.⁸⁰⁰ Tümen ise 3 Eylül akşamı Tombullu-Taşlıyatağı bölgesinden 15 km. kuzeybatıya yürüyerek Elbi köyünün kuzeyindeki Teke Yaylası'na giderek buradan hareketle gece yarısı Kiraz'a geldi ve 4 Eylül gününü burada istirahatta geçirdi.⁸⁰¹

Tümen burada çok fazla kalmayarak Ödemiş'e doğru yola çıktı. Tümen Komutanı Çolak İbrahim, öğle vakti saat 13.00'de Ödemiş'e girdi.⁸⁰²

⁷⁹⁷ Böke, a. g. e, s. 183, 8 Mayıs 1999'da Ödemiş Seyrekli Köyü'nden Recep Yılmaz ile yapılan görüşmeden.

⁷⁹⁸ Böke, a. g. e, s. 180–181, 15 Haziran 1996'da Tire'den Mustafa Bezci ile yapılan görüşmeden.

⁷⁹⁹ Parlak, *Yunan Ege'den Nasıl Gitti*, İzmir Sosyal Hizmetler Vakfı Kültür Yayınları, İzmir, 1983, s. 300

⁸⁰⁰ 3. Süvari Tümeninden ancak 5 Eylül günü 2. Kolordu'dan gelen bir subayın Ordu Komutanı'na; “4 Eylül öğleden beri Alaşehir'in yandığını, güneyden gelen süvarilerimizin Alaşehir'e girdiklerini, 3. Süvari Tümeninin Salihli ile Ödemiş arasındaki Bozdağ'da olduğunu, 2. Kolordu tümenlerinin 4–5 Eylül gecesi buldukları bölgeleri, mürettep süvari alayının lağvedildiği” bilgilerini getirmesi üzerine haber alındı. *Türk İstiklal Harbi, Büyük Taarruzda Takip Harekâtı*, Genelkurmay Başkanlığı Harp Tarihi Dairesi Resmi Yayınları, Cilt II, Kısım 6, III. Kitap, Ankara, 1969, s. 92

⁸⁰¹ TİH, *Büyük Taarruz*, c. 2, Kısım 6, Kitap 3, s. 75 ve 80; Parlak, *Yunan Ege'den Nasıl Gitti*, s. 300

⁸⁰² Parlak, *Yunan Ege'den Nasıl Gitti*, s. 300; Başaran, a. g. e, s. 47; Burada tanıkların ifadesinde ve kaynakların anlattıklarında bir zıtlık vardır. Yavuz, *Ödemiş Tarihi*, s. 132'de Çolak İbrahim Bey'in Ödemiş'e 6 Eylül günü geldiğini yazarken, Parlak, *Yunan Ege'den Nasıl Gitti*, s. 300'de 5 Eylül günü geldiğini yazmıştır. Böke, a. g. e, s. 183'te 8 Mayıs 1999'da Ödemiş Seyrekli Köyü'nden Recep Yılmaz ile yapılan görüşmede ise Yörük Ali Efe ve Çolak İbrahim Bey'in 3 Eylül'de aynı gün geldikleri yazılmaktadır. Böke'nin eserinde tanıklık eden kimsenin verdiği tarih yanlıştır. Bu tarih Yunanlıların Ödemiş'ten ayrılma tarihidir. Efe ve zeybeklerin ise Ödemiş'e ve diğer yerlere daha sonra gelmiş olması gerektir. Çolak İbrahim Bey, onlardan sonra gelmiştir. Bu yüzden burada, kaynaklardaki bu doğrultuda geçen ifadelerle yer verilmiştir (F. A. Ö).

Yunanlılar 3 Eylül günü Ödemiş'i, 4 Eylül günü Tire'yi boşaltarak Bayındır'da toplanmışlar daha sonra burayı da terk etmişlerdi. Kaçarken köyleri ateşe vermişler, yakaladıkları Müslüman halkı da ya öldürmüşler ya da diri diri yakmışlardı.

Çolak İbrahim Bey'in Ödemiş'e girince kenti boş bulmasının bir nedeni vardı. Yunanlılar işgal süresince sivil halka birçok zulüm yaptığından Müslüman halkın bir bölümü ya kenti terk etmiş ya da zorla kaçırılmıştı. Boşaltılan evlere ise yerli Rumlar yerleşmişlerdi. Ancak yerli Rumlar birçok yede olduğu gibi Sakarya ve Büyük Taarruz'dan sonra cephelerde bozgunun başlaması üzerine tedirgin olup korkuya düşmüşler ve önce küçük gruplar, sonra da büyük topluluklar halinde kenti terk etmişlerdi. Daha önce de belirtildiği gibi Tire'de de durum aynıydı.⁸⁰³

Ödemiş'te Adliye önünde Razloklu Kasap Yusuf, Çolak İbrahim Bey için bir dana kesti. İbrahim Bey ise konuşma yaparak "Kaçamayan Rumlar bir daha Ödemiş'te görmek istemediğini ve kendisinin kimseden emir almadığını" belirtti. Ödemiş'te kilisenin bahçesine doldurulan kaçamayan Rumlar, Bayındır tarafına yollandı. Çolak İbrahim Bey de Tire-Torbalı yönüne doğru yola çıkarak geldiği gün Ödemiş'ten ayrılmıştır.⁸⁰⁴

Çolak İbrahim Bey, birkaç köylüden aldığı bilgiler üzerine iki süvari bölüğü ve bir ağır makineli tüfek takımından oluşturduğu müfrezeyi saat 17.00'de Tire'ye, tümenin diğer birliklerini de saat 20.00 sularında Bayındır'a göndermişti. Ne var ki bu tümen Derebaşı köyüne gelecek ve Bayındır harekâtını 6 Eylül gününe bırakacaktır. Tümen 5-6 Eylül gecesini geçirirken Yunanlıların yakmış olduğu ova köylerinde hala dumanlar yükselmektedir.⁸⁰⁵

Küçük Menderes Irmağı'na yakın bir yerde bulunan Derebaşı köyü civarında geceleyen Çolak İbrahim'in 3. Süvari Tümeni 6 Eylül sabahı saat 05.00'de Bayındır yönüne hareket etmişti. Köylüler Çolak İbrahim'e, efe ve zeybeklerin kaçırdığı Yunanlıların Bayındır'da toplandığını söylemişlerdi. Bu olay doğrudu ancak Çolak İbrahim Bey'in Ödemiş'e girdiği sıralarda Bayındır'ı çoktan terk edip Torbalı'nın Çaybaşı ile Arslanlar arasında bir hat oluşturmuşlardı. Önceleri bu durumdan haberdar olmayan Çolak İbrahim Bey, şimdi Yunanlıların toplandığını zannettiği Bayındır'a bir baskın yapacaktı. Saat 11.00'de İbrahim Bey, Bayındır'a girdi. İlk tedbir olarak hemen Bayındır'ın batısı ve güneyine keşif kolları göndermiş, Yunanlıların gitmiş olduğunu

⁸⁰³ Parlak, *Yunan Ege'den Nasıl Gitti*, s. 300-301; Böke, a. g. e, s. 183

⁸⁰⁴ Parlak, *Yunan Ege'den Nasıl Gitti*, s. 300; Yavuz, *Ödemiş Tarih*, s. 132

⁸⁰⁵ Parlak, *Yunan Ege'den Nasıl Gitti*, s. 300-301

öğrendiği Tire'den de dün gece gönderdiği müfrezesini çekmişti. Ancak İbrahim Bey, buradan hemen Torbalıya geçmesi gerekirken bunu yapmadı.⁸⁰⁶

Bu konuda Genel Kurmay Başkanlığı Harp Tarihi Dairesi'nin Büyük Taarruzda Takip adlı eserinde 3. Süvari Tümeni başındaki Çolak İbrahim Bey'in yaptıkları şu şekilde nakledilmiştir:

*“Torbalı'nın 2 km. doğusunda Petrek çayı batı yamaçlarında Yunanlıların savunma mevzilerinde oldukları ve karşılarında 200 kadar gönüllü efenin müsademe ettiğini, İzmir demiryolu nakliyatının devamda olduğunu öğrendiği halde tümeni harekete geçirmedi. Karargâh, batarya, tahrip müfrezesi kasaba içinde, 28. Süvari Alayı Bayındır'ın 4 km. batısındaki Fırınlı köyünde, 27. Süvari Alayı Bayındır'ın batı kenarında gecelediler.”*⁸⁰⁷

Tire'de de Rumların durumu Ödemiş'te olduğundan farklı değildi. Yaptıklarının doğuracağı sonuçları bilen Yunanlı ve Rumlar arkalarında ne bıraktıklarına bile bakmadan sadece canlarını kurtarmak için çabalıyorlardı. Kaçış, her iki taraf içinde Küçük ve Büyük Menderes ovalarını mezarlığa dönüştürmüştü. Hesaplaşma köylerde de kentlerde de kendini gösteriyordu. Her yerde Rum ve işbirlikçiler aranmaktaydı. Tire Müftüsü ve damadı kaçarlarken yakalandılar ve daha sonra idam edildiler. Kuva-yı Milliyeciler müftünün akrabaları Adanalızadeleri bir camide yakalayıp kurşuna dizilirken yakalanan yerli Rumlar da aynı akıbeti paylaşmıştır.

Ağustos'un sonunda Tire'den Yunan jandarma kuvvetleri çekilmiş ve yönetimi Kesercizade Akif Bey ele almıştır. Ağustos'un son haftasına dek umutla olayların yatışacağını ve Yunan kuvvetlerinin tekrar idareyi ele alacağına inanan Rumlar son günlere doğru “Megali İdea” hayalinin sonunun geldiğini anlayarak trenlerle burayı terk ettiler. Kaçamayanlarsa ya evlerinde ya da sokaklarda öldürüldüler.⁸⁰⁸ Daha sonra bölgeye gelen efe ve zeybekler Ödemiş'ten sonra buradaki Yunan kuvvetlerinin de gözlerini yıldırıp buradan sürmüşlerdir.⁸⁰⁹

Geri çekilen Yunan kuvvetleri Torbalı'da da girebildikleri bütün köyleri yağmalamakta, daha doğrusu katliam yaparak yakmaktadır. Torbalı bölgesinde bulunan Yunan kuvvetleri buldukları noktayı korumaya çalışarak çarpışa çarpışa geri çekilmekteydi.⁸¹⁰ Bunun sebebi çekilmenin daha raht olmasını sağlamaktı. Bu yüzden,

⁸⁰⁶ TİH, *Büyük Taarruz*, c. 2, Kısım 6, Kitap 3, s. 98; Parlak, *Yunan Ege'den Nasıl Gitti*, s. 306

⁸⁰⁷ TİH, *Büyük Taarruz*, c. 2, Kısım 6, Kitap 3, s. 98

⁸⁰⁸ Munis Armağan, a. g. e, s. 353–354

⁸⁰⁹ Parlak, *Yunan Ege'den Nasıl Gitti*, s. 306

⁸¹⁰ Çetin, a. g. b, s. 15

Menderes bölgesinde Torbalı ve çevresi bir anda önemli askeri bir kale haline gelmişti. Bir taraftan Kiraz, ödemiş, Tire, Bayındır; diğer yandan Nazilli, Aydın, Ortaklar, Söke, Kuşadası, Selçuk istikametinden kaçabilen Yunan silah artıkları, İzmir’de bulunan genel komutanlıklarından aldıkları emir üzerine Torbalı’da üslenmişlerdi. Torbalı civarındaki önemli geçit noktaları bunlar tarafından tutulmuştu. 6 Eylül akşamüzerine kadar siperlerinde rahatça etrafı gözetlemişlerdi. Ancak 6 Eylül günü aniden Yörük Ali Efe ve zeybeklerin baskınına uğradılar. Başlarında Yörük Ali Efe’nin bulunduğu bu 200 kadar milis, Torbalı ile Arslanlar köyü arasında bulunan Petrek çayı yatağı civarında Yunan artçılarını sıkıştırmışlardı. Burada meydana gelen çarpışmada efe ve zeybekler bütün gece Yunanlılara göz açtırmamışlardı. 7 Eylül günü çarpışma daha da şiddetlendi. Çolak İbrahim Bey’in bölgeye gelmemesi harekâtın sonlanmasını engellemiş çarpışma ertesi güne kadar sarkmıştı. İbrahim Bey, geceyi Bayındır’da geçirdikten sonra sabah 06.00’da Torbalı’nın Arslanlar yöresine hareket etti. Beş buçuk saat sonra bölgeye gelerek saat 13.30’da tümeni iki kola ayırdı. 28 alay demiryolunun kuzeyinden, 27. alay ise güneyinden taarruza geçmişti. Yunanlılar sadece Petrek çayının Arslanlar bölgesinde değil, Subaşı ve eski adı Cellâtlar olan Sağlık istasyonunda da yığınak yapmışlardı. Aydın yönünden kaçmakta olan Yunan silah artıkları, trenden inerek Torbalı’nın kendileri için bir tuzak olduğunu düşünerek Ahmetli istikametine doğru gitmişlerdi. Böylece Özbekli yolunu izleyerek Kuşçuburun’un ilerisinden ana yola çıkmayı planlıyorlardı. Sağlık istasyonu, Subaşı, Petrek çayı yatakları ve Torbalı’nın artçı Yunanlılara kale olması bu durumdan ileri gelmekteydi.

Dağ bataryasının etkili ateşiyle saat 14.00’de başlayan 3. Süvari Tümeninin taarruzu ancak 15 dakika kadar sürmüş ve bu süre içinde Petrek çayı yatağındaki Yunan siperleri dağılmıştı. Bunun üzerine Yunanlılar Torbalı ovasının batı sırtlarına çekildiler. Tümen 14.30’da Torbalı’ya girdi. Çolak İbrahim’in emriyle tümen burada kalacak ve geri kalanları temizleyecekti.

Bu konuda Genel Kurmay Başkanlığı Harp Tarihi Dairesi’nin Büyük Taarruzda Takip adlı eserinde bundan sonrasını şöyle anlatmıştır:

“Bu sıralarda Sağlık istasyonu güneyinden asker dolu bir tren geldi. (Aydın’dan çekilen Bağımsız 18. Yunan Alayı’ndan) Sağlık istasyonunun kuzeyinde Yunan Demiryolu Koruma Birliği(Bir takım) ile milisler muharebe ediyordu. 27. Süvari Alayı’nın 3. Bölüğü bu milislere takviye gönderildi. Tümen 7/8 Eylül gecesini Torbalı’nın kuzey ve doğusunda geçirdi. Torbalı ovası batı sırtlarında mevzilenen

*Yunanlılara karşı gönderilen Yörük Ali Efe komutasındaki gönüllü milisler gece Çaybaşı köyüne çekildiler. Gece Sağlık istasyonuna asker dolu iki katar daha geldi.*⁸¹¹

Yörük Ali Efe ve 27. Süvari Alayı 7 Eylül günü Çaybaşı'nda kaldı. Çolak İbrahim Bey'in tümeni ise geç de olsa Arslanlar tarafına geldi. Ertuğrul'dan Deveci Salih (Tünaydın) bu bölgede asker olarak onlara katıldı. Bu sırada Selçuk ve civarındaki köylerde bulunan yerli Rumlar da kaçmaya başlamış, kaçanların evleri ve hayvanları yağmalanmıştır. Yunanlılarla işbirliği yapan Türkler ve Rum askerleri ile düşüp kalkan kadınlar da yakalandıkları yerde öldürülmüşlerdir. Karakuyu köyünden Kahveci kızının, Helvacıköy dağında yakalanıp saçlarından çama asılarak öldürülmesi buna örnektir. Hamit Efe'yi para ödülü için vuran Çakırbeyli'den Piç Ali ve Karakuyu'da Yunan askerine kadınlık yapan Gülizar adında biri de silahla vurulmak suretiyle öldürülür.⁸¹²

Çolak İbrahim Bey ve kuvvetleri geri kalan Yunan kuvvetlerini temizleye temizleye Ayrancılar, Demirciköy, Karaağaç üzerinden Buca bölgesine girmişlerdir. Böylece 8 Eylül 1922'de Yunanlılar Torbalı'dan tamamen temizlenmiştir. Bu esnada yakalanan ve esir edilen Yunan askerleri ise belirli merkezlerde toplanmıştır. Yakınları Yunan askerleri tarafından katledilen yerli halktan bazıları 2,5 kuruş karşılığında esir satın alıp bunları boğazlamışlar, intikam ateşini bu şekilde söndürmeye çalışmışlardır. Geri kalan esirlerin en büyük sorunu ise yatma ve barınma güvenliğinin sağlanmasıdır. Bu problemler esir askerleri muhafaza etmeye çalışan Türk askerinin de en büyük derdidir. Korunabilenler korunur, korunamayanlar ise intikam almak isteyen halk tarafından öldürülür. Bu esirler Üşera Komutanlıklarına teslim edilir. Daha sonra yapılacak olan esir değişimi ile dönebilenler ülkesine dönmüşlerdir.⁸¹³

Küçük Menderes bölgesindeki efe ve zeybekler sadece oldukları yerde kalmamışlar, Bozdağ'dan inerek Ahmetli ve Turgutlu istikametinde geri çekilmekte olan Yunanlılara baskınlar yaparak ağır kayıplar verdirmişlerdir.⁸¹⁴

⁸¹¹ TİH, *Büyük Taarruz*, c. 2, Kısım 6, Kitap 3, s. 117; Parlak, *Yunan Ege'den Nasıl Gitti*, s. 310; Çetin, a. g. b, s. 15

⁸¹² Çetin, a. g. b, s. 14–15

⁸¹³ Çetin, a. g. b, s. 14–15

⁸¹⁴ TİH, *Büyük Taarruz*, c. 2, Kısım 6, Kitap 3, s. 115

SONUÇ

I. Dünya Savaşı zaten kötü durumda olan Osmanlı Devleti'ni iyice çöküş aşamasına sürüklemişti. Bu savaş sonunda imzalanan Mondros Mütarekesi ağır şartlarıyla emperyalist devletlerin Osmanlı topraklarını paylaşmasına sağlam bir zemin hazırlamıştı. Hiç zaman kaybetmeden bu olanaktan yararlanmayı hedefleyen büyük devletler, kendi çıkarlarına en uygun piyon olarak zaten kuruluşundan beri Megali İdea'yı gerçekleştirme hayalleri kuran Yunanistan'ı seçtiler ve onlara en çok istedikleri şehri, İzmir'i vaat ettiler.

Bu gelişmeler sonucu halk içindeki farklı unsurlar arasında gerginlikler baş gösterdi. Daha önce sorunsuz bir şekilde iç içe yaşayan Türk ve Yunan cemaati zamanla birbirlerini bir tehdit olarak görmeye başlamışlardı. Bu durum Yunan devletini kurma çabalarıyla başlamış, I. Dünya Savaşı sonrası oluşan ortamda artarak devam etmiş ve İzmir'in Yunanlılarca işgaliyle doruğa ulaşmıştır.

Yunanistan'ın kurulmasıyla, önceleri inanç esaslı bir aidiyeti benimseyen ve dinleriyle ön plana çıkan Rumlar arasında bir milliyetçilik bilinci oluşmuş, böylece yaşamlarında etnik kimlikleri daha belirleyici bir unsur haline gelmiştir. Rumlar arasında oluşan bu etnik aidiyet duygusunun, kendisini "Müslüman Osmanlı" olarak kabul eden Türkler arasında ancak 15 Mayıs 1919'dan sonra yaşanan zorluklar ve katliamlar sonucu zorunlu olarak ortaya çıkmasının, direniş çalışmalarının başlaması üzerine olumsuz bir etkisi olmuştur.

Yunanlıların Batı Anadolu'da yaptıkları tamamen sivil halka dönüktü ve yok etmeyi amaçlıyordu. Tahribatta Yunan ordusu askerlerinden daha çok, yerli Rumlar etkiliydi ve bu eyleme kendilerine gerçekten yapılmış olan yahut yapılmış kabul ettikleri kötülüklerin intikamını almak üzere girişmişlerdi. (Bu bahane uyguladıkları vahşeti kendilerine bile mazur göstermiş, hiçbir suçluluk duygusuna yer bırakmamıştır.) Bu bağlamda Türk-Yunan Savaşı iki devlet arasındaki bir savaştan daha çok iki cemaat arasındaki bir iç savaşa dönüşmüştür. Milli Mücadele hareketi aynı kaynağa dayanarak memleketin her köşesinden aynı ruhla vücuda gelmiş olmasına rağmen, işgal bölgelerinde daha da ön plana çıkmıştır. Bu nedenle de Batı Anadolu büyük zulüm ve mücadelelere sahne olduğundan Kuva-yi Milliye denilince akla ilk gelen bölgedir. Bu alan içinde yer alan ve Yunan işgaline tek başına direnmeye çalışan Küçük Menderes Havzası da Milli Mücadele tarihinde önemli bir yere sahiptir. Burada gönüllü

müfrezelerin küçükte olsa işgal kuvvetlerine vurduğu darbeler, hem Yunan birliklerinin moralini bozmuş hem de haklı davamızı dünya kamuoyuna duyurmakta en az mitingler ve telgraflar kadar etkili olmuştur. Bu nedenle Balkan ve I. Dünya Savaşlarının yaralarına, erkek nüfusun azlığına, kısıtlı imkânlarla rağmen büyük bir gayretle milli vazifeye atılan fedakâr ve vatansever Küçük Menderes halkının çabalarının, bölgenin kurtuluşunda ve genel bir isyanın oluşmasındaki önemli katkısını vurgulamak gerekir.

Batı Anadolu'yu elde etmeye yönelik Yunan macerasına karşı Türklerin Ulusal Bağımsızlık Mücadelesi'ne yol açan sert tepkisi ilk olarak Küçük Menderes'te kendini göstermiş, Ödemiş'in eylemsel başlangıcı Kuva-yı Milliye'ye ruh kazandıran en önemli etkenlerden biri olmuştur. Batıda başlamış ve Osmanlı topraklarındaki azınlıklar arasında çok önceden oluşmuş olan “milli birlik bilinci” Osmanlı Devleti'ndeki hâkim unsur olan Türkler arasında yerleşmemiştir. Bu bilince sahip olan kesim sadece ülkedeki aydın kesimdi ve bu bilinç, Türk unsurun zihninde çok zor bir dönemde, çok zor şartlar altında oluşturulmaya çalışıldı. İşte bu unsurun yani milli birlik bilincinin ilk tezahür ettiği ve bunun gereği olarak eyleme geçildiği yer Küçük Menderes'tir. Buna dayanarak diyebiliriz ki, Küçük Menderes, bu ortamda yaptığı hamle ile Milliyetçilik, ırkçılık gibi batılı fikirlerin de bölgede öncülüğünü yapmıştır.

Yörenin sosyo-kültürel kimliği bu başkaldırıda büyük rol oynamıştır. Şöyle ki, buradaki toplumsal yapı özgürlüğüne düşkün, adaletsizliğe tepkili, sert karakterli Türkmenlerden oluşmaktaydı ve Osmanlı yönetiminin adaletsiz tutumuna karşı yüzlerce yıl mücadele veren bu insanlar, Yunanlıların Anadolu topraklarına basmalarıyla haklarını direniş göstererek alabileceklerinin bilincinde olduklarından bu haksız işgale başkaldırmışlardı. Bu bağlamda Batı Anadolu'nun fethinde ve Türkleşmesinde önemli roller üstlenmiş olan Türkmenler, Batı Anadolu'nun işgalinde de yine başrolde olmuşlardır. İşgalin kilit noktası olan ve aşılması halinde İç Anadolu'nun işgal edilmesi demek olan Aydın Dağları ve Bozdağlar'da türlü imkânsızlıklar içinde düzenli ordunun kurulmasına kadar mücadele vermiş olan Küçük Menderes, bu amaç uğrunda güçlü ve tam teçhizatlı Yunan kuvvetlerine karşı bir avuç insanla, yetersiz sayıda ve eski model silahlarla mücadele vermiştir. Burada şunu da vurgulamak gerekir ki bu sadece “bölgesel bir kurtuluş çabası” değildir. Yapılan saldırı ve direnişlerin amacı Yunan işgal sahasının yörenin etrafını çeviren dağlardan aşip memleketin diğer topraklarına ulaşmasını engellemek ve Yunanlıları bölgeden tamamen temizlemek için hareket edilmiştir.

Savaş sona erdiğinde oluşan tablo acı olmuştur. Üç yıldan fazla bir süre içinde cemaatler arasında yaşanan vahşet, Küçük Menderes'in eski sosyal yapısını bir daha onarılamaz bir biçimde parçalamıştır. Çekilme sırasında yaşanan mezalim, bölgedeki cemaatleri bir daha tamir edilemez bir şekilde birbirinden koparan önemli bir etken olmuştur. Yaşanan olaylar Küçük Menderes'in kozmopolit yapısını öldürmüş, yüzlerce yıl süren bu etkileşim yaşanan savaşla son bulmuştur.

Burada ele aldığımız olayların ardında, büyük güçlerin yıkılmakta olan bir devletin toprakları üzerinde oynadıkları oyunu açık bir şekilde görmekteyiz. Bu tarihi gerçekler bizi bugünün gerçeklerine getirmelidir ki, bunları yazmaktaki asıl amaçta budur. Bugün nasıl dünyadaki başat güçler bize çeşitli dayatmalarla Ermeni soykırımı iddiasını kabul ettirmeye çalışıyorlarsa, aynı güçler bir gün önümüze bir başka iddiayı, Batı Anadolu'da Türklerin Rum soykırımı yaptığı iddiasını koyacaklardır. Bu nedenle şu an bu çalışmalara gereken önemi vererek, belgelerle Yunanlıların Batı Anadolu'da yaptıkları kıyım ve tahribatı dünya kamuoyuna duyurmamız geleceğimiz açısından büyük önem arz etmektedir.

KAYNAKÇA

BAŞBAKANLIK OSMANLI ARŞİVİ (BOA) BELGELERİ

BOA. DH. KMS. 52-2/21
BOA. DH. KMS. 52/4-48
BOA. DH. KMS. 52-5/9
BOA. DH/İ-UM E/52-14
BOA. DH. KMS. 52-5/24
BOA. DH. KMS 52-5/57
BOA. DH/i-UM, Dosya E/52-36
BOA. DH. MP. HPS 12-1

GENELKURMAY BAŞKANLIĞI ATASE ARŞİVİ

<u>Klasör</u>	<u>Dosya</u>	<u>Dolap</u>	<u>Fihrist</u>
404	9	7	28
702	H-1	12-103 (Adagide Dağ Cephe Komutanlığı 26.2.1920)	

TÜRK İNKILÂP TARİHİ ENSTİTÜSÜ (TİTE) ARŞİVİ

TİTE. K18G18B18/4
TİTE. K18G64B64/1
TİTE. K113G18B18/2
TİTE. K113G18B18/3
TİTE. K113G18B18/4
TİTE. K113G18B18/7
TİTE. K113G18B18/8
TİTE. K113G18B18/13
TİTE. K113G18B18/14
TİTE. K113G18B18/26

TITE. K113G18B18/27
TITE. K113G18B18/31
TITE. K113G18B18/33
TITE. K113G18B18/40
TITE. K113G18B18/41
TITE. K113G18B18/43
TITE. K113G18B18/44
TITE. K113G18B18/45
TITE. K113G18B18/46
TITE. K113G18B18/47
TITE. K113G18B18/48
TITE. K113G18B18/49
TITE. K113G18B18/50
TITE. K113G18B18/51
TITE. K113G18B18/52
TITE. K113G18B18/53
TITE. K113G18B18/54
TITE. K113G18B18/56
TITE. K113G18B18/59
TITE. K113G18B18/72
TITE. K113G18B18/73
TITE. K113G18B18/74
TITE. K113G18B18/75
TITE. K113G18B18/76
TITE. K113G18B18/77
TITE. K113G18B18/80
TITE. K113G18B18/81
TITE. K113G18B18/82
TITE. K113G18B18/83
TITE. K113G18B18/84
TITE. K113G18B18/85
TITE. K113G18B18/86
TITE. K113G18B18/87
TITE. K113G18B18/88

TITE. K113G18B18/89
TITE. K113G18B18/90
TITE. K113G18B18/91
TITE. K113G18B18/92
TITE. K113G18B18/96
TITE. K113G18B18/97
TITE. K113G18B18/98
TITE. K113G18B18/101
TITE. K113G18B18/102
TITE. K113G18B18/103a
TITE. K113G18B18/104
TITE. K113G18B18/105
TITE. K113G18B18/116
TITE. K113G18B18/118
TITE. K113G18B18/119
TITE. K113G18B18/120
TITE. K113G18B18/131
TITE. K113G18B18/133
TITE. K113G18B18/152
TITE. K113G18B18/153
TITE. K113G18B18/176
TITE. K113G18B18/181
TITE. K113G18B18/182
TITE. K113G18B18/183
TITE. K113G18B18/184
TITE. K113G18B18/186
TITE. K113G18B18/197
TITE. K113G18B18/201
TITE. K113G18B18/217
TITE. K113G18B18/218
TITE. K113G18B18/226
TITE. K317G4B4
TITE. K317G31B31

RESMÎ YAYINLAR

Salname-i Vilayet-i Aydın 1311

Salname-i Vilayet-i Aydın 1326

KİTAPLAR

AKER, Mehmet Şefik (1937), *57. Tümen ve Aydın Milli Cidali*, Askeri Matbaası, c. 1–2, Ankara

AKIN, Himmet (1968) *Aydinoğulları Beyliği Hakkında Bir Araştırma*, A.Ü.D.T.C.F Yayınları, Ankara

AKŞİN, Sina (1976) *İstanbul Hükümetleri ve Milli Mücadele*, Cem Yayınevi, İstanbul

ALBAYRAK, Mustafa (1998) *Milli Mücadele Dönemi'nde Batı Anadolu Kongreleri*, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara

APAK, Rahmi (1990) *İstiklal Savaşı'nda Garp Cephesi Nasıl Kuruldu*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara

ARIKAN, Zeki (1989) *Mütareke ve İşgal Dönemi İzmir Basını (30 Ekim 1919–8 Eylül 1922)*, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara

ARMAĞAN, Munis (2005) *Bozenderes'ten Bozdağlar'a Kuva-yi Milliye*, İzmir

Arşiv Belgelerine Göre Anadolu'da Yunan Mezalimi, Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı Yayınları, Ankara, 1996

Arşiv Belgeleriyle Rum Faaliyetleri 1918–1922 (2009), c.1, ATASE Yayınları Genelkurmay Basımevi, Ankara

AVCIOĞLU, Doğan (2002) *Milli Kurtuluş Tarihi*, c. 3, Tekin Yayınevi, İstanbul

AYBARS, Ergün (1987) *Türkiye Cumhuriyeti Tarihi I*, Ege Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, İzmir

AYDINEL, Sıtkı (1993) *Güneybatı Anadolu'da Kuva-yı Milliye Harekâtı*, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara

BAŞGELEN, Nezih (1987) *Birgi'den Gevaş'a*, Arkeoloji ve Sanat Yayınları, İstanbul

BAYAR, Celal (1997) *Ben de Yazdım*, c. 6–7, Sabah Yayınları, İstanbul

BELEN, Fahri (1973) *Askeri, Siyasal ve Sosyal Yönleriyle Türk Kurtuluş Savaşı*, Başbakanlık Kültür Müsteşarlığı Yayınları, Ankara

_____ (1983) *Kurtuluş Savaşı*, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara

BERBER, Engin (1997) *Sancılı Yıllar 1918–1922*, Ayraç Yayınları, Ankara

_____ (1999) *Yeni Onbinlerin Gölgesinde Bir Sancak: İzmir (30 Ekim 1918–15 Mayıs 1919)*, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul

1923 Senesi İzmir Vilayeti İstatistiği, (2001) Yay. Haz. Erkan Serçe, İzmir Büyükşehir Belediyesi Yayını, İzmir

BÖKE, Pelin, *İzmir 1919–1922 Tanıklıklar*, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul

BRIDGE, Ann (1972) *İzmir Ateşler İçinde*, Çev. Emel Bilge Azizoğlu, Milliyet Yayınları

BURHAN, Sabahattin (2009) *Kurtuluş Savaşı'nda Gökçen Efe Destanı*, Nesil Yayınları, İstanbul

CARTY, Justin Mc (1998) *Ölüm ve Sürgün*, Çev. Bilge Umar, İnkılâp Yayınevi, İstanbul

Cumhuriyet'e Kan Verenler (2004) Yayına Haz. Nail Ekinci- Derman Bayladı- Mahmut Alptekin, Bilge Karınca Yayınları, İstanbul

COŞAR, Ömer Sami (1968) *İstiklal Harbi Gazetesi*, 16 Mayıs 1919, Karşıyaka Belediyesi Prestij Yayını, İzmir

COŞKUN, Alev (2005) *Kuvayı Milliye'nin Kuruluşu En uzun 15 Gün Ödemiş Direnişi*, Cumhuriyet Kitapları, İstanbul

ÇAKMAK, Zafer (2007) *İzmir ve Çevresinde Yunan İşgali ve Rum Mezalimi*, Yeditepe Yayınevi, İstanbul

ÇELEBİ, Mevlüt (1992) *Heyet-i Nasiha Anadolu ve Rumeli Nasihat Heyetleri*, Akademi Kitabevi, İzmir

_____ (2002) *Milli Mücadele Döneminde Türk- İtalyan İlişkileri*, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara

ÇELİK, Recep (1999) *Milli Mücadele'de Din Adamları*, c. 1, Emre Yayınları, İstanbul

ÇOLAK, İsmail (2005) *Yunan İşgalinin Patronu Zaharoff*, Lamure Kitapçılık, İstanbul

DURAL, Halil (2004) *Ödemiş Tarihi*, Yay. Haz. Sabri Yetkin, Ödemiş belediyesi Kültür Yayınları, İzmir

DAYI, Esin (1998) *Nazilli Kongreleri (1919)*, Atatürk Üniversitesi Yayınları, Erzurum, 1998

EDİP H, Kadri Y, Rıfki F ve Asım M, (1970) *Yunan Mezalimi* (Çev. H. Fevzi Ayberk), Yeni İstanbul Yayınları, Yer Yok

EMECEN, Feridun (2003) *İlk Osmanlılar ve Batı Anadolu'da Beylikler Dünyası*, Kitabevi Yayınları, İstanbul

ERDAL, Mustafa (2007), *Anımsamalarla Eski Ödemiş Arz-ı Halleri*, Küçük Menderes Yayınları

ERDEHA, Kamil (1975) *Milli Mücadele'de Vilayetler ve Valiler*, Remzi Kitabevi, İstanbul

ERGİL, Doğu (1981) *Milli Mücadele'ni Sosyal Tarihi*, Turhan Kitabevi, Ankara

ERGÜL, Teoman (1991) *Kurtuluş Savaşı'nda Manisa (1919–1922)*, İzmir

GALANTE, Avram (1995) *Türkler ve Yahudiler*, Gözlem Gazetecilik Basın Yayın, İstanbul

GEORGES-GAULİS, Berthe (1981) *Kurtuluş Savaşında Türk Milliyetçiliği*, Rado Yayınları, İstanbul

GÖKBEL, (1964) *Milli Mücadele'de Aydın*, Aydın

GÖKBİLGİN, M. Tayyip (1959) *Milli Mücadele Başlarken*, c.1, Türk Tarih Kurumu. Yayınları, Ankara

GÖKÇEN, Salim (2003) *Bozdağ'ın İşgali ve Ali Rıza Paşa Hükümeti'nin İstifası*, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara

GÖZENÇ, Selami (1978) *Küçük Menderes Havzasında Arazinin Kullanılış ve Sınıflandırılması*, İstanbul Üniversitesi Yayınları, İstanbul

GRASSİ, Fabio L (2000) *İtalya ve Türk Sorunu 1919–1923 Kamuoyu ve Dış Politika*, Çev. Nevin Özkan-Durdu Kundakçı, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul

GÜMÜŞOĞLU, Firdevs (2008) *Birgi'de Toplumsal Yaşam ve Değişim*, Bağlam Yayıncılık, Ankara

İLKİN, Selim, İlhan Tekeli (1989) *Ege'deki Sivil Direnişten Kurtuluş Savaşı'na Geçerken Uşak Heyet-i Merkeziyesi ve İbrahim (Tahtakılıç) Bey*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara

İzmir ve Çevresi Nüfus İstatistiği 1917 (1998) Yay. Haz. Erkan Serçe, Akademi Kitabevi, İzmir

JAESCHKE, Gotthard (1991) *Kurtuluş Savaşı İle İlgili İngiliz Belgeleri*, Çev. Cemal Köprülü, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara

KESKİN, Bekir (2008) *Belgelerin Işığında Ödemiş Yazıları*, Küçük Menderes Yayınları, Ödemiş-İzmir

KİTSİKİS, Dimitri (1963) *Yunan Propagandası*, Meydan Neşriyat Yayınları, İstanbul

KOCABAŞ, Süleyman (1984) *Tarihte ve Günümüzde Türk Yunan Mücadelesi*, Bayrak Yayıncılık-Matbaacılık, İstanbul

KOCATÜRK, Utkan (1988) *Atatürk ve Türkiye Cumhuriyeti Tarihi Kronolojisi 1918–1938*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara

KONUKÇU, Enver (2000) *Alaşehir Kongresi (16–25 Ağustos 1919)*, Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara

KÖSTÜKLÜ, Nuri (1999) *Milli Mücadele'de Denizli, Isparta ve Burdur Sancakları*, Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara

KURMUŞ, Orhan (1997) *Emperyalizmin Türkiye'ye Girişi*, Bilim Yayınları, İstanbul

MISIRLIOĞLU, Kadir (1992) *Milli Mücadele'de Sarıklı Mücahitler*, İstanbul

MORALI, Nail (1973) *Mütareke'de İzmir Olayları*, TTK Yayınları, Ankara

MUHTAR BEY (1993) *Bir Kuva-yı Milliyecinin Günlüğü “Defteri Hatırat”*, Haz. Ali İhsan Gencer, Murat Cebecioğlu, ATASE Yayınları, Ankara

MÜDERRİSOĞLU, Alptekin, (1989) *Kurtuluş Savaşı'nın Mali Kaynakları*, c. 1, Kastaş Yayınları, İstanbul

OKURER, Mehmet (1970) *İzmir Kuruluştan Kurtuluşa*, Ticaret Matbaacılık T.A.Ş

ÖZCAN, Murat (2003) *Tarih Işığında Yunan Mezalimi*, IQ Kültür, Sanat Yayıncılık, İstanbul

ÖZKAYA, Yücel (1994) *Milli Mücadele'de Ege ve Çevresi*, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara

_____ (2001) *Milli Mücadele'de Ege Çevresi*, c. 2, Cumhuriyet Kitapları, İstanbul

ÖZKAYA Y, Enver K, Rıfat Ö, Dursun Ali A, Mustafa B, Vehbi T (2005) *Milli Mücadele Tarihi*, c. I, Atatürk Araştırma Merkezi, , Ankara

ÖZTOPRAK, İzzet (1981), *Kurtuluş Savaşı'nda Türk Basını*, İş Bankası Kültür Yayınları, Ankara

PARLAK, Türkmen (1982) *Yunan Ege'ye Nasıl Geldi*, İzmir Sosyal Hizmetler Vakfı Kültür Yayınları, İzmir

_____ (1983) *Yunan Ege'den Nasıl Gitti*, İzmir Sosyal Hizmetler Vakfı Kültür Yayınları, İzmir

SARIHAN, Zeki (1993) *Kurtuluş Savaşı Günlüğü*, c. 1, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara

SARISIR, Serdar (2006) *Demografik Oyun Sürgün (1919–1923)*, IQ Kültür Sanat Yayıncılık, İstanbul

SELÇUK, İlhan (1984) *Yüzbaşı Selahattin'in Romanı*, Remzi Kitabevi, İstanbul

SELEK, Sabahattin (1987) *Anadolu İhtilali*, c. 1–2, Kastaş Yayınları, İstanbul

_____ (1982) *Milli Mücadele (Ulusal Kurtuluş Savaşı)*, Örgün Yayınları, İstanbul

SEVİN, Veli (2001) *Anadolu'nun Tarihi Coğrafyası I*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara

SMİTH, Michael Llewellyn (1978) *Anadolu Üzerindeki Göz*, (Çev. Halim İnal), Hürriyet Yayınları, İstanbul

_____ (2002) *Yunan Düşü*, (Çev. Halim İnal), Ayraç Yayınevi, Ankara

SOTİRİU, Dido (1996) *Benden Selam Söyle Anadolu'ya*, Alan Yayınları, İstanbul

SÖKMENSÜER, Cevat (T.Y) *Milli Mücadelede Aydın-Nazilli Cephesi Hatıralarım*, Karınca Matbaacılık, İzmir

Süvari Yüzbaşı Ahmet (1993) *Türk İstiklal Harbi Başında Milli Mücadele*, (Yay. İ. Aka, V. Günay, C. Telci), Akademi Kitabevi, İzmir

TAÇALAN, Nurdoğan (1981) *Ege'de Kurtuluş Savaşı Başlarken*, Hür Yayınları, İstanbul

TANSU, Samih Nafiz (1969) *İki Devrin Perde Arkası*, Ararat Yayınevi, İstanbul

TEKELİ ve İLKİN (1989) *Ege'deki Sivil Direnişten Kurtuluş Savaşı'na Geçerken Uşak Heyet-i Merkeziyesi ve İbrahim (Tahtakılıç) Bey*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara

TURAN, Mustafa (2006) *Yunan Mezalimi (İzmir, Aydın, Manisa, Denizli (1919–1923))*, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara

TURAN, Şerafettin (2004) *Türk Devrim Tarihi I*, Bilgi Yayınevi, Ankara, 2004

Batı Cephesi (15 Mayıs–4 Eylül 1919), Cilt II, Kısım 1, Genelkurmay Başkanlığı Harp Tarihi Dairesi Resmi Yayınları, Ankara, 1963

Türk İstiklal Harbi, Büyük Taarruzda Takip Harekâtı, Cilt II, Kısım 6, III. Kitap, Genelkurmay Başkanlığı Harp Tarihi Dairesi Resmi Yayınları, Ankara, 1969

Türk Parlamento Tarihi I. Dönem (1919–1923), Cilt III, TBMM Vakfı Yayınları, Ankara, 1994

TÜRKMEN, Zekeriya (2001) , *Mütareke Döneminde Ordunun Durumu ve Yeniden Yapılanması(1918–1920)*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara

UMAR, Bilge (2002) *Yunanlıların ve Anadolu Rumlarının Anlatımıyla İzmir Savaşı*, İnkılâp Kitabevi, İstanbul

_____ (1974) *İzmir’de Yunanlıların Son Günleri*, Ankara

Üç İzmir, Der. Enis Batur, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 1992

ÜNAL, Muhittin (1994) *Miralay Bekir Sami Günsav’ın Kurtuluş Savaşı Anıları*, Cem Yayınevi, İstanbul

YALAZAN, Talat (1994) *Türkiye’de Yunan Vahşet ve Soykırımı Girişimi(15 Mayıs 1919-9Eylül 1922)*, C. 1, ATASE Yayınları, Ankara

_____ (1994) *Türkiye’de Yunan Vahşet ve Soykırımı Girişimi(15 Mayıs 1919-9Eylül 1922)*, C. 2, ATASE Yayınları, Ankara

YAPICI, Mestan (1995) *Beydağ-Balyambolu-Palaipolis*, Sembol Matbaacılık, İzmir

YAVUZ, Behiç Galip (2006) *Zeybekler*, Atatürkçü Düşünce Derneği Ödemiş Şubesi Yayınları, Ödemiş/İzmir

_____ (1993) *Ödemiş'in Tarihi*, Öğrenci Basım ve Yayınevi, İzmir

YETKİN, Sabri (2003) *Ege'de Eşkîyalar*, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul

YAYIMLANMIŞ MAKALELER

ALTUĞ, Yılmaz (Temmuz- Kasım 1993) “Bir Yunan Diplomatına Göre Yunanistan’ın Batı Anadolu Macerası”, *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, C. IX, S. 27, ss. 493–511

ARI, Kemal (Temmuz 1990) 1923 Türk-Rum Mübadele Anlaşması Sonrası İzmir’de Emval-i Metruke ve Mübadil Göçmenler, “*Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*”, C.VI, S. 18, ss. 627–657

ÇAPA, Mesut (Temmuz1994) “Anadolu’da Yunan İşgali’nin Sebep Olduğu İç Göçler”, *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, C.X, S. 29

ÇELEBİ, Mevlüt (2004) “Tanıkların Anlatımıyla Yunanlıların İzmir’i İşgali”, *Polis Dergisi*, yıl:10, Sayı:38, ss. 224–231

ÇETİN, Necat (2006) *Torbali’da Yunan İşgali(1919–1922)* Büyük Torbalı Gazetesi, Torbalı

ÇETİNKAYA, Ali (Haziran 1986) “İzmir’in İşgali Hatıraları”, Yay. Haz. Alemdar Yalçın, *Belgelerle Türk Tarihi Dergisi (Dün-Bugün-Yarın)*, S. 16, Ankara

ÇUKUROVA, Bülent (1991) “Celal Bayar’ın Batı Anadolu’daki Faaliyetlerine İlişkin Bir Raporu”, *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara

ETİNGÜ, Turgut, Ş Pamirtan (1968), “İzmir Nasıl İşgal Edilmişti”, *Hayat Mecmuası*, Tifdruk Matbaacılık Sanayi A.Ş. Basımevi, İstanbul

GÜNEŞ, Günver (2003) “Milli Mücadele’de Ödemiş”, *Askeri Tarih Araştırmaları Dergisi*, Genel Kurmay Atase Başkanlığı Yayınları, Ankara, S. 1, ss. 95–115

_____ (2007) “İzmir’in İşgali ve Aydın’daki Yankıları,” *Askeri Tarih Araştırmaları Dergisi*, Genelkurmay Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı Yayınları, Yıl 5, s. 9, Ankara, ss. 23–57

IŞIK, Hüseyin (Eylül 1988) “Ödemiş Cephesinde Atılan İlkkurşun”, *Türk Dünyası Tarih Dergisi*, S.21, ss. 25–29

KURAT, Yuluğ Tekin (1973) “Batı Kaynakları’nın Işığı Altında İzmir’in İşgali Sorunu(15 Mayıs 1919)”, *VII. Türk Tarih Kongresi Bildiriler*, Ankara 25–29 Eylül 1970, c. II, TTK Basımevi, Ankara, ss. 842–853

MERİÇ, Recep (1998) “Antik Dönemde Küçük Menderes Havzasının Tarihsel Coğrafyasına Genel Bir Bakış”, *Ege Coğrafya Dergisi*, S. 4, İzmir

SERTOĞLU, Mithat (1969) “Anadolu Hakkında Yunanlıların Düşünce ve Emelleri”, *Belgelerle Türk Tarihi Dergisi*, Nisan 1969, S. 19, s. 20–21

SEVİN, Veli (Haziran 1983) “Lydia Bölgesi ve Yukarı Küçük Menderes Vadisi Üzerine Kısa Bir Not”, *Bülten 8*, S. 7, Ödemiş

SOFUOĞLU, Adnan (2005) “Osmanlı Arşiv Belgeleri Işığında Yunan İşgalini Sınırlandırma Girişimi-Milne Hattı”, *Beşinci Uluslar arası Atatürk Kongresi 8–12 Aralık 2003 Bildiriler*, c.I, Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara, ss. 523–534

ŞEKER, Mehmet (2005) “Aydınoğulları Beyliğinde İlmî ve Kültürel Hayat”, *Uluslararası Batı Anadolu Beylikler Sempozyumu, Bildiriler 18–20 Ekim 2004*, Yay. Haz. Nahide Şimşir, Balıkesir Üniversitesi Basımevi, Balıkesir

TEKELİ ve İLKİN (1991) “Aydın Cenup Mıntıkası Heyet-i Merkeziyesi”, *Uluslar Arası II. Atatürk Sempozyumu*, Ankara

TURAN, Mustafa (Temmuz 1991) *İstiklal Harbi’nde Milne Hattı*, Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi, C. VII, S. 21, Ankara

UZUN, Hakan (2004) “1919–1950 Yılları Arasında Türkiye-Yunanistan İlişkileri”, “*Gazi Üniversitesi Kırşehir Eğitim Fakültesi Dergisi*”, C. 5, S: 2, Ankara, ss. 35–50

YAYIMLANMAMIŞ TEZLER

GÜNEŞ, Günver (1997) *Sosyal-Siyasal-Ekonomik-Kültürel Açından Ödemiş Kenti (1908–1950)*, D.E.Ü Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, İzmir

ÖZKEMER, Meltem (2004) *İzmir Müdafaa-i Hukuk-ı Milliye Cemiyeti*, A.Ü Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara

YAYIMLANMAMIŞ BİLDİRİLER

ÇETİN, Necat (6–9 Eylül 2009) “Anlatımlara Göre Torbalı Bölgesinde Yunan İşgali ve Bilinmeyen Bir Kuva-yı Milliyeci: Hortunalı Hamit Efe”, *Kuva-yı Milliye'nin 90. Yılında İzmir ve Batı Anadolu Sempozyumu*, İzmir

MEHMETEFENDİOĞLU, Ahmet (6–9 Eylül 2009) “Hasan Tahsin'in Mütareke Döneminde İzmir'deki Çalışmaları ve İlkkurşun”, *Kuva-yı Milliye'nin 90. Yılında İzmir ve Batı Anadolu Sempozyumu*, İzmir

ÖZCAN, Filiz Akın ve Günver Güneş (6–9 Eylül 2009) “Ali Orhan İlkurşun'un Hatıraları ve Ödemiş Kuva-yı Milliyesi”, *Kuva-yı Milliye'nin 90. Yılında İzmir ve Batı Anadolu Sempozyumu*, İzmir

ÖZGÜN, Cihan (20- 22 Şubat 2008) “19. Yüzyılın İkinci yarısında İzmir'in Aydın Sancağı İle Ticari İlişkileri”, *2. Ulusal İktisat Kongresi- Türkiye'nin İktisadi Dönüşüm Süreci*, Dokuz Eylül Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, İzmir, 20- 22 Şubat 2008

GAZETELER

İLKURŞUN, Ali Orhan (1958) , “Haydin Efeler”, “*Ege Ekspres Gazetesi*”

COŞAR, Ömer Sami (1919) *İstiklal Harbi Gazetesi*

İzmir'e Doğru Gazetesi

ANSİKLOPEDİLER

UYKUCU, Ekrem (1994) *1919'dan Günümüze Türkiye Cumhuriyeti Tarihi Ansiklopedisi*, Toker Yayınları, İstanbul

İNTERNET KAYNAKLARI

<http://www.belgenet.com/arsiv/lozan80.html>, 25 Haziran 2009

<http://www.turkkeyif.com/ilkogretim-ve-lise/38607-odemis-lisesi-ogrenci-ve-mezunlari-grubu.html>, 03.10.2009

EK-1

Kaynak: Selami Gözeç

Küçük Menderes Ovası

EK-2

İlkkurşun Cephesi Komutanı ve Keles Cephesi'nin Kurucusu Ali Orhan İlkkurşun

EK-3

Cumhuriyet Döneminde Ali Orhan İlkurşun

EK-4

31 Temmuz 1920 Yunan Askerleri Ödemiş Kaymakamlık Binası Önünde

EK-5

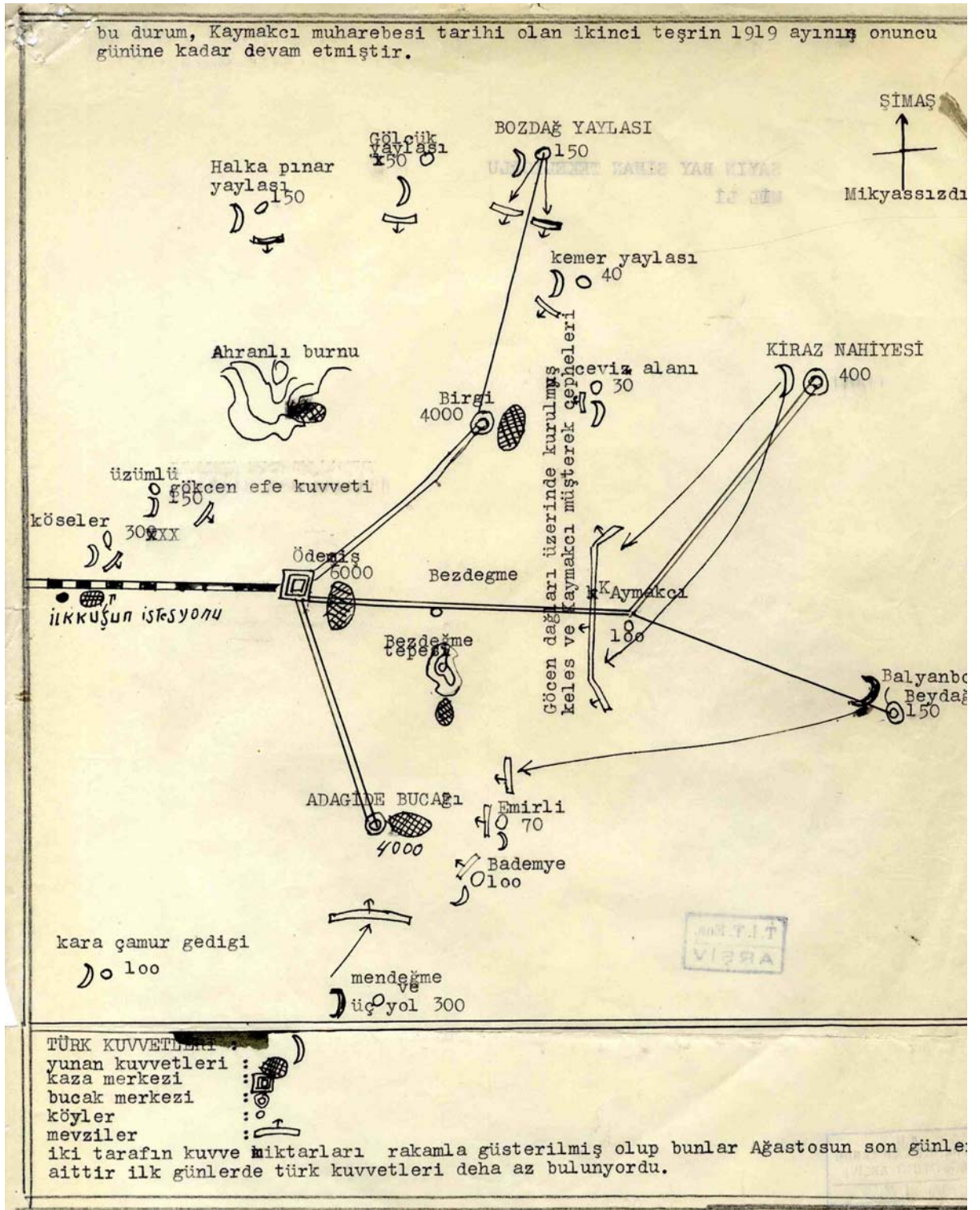
Kaynak: Sevgi Efe(Mursallı İsmail Efe'nin Torunu)
(Soldan itibaren oturanlar)Sarı Efe Edip Bey, Celal Bayar, Refik Şevket İnce, Mursallı
İsmail Efe ve zeybekler

EK-6

Halkapınar Cephesinin Kurucusu Mursallı İsmail Efe

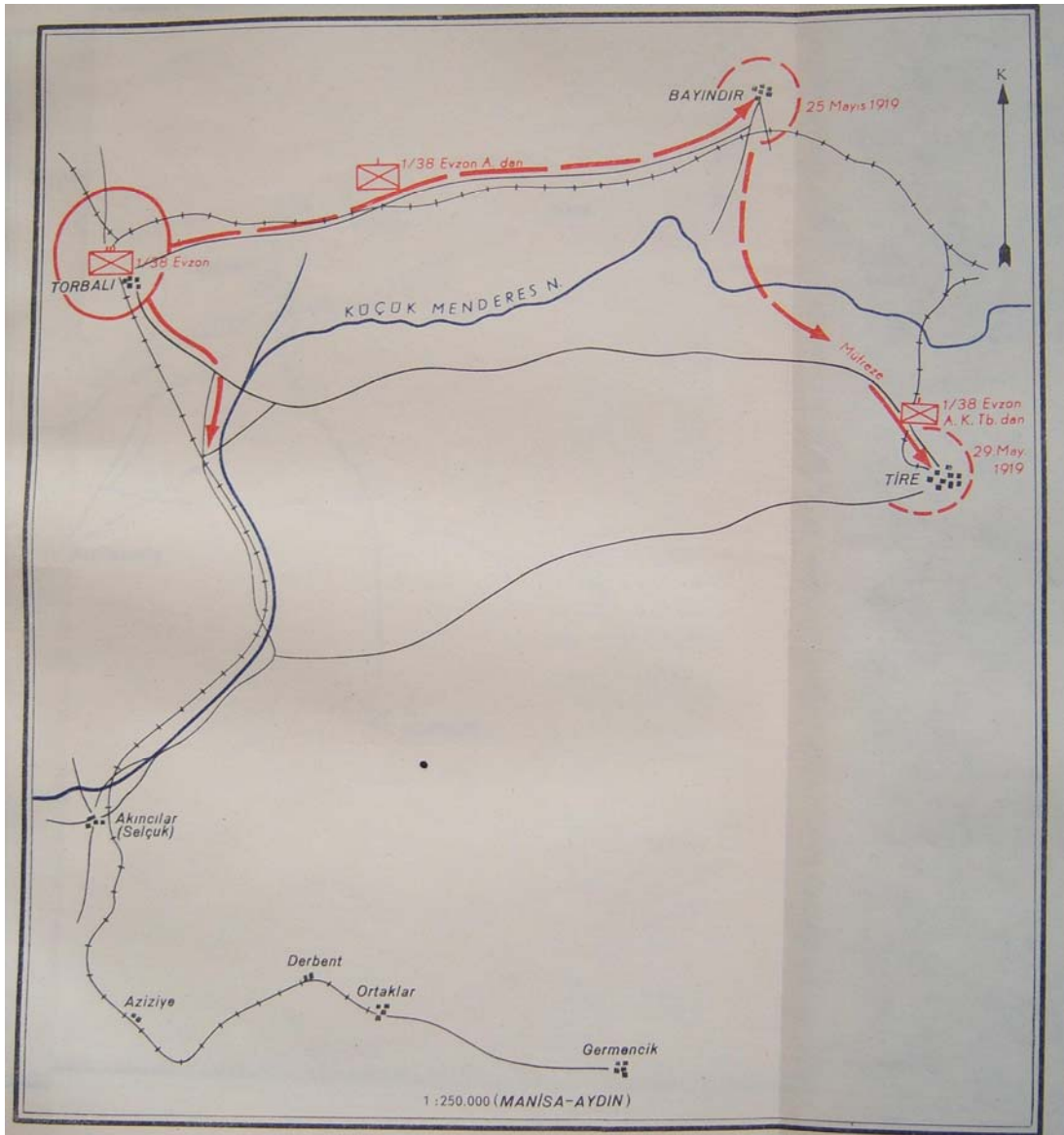
EK-7

Kaynak: Ali Orhan İlkkuşun Yayınlanmamış Hatırat, TİTE, K113G18B18-s. 93

Türk ve Yunan Kuvvetlerinin Bölgedeki Durumu

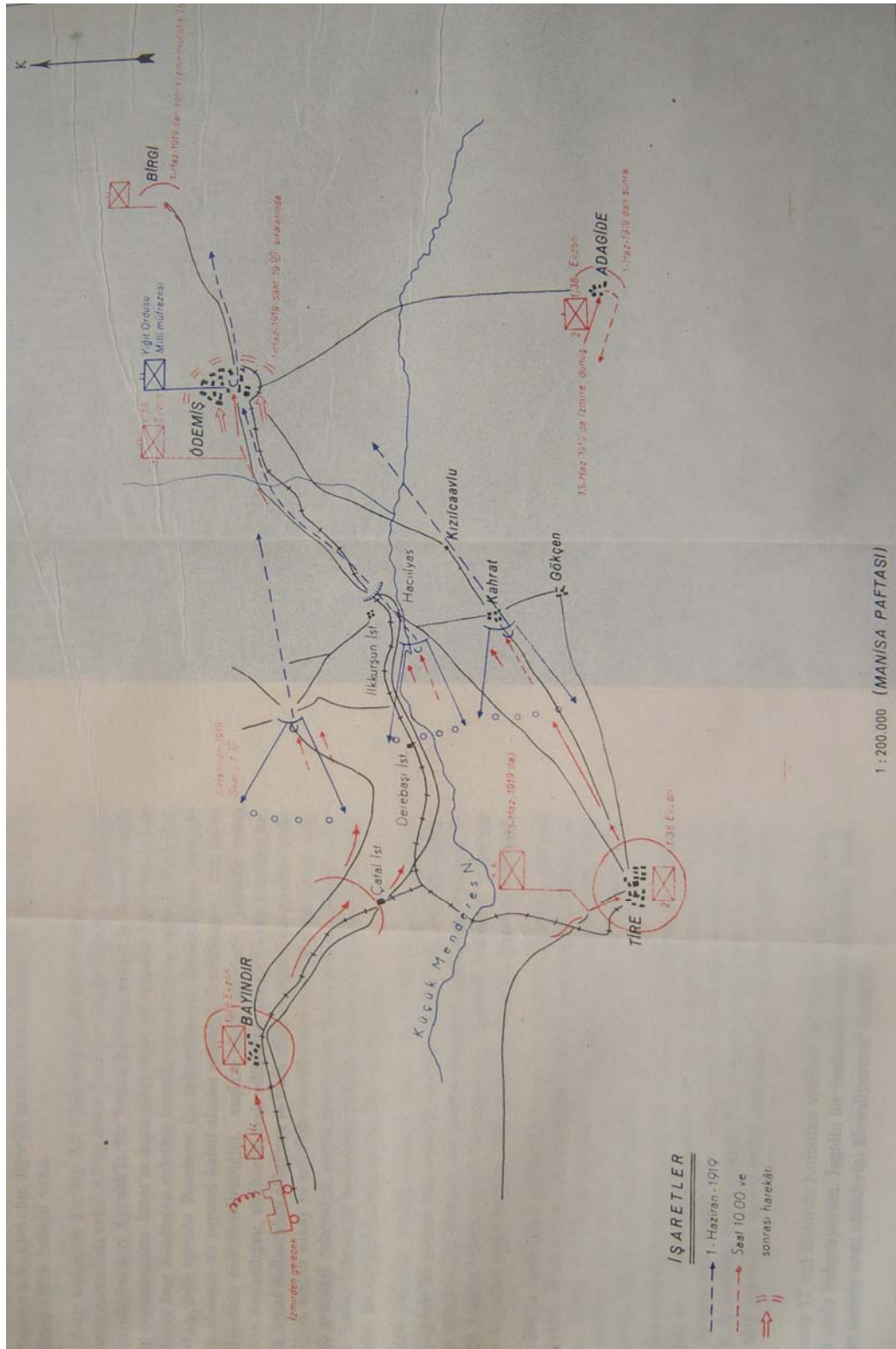
EK-8

Yunanlılar Tarafından Tire ve Bayındır'ın İşgali

Kaynak: TİH, Batı Cephesi, C. II, Kısım 1

EK-9

İlkkırşun Muharebesi (1 Haziran 1919)

Kaynak: TİH, Batı Cephesi, C. II, Kısım 1

EK-10

Kuvveyi Milliye de Keles cephesi

Yunan kuvvetleri turgutluya girmiş, öncüleri de Ahmetliye girip çıkıyordu. Gönüllü kuvvetlerimiz üzerine iki defa baskın yaptılar. Ara sıra sart önlerine kadar geliyor, bizi telaşa düşürüyorlardı. Kuvvetlerimiz düşmana nisbetle çok zayıftı, ~~yalnız~~ yahut kelimenin manasıyla hiç sayılabiliirdi. Devsirme olan ve talim terbiye görmemiş bulunan bu çok zayıf müfrezecikler muntazam Yunan ordusu karşısında tutunamıyor. Kaçmaya mecbur ~~h~~ kalıyorlardı.

Üçüncü katile olarak gönderilen gönüllülerin komutanı Mustafa bey ve onun erkânı harbi olarak giden Rıza Çetin ile şu kararı vermiştik:

Suvari birliğini Salihlide bırakarak düşmanı oyalamak, asıl kuvvetimizi bozdağa alarak her iki ovaya hakim bir durumda bulunmak, Turgutluya, Ödemiş, bayındıra baskınlar yaparak düşmanı yıpratmak.

Çünkü Gediz boyunca ova köylerinden toplanan ve şehirlilerden yazılan gönüllülerin fedakâr bir çetesi gibi çalışacaklarından şüphe ediyorduk. Bu sebeple asıl kuvvetlerimizi Bozdağa çekmek ve oradan akınlar yapmak kararını vermiştik.

Bozdağ halkı cesaretleri, kabadayılıklarıyla ün almış yeğitlerdi. Kuvvetlerimizi yanbaşlarında görürlerse duramazlar, hemen bize koşarlar, kuvvetlenir ve bu suretle Gediz ve Ödemiş ovalarında Yunanlılara cirit attırırız... İzmire kadar akınlar yaparız diye düşünmiştük.

Faânımıza göre Mustafa bey bütün yaya kuvvetleriyle Bozdağa çıktı. Suvari birliği Etem bey komutasında Salihliye bırakıldı. Mustafa Bey kuvvetleri Bozdağa çıkarak çok iyi bir iş yapmışlardı. Poslu mestan efe, Gökçen efe, Müssallılı İsmail Efe, İzmirli İsmail Efe... gibi Ünlü yeğitler komutamız altına girdiler Bozdağ köyülleri bayram ediyorlardı. Gençleri ve ihtiyarları, kadınları ve kızları düşmanla çarpışmak için silah istemeye başladılar... Halkın istekleri karşısında Mustafa bey Alaşehirden getirdiği erler arasında zayıf gördüklerine izin verip silahlarına Bozdağlılara vermek zorunda kaldı.....

Böylece gelişen bozdağ kuvvetlerimiz, Birgiye baskınlar yaparak düşmanı sıkıştırmağa başlarken, Kels ovasında da düşmanın Alaşehirine inmesi tehlikesi belirmişti.

Keles dolayında ün almış efeler vardı, .Onlardan, bizimle birlikte çalışacaklarına dair söz almıştık. Oraya yedek subaylardan İsmail Hakkı gönderilmişti. İsmail "akki" efeleri komutasına alacak Yunanlılar üzerine baskınlar yapacak. Alaşehir üzerine düşmanın gelmesine engel olacaktı. Bir subay için, askere gelen mehmetçiği idare etmek çok kolaydır. Fakat senelerle eşkiyalık etmiş, baskınlar yapmış kendi çapında bir çok tecrübeler edinmiş adamları idare etmek ayrı bir işti.

M. Cevre

(2)

hemde çok güç bir işti bu ciheti iyi biliyorduk . fakat İzmirin Yunanlılar tarafından işgalinden sonra tecrübeli sunaylar dağılmışlar, bizim teşkilatta yalnız genç yedek subaylar bulunuyordu. Tecrübelilerin hepsi kaçıyorlardı, Bu gibi zorla tecrübeye dayanan işleri genç delikanlılara vermek zorunda kaldık.

İsmail Hakkı bey; yaşlı başlı efelere ,er gibi emirler vermek istemiş, bu sebeble genç arkadaşın durumu fenalaşmış, bir çok kanları olan efelerin gözleri dönmüş niyeti bozmuşlar...

İyi düşünen Kelesliler Alaşehirle koşarak durumu anlattılar. Telaş ettik. İsmail Hakkıyı Kelesten çektik.

Başsız kendi başlarına kalan efeleri düşmanları kandırarak aleyhimize çevirmek ihtimali vardı. Düşmanın keles üzerinden Alaşehirle inmesi kolaydı. Ne yapalım, kimi gönderelim diye düşünüyordum.

Bu sıralarda geceyarısı Kelesten bir adam çıkageldi. Orada ileri gelenlerden birisinin mektubunu getirmişti. Bu mektupta bir Yunan alayının Keles üzerine yürümekte olduğunu, bu kuvvete karşı koymak için Kuvvayi milliyeden kuvvet gönderilmesini istiyordu. Bu mektubu aldıktan sonra bizi düşünce aldı. Bu haber doğrumuydu? Akif bey; Kelesi çok iyi tanıdığından mektubu getireni ona gönderdim. Uzun boylu soruya çakti. Mektubu gönderen zatın emniyetli olduğuna kanaat getirdik. Fakat kimi gönderelim. Ne gönderelim? Elimizde avucumuzda ne varsa illeri göndermiştik. Karargahta iki yedek subay ve bir kaç nefer vardı. Bu Yedek subaylardan Selim(1) genç, tecrübesiz bir delikanlı idi. Ali Orhan (2) daha tecrübeli, savaşlarda bulunmuş fakat halinden duruşundan akla gelmiyecek durumlarda insiyakile iş görecektir hepsinden üstün olarak yıllanmış geleğin çemberinden geçmiş efeleri komutası altında toplayıp idare edebilecekti.

Gözüm Ali Orhanda kafamda bunun gibi birçok sorular birbirini kovalıyor. Bu mühim işi bu gence verirsem muvaffak olabilirmiyim? vatanın kurtuluşu için yerinde bir iş olurmu diye düşünüyordum.

Ali Orhanı tebrübe etmiştim. durum pek nazikti. Kara vermek zorunda idim... Ali Orhanı Keles bölgesi Kuvvayi milliye komu tanlığına tayin ettim.

Şimdi ikinci bir mesele kalıyordu. Bu delikanlıyı yalnız başına göndermek olmazdı. Köylüler yanında kendi emrinde bir kuvveti olması gerekti. Efeleri o kuvvet etrafında toplayabilirdi. Ne careki elimizde kuvvet yoktu.

(1) Bugün Ödemiş C.H.P. Başkanındır. (Selim Örsel)

(2) Bu gün Ödemişde emeklidir. (Ali Orhan İlkurşun)

(3)

nihayet karar~~gaha~~ bulunan on eri yanına verdim. Ali Orhan bu kuvvetle gidecek Keleslilere kuvvayi milliyeye komutanın fazla kuvvet göndermeğe ihtiyaç görmediğini, Kelslilerin bu işe yeterliğini söyleyecekti.

Ali Orhan Alaşehirdeki durumuzu biliyordu. Kuvvet Kelsten çıkarılacaktı. Bu işin başarılması ona verildi. Yola çıkarken ona şu sözleri söylemiştim.: efeler ve Keles halkı bir kuvvettir. Bunlardan istifade etmek senin dirayetine kalmıştır. Herli halkın mizaçlarını daima göz önünde bulundur. Onların sevk ve itimadlarını kazan şimdiye kadar efelerin başına onları düşünen kimse gitmemiştir. Onların dertlerine ortak olmamışlardır.

Efeler karşılarında mert insan görürlerse her tehlikeye karşı ona kalkan olurlar seve seve ölüme atılırlar. Bizim kuvvetimiz İnanımızdır.

Nihayet Ali Orhan Kelese gitti. Uzun zaman sesi işitilmedi. Sonraları ümidimiz üstüne bir varlık yarattı. Bütün Kelslileri ardından sürükledi. "eğer Ali Orhan Alâyiş göstermiş bilmiyen içinden konuşan bir yetiştirilmiş! Ali Orhanın sevk ve idare ettiği Keles bölgesi. Bizim için önemli bir varlık oldu.

Ali Orhanın Kels ovası hatıralarını knedisinden dinlemek isteriz.

24/4/945

Süleyman sururî Emekçil

Kaynak: İlkurşun, TİTE, K113G18B18-s. 96-97-98, Süleyman Sururi Emekçil'in Keles Cephesi'nin Kuruluşu Hakkında Ali Orhan Bey'e Gönderdiği Mektup

EK-11

MİLLİ KELES CEPHESİNİN KURULUŞU HAKKINDA MAZBATA DİR. 23/6/1919

1919 yılı Temmuzun ikinci haftası içinde Üdemışten hareket eden bir Yunan piyade alayının yanında topçu ve Sivaride bulunduğu halde "Keles" (Kirez) ı işgal ettiği zaman bu kuvvetin Alagehire sarılmak suretiyle "Salihli cephesi" ni geriden vurmak tehlikesi göstermesi üzerine yedek subay Birgili Ali Orhan İlkurşun bir kısım kuvvetlerin başında olarak Alagehirden hareket ile Keles bucağının Tekke yaylası ormanına gelmiş ve Hacı Ahmet efe kuvvetleri ile dağlıların iltihakı ile "Milli Keles cephesi" ni ilk olarak Temmuz ayının 12 nci günü orada kurmuştur. Halkın silaha sarılmasını temin içinde oradan etrafa bir çok mektuplar yazıp göndermek suretiyle fiiliyata geçmiştir. Düşman ise fazla bir ihtimal bu hareketin gayi olmasından korkarak Üdemışe ricat etmiştir. Bu Milli kuvvetler karargahı, bucağın "Karaburuç" köyüne nakledildiği zaman bütün zeybekler, dağlı, ovalı bucağın tekmil halkı daveti kabul ile bu köyde toplanarak Milli kuvvetin miktarını üç bini mütecadis bir hale getirmişlerdir. Silahlarının harp kıymeti olmayanlarda düşman ile bir intikam savasına girmek azmi ile gelmiş olmaları ile beraber bunlarında kana boyanmasını arzu etmeyen cephe komutanı elinde mavizeri bulunmayanları harbe sevk etmemiş ve köylerinde mezun bırakmış isede bütün bu fedakâr köylüler cephenin mevcudunu teşkil etmişler ve elde bulunan mavizelerle münakaş suretiyle düşmana karşı sonuna kadar kullanmışlardır.

Ali Orhan İlkurşun Zeybek ve zeybekler derecesinde silahşör ve seçme adamlardan mürekkep olan güside kuvveti ile 19/ Temmuz/1919 (1335) günü bucağın merkezi "Halen ilçe merkezi" olan "Keles" e girdiği zaman yapılan o yürüyüşü karşı köylülerden ve dağlardan gören halk tekrar silahlarını kaparak ve yüksek seslerle vaziyetten birbirilerini haberdar ederek soluk soluğa ve kan ter içinde kogup yetmiş olduklarından bir iki saat gibi kısa bir zaman içinde Keles çarşısında silahlı kuvvetler ile dolup kalmıştır. Ve aynı gün Ali Orhanın bir mükkuru müteakip müderris İbrahim Uluborlunun başkanlığında olmak üzere bakkal Hacı Ahmet Niğde, Şükrü Ünder, efendiler ile halen vefat etmiş bulunan Ali Kadı, Kulali Şerif, Minareci Kuri, Ramiz Sevin, Halilbey oğlu Ahmet Şanlı, ve Kolsuz Ethem Çavuş bey ve efendilerden mürekkep bir (Kuvvai Milliye) heyeti teşkil edilerek Milli Keles cephesi, resmî mahiyetini almış ve milletin malı olmuştur.

O gün silahlı kuvvetlerin fiasalagması üzerine mevcut kuvvetler üçe ayrılmış Hacı Ahmet efe ile Musa ve Murat beyler bu kuvvetlere komutan olmuşlar ve bunların komuta ettikleri kuvvetlerin işgal ettikleri mahallere halk Hacı Ahmet, Musa bey ve Murat bey cephesi diye isimlendirmişler ve bu teşkilata Kaymakçı harbinden sonra (Keles Milli Taburu) adı verilmiş ve Milli cephelerimizin düğmesi tarihi olan 1920 yılı Kasım ayının 23.cü gününe kadar teşkilat esasını muhafaza ederek ikinci birgi harbi, Kaymakçı muharebesi, Eselli mevzii muharebeleri Toptepe harbi, Keles tepelerinin istirdadı muharebesi, Gedik Savaşı gibi kanlı harpler vermek suretiyle tarihi Ödevini ifa etmiştir.

Mülase : (Milli Keles cephesi) nin 1919 yılı Temmuzun ikinci haftası içinde ilk olarak ve müstakillen Ali Orhan İlkurşun tarafından açılmış olduğu ve bu cephenin Alagehir Kuvai Milliye heyetine bağlı kaldığı tarihi bir hakikat olmasına nebni işbu mahalli mazbatamız muamileyhin isteği üzerine dört nüsha olarak tanzim edilmiştir.

Kuvai Milliye Reisi Müderris İbrahim Uluborlu <i>İbrahim Uluborlu</i>	Musabey Cephesi Komutanı Musa Cerit <i>Musa Cerit</i>	Kuvai Milliye Heyeti Üyesi Hacı Ahmet Niğde <i>Hacı Ahmet Niğde</i>
Kuvvai Milliye Heyeti Üyesi Şükrü Ünder <i>Şükrü Ünder</i>	Kuvvai Milliyeci Hasan Girit <i>Hasan Girit</i>	Kuvvai Milliyeci Bülent Baş <i>Bülent Baş</i>
Kuvvai Milliyeci Celil Keçen <i>Celil Keçen</i>	Kuvvai Milliye komutanlarından sarıkayalı mehmet efe <i>sarıkayalı mehmet efe</i>	Kuvvai Milliyeci gerif üzümlü <i>gerif üzümlü</i>
		Kuvvai Milliyeci Hüseyin eskil <i>Hüseyin eskil</i>

Kaynak: İlkurşun, TİTE, K113G18B18-s.19, Keles Cephesi'nin Kuruluşu Hakkında

Mazbata

EK-11

Ödemiş'in Kurtuluşu Olan 3 Eylül 1922 Günü Çekilen Tarihi Fotoğraf

Kaynak: Kamuran Temizel

ÖZGEÇMİŞ

1979 yılında İzmir'in Ödemiş ilçesinde doğdum. İlköğretim ve lise eğitimimi Ödemiş'te tamamladım. 2000 yılında Bursa Uludağ Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümünü Kazandım. 2004 yılında bu okuldan mezun oldum. 2006 yılında Adnan Menderes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Ana Bilim Dalı'nda Yüksek Lisans öğretimine başladım.